

západní a zabíral po r. 1187 toliko nesouvislá území, hlavně přímořská. Ani domácí křesťané palestinští nedovedli se zpráteliti se západními řády jeho. Jerusalema a největší část země byly od r. 1187, po výbojích Saladinových, v rukou egyptských *Éjúbovců*, jejichž moc ve XIII. stol. zvolna přešla na Bahritské Mameluky. Sultánové těchto Bibars Bondokdar a Melek Ašraf vyvrátili poslední zbytky království Jerusalemského, načež byla P. v moci jejich až do r. 1517. Za Mameluků byla spravována třemi begy se sídly v Gaze, Jerusalemě a Safedu. R. 1517 vyvrátil panství Mameluků turecký sultán Selím I., odtud pak P. jest příslušenstvím říše Turecké. Za tureckých dob dovršena hospodářská zkáza země, hlavně zanedbáváním cisteren. P. se vyvylidnila, krajiny dříve žimé změnily se ve step, zejména okolí jerusalemské, a toliko příchod evropských poutníků přinášel obyvatelstvu jakýsi zisk. Objevením Nového světa obrátil se i světový obchod v jiné strany. Slabost vlády turecké podnítila některé pokusy o samostatnost, jako s počátku XVII. stol. drúzského emíra Fachreddina a kolem r. 1750 Zahira el-Amr. R. 1775 zařídil si v Akkonu panství paša Ahmed ed-Dzezzar, jemuž teprve r. 1832 konec učinil Mehmed Ali. Teprve výprava Napoleona Bonaparta proti Akkonu r. 1799 vzbudila na západě zájem o poměry palestinské. Odtud datují se především snahy po vědeckém prozkoumání P-ny, jehož na základech, Nizozemcem Relandem r. 1714 položených, nejvíce dbali Skot Robertson a švýcarský Němec Titus Tobler, spolu pak i daly se prvé pokusy za hospodářským obrozením země. Krátká vláda Mehmeda Aliho (1831—1840, v. t.) byla snahám těm velice s prospěchem. Všechna vyznání křesťanská i Židé, zvláště pak Anglie, Spojené Obce, Německo a Rusko, jaly se zakládati po vsi zemi poutnické domy, missie, školy, stanice kazatelské, četní Evropané počali se v P-ně usazovati za obchodem i jiným zaměstnáním, virtemberská sekta Templerů v okolí Haify a Jaffy založila kvetoucí osady, budovány silnice a nejnovější dobou i železné dráhy, návštěvy vznešených křesťanských osobností (císař František Josef, I., princ Albert Waleský, císař Vilém II.) se opakovaly, tak že znenáhla P. více než jiné turecko-asijské země osvojuje si vzdělanost západní a počíná se probouzeti z hospodářského úpadku svého. Pšk.

Vědecký výzkum P-ny datuje se přes všeobecný zájem, kterému se tato země v celém křesťanském světě těšila, teprve od století XVIII. a provádě se zvláště horlivě a úspěšně ve stol. XIX. Epochálního významu jsou v tom ohledu práce Seetzena, Burckhardta, Toblera a Robinsona, k nimž připojují se výzkumy Rotha, Russeggera, Symonds, Schultz, Seppa, Lynche, de Saulcyho, van de Velde, Smitha, de Vogüé, Guérina, Rosena, Reye, Grahama, Wetzsteina, vévody de Luynes, Schicka, Schumachera,

Stübela, Noetlinga, Gutheho, Blanckenhorna a j. R. 1865 založena anglická společnost pro výzkum P-ny (*English Palestine Exploration Fund*), která s velikým nákladem ujala se soustavného prozkoumání P-ny menšími i většími vědeckými výpravami a pracemi, jichž účastnili se Wilson, Anderson, Warren, Conder, Palmer, Kitchener a j. a které vzťahovaly se na zeměpisné, meteorologické, biologické, anthropogeografické, archaeologické a j. poměry země. R. 1869 založen spolkový orgán »Quarterly Statemens«, v l. 1872—77 mapována země na z. od Jordánu, v l. 1881 až 1882 části země na v. od Jordánu, avšak dalšímu mapování zabráněno se strany turecké vlády. Zároveň prováděno kopání na různých místech země, zejména v Jerusalemě a na j. od něho (v l. 1894—97), a vydána řada monumentálních děl na základě těchto prací, tak zvláště: *Great Map of Western Palestine* (26 listů, Lond., 1886), *The Survey of Western Palestine* (6 svaz. t., 1888) a *The Survey of Eastern Palestine* (1 svaz. t., 1889). R. 1877 založen v Lipsku německý spolek pro výzkum P-ny (*Deutscher Palästina-verein*), který vydává od r. 1878 »Zeitschrift des Deutschen Palästinavereins« a od r. 1895 »Mittheilungen und Nachrichten des Deutschen Palästinavereins« a na jehož náklad provedeno kopání v Jerusalemě (r. 1881), mapování v zemi na v. od Jordánu (r. 1885, 1891, 1894—95, 1896—98), v Judaei, a v okolí Mrtvého moře (1894). R. 1882 založeno dle myšlenky velkoknížete Sergěje Aleksandrovice Císařské pravoslavné palestinské společenstvo (Императорское православное палестинское общество) za účelem podpory pravoslaví v P-ně proti snahám missionářů evangel. a katolických, usnadnění návštěvy P-ny pravoslavným poutníkem a péče o ně v zemi té, jakož i obeznámení ruského obcenstva s poměry a dějinami P-ny. Společenstvo rozděluje se na eparchiální odbory a udržuje v P-ně a Syrii pravoslavné chrámy, školy (50 se 4000 žáky), pensionáty, léčebny a nemocnice, škýtá poutníkům slevy dopravného (na př. z Petrohradu do Jerusalema platí se jen 57 rub.). Dále vydalo dosud 93 díla o dějinách a poměrech P-ny se 160 svazky, vystrojilo několik vědeckých výprav, podporovalo jednotlivé badatele při výzkumech v P-ně (Jelisějeva, Bezobrazova, Cagarelu, Kondakova a j.) a provedlo r. 1883 kopání v Jerusalemě, při čemž objeveny zbytky jeho starověkých hradb. Členů má společenstvo do 3500 a jeho orgánem jest od roku 1883: Православный палестинский сборник.

Literatura palestinská do r. 1866 sebrána jest ve spise Tita Toblera, *Bibliographia geographica Palaestinae* (Lip., 1867), do r. 1878 pak ve knize R. Röhricha, *Bibliographia geographica Palaestinae* (Berl., 1890). Z největších děl dlužno vytknouti: V. Guérin *Description géographique, historique et archéologique de la Palestine* (Pař., 1868—80, 7 sv.); týž, *La Terre Sainte* (t., 1881—83);

Duc de Luynes, Voyage d'exploration à la mer Morte, à Petra et sur la rive gauche du Jourdain (t., 1874—76, 3 sv., s atlasem; 3. svaz. geologický od Larteta); Sepp, Jerusalem und das Heilige Land (3. vyd. Reznou, 1878); Tristram, The Land of Moab (Lond., 1873); Fr. Ad. a O. Strauss, Die Länder und Stätten der Heiligen Schrift (Lip., 1877); Ebers a Guthe, Palästina in Bild und Wort (Stuttgart, 1886—87, 2 sv.); O. Ankel, Grundzüge der Landesnatur des Westjordanlandes (Frankfurt, 1887); Lortet, La Svrie d'aujourd'hui (Pař., 1886); K. Bädcker, P. und Syrien (zpracováno od Socina, 4. vyd. Lip. 1897); Meyers Reisebücher, Palästina und Syrien (3. vydání t., 1895); Schlatter, Zur Topographie und Geschichte Palästinas (Stuttgart, 1893); Buhl, Handbuch der Geographie Palästinas (Freiburg, 1896); Bambus, Palästina, Land und Leute (Berl., 1898); Quido Mansvet, P. (Praha, 1894), Riess, Bibelatlas (3. vydání, Freiburg, 1895); Reduced Map of Western Palestine (Lond., 6 listů); Fischer a Guthe, Neue Handkarte von P. (1:700.000, Lipsko, 1890); Kiepert, Neue Wandkarte von P. (1:200.000, 7 vydání, Berlín, 1893, 8 listů). *Třr.*

Palestine [pelestajn], město ve Spojených Obcích sev.-amer. ve státě texasském sev. od Houstonu; křižovatka železn. trati; pily, kořeluzství, čily průmysl bavlněný, rolnictví a 5838 ob. (1890).

Palestrina, staré Praeneste, město v Itálii, v prov. a kraji římském, na jihových. od města Tivoli, železn. stanice trati Řím-Neapol, má jako obec polit. 6158 ob. (1891); jest sídlem biskupa, má seminář, katedrálu, palác rodiny Barberini (ze XIII. století). Město vystavěno na místě antického chrámu Fortuny, po němž tu jsou zbytky; ve středověku několikráte obléháno a zničeno; objevena tu byla Ficoronská cista (v. t.). Narodil se zde hudební skladatel Palestrina. Nad městem na výšině ves Castel San Pietro Romano, zbudovaná na místě starověké *Arx Praenestina*, se zbytky hradu. Na blízku města zříceniny villy Hadrianovy.

Palestrina Giovanni Pierluigi, slavný hudební skladatel ital. (*mezi 1514 a 1529, nejspíše 1526, v Palestrině v Círk. státě-ř. 2. ún. 1594 v Římě). Otec jeho jmenoval se Sante Pierluigi. Je tudíž toto, zdanlivě křestní, skladatelovo jméno (Petr Alois) rodovým, ke kterému na označení rodiště (lat. *Praeneste*) přičinovaný přidávek »da P.« zobečněl jako příjmení tak, že i na náhrobku P-nově u sv. Petra v Římě čteme nápis »Joannes Petrus Aloysius Praenestinus, Musicae princeps«. Vzdělání hudebního nabyt P. v Římě ve škole Goudimelově (1540—44) a byl potom varhaníkem ve svém rodišti do r. 1551, kdy jmenován byl u sv. Petra v Římě kapelníkem, působiv tu prve krátký čas jako »magister puerorum«. Po čtyřech letech byl za dedikaci prvního svazku svých čtyř- a pětihlasých mší pap. Juliu III. po-

volán do pěveckého sboru sixtinské kaple, aniž vyžadováno na něm, aby podrobil se zkoušce, a přes to, že byl ženat a nevyhovoval tudíž podmínce, dle které měl sbor jmenovaný přístupným býti pouze příslušníkům stavu kněžského. Časté změny, jež za života P-nova udály se na stolci papežském, těžce dolehly na jeho osud. Marcus II., na jehož paměť P. složil slavnou šestihlasou mší zv. *Missa papae Marcelli*, byl již za kardinalátu svého jeho přívržencem; když však po jeho pohřchu jen třinehděni vládě nastoupil Pavel IV., vyloučen byl P. zároveň s dvěma jinými ženatými pěvci na nátlak ostatních z kaple (1555). Těžká rána tato uvrhla jej v bídu a v nemoc. Zotaviv se poněkud, P. přijal skrovně placený úřad kapelnický v Lateráně a za této periody (1555—60), plně strádání a duševních útrap, napsal dojemně *Improperie*, jež od r. 1560 každým rokem o Veliký pátek v kapli papežské se provozují. Nemoža dosíci nijakého zlepšení platu, přešel z Laterána r. 1561 ke chrámu Santa Maria Maggiore. Tou dobou koncil Tridentský (1545—63) zaměstnával se reformou hudby chrámové (viz Itálie, str. 923) a shledav v jedné ze tří P-nou na objednávku dodaných mší, již byla svrchu již uvedená »papež Marcelli«, splnění všech vytčených požadavků, prohlásil sloh její za autentický sloh katolické církve. Za odměnu byl P. vyznamenán čestným úřadem skladatele papežské kaple (*maestro compositore*), jímž obmyslen byl po něm jen ještě Felice Arnerio, avšak hmotně příznivější situace nastala pro něho teprve r. 1571, kdy smrti Animucciovou připadlo mu po druhé kapelnické místo u sv. Petra. V tomto úřadě setrval P. až do smrti. Neboť marným byl pokus pap. Sixta V., bývalého pastevece, aby P. stal se kapelníkem sixtinské kaple; narazil na odpor z téhož tradičního důvodu, jenž proti němu byl mluvil již jako proti pouhému pěvci a nyní ovšem ještě se sesiloval. Měť P. ostatně i jako skladatel papežské kaple pro své nekňezství nemalé potíže s jejími členy. Za to tím lépe dařilo se mu jako nástupci Animucciovu v oratorni společnosti Filipa Nerioho (viz Oratorium). Vedle funkcí těchto byl P. koncertním mistrem kn. Buoncompagniho a po nějaký čas učitelem na škole, kterou zřídil G. M. Nanini, jeho nástupce při chrámě Santa Maria Maggiore. Vzpomenouti dlužno konečně, že Rehoř XIII. pověřil P-nu revisi žpěvu gregoriánského, jež měla za následek, že netoliko ještě za jeho života vydány »Directorium chori« (1582), pašijové žpěvy dle čtyř evangelistů (1586), úkony pašijového téhodne (1587) a praeface (1588), ale, jak Fr. X. Haberl r. 1894 zjištil listinně, že i »Graduale Romanum« bylo vypracováno P-nou, ač pěci Arneriovu a Surianovu teprve r. 1611 k tisku bylo přichystáno a r. 1614 došlo papežského schválení. — Činnost P-nova až na dvě knihy čtyřhlasých madrigálů naveskrz náleži hudbě chrámové. Velikým dílem jeho založena byla

t. zv. římská škola, již hudba italská povznesena byla k vrcholnému klassicismu. **P.** nebyl revolucionář, který by byl ničil minulost svého umění a stavěl nové formy. První jeho práce nesou stopy studia mistrů nizozemských, v »Improperiích« však vystupuje již sloh jeho v celé samostatnosti. T. zv. »sloh **P-nův**«, kterým míní se nyní skladba »a capella« bez průvodu instrumentálního, jeví se nám uzavřením dlouhou se vyvinovavší periody polyfonního zpěvu mnohohlasého a jeho klassicismus spočívá v prohloubení výrazu hudebního, postaveného na rovně formálním a jiným technickým požadavkům. Technické samoučelné hříčky nizozemských mistrů jsou z jeho skladeb vyloučeny, pokud nebylo lze srovnati je s účely vyššími. Je proto **P.** oproti vrstevníku svému Lassovi průzračnější, srozumitelnosti textu dbalejší, ale nikoli tak jednoduchý, jak všeobecně se tvrdívá. Je li dnešní době stil **P-nův** poněkud cizí, sluší si to vysvětliti nedostatkem absolutní melodiky ve smyslu moderním, o níž v XVI. věku ovšem ještě nemůže býti řeči. Nikterak však není odůvodněno proto **P-nu** vylučovati z koncertní síně a odkazovati jej na chrám. Dokonalé provádění děl **P** nových naopak je jedním z nejvznešenějších úkolů, jež četné dnešní pěvecké jednoty mají pojaty do svého uměleckého programu. Přehled ohromného počtu **P-nových** děl s uvedením nejvýznamnějších podává K. Stecker ve svém »Všeobecném dějepise hudby« (Ml. Boleslav, 1894). Nalézáme mezi nimi 93 mší (39 čtyř-, 28 pěti-, 21 šesti- a 5 osmihlasých), z nichž nejrozšířenější jsou: *Missa brevis*, vzpomenutá již *M. papae Marcelli*, *Ut, re, mi, fa, sol, Aeterna Christi munera*, *Assumpta est, Iste Confessor*. Mše *L' omne arme* platí za nejsložitější, jako »Improperia« za nejprostší skladbu **P-novu**. Motett má **P.** 7 knih (63 čtyř-, 52 pěti-, 11 šesti-, 47 osmihlasých, dále 2 sedmi- a 4 dvanáctihlasá); z nich nejznámější je *Sicut cervus*. Z ostatních děl vytknouti sluší: znamenité *Lamentationes* (3 knihy, čtyř- až šestihlasé), 45 hymnů, 68 pětihlasých offertorií, 16 čtyřhlasých magnifikátů, 3 knihy pětihlasých duchovních madrigálů, 3 knihy čtyřhlasých litanii a úplnou sbírku nesporných žalmů. Za života **P-nova** vydána byla jeho díla jen částečně a to po tehdejších obyčejí pouze ve hlašeč. V novější době, od času působnosti Cherubiniovy, dožila se o sobě i ve sbornících hojnějších tisků k praktické potřebě. Dvanáctihlasé *Stabat mater* upravil a znaménky přednesu opatřil R. Wagner. Kritické vydání partiturní v l. 1862—93 vydané v Lipsku u Breitkopfa & Härtela zredigovali Th. Witt, J. N. Rauch, Fr. Espague, Fr. Commer a F. X. Haberl. — Srv. Baini, *Memorie storico-critiche della vita a dell' opera di G. P. da P.* (Řím, 1828, 2 sv., něm. zpracování stručnějšího rozsahu pořídili Kandler a Kiesewetter, Lip., 1834); Bäumer, *P.*, ein Beitrag zur kirchenmusikalischen Reform (Freiburg v Br., 1877); Félix,

P. et la musique sacrée 1594—1894 (Brussel, 1895).

Palestro, ves v Itálii, na stanici železn. dráhy z Vercell do Pavie, provincie Pavia, kraj Mortara; 3067 ob. (1891). Dne 31. květ. r. 1859 spojení Francouzi a Piemontané zvítězili zde nad Rakušany.

Palestra viz Bolletta.

Paletot [pal'tò], franc., široký svrchní kabát (i pro ženské), svrchník.

Paletta (ital.) slove v malířství tenká ovální deska buď z hlazeného dřeva nebo rohu, sloně, želvoviny nebo porculánu na barvy s otvorem na jednom konci pro palec levé ruky, která drží zároveň malířskou hůl a štětec. Na **p-tu** vytlačí malíři barvy z jednotlivých pouzder a míchají je v potřebné odstíny. K čištění **p-ty** slouží paletový nůž. Pro malíře fresk hotoví se z alumina nebo cinovaného plechu, čtyřhraná s okrajem nahoru ohnutým, aby voda neodtékala. Miniaturisté užívají **p-t** porculánových. Pro malíře smaltu a porculánu mívají **p-ty** prohlubeniny pro barvy. **P-ty** s různými obrázky bývají oblíbenou dekorací a po **p-tách** proslulých mistrů malířů jakožto vzácných předmětů pídí se sběratelé. Obrazně **p.** značí způsob koloritu, jež jednotlivého malíře charakterisuje. — V hrncářství **p.** slove dřevěný nástroj k formování nádob.

Pálffy Albert, spis. maďarský (* 1820—† 1897 v Budapešti). Studoval prava v Pešti a debutoval románem *Magyar millionair* (Maďarský millionář, 1845), který setkal se s velikým úspěchem, rovněž jako následující *Fekete könyv* (Černá kniha, 1846), obě pode vlivem G. Sandové a Balzaca. R. 1847 byl redaktorem »Pesti Hirlapu« a r. 1848 vydával denník »Márciusz tízötödike« (15tý březen), pro jehož revolucionářskou tendenci byl delší dobu vězněn. Po revoluci byl internován v Č. Budějovicích, ale po dvou letech se vrátil a zahájil opět spisovatelskou činnost s úspěchem stále rostoucím, tak že práce jeho, zvláště pozdější, náležejí k nejlepším plodům maďarské krásné literatury. Řeší v nich problémy společenské nebo vypravuje historické episydy. Jsou to: *Otecký dům* (1858); *Attila*; *Professor slečný Esther* (1884); *Román inženýra* (1886); *Dopisy barončiny* (1888); *Poslední léta starého Uherska* (1890). Společnost Kisfaludyho zvolila jej r. 1864, akad. věd r. 1884 za svého člena.

Pálffy z E r d ő d u, starý rod uherský, knížecí a hraběcí, jež někteří stopují až do XI. stol.; jméno **P-E r d ő d** připomíná se od XVI. stol. Praotcem dnešních **P-ů** je Mikuláš († 1600), který za Rudolfa II. dosáhl v Uhrách vysokých hodností a vyznamenal se ve válkách s Turky (zejména při dobytí Rábu r. 1598); r. 1589 byl přijat do stavovského svazku dolnorakouského a r. 1592 i českého. R. 1581 byl spolu se svými bratřími povýšen za barona. Jeho svnové Štěpán († 1646) a Jan († ca. 1646) dosáhli v l. 1634 a 1636 hodností hraběcí. Štěpán se vyznamenal ve válkách proti Tur-

kům a za vzpoury Bethlenovy. Jeho bratr **Pavel** (†1655) byl od r. 1646 palatínem a rozmnožil značně moc a bohatství rodu; od něho je dědičným v rodě **P.** vrchní županství komitátu prešpurského a hejtmánství prešpurského hradu s titulem dědičných hrabat prešpurských. Jeho syn **Karel** (†1694) byl gener. polním maršálkem v Miláně. Syn **Janův Ferdinand** (†1680) byl jezuitou a biskupem v Jageru; jiný biskup z této linie je **Tomáš** (†1679), synovec Mikulášův a biskup v Nitře. Rozvětvení rodu **P.** ve dvě hlavní linie pochází od Mikuláše (†1732), který byl polním maršálkem a od r. 1714 palatínem, a **Jana** (†1751), který prodělal válku tureckou a francouzskou, r. 1704 stal se bánem chorvatským a r. 1709 polním maršálkem; r. 1740 byl jmenován velicím generálem v Uhrách a r. 1741 palatínem. Starší linie Mikulášova rozpadla se pak opět ve 3 větve, z nichž **Mikulášova** (†1773), který byl kancléřem uherským a od r. 1765 *judex curiae*, stala se knížecí v **Karlovi Jeronymovi** (1807); tento **Karel Jeronym** jako kancléř pro Uhry a Sedmihrady hrál vynikající úlohu politickou na konci XVIII. a na poč. XIX. stol. Jeho vnuk **Antonín Karel** v l. 1821—28 byl cis. vyslancem u dvorů saských. Druhá větev **Leopoldova** (†1773), který byl velicím generálem v Uhrách, ve **Ferdinandovi** (1853) obdržela titul **P.-Daun**. Z ní vyšel **Ferdinand** (†1840), známý své doby ředitel divadla ve Vídni a štedrý maecenáš umění i věd. Třetí větev založil **Rudolf** (†1768), který byl polním maršálkem; z ní vyšli **Alois**, jenžr. 1848 byl guvernérem benátským, neosvědčiv se ovšem, a **Jan**, který tehdy již byl polním maršálkem a proslul za uherské revoluce. (Také **Josef** z větve Mikulášovy stal se tehdy známým svým činným odporem proti snahám revolučním.) **Moric** v l. 1860—1865 byl mistodržitelem v Uhrách. Druhá mladší linie pochází od **Jana** (†1751). Syn jeho **Pavel Karel** (†1774) od r. 1763 byl velicím generálem v Uhrách a Sedmihradech. — Z novější doby mezi členy rodu zasluhuje zvláštní zmínky **P. z Erdödu Eduard**, hrabě, svob. pán z Újezda (*1836), zvolen byv poslancem na sněm království Českého a na říšskou radu za velkostatky nesvěřenské, vstoupil r. 1879 do Českého klubu a v l. 1890—1891 účastnil se rokování o vyrovnání, jakožto zástupce šlechty národně smýšlející. Přichylnost svou k národu Českému projevuje **P.** způsobem nepokrytým, zastává se rozhodně státního práva českého. K jeho návrhu byla r. 1897 v poslanecké sněmovně přijata resoluce, již vláda byla vyzvána, aby české škole Komenského ve Vídni udělila právo veřejnosti. **P.** jest držitelem velkostatků Březnice, Hradiště a Merklína v Čechách a Rethzofu ve Štýrsku, čestným rytířem řádu maltézského a c. a k. komořím.

Palfyn [f-ěň] **Je an**, lékař belg. (*1650 v Courtrai — †1730 v Gentu). Byl ran-

hojič a působil jako profesor anatomie i chirurgie v Gentu. Jest vynálezcem kleští porodnických, kteréž r. 1721 předložil pařížské akademii. Z četných jeho spisů sluší uvésti *Anatomie du corps humain, avec des remarques utiles aux chirurgiens dans la pratique de leurs opérations* (Pař., 1726 a část.).

Palgrave [pálgrěv]: 1) **P. Sir Francis**, historik a starožitník angl. (*1788 v Londýně — †1861 v Hampsteadu). Byl z rodů židovských a slul původně Meyer Cohen, kteréž jméno, přestupuje ke křesťanství, zaměnil za jméno své matky **P.** Již velmi záhy jevil neobyčejné vlohy a v osmi letech přeložil z latinského překladu *Batrachomyomachii* (vydal jeho otec v Londýně r. 1797). Pak se oddal právnictví a stal se úředníkem stát. archivů, při čemž se zálibou zabýval se dějepísem a archaeologií přispívaje četnými články těchto odborů do »Quarterly Review« a »Edinburgh Review«. Na podnět vlády vydal *Parliamentary writs* (4 sv., Lond., 1827—34), pak *Rotuli curiae Regis, Kalendars of the Treasury of the Exchequer, Documents and Records illustrating the history of Scotland* a j. Ostatní jeho díla jsou: *History of England; Anglo-Saxon period* (Lond., 1831); *The rise and progress of the english commonwealth* (Lond., 1832, 2 sv.); *An essay on the authority of the King's council* (1834); *Truths and fictions of the middle ages* (1837); *The lord and the vassal* (1841); *The history of Normandy and England* (Lond., 1851—64, 4 sv.), hlavní to jeho dílo, jež upoutalo pozornost anglických vzdělců na dějiny a literaturu lidu angl. ve středověku. R. 1828 **P.** vydal román věvodů normandských od Wace, r. 1832 stal se rytířem a r. 1838 mistoředitelem stát. archivů. Jeho synové:

2) **P. Francis-Turner**, básník a spisovatel angl. (*1824 v Londýně). Byl zprvu učitelem, pak úředníkem v ministerstvě vyučování, sekretářem hraběte Granvilla a od r. 1866—95 profesorem poesie na universitě oxfordské. Napsal: *Idylls and songs* (1854); *The golden treasury of english songs* (1861); *Essays on art* (1866); *Hymns* (1868); *The five days' entertainment at Whitworth Grange* (1868); *Lyrical poems* (1871); *The visions of England* (1881); *The life of Jesus Christ illustrated from the Italian painters of the XIV, XV and XVI centuries* (1885); *Amenophis and other poems* (1892); *Journals and Memories* (1890) a j. Mimo to je znám svými pracemi o velikých básnících angl. a výběrymi edicemi jejich spisův. — Srv. **Gwenllian Palgrave**: **Francis Turner P.**, his journals and memories of his life (Lond., 1899).

3) **P. William Gifford**, diplomat a cestovatel anglický (*1826 ve Westminsteru — †1888 v Montevideu). Studoval v Oxfordě, načež vstoupil r. 1847 do služeb východoindické armády. Vojančiny však brzo nechal a dav se pokřtiti vstoupil do řádu jezuitského; byl pak neunavně činný při misiích v Indii do r. 1853, pak v Syrii a

Palestině a při krvavých bouřích v Damašku r. 1861 stěžl vyvázl životem. R. 1862 na vyzvání Napoleona III. prošel první z Evropanů Arabii od sz. na jv. a v knize *Narrative of a year's journey through central and eastern Arabia* (Lond., 1865, 2 sv., franc. v Pař. 1866) podal zajímavé zprávy o Vahabitech. Vláda angl. upozorněna byvši na P-a užila jeho služeb v diplomacii a vyslala jej nejprve do Habeše (1865), kde vymohl na králi Theodorovi propuštění angl. zajatců. Potom byl P. (1866—67) konsulem v Suchum Kale, do r. 1873 v Trapezuntě, kde napsal důležitý *Report on the Anatolian Provinces of Trebizond, Sivas, Kastemouni and Part of Angora* (1868). V l. 1873—76 byl konsulem v St. Thomasu, 1876—78 na Manile, 1878—80 gen. konsulem v Bulharsku, pak v Siamu a posléze r. 1884 v Montevideu. Zatím byl sešel s katolicismu a vyznával různá náboženství orientální. Byl členem několika učených společností a vydal mimo spisy uvedené ještě: *Essays on Eastern Questions* (1872), velmi zajímavý román *Hermann Agha* (Lond., 1878), cestopis *Dutch Guiana* (1876), pak *Ulysses, or scenes and studies in many lands* (1887); po jeho smrti vyšla nudná náboženská báseň *A vision of life* (1891). — Srv. R. Stuart-Poole, P-'s Arabian Journey (ve »Fortnightly Review« 1865 I.); H. Duveyrier, *Voyages de M. P. (v »Annales des voyages« 1866 I.)*; Lavollée, *Un voyage dans l'Arabie centrale* (»Revue des deux Mondes« 1867); *Proceedings of the Royal Geographical society 1888*, str. 713.

4) P. Reginald F. D., bratr před. (* 1829 v Londýně). R. 1853 byl úředníkem parlamentu a od r. 1886 po Thom. Erskine Mayovi clerkem sněmovny poslanecké. Vydal praktické příruční knihy parlamentní: *The house of commons, illustrations of its history and practice* (1867); *The chairman's handbook* (1877, 11. vyd. 1895); pak důležité dílo dějepisné: *Oliver Cromwell, the protector, an appreciation based on contemporary evidence* (1890), v němž staví se proti Carlyleovu příznivému posudku Cromwella.

Palhanec, ves ve Slezsku, hejtm., okr. a pš. Opava, fara Jaktář; 16 d., 113 ob. č., 5 n. (1890).

Páli jest posvátný jazyk jižních (ceylonských) buddhistů. Jméno p. není posud nepochybně vyjasněno ani určeno místo a doba, kde a kdy se tím jazykem původně mluvilo; že by to byl jazyk *mágdhi*, na východě Přední Indie běžný (od Alláhábádu na východ), kterého sám Buddha užíval, se nezdá. Pravidlem vidí v p. jazyk středoindický, prákrtský (viz Indie Východní, str. 581, 582), s řadou jiných dialektů vzniklý ze stadia staršího, zastoupeného hlavně sanskrtem; O. Franke pokládá p. za samostatný jazyk staroindický, běžný v starověku na západě Indie, vedle sanskrtu, jimž se prý mluvilo na východě. Hlavní rysy jazyka p. jsou prákrtské (viz tamtéž, str. 581), ovšem že jest p. starobylejší než pozdější dialekty lite-

rární; zachoval počátečné j m. pozdějšího *dž*, časem některé skupiny souhlásek později assimilované, leckterý tvar mluvnický, později zaniklý a j.: v té příčině se blíží k p. starší dialektu prákrtské (v starých buddhistických nápisech a v posvátném jazyce džáinském). P. je již dávno (bezpochyby již od dob před Kristem) jazykem mrtvým; žije jen v obřadech buddhistů na Ceyloně, v Barmě a Siamě a v jejich rozsáhlé literatuře posvátné, o které viz *Buddhismus*, str. 838, 839, *Indie Východní*, str. 588. — Srv. E. W. A. Kuhn, *Beiträge z. Pali-Grmm.* (Berl., 1875); I. Minayeff, *Grammaire palie* (1874); D. Andersen, *Pali reader* (Kodaň, 1901); R. C. Childers, *A dictionary of the Pali language* (1875). Ztý.

Paliano, hl. m. okresu v Italii, prov. římská, kraj Frosinone; 4915 ob. (1891); staré opevnění, palác kníž. rodiny Colonna; pěstování vína, olivy a obilí.

Paliano viz Colonna.

Palice, bot., viz Květenství. — P. ježkova, durman, viz Datura.

Palice (*Pallitz*), far. ves v Čechách, hejtm., okr. a pš. Cheb; 76 d., 430 ob. n. (1890), kostel sv. Anny, 2tř. šk., popl. dvůr a mlýn.

Palice Antonín, spisovatel čes. (* 1840 ve Vlněvsí). Absolvovav učit. ústav působil při obec. školách v Čechách, načež stal se r. 1874 řídícím učitelem v Lužici u Mělníka. Účastnil se činně v organizaci učit. spolků, rozšiřování české knihy po čes. venkově a vydal sbírky básní: *Vzorné ditko* (Praha, 1878) a *Šlechtnost v rouše příkladů* (t., 1885).

Palicokvětě, bot., viz *Spadiciflorae*.

Palics (Palič), Pality, sodnaté lázně v uherské župě bačsko-bodrožské, 7 km vých. od Sobotice, stanice železn. trati Szegegin-Sobotice; pš., telegraf, lázeňský ústav, koupele v jezeře, četné villy. Lázně leží na břehu Palicsského jezera (jež jest 6 km² velké) a jsou majetkem města Sobotice.

Palicyn viz Avraamij 3).

Palič viz Žhář.

Palič, Paličko, far. ves v Čechách, viz Police Horní.

Paličkář (v mysl. mluvě), jelen s nově se vyvinujícími parohy, které jsou měkké, potažené lýcem porostlým jemnou, šedou srstí. črn.

Paličkování viz Krajky, str. 26 a.

Paličkovice, bot., viz *Corynephorus*.

Paličky, bot, viz Typha.

Palij viz Palěj.

Palikao, franc. tvar čínského jména *Pali-kiao* nebo *Pali-čiao*ng, místo v čínské prov. Pečili, 17 km na v. od Pekingu na průplavu Ta-tung a na cestě z Pekingu do přístavu Tung-čeu na Pei-ho, jest památné bitvou, v níž 21. září 1860 vojsko anglo-francouzské pod velením gen. Cousin-Montaubana, povýšeného potom na hrab. z P-aa, čítající 6000 mužů, porazilo čínskou armádu 50.000 mužův a vynutilo si tak vstup do Pekingu. Tšr.

Palikao, hrabě, viz Cousin-Montauban.

Palikari viz Kleftové.

Palikové, dva daemoni vulkanických vrídel sirnatých, jež rovněž počtem dvě pod názvem Delloi vyvěrají na Sicílii z dvou zapadlých kotlin (kratérů) v úvodí říčky Symaitu mezi Ennou a Syrakusami, pokládáni za syny Héfaista a Aitny, aneb (dle Aischylových *Αἰωναῖοι*) Zeva a Héfaistovy dcery Thalie, jež z bázně před Hérou do země uprchne, načež Gaia sama za ní porodí P-ky. U oněch vrídel skládány očištěné přísahy; P. ctění též jako božstva léčivá, ochránci rolnictví a plavby, svatyně jejich pak byla též věštinou a útočištěm otroků. Jméno samo (*Παλικοί*) není asi původu řeckého. *klk.*

Palilia viz Pales.

Palimpsest (z řec. *παλιψηφος* = opět vyškraabaný, lat. *codex rescriptus*) sluje rukopis, na kterém původní písmo pečlivě bylo odstraněno a nové napsáno. Za tím účelem byl papyrus vlhkou houbou přetírán a písmo, jež na něm se vyskytovalo, takto smýváno (p. papyrový), aneb pergamen nožem seškrabován a pemzou pak opět uhlazován (p. pergamenový). Toto přepisování rukopisů bylo již ve starověku obvyklé, ježto psací látky, zejména pergamen, nebyly laciné. Velkou měrou rozmožl se způsob ten ve středověku. Tehdy v klášterech jak na západě, tak na východě vyškraabávaný zhusta rukopisy obsahující památky pohanské, t. j. na největší díle spisy staroklassické, i psány pak na ně obyčejně díla církevní. Než písmo původní v rukopisech takových nevymizelo úplně, nýbrž zanechalo více méně čitelný text, jenž chemickými reagentii mnohdy dosti jasně vyniká. Přechtením takového písma nabýváme rukopisů velmi starých a vzácných, jako na př. pro Plauta (cod. Ambrosianus), pro Liviovy knihy 3—6 (cod. Veronensis) a j.; mnohdy poznáváme takto památky, jež se nám jinak vůbec nezachovaly. Tak objeveny tímto způsobem před 80 lety listy a řeči Frontonovy, větší zlomky z Ciceronova spisu o státě (*de re publica*), hojně úryvky z řeči téhož spisovatele, jichž odjinud jsme neznali. O něco později přišly na jevo týmž způsobem Gaiovy instituce, složené kolem r. 161 po Kr., v posledních letech některé zlomky z historii Sallustiovy (fragmenta Aurelianiensis).

Někdy bylo z pergamenového p-u seškrabáno i druhé písmo a napsáno tam písmo třetí; to jsou tak zv. *codices ter scripti*. Takové pergamenové listy — celkem 12 — nalezl A. F. Pertz v Britském museu. Listy ty obsahují nejprve zlomky římského historika Grania Liciniana v uciálním písmě asi ze VII. století po Kr., na textu tom část spisu římského grammatika psanou asi v IX. stol., posléze jako text třetí úryvek z Chrysostoma v jazyku syrském, psaný asi v XI. století. Než nejenom pohanská literatura v rukopisech pergamenových byla vyškrabována, nýbrž začasté i texty církevní, jak vysvítá i ze zákazu vydaného proti jednání takového synodou Konstantinopolskou r. 692 po Kr.

Objevy p-ů obohacena byla zachovaná literatura staroklassická měrou značnou; i v různých směrech jiných nové rukopisy ty přinesly studiu staroklassickému užitek hojný. Největší zásluhu o vypátrání jich mají A. Mai a Niebuhr. — Srv. Mone, *De libris palimpsestis tam latinis quam graecis* (Karlsruhe, 1855); Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter*; Th. Birt, *Das antike Buchwesen in seinem Verhältnis zur Litteratur* (Berl., 1882); K. Dziatzko, *Untersuchungen über ausgewählte Kapitel des antiken Buchwesens* (Lip., 1900). *R. N.*

Palindrom (z řec.), hříčka slovní, při níž slova jednotlivá (krk) neb i celé verše zní stejně čteny od levé k pravé nebo pozpátku. Veršům takovým říká se též verše račí (*ver us cancrinus*). Jako příklad uvádí se středověký hexameter, jež pronáší d'ábel: *Signa te, signa, temere me tangis et angis.*

Palingenese (z řec.), z n o v o u z r o z e n í, o b r o z e n í (též mravní). Že z trosek, v něž se rozpadne, svět znova vybudován bude, jest kosmogonický náhled Hérakleitův a jádro jeho nauky p. (Viz Hérakleitos.) — V přírodovědě značí p. nebo palingenie vývoj zachovaný dědičností (viz Haeckel).

Paligenia Burm. jest rod ze řádu jepic opatřený 4 křídly, 3 štětiniami ocasioni, z nichž prostřední jest nejkratší, očima nedělenýma a chodidly zadními čtyřčlenými. Nymfa nese na 2. až 7. kroužku zadečkovém žábry, jež se skládají ze 2 úzkých, po obou krajích obrvených lupinků; čelo vybíhá ve 2 růžky. Přední holeně jsou vnitř ozubený. Nymfy vyhrabávají si podkovovitou chodbu ve hlinitých březích větších, klidně tekoucích řek. P. rozšířena jest hlavně v jihových. Asii. V Evropě žije jeden druh: P. *longicauda* Ol., největší to evropská jepice, jejíž tělo má 23—29 mm, ocasion štětiny až 70 mm délky. Křídla jsou zažloutle šedá, hrud' žlutá na přední šiji s 5 podélnými proužky. Vyskýtá se v obrovských hejnech v červnu asi v době o sv. Janě zvl. v Uhrách, kde známa jest jménem »květ Tisy«. *Kpk.*

Palinodie (řec.), básně, kterou dřívější básně se odvolává. Nejslavnější p. starověká pocházela od řec. básníka Stésichora. Stésichoros napsav hanlivou básně na Helenu oslepl. Na základě zjevení ve snu napsal Stésichoros p.-ii, v níž Helenu vychválil a tím urážky, v první básni jí učiněné, odvolal (Plat. *Faidros* 243 A, *Isokratés* 10, 64); potom nabyl pry opět zraku. Odtud užívá se slova p. často o odvolání nějaké urážky.

Palintona viz Catapulta.

Palinuridae, čeled' dlouhocasých raků desítnohých. Tělo kryto tvrdým pancířem. Zevnější tykadla bez šupiny, všechny prsní nohy končí se drápkem. Mlad'ata opouštějí vajíčko ve stadiu velmi dokonale podivného tvaru, jež dříve bylo popsáno za samostatný rod P h y l l o s o m a. Stadium toto je široké, nadmíru sploštěné a průhledné, s dlouhými okončimi a očima sedícíma na dlouhých násadcích, s kratičkým zadkem. Možno

je označiti jako zvláštním způsobem modifikované stadium mysidové. Pozdější stadium vykazuje tyto znaky; Přední tykadla jsou jednoduchá a nečláňovaná, druhá tykadla jsou delší a nesou základ postranní větve. První pár kusadel jest troj-, druhý dvojlaločný. Na obou předních kusadlových nožkách a rovněž na třetí noze kráčivé jest exopodit rudimentární; naproti tomu na třetí maxillární nožce a na prvních dvou párech kráčivých noh jsou exopodity mohutně vyvinuty. Zadek počíná se prodlužovati. Na dalším stadiu úží se hlavohrud', zadek se prodlouží a v segmenty rozdělí, vyvine se ocasní ploutev. — Tato phyllosomová stadia jsou známa už fossilní z jurských vápenců solenhofenských. Rody: *Plinurus* Gray (viz *L a n g u s t a*); *Scyllarus* Fabr. s plochou, kýlnatou hrudí, jež rozšiřuje se na předu v ploché, široké výběžky. Ve Středozeemním moři. Vývoj zpracován hlavně Dohrnem a Clausem.

Palinuros, v římskotrójské báji kormidelník Aineiův, při plavbě ze Sicílie do Italie spánkem byv přemožen spadl s lodí, ježto však strhl s sebou kormidlo, udržel se nad vodou po 3 dni, čtvrtého pak, když se dostal u Velie na břeh italský, byl od tamních obyvatelů zabít a opět v moře uvržen. Teprve když v celém okolí nastal mor, zřízena mu mohyla a dle něho nazváno předhoří sousední. **P.** znamená vlastně zpáteční příznivý vítr. Též v okolí Kyrény i blíže Efesu bylo předhoří téhož jména. *Klk.*

Palinurus, zool., viz *Langusta*.

Palir (vl. parlér, z franc. *parleur*, mluvčí), v středověkém řádu hutí stavebních technický i administrativní prostředník mezi mistrem a dělnictvem, mistru, jenž jej dosazoval, zodpovědný za správné provádění stavby a zároveň mluvčí zaměstnaných pracovníků. Práva i povinnosti jeho stanovil přesný řád. Podnes říká se **p.** neb **polír** dozorcí nad zedníky při stavbě.

Palisa Jan (* 6. pros. 1848 v Opavě) byl od r. 1866—70 asistentem hvězdárny vídeňské, r. 1871 adjunktem hvězdárny v Genevě, r. 1872 až 1880 ředitelem hvězdárny v Pulji, na to adjunktem hvězdárny vídeň.; r. 1883 účastnil se francouzské výpravy do Tichého oceánu za účelem pozorování úplného zatmění slunečního. *Gs.*

Palisandrové dřevo viz *Jacaranda*.

Palissády jsou silné dřevěné koly, z nichž ve hrazení se tvoří kolení (v. t.). *FM.*

Palissot de Montenois [-sò d' mont'nuá] Charles, spisov. franc. (* 1730 v Nancy — † 1814 v Paříži). Čtrnáctiletý hájil už these theologické, r. 1746 vstoupil k oratoriánům, ale vzdal se bohosloví a oddal písemnictví. Posléze byl knihovníkem pařížské knihovny Mazarinovy. Po nezdarech v tragédii sáhl šťastně k veselohře (*Les tuteurs*, *Le barbier de Bagdad*). V *Le cercle ou les originaux*, veselohře provedené v Nancy 26. list. 1755, napadl Rousseau a Mme du Châtelet a encyklopaedisté splatili mu útok. V odvetu na-

psal *P. Petites lettres contre de grands philosophes* (1757) a aristofanovskou komedii *Les philosophes* (1760), krvavou satiru proti filosofům, která provedena v Théâtre-Français téhož roku. Poměr **P-ův** k Voltairovi byl příznivý: **P.** obdivoval se mu a připsal mu i sbírku satirických povahopisů: *La Dunciade ou la guerre des sots* (1764), již později rozšířil) obrazy revolucionářů. V komedii *Les courtisanes* (1775) pokusil se o obnovu sociální satiry. Souborná díla jeho vyd. v Paříži r. 1778 (4 sv.) a r. 1809 (6 sv.). Srv. Th. de Puymaigre, Poètes et romanciers de la Lorraine (Mety, 1848); E. Meaume, **P.** et les philosophes (Nancy, 1864); tyž, Etudes historiques sur les Lorrains révolutionnaires: (t., 1882); E. Krantz, **P.** et son Cercle (Annales de l'Est, 1887 l.).

Palissy B e r n a r d, slavný hrnčír franc. (* 1519 v Saintes, depart. Lot-Garonne — † v bastille pařížské r. 1589, byv r. 1578 uvězněn pro svou víru, bylť hugenot). **P.** jest vynálezce nového tehda druhu keramického zboží fayencového, pestře polévaného, s půdou žíhanou (napodobeniny jaspisu). Jeho misy, konve, talíře jsou velmi dovedně modelovány, pokryty reliefy ryb, hadů, žab, ještěrek, plžů, hmyzu atd., kterážto zvířata zobrazoval velmi věrně, realistně a v přírodních barvách. Toto nádobí nazváno *rustiques figulines*. Později svým barevným poléváním napodoboval kovové nádoby, tepané a ryté. Jeho práce došly záhy značné obliby a bývaly často padělaný, hlavně *rustiques figulines* v jižní Francii. Padělky jsou však mnohem těžší, než pravé zboží **P-ové**. Také sošky barevné polévané a jemu připisované pocházejí od jeho napodobovatelů a padělatelů. Dobré moderní kopie zhotovil Pull v Paříži. **P.** napsal svůj životopis a zanechal ještě různé spisy *Oeuvres complètes* de B. **P.** v Paříži 1774; 1844). Vyobrazení jeho výrobků, jejichž cena v starožitnickém obchodě jest nadmíru vysoká, nacházejí se v díle: Delange et Sauzay, Monographie de l'oeuvre de B. **P.** (Pař., 1862) a v *Les oeuvres de P.* (vyd. A. France v Paříži, 1880). *F. H.-s.*

Palissya Endl., rod předvěkých konifer objevených v řhātu, řazený jednak k Abietinim, jednak k Taxodineim. *EBr.*

Palist, bot., viz *List*.

Palitzsch (Palíč?) Joh. Georg (* 11. čna 1723 v Prohlis u Drážďan — † 22 ún. 1788 v Leibnitzu u Drážďan), sedlák a samouk, zabýval se v prázdných dobách horlivě botanikou a fysikou, hlavně však hvězdářstvím a pilně pozoroval nebe. Samostatně osvojil si značné vědomosti mathematické a hvězdářské, objevil o vácích r. 1758 vlasatici Halleyovu, pozoroval hvězdy měnlivé a objevil též neodvisle měnlivost Algotu. Jan Herschel praví o něm v »*Outlines*«, že byl povoláním sedlák, ale nadáním hvězdář. *VRy.*

Palivo, ves v Čechách, hejtm. a okres Příbram, fara Slivice, ps. Milín; 10 d., 80 ob. č.

Palivo jest hořlavina, t. j. látka původu rostlinného neb nerostného, která při slučo-

vání s kyslíkem vzduchu hoří a vyvíjí teplo. Technicky vyznačují se **p**-vem jen hořlaviny, jež vyvíjejí mocnější teplo a buď vyskytují se ve větším rozsahu v přírodě, nebo se vyrábějí ve větším množství. Rozeznáváme **p**-va pevná, tekutá, plynná. Všechny v podstatě nejsou nic jiného než uhlík, vodík, kyslík, někdy s dusíkem a látkami minerálními, ovšem v různém stadiu transformace, jež příroda neb člověk s nimi provádí. Důležitě u **p**-iv vlastnosti jsou zápalnost, hořlavost, výhřevnost. Zápalnost vyznačují se snadností, se kterou **p**. chytá. Každé **p**. musí se dříve ohřát na určitou teplotu zápalnou a pak teprve chytí. Čím nižší jest tato teplota, tím zápalnější jest **p**. Zápalnost jest podporována množstvím těkavých látek, t. j. látek snadno se měnících v plyn, a stupněm suchosti. Nezápalnější jsou **p**-va plynná, po nich tekutá a pak pevná. Rašelina chytne při 225 °C, kamenné uhlí při 326°, dřevné uhlí při 360°, koks při 700 °C. Hořlavost jest snadné hoření; závisí na množství uhlíku a vodíku a na suchosti. Dřevo jest hořlavější než kamenné uhlí a toto hořlavější než anthracit. Výhřevnost rozumí se množstvím tepla, jež vyvine se úplným spálením 1 kg **p**-va. Toto množství vyjadřuje se v kaloriích (v. t.). Uhlík a vodík (volný) dodávají **p**-vu tepla; ostatní látky teplo spotřebují a tedy snižují výhřevnost jeho. Čím **p**. jest sušší, čím méně zanechává popela, čím dokonalejší jest přístup vzduchu, tím jest výhřevnější. Výhřevnost určuje se pokusy, pomocí kalorimetru (v. t.) neb určováním množství odpařené vody (při parních kotlech) a hlavně výpočtem, k němuž vždy musí býti rozbor chemický. Známe-li chemické složení **p**-va, platí věta: Množství tepla vyvinutého **p**-vem rovná se součtu jednotlivých množství tepelných, jež se vyvinou shorením jeho součástek. Skládá-li se **p**. z C kg uhlíka, z H kg vodíka (volného) a z V kg vody, vyvine se úplným spálením jeho kalorií tepelných $K = 8080 C + 29633 H - 640 V$ neb dle Reicheho $K = 8080 C + 34460 (H - 1/8 O) - 5400 V$, při čemž H značí všechen vodík v **p**-u se nacházející, 8080 značí počet kalorií, vyvinutých spálením 1 kg C na CO_2 , 29.633 značí počet kalorií spálením 1 kg H na H_2O (páry), 34.460 značí počet kalorií spálením 1 kg H na H_2O (vody), 640 značí počet kalorií, jež se spotřebují k odpaření 1 kg vody, 5400 = 9600 značí počet kalorií, jež se spotřebují k odpaření vody, vyvinuté spálením 1 kg vodíku. Aby se dosáhlo náležité výhřevnosti, třeba dodatí **p**-vu při hoření dostatek potřebného vzduchu. K spálení 1 kg uhlíku na kyselinu uhličitou spotřebuje se $\frac{32}{12} = 2,667$ kg kyslíku a počítáme-li, že na 100 kg vzduchu připadá 22,8 kg kyslíku, bude 2,667 kg kyslíku odpovídati $\frac{100}{22,8} \cdot 2,667 = 11,697$ kg vzduchu. K spálení 1 kg vodíku spotřebuje se 8 kg kyslíku čili $\frac{100}{22,8} \cdot 8 =$

35.088 kg vzduchu. Má-li tedy **p**. C kg uhlíku, H kg vodíku volného, potřebuje k shoření kg vzduchu $V = 11,697 C + 35,088 H$, nebo, chceme-li míti množství vzduchu v m^3 :

$$V' = 1,2866 V \frac{760(1 + 0,00366 t)}{b}, \text{ při čemž}$$

1,2866 značí váhu 1 m^3 vzduchu při 0 °C a 760 mm tlaku vyjádřeno v kg, t značí teplotu jeho a b tlak vzduchu. Ve skutečnosti spotřebuje se více vzduchu, a to 1,8—3 i více, poněvadž všechen kyslík vzduchu nepřichází k sloučením.

Užitečný efekt **p**-va = $\frac{\text{skutečně vyvinuté teplo}}{\text{theoret. množství tepla}}$. Často udává se též pyrometrický efekt, t. j. nejvyšší teplota, kterou **p**. může vyvinouti. U dřeva obnáší 1200 °C, rašeliny 1100 °C, koku 1270 °C, kamenného uhlí 1280 °C, u **p**-i v plynných 1200—1800 °C. Nejvyšší teploty, tedy největší pyrometrický efekt, má pozitivní konec světelného oblouku elektrického mezi dvěma uhlíky, a to 3800 °C. Jest to nejvyšší teplota doposud dosažená.

Z **p** iv pevných nejvíce užívá se: dřeva, rašeliny, hnědého a kamenného uhlí, anthracitu; dále koků, briket (v. t.). Dřevo jest nejmladší, anthracit látkou nejstarší. Průměrné chemické složení těchto **p** iv jest: následující: dřevo 40—50 % uhlíku, 6 % vodíku, 53—43 % kyslíku, 1 % dusíku; rašelina 60 % uhl., 6 % vod., 33 % kysl., 2 % dus.; hnědé uhlí 70 % uhl., 5 % vod., 24,5 % kysl., 0,5 % dus.; kamenné uhlí 82 % uhl., 5 % vod., 12 % kysl., 1 % dus.; kok 90—95 % uhl., 0,2 až 1,5 % vod., 1—4 % kysl., 0,4—1,5 % dus.; anthracit 94 % uhl., 3 % vod., 2,9 % kysl., 0,1 % dus.

Střední okrouhlé hodnoty výhřevnosti jsou:

	Výhřevnost v kaloriích skuteč.	Spotřeba vzduchu praktická v kg	Popel v proc.
Dřevo	2800	9—12	4—2
Rašelina	1500	11—15	5
Hnědé uhlí	2500	14	8
Kamenné uhlí	4500	21	2—4
Kok	4500	19	5
Anthracit	6500	21	2

Z **p**-iv tekutých nejvíce užívá se: líhu, benzínu, petroleje, oleje. Jsou to tekuté uhlovodíky s theoretickou výhřevností 7000 až 11.000 kalorií. Největší užití má petrolej. Z **p**-iv plynných třeba jmenovati: svítiplyn, plyny z vysokých pecí, plyny generátorní, plyn vodní. Svítiplyn povstává suchou destilací uhlí kamenného, obsahuje 45—50 % vodíku, 35—40 % methanu, 8—10 % kysličníku uhelnatého a něco nenasyčené kyseliny uhličitě. 1 m^3 svítiplynu vyvine 5000—6000 kalorií a 1 kg svítiplynu 10.000 až 11.000 kalorií. Teplota při theoretickém množství vzduchu 2500—2700 °C.

Plyny z vysokých pecí obsahují 20 % CO , 18 % CO_2 , 62 % N a dávají na 1 m^3 800 kalorií. Plyny tyto vedou se do ohniště a zde se spalují, nikoliv aby přímo ohřivaly. Generátorní plyny vyrábějí se z chudších **p**-iv,

rašelin, hnědého a kamenného uhlí nedokonalým spalováním v pecích zv. generatorových za obmezeného přístupu vzduchu. Obsahují hlavně dusík, kyslík uhelnatý, kyselinu uhličitou, vodní páry, něco málo uhlovodíku a volného vodíku. Užívá se plynu tohoto k topení v sklárnách, v keramice, metallurgii. V o d n í p l y n u, správněji vodíkový plyn, vyrábíme, vedouce přehřátou páru přes rozžhavené uhlí. Pára se rozkládá a dostáváme plyn skládající se z 48 % vodíku, 43 % kysl. uhelnatého, 4 % kyseliny uhličitě, 5 % dusíku. 1 m³ vodního plynu vyvine 2600 kalorií.

P-vem budoucností jest elektrina, která, až vyčerpána budou ložiska p-iv nynějších, nastoupí službu v průmyslu i v hospodářství, nahradic je nejen úplně, ale bude i teplo vyvíjeti technicky nejdokonaleji. Elektrina činí nám možným topiti vodou, větrem a pod., t. j. hnací síla jejich přemění se v elektrický proud a tento procházející nějakým drátem o odporu r ohmů a intenzitou i amper vyvine teplo $T = 0,24i^2r$, kdež T vyjádřeno jest počtem malých kalorií, t. j. grammkalorií, neb necháme-li jím vytvořiti světelný oblouk mezi dvěma uhlíky obloukové lampy, dostaneme teplotu kolem 3800°C; velikosti této nemožno dosíci nijakým způsobem jiným. Proto došla elektrina pěkného užití za p. v metallurgii.

●●**Palizzi:** 1) P. Giuseppe, ital. malíř (*1813 — †1888 v Paříži). S počátku studoval práva, potom r. 1856 věnoval se umění a učil se malířství v Neapoli. R. 1844 usadil se v Paříži kde byl žákem Troyonovým. Vynikl pak zejména scénami pastýřskými se skupinami zvířat a krajinnou scénérií a obrazy jeho bývaly vysoko ceněny. Zvlášť dlužno uvést: *Návrat z výročního trhu* (1850); *Kozy ve vinici* (na výstavě v Paříži, 1855); *Zápas beranů*; *Zdvorný osel* (1857); *Telata v údolí řeky Touques*, obraz vyznamenaný r. 1857; *Rozvaliny chrámu v Paestum* (1861); *Les fontainebleauský*; *Most pres Seinu ve Fontainebleau*; *Okolí Neapole* (1868); *Ulice v San Germano* (1876); *Oslaři v dešti* (1878); *Smečka psů* (1887).

2) P. Filippo, italský malíř podobizen a j., ale hlavně zvířat (*1818 ve Vasto, prov. Chieti), bratr před., byl žákem neapolské akademie a Bonolisa, dlél dlouhý čas v Bukurešti a působí v Neapoli. Z jeho maleb dlužno uvést: *Vykročení zvířat z archy Noemovy*, *Následky Vesny*, *Episoda ze zkázy Pompejí* atd. Vyznamenaný několika řady a členstvem různých akademii. FM.

Palko: 1) P. (též B a l k o), odvozeno z křestního jména Boleslav (Bolek, Bolko, Polko), jméno ve Slezsku dříve zhusta užívané.

2) P. František Xaver (B a l k o), výborný malíř slezský (*1724 ve Vratislavi — †1767 n. 1770). Pocházel z rodiny malířské a vyučil se u svého otce, s nímž pak odebral se do Vídně, kde nabyl dalšího vzdělání. Počátkem let čtyřicátých konal studia svá v Itálii, potom pracoval v Prešpurce,

v Kroměříži, Brně a konečně v Dráždanech, kde maloval ve dvorním katolickém kostele na klenbě freskový obraz z legendy sv. Jana Nep. R. 1752 stal se dvorním malířem kurfiřta saského, ale ještě koncem tohoto roku přišel do Prahy, byv od jesuitů kolleje na Malé straně povolán, aby jim freskovými malbami vyzdobil právě dostavovaný chrám sv. Mikuláše. Cech malířů malostranských opel se tomu, aby cizí mistr, jenž nevstoupil v jejich cech a nenabyl v obci městského práva, směl zde pracovati na újmu mistrů domácích. Magistrát malostranský ujal se této věci na prospěch mistrů domácích dne 8. list. 1753, jak poznamenáno v manuále radním, a celý spor se nějak příznivě pro Palka vyrovnal, neboť tuto práci přece obdržel a provedl. Patrně vyhrál tím, že byl dvorský malíř a tudíž jako t. zv. »hofbefreiter« nemusil vstoupiti do cechu; a také nenalzáme, že by byl v Praze přijal práva měšťanského. V Praze zůstal několik let, pracuje zde i na venkově buď freskové obrazy ve vápně neb obrazy oltární. Zdá se, že se v Praze oženil, neb v matrice křtěných bývalé fary u sv. Václava na Malé straně nyní u sv. Mikuláše tamže, čteme zápis, že dne 31. led. 1756 křtěn mu syn Jan Xaver Beno, z matky Marie Anny, roz. Burschové z Greifenbachu, a kmotrem byl uroz. pan Jan Buresch z Greifenbachu z Malé strany, tedy tchán nebo švagr. Frant. Xav. P., jakožto otec, jmenuje se zde kurfiřta saského dvorním malířem. Jméno otce Frant. Xav. P. udávají německé slovníky Kašpar P., což však se neshoduje s pravdou, neboť dle »Památek archaeolog.«, roč. XVI., str. 809, když obec kutnohorská u Palka objednala oltární obraz sv. Jana Nep., který on již hotový do Hory v červenci r. 1754 zaslal, vymínil si na místě honoráře, aby za spásu duše jeho otce a matky ročně dvě mše byly slouženy, a to jedna na den sv. Antonína a druhá na den sv. Maří Magdalény, což jsou křestní jména jeho rodičů. Doba úmrtí P-va udává se různě, dle Dlabáčova lexika umělců zemřel v Praze r. 1767 u věku 43 let, dle jiných zemřel týž rok v Mnichově a opět dle jiných ve Vídni r. 1770. Zanechal, pokud známo, syna Frant. Xavera P., též malíře. Pokud víme, provedl: *Freskové malby* v kupoli a na čtyřech pendentivech v jesuitském kostele sv. Mikuláše na Malé straně v Praze, pak výborný oltární obraz *Smrt sv. Frant. Xaveria*. Pro kostel sv. Jana Nep. v Kutné Hoře r. 1754 oltární obraz *Sv. Jana Nep.*, nyní odstraněný, pak *fresky* v kupoli. V kostele na Strahově jsou tyto oltární obrazy: *Sv. Augustin*, *Sv. Jan Nep.*, *Sv. Martin*, *Obrácení sv. Pavla na viru*. U Kajetánů na Malé straně: oltární obraz *Sv. Thekly*, na Malé straně u sv. Tomáše obraz *Sv. Rocha*, na Novém městě v bývalém kostele Hybernů *Sv. Patrika*, na Starém městě v bývalém farním kostele sv. Michala, nyní zrušeném, obraz *Sv. Tří králů* (nyní v děkanském kostele v Rokycanech), v jesuitském kostele P. Marie

a sv. Ignáce v Klatovech oltář. obraz Sv. *Josefa*. Pro kapli P. Marie Pomocné u Bruské brány na Malé straně, r. 1761 vysvěcenou, r. 1790 zrušenou, maloval *dva oltářní obrazy*. V presbyterii kostela sv. Bartoloměje v Heř. Městci, r. 1762 dokončeného, maloval *freskové obrazy*, ostatní fresky pocházejí od Quirina Jahna. V kapli na Zbraslavi při silnici, pak tamže v bývalém klášteře *fresky* v letním refektáři, jakož i některé *stropní malby* v témž klášteře a Sv. *Jana Nep.* pro opatskou kapli. Obraz Sv. *Bernarda* pro domácí kapli semináře sv. Bernarda na Starém městě pražském. Oltářní obraz Sv. *Heleny* pro farní kostel v Liberci. — Literatura: Dlabáčův *Künstlerlexikon*, I. díl, str. 69—71, pod heslem: Balko, pak »Památky archaeologické«, roč. XVII., str. 18—20.

3) **P. Frant.** Xav., syn před., dle Dlabáče dobrý malíř, jenž maloval dva oltářní obrazy pro cis. kapli sv. Kříže na Hradčanech; Sv. *Františka* a Sv. *Terezií*, ač u Schallera připisují se Frt. Karlu Palkovi.

4) **P. František Karel**, malíř, bratr Palka 2). Od něho pochází oltářní obraz Sv. *Václava* z r. 1746 v zámecké kapli v Třeboni. Viz Soupis památek histor. a uměl. okresu třeboňského. Dle Schallera pochází od něho též krásný hlavní oltářní obraz *Ukřižovaného*, pak ještě *dva oltářní obrazy* v císařské kapli sv. Kříže na Hradčanech. (Schaller připisuje je bratru Frant. Xav.) Hn.

Palkova úžina (Palk Strait, Palk's Passage), severní a užší část' mořské úžiny mezi jihových. pobřezím Přední Indie a Ceylonem, široká 50—100 km a dlouhá 100 km, avšak mělká a pro své písčiny jen pro menší lodi splavná, souvisí na j. mezi ostrovy Adama mostu se zálivem *Mannaarským*. Provozuje se v ní nepatrný lov perel. Tšr.

Palkovice, far. ves na Moravě, v hejtm. a okr. místeckém; 313 d., 1948 ob. č. (1890), kostel sv. Jana Křt. (od r. 1858 far.), 3tř. šk., pš. K obci náleží Hůrka I. a II.

Palkovič: 1) **P. Jiří** (*1763 — †1835), kanovník ostráhomský, předák školy Bernolákovy. Přeložil a vydal šest divadelních her Vlacha Petra Metastasia (*Duchovné divadlo*, v Tmavě, 1801, z němčiny) a *Svaté Písmo starého i nového Zákona* (v Ostráhomě, I., 1829 a II., 1833) způsobem nedokonalým. Včk.

2) **P. Jiří** (*1769 v Rimabáni — †1850 v Prešpurku), professor československé řeči a literatury na ev. lyceu prešpurském a spisovatel. V slovesnosti naší znám je jako houževnatý přívrženec češtiny veveslavinské a starého pravopisu bratrského proti opravám Dobrovského a Jungmannovým v duchu Jana Nejedlého. Školní úřad svůj konal spíše jen jménem, půl století obíraje se literaturou. Jako veršovec přidružil se k Puchmajerovcům (*Muza ze slovenských hor*, ve Vacově, 1801); jako vydavatel časopisů (»Týdeník aneb Císařské královské národní noviny«, v Prešpurku, 1812—18, a »Tatranka, spis pokračující rozličného obsahu pro učené, přeúčené i neučené«, tamže, I. — III., 1832 až

1847) šel za příkladem Krameriovým a J. Nejedlého; jako slovníkář (*Böhm. — deutsch lateinisches Wörterbuch mit Beifügung der den Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke und Redensarten zunächst für Schulen durchaus neu bearbeitet*, v Praze, 1820, I., v Prešpurku, 1821 II.) krácel ve stopách Dobrovského; jako vydavatel bible (*Biblia sacra, to jest Biblii svatá* atd., tamže, 1808) projevoval svůj josefínský racionalismus; a jako skladatel rozličných drobných knížek naučných (*Známost vlasti zeměpisná*, t., 1804; Hufelandův »Kunšt prodloužení života lidského«, ve Varšavě, 1800, I. — II.; *Výtah z artikulív sněmovních*, v Prešp., 1808—1809, a j.) hověl praktickým potřebám časovým. Ve sporu o »Libusín soud« stál při Dobrovském (»Tatranka«, I., 1, 48). Včk.

Pall, zkratek přírodopisný, jímž označován jest Peter Simon Pallas.

Palla, dlouhá, někdy až po kotníky sahající říza paní a dívek římských, která se oblékala na tuniku podobně jako řecké *himation* (v. t.). Jiný druh pally skládal se ze dvou kusů, předního a zadního, na plecích spjatých, kteréž buď volně dolů splývaly, nebo pasem k tělu se připínaly. — *P. corporalis* (též *pallium corporale*) viz *Corporale*.

Palla H y n e k, hudebník čes. (*1837 na Smichově — †1896 v Plzni), za studii na české realce v Praze v l. 1851—56 obíral se horlivě hudbou, v níž mu byli učitelé Vít Schweizer a Ant. Nedvěd. Pěkného hlasu svého využíval k výpomoci na různých kůrech pražských, čímž dostal se do styku s Horákem, Krejčím a Zvonářem, jímž zavázán byl za své zdokonalení v oboru skladatelským. Prvním pokusem, jímž na se upozornil r. 1859, byl zadržil sbor *Nás zpěv*. R. 1864 povolán byl do Plzně organisovat jednotu sokolskou, ale náklonnost jeho ke zpěvu postavila jej jako ředitele »Hlaholu« v čelo tamního ruchu hudebního. Neblahý rok 1874, tak nepříznivý všem podnikům uměleckým, vytláčil P-lu z veřejné působnosti až na referentskou činnost v »Pilsener Reform« a uložil mu mnoho trpkého strádání. Teprve r. 1882, kdy utvořil se filharmonický spolek v Plzni, P. vyšvihl se zase k vůdčí úloze v hudebním životě tohoto města jako energický organisátor, pilný referent a skladatel. Činnost jeho tvůrčí z větší části věnována byla skladbě vokální. Z ní stojí v popředí sbory pro smíšené hlasy, a to s orchestrem: *Noc nad Vltavou*, *Oslava geniů* (1873 slož. ke slavnosti Aug. Smetany), ballada *Sláva jara*, dále bez průvodu: *Mše* (se čtvero zpěvem) a *Zalm*, pak mužské sbory: *Má láska* (pocten jub. cenou »Hlaholu«), *Ze Šumavy* a *Oklamaný Turek*. Pro orchestr napsal P. *Svatební průvod* (1869), symf. báseň *Svateček* (1879) a *Smuteční hudbu* (1889). Jako spisovatel odborný byl P. horlivým přispěvatelem do »Daliboru«, v němž uveřejnil delší studii o Fibichově melodramatické triologii »Hippodamii«, která vyšla o sobě r. 1892

jako 13. č. »Rozprav hudebních«. Krátce před smrtí svou vydal I. sešit *Českých tanců a písní národních*. - Srv. »Kalendář českých hudebníků« z r. 1895.

Palladini (A v e r a n s k ý J a k.), skladatel Beliala (viz Belial).

Palladio A n d r e a, ital. architekt (* 1508, dle jiných 1518 ve Vicenze — † 1580 v Benátkách neb ve Vicenze). Byl s počátku kameníkem, ale šlechtic a vynikající básník Giorgio Trissino ujal se ho a byl mu i později vydatým příznivcem. Jeho péčí P. odebral se do Říma r. 1541, kde studoval staré památky stavební, a cestoval i jinde po Itálii vzdělávaje se při tom i po jiných stránkách. Naučil se latině a řečtině a studoval pak zejména vojenskou architekturu starých. Sám jal se pracovati později a počal r. 1548 přeměnu basiliky ve Vicenze (radnice), již obnovil v nádherný mramorový palác slouhu renaissance (dokonč. až r. 1614), a potom v letech padesátých provedl celou řadu palácův a vill ve Vicenze a okolí, jako zejména Palazzo Tiene (1556), Chiericati (nyní Museo civico, nejkrásnější jeho stavba s oblíbenými u P-ia polosloupky v obou patrech), Valmarana (1566) a bohatě dekorovaný palác Porto Barbarano, pak villy Maser a La Rotonda, skoro vesměs díla, jež reprodukoval Scamozzi v Le fabbriche e i Disegni di Andrea P. (Vicenza, 1796). Od r. 1560 P. byl z valné části činný v Benátkách (bylté stavitel Ben. republiky, kde zbudoval především i chrám del Redentore, největší a hlavní jeho dílo, pak chrám a refektář San Giorgio Maggiore, fačadu u San Francesco della Vigna, sala delle quattro porte v paláci dožecím a část kláštera de la Carità (ted Akademie). Výsledky svých studií antiky podal zejména v t. zv. Teatro olimpico (dok. až r. 1584 od Scanuzziho) ve Vicenze; také před městem ležící Rotonda se čtyřnásobným iónským portikem zasluhuje v té příčině zmínky. Uvésti sluší ještě P-íuv most přes řeku Cisimone mezi Tridentem a Bassanem. P. měl jako architekt vliv směřodatný na vývoj svého umění nejen v Itálii, nýbrž i ve Francii a v Anglii. Sice sleduje římskou antiku stával se druhdy příliš střízlivým, ale dbal vždy přísného propracování forem a náležitých poměrů a slouhu, tak že byl klassickým mistrem všeobecné skladby architektonické. Základní jeho názory architektonické dodnes nepozbyly svého významu. P. zhotovil kresby pro Barbarovo vydání Vitruvia a vydal sám *Antichità di Roma* (Benátky, 1554) a Caesariov Commentarii s 41 kresbami (1574). Hlavní dílo jeho však jsou *Quattro libri dell' architettura* (Benátky, 1570, pak ve Vicenze, 1776—83, 4 sv.). Nově vydali P-va díla Chapuy a Beugnot (Paříž, 1825—42, 2 sv.). Městské museum ve Vicenze chová od P-ia 53 původní nákresy. Biografie P-vy vydali Temanza (Benátky, 1763), Quatre-mère (Paříž, 1830, 2 sv.), Magrini (Padova, 1846), Zanella (Milán, 1880), Barichella (Lorigo, 1880).

Palladion (řec., lat. *palladium*) slula starobylá socha bohyňe Athény Pallady (v. t.). Nejznamenitější bylo p. trojské, jež s nebe spadlo, byvši lloví neb Dardanovi od Zeva dáno jako záruka bezpečnosti města, pročež od Odyssea a Dioméda uloupeno. Odtud několik měst nosilo se majetkem pravého p-ia, a to Argos, odkudž Sparta prý převzala p., Delfi a obzvláště Athény, jimž Dé m o f ó n (v. t.) prý zjednal p.; avšak též Řím, kdež prý v chrámě Vestině chováno právě p., jež Aeneas přivezl do Italie. P-ia představovala Athénu stojící v plné zbroji s napřaženým kopím, jak souditi lze z antických vyobrazení mytův o Kassandře a o únosu P-ia. *klk.*

Palladium (lat.): 1) P. v. Palladion.

2) P., kov ze skupiny platinové. Značka Pd, atom. váha = 106. Bylo objeveno r. 1803 od Wollastona, nachází se ryzi, ač vzácně, na ložiskách druhotných v drobných oktaedrech v Brazílii, na Uralu, neb v hexagonálních lupencích v ryzím zlatě na Harci (tato modifikace nazvána *allopalladium*). Dimorfie kovů skupiny platinové tudíž na p-iu v přírodě jeví se nejpatrněji. Jest součástíkou téměř všech platinových rud, ve větším množství přichází ve slitnách se zlatem, v malých množstvích provází stříbro. Nejsnáze lze je připravit z brazilského prášku zlata, který se taví se stříbrem a ledkem, slitina se granuluje, kyselinou dusičnou extrahuje a z roztoku po sražení stříbra a cizích kovů p. redukuje se zinkem. Čistý kov jest stříbrobílý, lesklý, jest velmi kujný a tažný, taje z platinových kovů nejsnáze, zahříváním na vzduchu nabíhá barvou modrou, prudším žárem utvořený kysličník se opět rozkládá a modrý nádech mizí. Rozpouští se v kysel. dusičné, jenně rozpráskován ve varící kysel. sírové i chlorovodíkové. Nejzajímavější vlastností p-ia jest, že absorbuje značné množství vodíku. P. tvoří dvě řady sloučenin typu PdX_2 a PdX_4 . Z první řady nejdůležitější jest $i o d i d P d I_2$, černý, nerozpustný, slouží k dělení jódu od bromu a chloru. Z druhé řady tetrachlorid $P d C l_4$ povstává rozpuštěním kovu v král. lučavce. Tvoří nesnadno rozpustné podvojně soli $K_2 P d C l_6$, $(N H_4)_2 P d C l_6$. Při odpařování roztoku v král. lučavce rozkládá se $P d C l_4$ na $P d C l_2$ a $C l_2$. S amoniakem tvoří soli p-ia — palladamy. *Fr.Sl.k.-B.Kužma.*

Palladius A e m i l i a n u s R u t i l i u s T a u r u s, spisovatel římský (žil asi v polovici IV. stol. po Kr.). Složil 14 knih *de rustica*, krátký to souhrn nauky o rolnictví a sadařství, čerpaný ze spisů starších i ze zkušenosti. Prameny spisovatel zřídka uvádí, všeobecně odvolává se na Řeky, jmenovitě pak cituje z římských Columella. Slohu z úmyslu nedbá. V knize I. jsou předpisy všeobecné, kn. II. — XIII. popisuje různé práce rolnické dle jednotlivých měsíců. Kn. XIV. napodobena je podle X. knihy Columellovy a skládá se z 85 elegických distichů. Věnována je jakémusi Pasiphilovi a jedná o štěpování

stromů. Verš je správný, ale pathos nemístný; sloh jednotvárný a drsný. Ve středověku byl spis P-iův oblíben. Vydán ve sbírce Gesnerovů a Schneiderových: *Scriptores rei rusticae* (díl III.) a od Lodge (Londýn, 1873—79). Knihu I. a XIV. vydal též Schmidt (Virc-purk, 1876 a 1877). Ša.

Pallanza [-ánca] (sraré *Pallantia*), kraj. m. v sev. Itálii v prov. novarské, na malém výběžku záp. břehu jezera Lago Maggiore, má jako obec 4129 ob. (1881); několik starých kostelů, z nichž hlavní s věží 78 m vys., gymnasium, technickou školu, divadlo, palác, přístav, elektrické osvětlení, četné letohrádky, mezi nimiž vysoko položená villa »San Remigio«, čilý průmysl a obchod se zbožím vlněným a hedvábným a zahradnictví; vyniká krásnou polohou a příjemným podnebím. Na sever od města kostel s kupolí zv. »Madonna di Campagna« (ze XVI. stol.) s freskami.

Pallas, planetoida objevená 28. břez. 1802 Olbersem. Střední jasnost v opozici 8,0. Průměr v km 304. Označení (2) . Gs.

Pallas, propuštěnec Antonie, matky cis. Claudia, pak vlivný oblíbenec císařův. Claudius svěřil mu finančnictví, jeho návodem oženil se s Agrippinou a adoptoval Nerona. Nero odstranil jej brzy po svém nastoupení a dal jej otrávit r. 62, by se zmocnil značného jeho majetku.

Pallas Peter Simon, učenec něm., hlavně přírodovědec (*1741 v Berlíně — †1811 t.), byl syn lékaře a věnoval se studiu lékařství v Berlíně a Gotinkách, pak věd přírodních v Lejdě a v Anglii. R. 1760 stal se doktorem lékařství na základě práce, v níž podány jsou popisy nových histiů, r. 1766 vydal, na základě materiálu z museí hollandských a anglických, dílo o láčkovcích (*Elenchus zoophytorum*, v Haagu; něm. Norimb., 1784) a téhož roku jinou pozoruhodnou práci zoologickou (*Miscellanea zoologica*; Lejda, 1778), vynikající zvl. v částech jednajících o ssvacích a červech. Roku 1768 povolán carevnou Kateřinou II. do Petrohradu a jmenován členem akademie. Téhož roku postaven v čelo výpravy, jež měla v Sibiři pozorovati průchod Venuse před sluncem, byl pak na cestách po 6 let i prozkoumal důkladně východní i jižní části říše Ruské až po jezero Bajkalské a moře Kaspické. Na cestách těchto nashromáždil bohaté sbírky pro museum akademie petrohradské, jakož i obsahlý materiál přírodopisný, zeměpisný i národopisný, pojednal pak o cestách těch v díle: *Reisen durch verschiedene Provinzen d. russ. Reiches* (Petr., 1771—76, 3 sv.). R. 1777 jmenován členem kommisie pro mapování říše Ruské, konal pak nové cesty po krajinách ruských, hlavně za účelem poznání květeny, vydal dílo o hmyzech (*Icones insectorum, praesertim Rossiae Siberiaeque peculiarium*, Erlanky, 1781—83, 2 sv.) a vynikající práci o květeně ruské (*Flora rossica*, Petr., 1784—85, 2 sv., se 125 tab.), na podnět pak Kateřiny II. spis z oboru

srovnávacího jazykozpytu (*Linguarum totius orbis vocabularia comparativa*, Petr., 1787—89; 2. vyd. t., 1790—91, 4 sv.). R. 1787 ustanoven za historiografa admirality, v l. 1793—94 byl na studijních cestách na Krymu a vydal o tom: *Tableau physique et topographique de la Tauride* (Petr., 1795), od carevny obdržel pak statky na Krymu i usadil se v Simferopolí hodlaje napravit zdraví své cestami i práci valně porušené. V čase tom konal nové studijní cesty po krajinách jihoruských a vydal opětně rozmnožené dílo o Krymu (*Bemerkungen auf einer Reise in die südlichen Statthaltschaften des russischen Reiches in den Jahren 1793—94*, Lip., 1799—1801, s atl., franc. Pař., 1805). Příkořní všeliká i neštěstí rodinné ztrpčily mu pobyt na Krymu tak, že opustil Rusko a vrátil se do rodného města svého, kde však za nedlouho zemřel. Vědecká práce P-ova byla mnohostraná, obsáhlá i obsažná, práce jeho zoologické, botanické i národopisné pojistily mu veliké jméno v dějinách přírodních věd. Vedle již uvedených uvádíme ještě tato díla jeho: *Spicilegia zoologica* (Berlín, 1767—80, 14 sešitů; něm. t., 1771—80, 11 sešitů); *Sammlung historischer Nachrichten über die mongolischen Völkerschaften* (Petrohrad, 1776—1802, 2 sv.); *Observations sur la formation des montagnes* (t., 1777, viz Geologie str. 25 b); *Novae species quadrupedum e glirium ordine* (Erlanky, 1778); *Neue nordische Beiträge zur physikalischen und geographischen Erd- und Völkerbeschreibung, Naturgeschichte und Ökonomie* (t., 1781—96, 7 dílů); *Species Astragalorum* (Lip., 1800—1802, s 91 tab.); *Illustrationes plantarum imperfecte vel nondum cognitae* (t., 1803, s 59 tab.); *Zoographia Rossiae asiaticae* (Petr., 1811—34, 3 sv., s 36 tab.).

Pallas Athéna viz Athéna.

Pallavicini [-čini] 1) P., slechtická rodina italská; připomíná se v X. stol. v Lombardsku, r. 1360 nabyta tam markyzátu a r. 1427 získala si patriciát benátský. Do dneška jsou tři větve rodu P. v Itálii; z linie t. zv. Cevské pochází Emilio P. di Priola (v. P.). Z ostatních nejznámější jsou Hubert (†1269), slavný ghibellin za císaře Bedřicha II.; P. Sforza působil vojensky ve službách Ferdinanda I. zejména v Uhrách a zemřel r. 1585. Ferrante, své doby na slovo vzatý spisovatel, r. 1644 byl v Avignonu papežskými úřady upálen pro své jedovaté satiry proti Římu a papežství. Z větve Janovské Gian Luca (†1773) vstoupil r. 1733 do služeb císařských a věnoval se vojenství, hlavně námořnímu. Účastnil se války turecké i války o dědictví rakouské; dosáhnul nejvyšších hodností a úradů ve vojsku i v Itálii, odstoupil r. 1768 do soukromí. Jeho syn Karel (†1789) prošel rovněž drahou vojenskou, prodělav válku sedmiletou a tureckou, kdež zhylnul na těžké poranění. Syn Karlův Eduard r. 1803 dosáhl v Uhrách indigenátu; jeho syn Alfons r. 1868 vymohl pak pro svůj rod titul markraběcí. Tato větev rakouská rozšířila se také do Bavor.

2) **P. Emilio marchese di Priola**, generál italský (*1824 v Janově — †1901). Po svých studiích ve voj. akademii turinské vstoupil do armády sardinské a r. 1848 zúčastnil se ve pluku bersaglierů vojenské výpravy, r. 1854 výpravy krymské. R. 1859 vyznamenal se u Casale a San Martino a po míru ve Villafrance jmenován majorem. R. 1862 jako plukovník 1. pluku bersaglierů zajal Garibaldiho 28. srpna u Aspromonte. Později vynikl energií, s níž postavil se proti řázení lupičů v jižní Itálii, jmenován generálem a r. 1888 velitelem římského armádního sboru. Již r. 1880 jmenován senátorem. V l. 1890 až 1893 byl prvním generálním pobočníkem krále italského.

Pallavicino [-čino]: 1) **P. Sforza**, historik ital. (*1607 v Římě — †1667). Byl úředníkem papežským, vstoupil do Tovaryšstva (1637), stal se profesorem na Collegium Romanum (1639) a kardinálem (1659). Proti Sarpimu napsal *Istoria del Concilio di Trento* (Řím, 1656—57, 2 sv.; nově 1853—56, 3 sv.).

2) **P. Carlo**, hudební skladatel italský (*1630 v Brescii — †1688 v Drážďanech). Byl vrchním kapelníkem v Drážďanech a náleží k nejvíce vynikajícím skladatelům operním v XVII. stol. Pracemi svými přispíval zejména k šíření hudebního dramatu ve střední Evropě a tak, jako Domenico Gabrieli, Freschi a Pollarolo, náleží ke škole benátské, jež tvoří přechod k Al. Scarlattimu a skladatelům neapolským.

Palleske **Emil**, spisov. a recitátor něm. (*1823 v Tempelburku v Zad. Pomofánsku — †1880 v Thalu u Eisenachu). Už za svých studií v Berlíně a v Bonnu napsal dramata *Moritz von Sachsen* a *Friedrich II. v Preussen*, stal se pak hercem a r. 1845—51 byl členem dvorního jeviště v Oldenburce. Později žil v Arnstadtě, Výmaru a posléze v Thalu, odkudž podnikal svoje umělecké cesty předčítaje ve velikých městech většinou díla Shakespeareova. Mimo to napsal dramata: *Die Braut v Korinth* (1848); *König Monmouth* (Berl., 1853); *Achilles* (Gotinky, 1855) a *Olivier Cromwell* (Berl., 1857); pak *Charlotte v Kalb*, *Gedenblätter* (Stutt., 1879) a *Die Kunst des Vortrags* (3. vyd. 1892) a j. Nejoblíbenější byla však jeho pěkně psaná kniha *Schillers Leben und Werke*, byť i dnes už zastaralá (1858, 13. vyd. Stutt., 1891).

Palliata **fabula** viz **Fabula**.

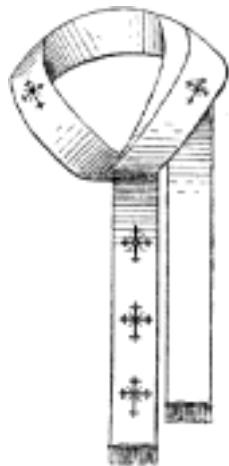
Palliativní prostředky, léčiva, která mírní nebo zamežují některý příznak nemoci, aniž léčí nemoc samu. Dle toho také **palliativním** **léčením** dosahuje se zmírnění některých nemilých příznaků nemoci, zejména bolestivosti ve všech případech, kdy nemoc není lze zdotlati neb odstraniti léčením radikálním.

Palliser **sir William**, důstojník angl. (*1830 v Dublině — †1882 v Londýně). R. 1855 vstoupil do služeb vojenských a byl r. 1860 majorem jízdeckta. Proslul svými vynálezy v dělostřelctvu, jako střelami nazvanými **Palliserovy granáty**, děly zhotove-

nými z koncentrických válců z kovů různě pružných, střelami ze železa a kalené oceli atd., vesměs vynálezy značícími pokrok v moderním vojenství vůbec, dělostřelctví zvlášť. Byl povýšen za baroneta r. 1873 a r. 1880 zvolen členem posl. sněmovny. Napsal: *The use of earthen fortresses for the defence of London and as a preventive against invasion* (Lond., 1871). Srv. Cottrau, *Il canone P. da 165 milimetri* («Rivista maritima», 1874, II.).

Pallium: 1) **P.** u Římanů svrchní roucho, jako u Řeků *himation* (v. t.).

2) **P.** církv. odznak náležitý papeži a od něho propůjčovaný metropolitům, má tvar volného obojku o dvou připojených svislých koncích, z nichž jeden splývá na prsa, druhý na plece; je z bílé vlny a ozdobeno šesti kříži, vyšívanými černým hedvábím (vyobr. č. 2997.). Vlna k **p**-íím stříhá se se dvou beránků, obětovaných na oltáři kostela sv. Anežky v Římě každého roku dne 21. led. O zpracování vlny pečují kláš. panny. V předvečer svátku sv. Petra a Pavla (28. čna) nová **p**-ia kladou se na hrob sv. Petra, náčež druhého dne bývají uschována poblíž katedry téhož světce. O původu **p**-ia jsou různé domněnky. Starší badatelé pokládali je za imitaci velekněžského náramenníku (efódu) ze Starého zákona nebo za čestné roucho, kterým císařové Vých. říše vyznamenávali metropolitě (viz **O m o f o r i o n**); novější zastávají mínění, že prvním **p**-iem byl plášť sv. Petra. Posud trvající význam **p**-ia vyjádřen jest slovy pap. Vigilia z r. 545: »Udělujeme ti **p**«, psal arcibiskupu arleskému Auxanioví, »poněvadž za to máme, že hodno jest, aby kdo nás zastupuje, nosil i roucho naše«. Od VIII. stol. počínajíc dostávalo se **p**-ia všem metropolitům bez rozdílu, zda byli apoštolskými vikáři čili nic. Východní patriarchové užívali **p**-ia a udíleli je svým metropolitům zcela samostatně, t. j. bez svolení papeže. Teprve působením Innocence III. ustanoveno bylo na sněmu Lateránském IV. (1215), aby východní patriarchové **p**. přijímali od papeže a pak teprve udíleli je svým metropolitům. Vedle norem kanonického práva (De usu et auctoritate pallii, X 1, 8; De electione, X 1, 6) metropolita (patriarcha, exarcha, primas, arcibiskup) povinen jest v době tří měsíců po svém posvěcení pod ztrátou úřadu žádati papeže za propůjčení **p**-ia a přijmouti je buď osobně nebo skrze plnomocníka v kostele sv. Petra v Římě. Pokud se mu ho ne-

Č. 2997. Pallium.

dostalo, nesmí ani visitovati dicési ani svoláhati sněm provinciální ani přijímati appellatione. Za udělení p-ia odvésti jest poplatek, obyčejně 5 % t. zv. komorní taxy. Papež užívá p-ia při všech bohoslužebných úkonech, metropolitá jen o velikých svátcích (*festa pallii*), při svěcení biskupů, žehnání opatů, svěcení chrámů a pod. P. jako zevní znamení přenesené působnosti pozbývá významu při smrti toho, komu bylo propůjčeno, a má s ním vloženo býti do hrobu. Biskupům dostává se někdy p-ia jako vyznamenání a tudíž bez rozšíření jejich pravomoci. Vac.

3) P. corporale viz Corporale.

Pall Mall [pel měl] slovou v Anglii, také v Holandsku a Sev. Německu veliké, dlouhé a alejemi výsázené ulice, jichž užíváno kdysi ke hře zvané Mail, moderní v dobách Karla I. Londýnská P. M., ulice v nejvznešenější části Londýna, jest skoro vesměs vroubena nádhernými domy klubovními.

Pall-Mall-Gazette [pel-mel-gèzet] jest název velikého denníku londýnského, založ. r. 1865. S počátku byl směru liberálního, od r. 1877 pod redakcí W. T. Steada radikálního, posléze od r. 1892, kdy přešel v jiný majetek, mírně konservativního. Od r. 1895 rediguje jej Henry Custer, člen dolní sněmovny.

Palloda viz Berlad 2).

Pallograf, přístroj zaznamenávající výchvěje parníků, železničních vozů, mostův atd. Skládá se z páky zatížené na jednom konci a udržované pérovným zařízením v poloze vodorovné. Při výchvějích kolmých zůstane závaží setrvačností ve své poloze, a relativní pohyb tímto způsobem vzniklý přenáší se automaticky na proužek papíru posunovaný strojem hodinovým. K měření vodorovných výchvějův zřízeno jest zvláštní kyvadlo, které znamená svoje relativní pohyby rovněž na týž proužek papírový. Přístroj tento vynášel O. Schlick.

Pallor a **Pavor**, personifikace válečného postrachu, jako řecký Deimos a Fobos, náš Trás a Strach, jsou průvodčími boha Marta. Vyšedše z italské víry ve Fauna a Silvana, byli prý od Tulla Hostilia poctěni svatými. Pavor týká se vnitřního dojmu duševního, P. jeho ukazuje zevnějšího. Na mincích Hostilie onen zobrazen jako muž zděšený, s řídkým vousem a zjezeným vlasem, tento pak jako chlapec prostovlasý s vyvejenou tváří. klk.

Palm: 1) P. Johann Philipp, vlastenec něm. (*1766 — †1806). Byl knihkupcem a vydal r. 1806 anonymní brošuru *Deutschland in seiner tiefen Erniedrigung* (nové vydání Vircp., 1877) obsahující prudké sic, ale oprávněné útoky proti Napoleonovi I. a vojsku francouzskému. Jeden exemplář do Augšpurku poslaný dostal se do rukou franc. důstojníkům, načež Napoleon dal P-a v Norimberce zatknouti a postaviti před vojenský soud, který jej odsoudil k okamžité smrti, protože P. nechtěl prozraditi autora brošury. Kruté násilí, jehož patrně Napoleon proti P-ovi se dopustil, bylo toho příčinou, že P. byl

obecně v Německu oslavován jako politický mučieník.

2) P. (Пальмъ) Aleksandr Ivanovič, dramatický spisovatel ruský (*1822 — †1885), nabyv vychování ve vojenské škole, byl důstojníkem mysliveckého pluku tělesné gardy a r. 1849 vzezněn po 8 měsících na pevnosti jakožto účastník spiknutí Petraševského, ač vyšetřující komisse zřejmě poukázala na jeho lásku k Rusku, dýšící z jeho spisů. Později sloužil na Kavkaze a na Krymu a po událostech sevastopolských r. 1856 šel jako major do výslužby, načež byl nějakou dobu správcem kontrolní komory, ale obviněn ze zpronevěření a odsouzen k vyhnanství (hájl ho V. D. Spasowicz), než záhy vrácena mu práva. Literární činnost zahájil v letech 40tých XIX. stol. drobnými povídkami a básněmi v duchu realistické školy ruské. Počátkem let 70tých obnovil svoji literární činnost, z níž vyniká zejména obraz politicko-literární společnosti ruské *Aleksěj Slobodin* («Věstník Jevropy», 1872—73, a o sobě), jakož i román *Koněc starogo romana* (t., 1874), otištěné s pseudonymem P. Aljminskij. Mnohem větší popularity nabyl však jako spisovatel dramatický, zejména komedii *Naš drug Někljužev* («Slovoc», 1879 a Petrohrad, 1880) a *Starý barin* («Otčestvennyja Zapiski», 1873 a o sobě t., 1878), známými u nás v překladě P. Durdika (prvnější z repertoiru Nár. divadla). Obě komedie proslavily jméno spisovatelovo po celém Rusku, ač za úspěch byl z části zavázán výborné hře V. V. Samojlova v titulní úloze komedie posléze jmenované. Ostatní div. práce jeho, líčící hlavně život statkářů z dob před zrušením nevolnictví a jmenovitě typy zjemnělého, vyhýčkaného panstva, nedodělaly se již podobného úspěchu. Jmenujeme z nich: *Blagodětělj* («Sovremennik», 1864); *Gospoda izbíratieli* («Vest. Jevropy», 1881); *I krylja jest', da letet' nekuda* (1876); *Miločka* (1883); *Prosvětiťeli* (1871); *Graždanka* (1878) a drama *Grěšnica* («Rus. Bogatstvo», 1885). Z románův a povídek zaslужují zmínky ještě *Bolnyje ljudi* (Petrohr., 1881); *Petěrburgskaja saranča* (t., 1884) a *Propaščije gady* («Otčest. Zap.», 1880). — Srv. «Rus. Starina», 1887, sv. 11. — Jeho choť Ksenija Grigorjevna (†1895) proslula jako dramatická umělkyně, starší syn Sergej Aleksandrovič jako herec a div. ředitel, mladší Grigorij Aleksandrovič, známější pseudonymem Arbenin, jako herec a překladatel mnohých her. Nyni jest redaktorem «Čermomorskago Věstnika» v Batumě. Šnk.

Palma bot. viz Palmy. Ježto ve starověku ratolest palmová byla často odměnou vítězů v závodech, znamená p. též tolik co odměna vítězná, cena vítězná a pak i vítězství samo (srv. Horatius Carm. I, 1, 5). V Římě triumfující vojevůdce nesl palmu v pravici a tuto palmu kladl pak na klín sochy Jova Kapitolského. Římsí závodníci vozni (*auriga*) bývají často zobrazováni s palmou v ruce jako později též křesťanští svatí.

Palma: 1) **P.**, nejseverozáp. z ostrovů Kanárských (v. t.), leží na s. od Ferrana 18° záp. d. Gr. a 28° 40' sev. š., má plochu 726 km², jest dlouhý od s. k j. 47 km a široký od z. k v. 28 km. Ostrov jest hornatý a původu sopečného, na s. leží jeden z nejrozsáhlejších kráterů světa, la Caldera, mající v obvodu 15 km a stěny vysoké do 1200 m, obklopený mohutnými horami (Pico de los Muchachos 2345 m, Pico de la Cruz 2356 m, Pico del Cedro 2272 m). K němu připojují se jiná, nižší pásma horská, probíhající všemi směry, takže ostrov všude pokryt jest homolovitými sopečnými vrchy, avšak od r. 1677 neudal se na něm žádný sopečný výbuch. Vody s Caldery stékají k moři k jz. velikolepou úžlabinou Barranco de las Angustias, kdežto řada jiných úžlabin, hlubokých do 200 m, probíhají ostrovem všemi směry k moři. Podnebí jest mírné a vlhka značná, následkem čehož **P.** má nejbohatší rostlinstvo z celého souostroví. Zvláště vrcholky horské pokryty jsou krásnými lesy jehličnatými, kdežto v údolí roste třtina cukrová, oliva, bavlník, tabák, cochenilla, vinná réva, ovocné stromy, moruše a j. Obyvatelů jest 39.605, kteří zabývají se orbou, ovocnářstvím, vinařstvím, zelinářstvím, dřevařstvím (dříví na stavbu lodí), hedvábnictvím, chovem dobytka (kozy, ovce, vepří, skot), výrobou cukru i kořalky, obchodem a plavbou. Ostrov má 8 obcí, hlavní přístav jest Santa Cruz de la **P.** s 6695 obyv., výborným přístavem a pravidelným parníkovým poštovním spojením s ostatními důležitými přístavy souostroví, větší místa jsou ještě Los Llanos na z. s 5919 ob., Mazo a Los Sauces.

2) **P.**, hl. město špan. provincie Baleares a ostrova Mallorky, leží na jihozáp. jeho břehu v pozadí zátoky Palmské na trati **P.**-Manacor, má 62.525 obyv. (1897), mezi nimi veliký počet pokřesťených židův, zv. *chuetas*, hradby s 8 branami, rozšířeně opevnění pobřežní a skládá se z horního a dolního města, z nichž ono má úzké uličky spojené schodišti a celkový ráz maurského města, toto pak ulice široké, pravidelné a krásná náměstí i promenády. V horním městě jest starý palác královský, který má podobu tvrze a jest sídlem generálního kapitána a appellačního soudu, gotická kathedrála, počatá r. 1231 Jakubem I. a dokončená r. 1601, s náhrobky krále Jakuba I. a j., imponantní palác bursy (*Lonja*) gotického slohu z XV. stol., radnice z XV. stol. ve slohu pozdní renaissance a obrazárna, kdežto v dolním městě jest moderní budova bankovní, několik palácův atd. Z vyučovacích ústavů má město Instituto, který založen r. 1836 na místě staré university z r. 1503, kněžský seminář, učitelský ústav, námořní školu, uměleckou akademii, hudební školu a j., dále jsou zde 2 knihovny veřejné, 2 divadla, 4 nemocnice atd. Z průmyslových závodů vyniká přádelna a tkalcovna vlny a bavlny, továrny na hedvábné látky, papír,

kořalku, mýdlo, svíčky, zboží zlaté, stříbrné, kožené, nábytek, hudební nástroje, olejný, obilní mlýny atd. Přístav jest velmi rozsáhlý a přístupný největším mořským lodím, jest opatřen molem dlouhým 385 m a majákem, jeho lodní ruch činí v mezinárodní plavbě 248 lodí se 126.016 t, dovoz zboží má cenu 5,3 mill. a vývoz 4 mill. peset, v plavbě se španěl. přístavy pak 1448 lodí o 319.568 t, dovoz zboží má cenu 23,4 mill. a vývoz 33,5 mill. peset. Nejdůležitější předměty jsou v dovoze vlna a bavlna, nití, kůže, dobytek, rýže, pšenice, luštěniny, mouka atd., ve vývoze mandle, víno, zboží jirchářské, obuvnické a vlněné a j. **P.** jest sídlem biskupa, generál. kapitána, guvernéra, appellačního soudu, několika konsulův a rakouského místokonsula. V okolí jest řada pěkných letohrádků, mezi nimi arcivévody Ludvíka Salvatora, zv. Miramar, 4 km na jz. pak stojí krásný zámek Bellvér ze XIII. stol. — **P.**, arabský *Majurka* nebo *Balma*, byla r. 1228 dobytá Jakubem I., králem aragonským, a slula ve středověku nejčastěji *Mallorca*. — Srv. Die Stadt **P.** (Lip., 1882). *Tšr.* — 3) **P.** (**P. del Rio**), město ve Španělsku při ústí Genilu do Guadalquiviru, stanice žel. dráhy Manzanares-Sevilla, prov. Cordova; doly na měď, olejný, pěstování pomorančův a 7797 obyv. (1891). — 4) **P.** (**L a P.**), město ve Španělsku v úrodné krajině v prov. Huelva, stanice žel. dráhy Sevilla-Huelva; 5782 ob. (1891), hrncářství, cihlářství, výroba oleje a líhu, vinařství a veliký 3denní trh (v září).

5) **P.** (**P. Campania**), město v Itálii sev. od Vesuvu, na žel. trati Nola-Avellino, kraj Nola, prov. Caserta; starý hrad, nedaleko zříceniny »Castello di **P.**« a 7675 ob. (1891). —

6) **P.** (**P. di Montechiaro**), přímořské město na Sicílii, kraj a prov. Girgenti; dobrý přístav, vývoz síry, sody, vína, suchého a jižního ovoce, silné pěstování »palmských« mandlů a 11.787 ob. (1891).

7) **P.** (**L a P.**), město v jihoamer. republice Columbii, na řece Rio Negro, depart. Cundinamarca; doly na zlato a měď, kávové plantáže, miner. prameny a 8138 ob. (1881).

Palma, planetoida (1893 AH) objevená 19. srp. 1893 Charloisem v Nizze. Průměrná jasnost v opozici 10,5. Označení 672. Gs.

Palma: 1) **P. Jacopo Giacomo**, zvaný il Vecchio (starší), také po otci Giacomo d'Antonio Negretti, malíř ital. (* ok. 1480 v Serinaltě u Bergama — † asi 1528 v Benátkách). Zdá se, že přišel do Benátek počátkem XVI. věku, jinak není o jeho životě známo nic, leč že měl velmi krásnou dceru, *Violantu*, později milenkou Tizianovu. Neví se sice, kdo byl v Benátkách jeho učitelem, ale tolik jest jisto, že měli naň rozhodný vliv Giov. Bellini, Cima a Carpaccio; později uzpůsobil svůj sloh svému slavnému vrstevníku Tizianovi, svým teplým koloritem pak podobá se Giorgionovi. Na konec však dospěl úplné volnosti a samostatnosti malířské, tak že s Tizianem a Giorgionem tvoří

věhlasnou trojici benátského malířství v jeho rozkvětu. Maloval většinou obrazy oltární a náboženské sujety pro paláce a rodinné kaple, po výtece madonny s děťátkem a t. zv. »svaté konveršace«, t. j. obrazy, kde vedle madonny a skupiny svatých zobrazení jsou také zakladatelé, vesměs v klidných posach, jakoby tvořili hovořící a bavící se společnost. Vedle toho také postavy jednotlivé, studie a podobizny, z nichž vynikají zvláště portraity dcery Violanty. Všecka musea evropská mají některé obrazy P-movy, ale hlavní jeho dílo jest obraz *Sv. Barbory* v Benátkách (Santa Maria Formosa), malovaný kol. r. 1515. P. dovedl nejlépe ku platnosti přiváděti bujnou ženskou krásu vůbec, benátskou pak zvláště, a to zejména v posledních dobách svého tvoření, kdy kolorit jeho byl už světlejší a jemnější. Nejlepší jeho obrazy po této stránce má museum vídeňské (*Violantu* a *Lucrecii*), pak galerie drážďanská (*Odpočívající Venuše* a *Tři sestry*) a museum berlínské (*Ženské poprsí*). Z přčetných prací P-mových uvádíme ještě, a to z první periody jeho tvorby: *Madonna s dítětem* (mus. berl.); *Madonna se svatými a hudoucími anděly*; *Sv. Petr se šesti světci* (Ben., akad.); ze druhé periody: *Adam a Eva* (mus. brunšv.); *Kristus a cizoložnice* (Řím, kapitol); *Navštívení P. Marie*; *Madonna a čtyři světci* (Vid., cis. gal.); *Pastýři u jesliček* (pař. Louvre); *Madonna se sv. Petrem* (Řím, pal. Colonnův) a *Sv. rodina se sv. Jeronymem a sv. Kateřinou* (neapolské mus.); ze třetí periody posléze: *Madonna se sv. Luciem a Jiřím* (Vicenza, San Stefano); *Sv. Tři králové* (Milán, Brera) a *Jakub a Rachel* (gal. drážd.) a j. v. — Srv. A. Rosenberg v Dohmeově Kunst u. Künstler, sv. 3 (Lip, 1879); Locatelli, Notizie intorno a Giacomo P. (Bergamo, 1890).

2) **P. Jacopo**, zvaný *il Giovane* (mladší), malíř italský, dle některých synovec před. (*1541 neb 1544 v Benátkách — †1628 t.). Pod ochranou vévody urbinského Guidobalda II. byl poslán do Říma, kde studoval podle Raffaela, Michelangela a Polidora, malbu sgraffitovou dle Caravaggia. R. 1572 usadil se v Benátkách a přimkl se tam k Tintoretovi, jemuž podobal se také rychlostí, se kterou dovedl pracovat, ač později směr jeho byl eklektický. Virtuositu jeho maleb, jež vynášela mu také veliké peníze, bývala však často vypočítána jen na zevní efekt. Všichni soudobí ryjci rádi ryli dle jeho obrazů, jež jsou většinou obsahu náboženského a dějinného a nalézají se ve všech větších evropských galeriích uměleckých. Uvádíme z nich: *Neuposkvrněné početi*; *Svatý Jan a andělé Apokalypsy* (dv. museum vid.); *Pastýřové u jesliček* (Mnich., stará pinakoth.); *Šavlovo obrácení na viru* (mus. madrid); jiné jsou v Janově, Modeně, Římě, Benátkách, Kasselu a j. Hlavním jeho dílem jsou *malby v dožecím paláci* v Benátkách. Ryl také 27 listův.

3) **P. S i x t**, příjímí **M o c i d l a n s k ý**, spis. český a horlivý přívrženec strany evangelické, rodem z Nového města Pražského

(* 6. srp. 1569), určen byl z mládí k stavu duchovnímu, pročež se mu dostalo vyššího vzdělání, ale oddal se na spisování knih a tiskařství ve svém rodišti. Již r. 1597 měl tu vlastní tiskárnu a od té doby počal také vydávati písně, traktáty, výklady theologické, modlitby atd., většinou drobné formátem i objemem. Neustával v tom téměř až do války třicetileté, ač všíklymi nesnáze s úřady pozbyl jmění a živnosti. Tak r. 1602 za nové vydání vitemberského pamfletu z r. 1547 »Mandát Ježíše Krista, krále nebeského... věrným křesťanům poslaný«, v němž se napodobují mandáty královské, za vlastní »horlivou« píseň o Husovi a za píseň o porážce císařského vojska u Kaniže zatčen, z Nového města na radnici staroměstskou s velikým sběhem veden, tu s pohrůzkami dotazován, ba i před soud zemský a do Bílé věže se dostal, kdež do lidomorny na 14 dní spuštěn a posléze z měst Pražských vypovězen, ač se hájil upřímně a výmluvně (1603). Tehdy přátelé jeho, mezi nimi Jiří Carolides a Jiří Dačický, na osvědčení úcty k jeho pevnosti přesvědčení podali mu k útěše sbírku latinských básní (Biblion timeticon, seu libellus honorarius, vyd. r. 1606). Od té doby P. po šest let zdržoval se tajně po různých městech a teprve po vydání majestátu (1609) vrátil se do Prahy a k svému spisování, ale vlastního závodu již neměl. Složil mnoho písní nábožných a příležitostných, na př. na oslavu slavného vjezdu krále Matiaše do Prahy r. 1611, k čemuž vydal i *Rozmlouvání lva českého s králem Matiašem*, přidav rovněž píseň, r. 1614 vydal *píseň na smrt Albrechta Smiřického* zároveň s jeho daty životopisnými a j. Ještě poslední jeho spis známý jest *Kancionál* z r. 1617, do něhož přijaty také písně Klimenta Bosáka. Z jiných spisů starších velmi často byla otiskována sbírka modliteb, *Perlička dítek Božích*, týkající se dvanácti článků víry, již Jungmann (IV, 1966a) výtáči asi desatero vydání v Uhrách (v stol. XVII. a XVIII.) mimo česká, ovšem přeměněná i doplněná. Že byl P. muž českých dějin dobře znalý, o tom svědčí ve vykladech jeho často uváděné doklady historické. Také vydal a primátoru soběslavskému Řeh. Smrčkoví věnoval *Historii o bratru Palečkovi*, v níž podává dvanáctero příběhů ze života tohoto druhu krále Jiřího. Po r. 1620 P. odešel do ciziny a tu dokonal život na místě nám nepovědomém. Srv. Jir. II., 73—75. JNK.

Palmacites, souhrnné pojmenování pro rozličné zkamenělé kmene, které jednak kpalnám, jednak zejména později zařazeny byly do jiných oddělení rostlinstva. Tak na př. pro nás nejzajímavější *P. varians* Cda. (*Fasciculites varians* Ung., *Tempskyja varians* Cda. sp. Velen.) jsou jen zkřemenělé obaly, sestávající z hustých vzdušných kořímku na kmenech stromovitých kapradin, zejména rodu *Dicksonia*. Hojně u nás zejména u Rynholce v peruckých vrstvách křídových. **EBR.**

Palma nova, P a l m a n o v a, prostě P a l m a, krajské město v ital. prov. videmské, nedaleko rak. hranic naproti m. Gradisce, na žel. trati Porto gruaro-Videm, má 4600 obyv. (1891), několik kostelů (mezi nimi dóm), hlav. celní úřad, nemocnici, divadlo, průmysl hedvábnický a vinařství. P. jako pevnost založena byla (r. 1593) od Benátčanů proti Turkům; r. 1797 postoupena dobrovolně Rakousku, které ji r. 1805 ponechalo bez obrany; r. 1848 obklíčena od generála Schwarzenberka a dne 25. čna t. r. se vzdala.

Palmár jest odměna advokátova za právnícké práce, kteréž koná pro stranu jako její právní zástupce. Co do právní povahy p. jest mzdou a platí o něm předpisy obč. zák. o smlouvě námezdní, kteréž však s ohledem na úřední postavení advokátovo jsou doplněny advok. řádem ze 6. čce 1868 č. 1868 ř. z. Dle zákona tohoto mají pro jednotlivé práce a úkony advokátovy, pokud to vůbec možno, stanoveny býti pevné sazby, což se stalo posléz nařízením min. sprav. z 11. pros. 1897 č. 293. Tarif tento jest specifický; stanoví pevné sazby pro jednotlivé nejobvyklejší práce a výkony. Jinde, jako na př. v Německu, zaveden jest tarif úhrmkový (paušální), v němž stanoví se odměna za provedení celého případu, na př. sporu, bez ohledu na počet jednotlivých úkonův, a to podle summy, o kterou jde, neb i podle jiných momentův. Platnost shora uvedeného tarifu jest podpůrnou. Advokát může si odměnu i jinak vymíniti nebo smluviti. Spory o p. mezi advokátem a stranou může smírně vyřídití advok. komora. Týká-li se p. zastupování před soudem neb vůbec v soudní záležitosti, může buď advokát nebo strana s jeho účtem nespokojená žádati soud, před kterým se projednávala záležitost, jíž se p. týká, za upravení (adjustování) p. u. Hlr.

Palmaria, ostrůvek ital. v moři Ligurském, jihových. prodloužení poloost. Porto Venero, od něhož jest oddělen úzkým průlivem. Obvod celého ostrova má 7 km, plocha 1,53 km². V sev. části ostrova jsou pahorky porostlé vinnou révou a stromy morušovými. Známý jsou lomy černého, žlutě žilkovaného mramoru (*poritor*).

Palmarola, ostrov ital., viz Pontinské ostrovy.

Palmarum viz Květná neděle.

Palmas: 1) P., mys v předhoří na sev.-záp. pobř. africkém pod 7° 45' z. d. Gr. 4° 22' s. š., jméno má od Portugalců, kteří nalezli předhoří porostlé palmami. Mys P. náleží k hrabství Marylandu v sev. vych. části černošské republ. Liberie a dělí pobř. Pepřové od Slonového.

2) P. či Ciudad de las P., hl. m. ostr. Gran Canaria v archip. Kanárském, má 19.380 obyv. Vystaveno amfiteatrálně v ústí horské rokle, podobá se arabskému městu svými bílými domy s plochými střechami, jež malebně se odrážejí od zelení palem. Dolní část města (Triana) jest čtvrtí obchodnickou,

horní (Vineta) obývána jest úřednictvem. Na náměstí pěkně upraveném nalézají se kathedrála, citadella a veliké divadlo. P. provozuje obchod s vínem, košenilou a rybařství. Podnebí jest příznivé, jen častá a vlhká vedra unavují. Voda ze sousedních pahorků přivádí se aquaeduktem. Přístavu vlastního město nemá, nejbližší je 3 km sev. La Luz, kde prochází také podmořský kabel pro pobřeží záp.-africké.

Palmatopteris Potonié, rod předvěkých kapradin z oddělení *Sphenopteridae* v útvaru kamenouhelném, příbuzných svými listy zejména druhu *Rhodesia furcata* Presl a *Sphenopteris elegans* Brongn. EBr.

Palmblad Wilhelm Fredrik, historik švédský (*1788 v Söderköpingu — †1852 v Upsale). Již z mláde účastnil se velmi horlivě literárního probuzení švédského zároveň s Atterbomem a byl vynikajícím členem společnosti »Aurora« a zakladatelem časopisu »Phosphoros« (1810), odkudž romantikové švédští nazývali se phosphoristé; v l. 1812 až 1820 jakožto majetník knihtiskárny, kterou koupil pro »Auroru« r. 1810, vydával *Poetisk Kalender*, pak v l. 1813—24 »Svensk Literatur tidning«, kterýž časopis podstatně přispěl k vítězství romantismu nad klasicismem ve Švédsku; hlavními jeho spolupracovníky byli vedle P-a Hammarskjöld a Atterbom. R. 1827 jmenován adjunktem zeměpisu a dějepisu v Upsale, r. 1835 řádným prof. řecké řeči a literatury. Zabýval se pak výhradně studii historickými, zeměpisnými a literaturou. Napsal práce velmi četné, ale vesměs cenné, zvláště pro literární historii švédskou. V l. 1847—51 byl redaktorem konservativního listu »Tiden«, v němž vyšly četné jeho rozpravy a polemiky literární a politické. Hlavní jeho dílo jest *Handbok i physiska och politiska geographien* (svazek 1.—5. Upsala, 1826—37, zůstalo nedokončeno). Mimo to podal znamenité překlady z Aischyla (t., 1841—45) a Sofokla (t., 1841), Homéra a j., pak napsal *Grekisk fornrunskap* (t., 2 sv., 1843—45). Méně významnými jsou jeho práce novellistické a romány, jako *Familjen Faikensvärd* (Örebro, 1844—45, 2 sv.) a *Aurora Königsmark* (t., 1846—49, 4 sv.). Od r. 1835 P. byl spoluredaktorem »Biographisk Lexikon öfver namnkunnige svenska män« (Ups. a Örebro, 1837) a později předsedou lit. spolku založeného r. 1830.

Palmeirim Luiz Augusto, básník a dramatik portug. (*1825 v Lisaboně — †1893 t.). Byl oblíben jakožto básník vlastenecký a pro svoje *Poesias* (Lisab., 1851 a častěji) nazvan portugalským Bérangerem. Nejznámější jest jeho píseň *Os desterrados*, v níž oplakává osud vypovězených vzbouřenců z r. 1847. Mimo to napsal zdařilý román souvěkých mravů; *A familia do Sr. Capitão mor* (1854), pak četné veselohry ve verších, sic nevalně vynikající, jako: *O sapaterio d'escada* (Lis., 1856); *Camo se sobe ao poder* (t., 1856); *Dois casamen tos por conveniencia* (1857) a *A domadura de feras* (1857);

biografii básníka *João Andra de Corvo* (1860) a posléze *Portugal e os seus detractores* (t., 1877), *La galeria de figuras portuguesas* (1878) a *Os excéntricos do meu tempo* (1891) a j. Výbor jeho lyrických básní vyšel pod tit. *Poesias populares*. Psal také četné články politické ve smyslu pokrokovém a stati literární do denních novin.

de **Palmella**, dom Pedro de Sousa-Holstein, vévoda, port. ministr (*1781—†1850 v Lisaboně). R. 1823 stal se ministrem zahran. záal. a ministrpresidentem, ale byl r. 1824 jako liberál a anglofil zatčen od doma Miguela. Za Jana VI. byl sice propuštěn a opět stal se ministrem a vyslancem, ale když dom Miguel zrušil ústavu od něho navrženou, prchl r. 1828 do Anglie a r. 1829 od Miguela odsouzen k smrti in contumacia. Teprve po vítězství Doñi Marie r. 1834 vrátil se do vlasti, povýšen na vévodu a postaven v čelo kabinetu. Revoluce 4. list. 1836 znovu vypudila P-lu do Anglie, než P. brzy opět se vrátil a teprv r. 1846 po pádu svého ministerstva uchýlil se v ústraní.

Palmellaceae, úleď* nejnižších řas zelených, mikroskopických, jednobuněčných, tvořících jedince okrouhlé neb protáhlé, blanou obdané, množící se příhrádkovým dělením. Rozpoltěním příhrádek vznikají volné shluky jedinců, nejednou ve společném rosle uložených. Jenom v určitý čas množí se jednotlivé buňky viřivými výtrusy (zoozporami). Většinou v sladkých vodách, ale též na vlhké půdě, kůře vlhkých kmenů, starém dříví, na zdech a na skalách ovlhých. Četné rody a druhy rozšířeny po celém světě. lč.

eo **Palmer** Christian, evangelický theolog něm. (*1811 — †1875), byl professorem theologie v Tubinkách a jeho výklady o výmluvnosti kazatelské, morálce a učení náboženství byly dlouho směrodatny v evang. seminářích německých. P. byl spoluzakladatelem »Jahrbucher für deutsche Theologie« a spolupracovníkem »Encyclopaedie für d. ges. Erziehungs- und Unterrichtswesen« (t. 1859). Psal též o hudbě a umění církevním.

Palmer [pámr]: 1) P. Roundell Selborne, lord, státník angl. (*1812 v Mixbury, †1895 v Petersfieldu). Studoval v Oxfordě a záhy účastnil se ruchu politického. R. 1833 založil »Rambler Club« a r. 1837 stal se advokátem a brzo z prvních obhájců londýnských. Jakožto stoupenec Peelův byl zvolen do sněmovny poslanecké r. 1847 a pracoval zejména v otázkách technicko-právnických, o emancipaci židů a otázkách univerzitních. Za Palmerstona byl r. 1861 generálním solicitem, r. 1863—66 attorney general, ale ustoupil s Whigy a r. 1868 odmítl i místo lord-kancelře, ježto nesouhlasil s írskou politikou Gladstoneovou; přijal je teprv r. 1872 a byl povolán jako lord Selborne do vyšší sněmovny. Způsobil centralisaci justič. správy, kterou zreformoval. Za Disraeliho r. 1874 vzdal se svých úřadů a teprv r. 1880 na novo se jich ujal a setrval do r. 1886, nechtěje přijmouti home-rule. Vydal rozličné rozpravy

náboženské a *Hymns, their history and development in the Greek and Latin churches, Germany and Great Britain* (Lond., 1892). Zanechal mimo to zajímavé memoiry. — Jeho syn William Waldegrave P. hrabě ze Selborne (*1859) rovněž účastní se života politického, od r. 1885 byl členem dolní, od r. 1895 členem horní sněmovny. Téžoh roku stal se státním podsekretářem pro kolonie a r. 1900 prvním lordem admirality.

2) P. Erastus, sochař severoam. (*1817). Původně byl tesařem a ryjcem kamejí a teprve v pozdějších letech, asi po r. 1850 začal se zabývat uměním. Zhotovil zejména mnoho poprsí a výborně provedené postavy allegorické, jako: *Večernice a Dennice; Náhrobní anděl* (1871); *Vira* (relief); *Výčitky svědomí; Flora*; pak *Indiánské děvče nalézající kříž; Náčelník indiánského kmene v záloze; Děti vystěhovalce* a bronz. sochu *Livingstonea*, počtenou cenou. R. 1874 byl v Evropě, zejména v Paříži. Pro Kapitol ve Washingtoně zhotovil r. 1857 skupinu šestnácti soch, představující *Přistání pouťníků*, z jeho portaitních poprsí vynikají: M. C. Perry, Washington Irving, E. D. Morgans a j. P-ovy koncepce jsou vždy svrchované poetické a věrně podle přírody. — Jeho syn Walter Lunt (*1854 v Albany) usadil se r. 1877 v New Yorku, r. 1882 se vrátil do Albany. Jest dovedný krajinář. Z jeho obrazův uvádíme: *Benátky* (1882); *Ovesné pole* (1884); *Leden* (1887).

3) P. Edward Henry, orientalista angl. (*1840 — †1882). Studoval v Cambridgei na St. John's College, jako autodidakt učil se cikánštině, arabštině, perštině a hinduštánštině, účastnil se v l. 1868—69 výzkumné výpravy na poloostrov Sinajský a studoval Arabii Petrajskou po stránce filologické a starožitnické. R. 1869 a 1870 probadal s Tyrwhitem Drakem poušť Et-Tih, Edom, Moab a Libanon, načež stal se r. 1871 prof. orientálních řečí v Cambridgei. R. 1882 převzal dobrovolně tajnou vládní missi na poušť ležící východně od průplavu Suezského, aby získal tamní kmeny beduinské pro Anglii. Třeba že poslání to se mu podařilo, byl při druhé cestě téžoh roku tamže se svými soudruhy kapitánem Gillem a poruč. Charringtonem od Beduinů přepaden a usmrčen. Těla všech tří byla r. 1883 převezena do Londýna a pohřbena v kath. sv. Pavla. P., který vynikal velikou znalostí jazyků orient., vydal: *Oriental mysticism theosophy of the Persians* (Lond., 1867); *An adress to the people of India on the death of Syud Mohammed Khan Bahadoor* (arab. a angl., Cambr., 1868); *Report of the Bedawin of Sinai and their traditions* (t., 1870); *The Negeh or South Country of scripture and the desert Et-Tih* (t., 1870); *The desert of the Exodus* (t., 1871, 2 sv.); *A history of the Jewish nation* (Lond., 1874, 2. vyd. 1884); *Haroun Alraschid* (t., 1880); *Grammar of the arabic language* (t., 1874); *A persian-english dictionary* (t., 1876, 2. vyd. 1884); *Memoirs of the*

survey of western Palestine (1881—83); *The arabic manual, comprising a condensed grammar of both the classical and modern arabic reading etc.* (Cambr., 1885); *Simplified grammar of the hindustani, persian and arabic* (2. vyd. 1885); *Oriental penmanship* (1886); *Jerusalem* (s W. Besantem, 1871). Mimo to napsal arab. překlad Thom. Moorea »Paradise and the Peri«, vydal *The poetical works of Behá ed-din Zoheir* (text a metr. překlad, 1876—77, 2 sv.), s Lelandem a Tuckeyem *English gipsy songs* (1875) a přeložil korán pro sbírku Max Müllera *The sacred books of the East* (sv. 6. a 9. Lond., 1880). — Sr. W. Besant, *Life and achievement of E. H. P.* (Lond. 1883, něm. Gotha, 1886).

4) **P. Arthur Power**, generál britský (* 1840 v Cheltenhamu). Vstoupil r. 1857 do armády indické, účastnil se indického povstání, potom vojny habešské r. 1867—68 a afgánské r. 1878—79, posléze výpravy do Súdánu r. 1885. R. 1901 stal se vrchním velitelem v Indii.

Palmerston [pámrst'n] **Henry John Temple**, proslulý státník angl. (* 20. října 1784 — † 18. října 1865). Studoval v Harrow zároveň s Byronem, Aberdeenem, Peelem a jinými později slavnými mladíky. Universitní studie konal v Edinburce a v Cambridgei. Zdědiv záhy tituly a hodnosti svého otce vstoupil nedošeď ještě zletilosti na dráhu parlamentní. Dva ministři, Perceval a Portland, zahrnovali jej přízní svou. Již r. 1807 Portland jmenoval jej lordem admirality a dva roky později stal se v kabinetě Percevalově prvním státním tajemníkem války, kterýž úřad zastával po devatenáct roků. **P.** započal svou politickou činnost v době velmi pohnuté, neboť Anglie vedla právě tuhý boj s Francií, i měl hojně příležitosti nabytí vzácných zkušeností, jichž později jak náleží využíval. R. 1815 účastnil se s Castlereaghem kongressu, jehož výsledkem bylo utvoření t. zv. »svaté alliance« proti Napoleonu I. Na počátku své politické kariery byl stoupencem zásad torystických a přívržencem Canninga, jenž viděl v zahraniční politice prospěch Anglie v nejrozhodnějším odporu proti absolutismu. Když nastalo hnutí směřující k emancipaci katolíků, **P.** byl jedním z jeho nejhorlivějších zastancův. Utkal se v podivuhodném řečnickém zápase a zvítězil nad ním. V kabinetě Wellingtonově, r. 1822, počal se klonit k liberalismu a vystoupil z kabinetu pro neshodu s Wellingtonem, přidal se zjevně k straně whigské a potíral konservativní zahraniční politiku vládní. Po pádu Wellingtonově r. 1830 dostali se k vládě whigové a předseda liberálního kabinetu hrabě Grey, jenž byl po 24 roky jedním z vůdcův opposice, svěřil **P.** ovi ministerstvo zahraničních záležitostí. **P.** vyvíjel v tomto úřadě neobyčejnou činnost a osvědčil skvěle své státnické nadání. Uznal červencovou revoluci francouzskou, která poválila monarchii utvořenou koalici evropskou, a s touže roz-

hodností vyslovil se pro rozloučení Belgie a Holandska, což bylo prvním protrhnutím smlouvy z r. 1815. Jeho dílem bylo z veliké části utvoření t. zv. quadruple-alliance mezi Anglií, Francií, Španěly a Portugaly (22. dub. 1834), jejíž účelem bylo udržení ústavní vlády ve dvou posledně jmenovaných zemích. R. 1841 odstoupil s ministerstvem Melbournovým a stal se vůdcem opposice v dolní sněmovně. R. 1846 ujal se opět řízení věci zahraničních. Evropa byla tehdy na prahu velikých zmatkův, i bylo snahou prozíravého **P.** a, aby Anglie co nejvíce vytěžila. Když r. 1848 vypukla v různých státech evropské pevniny revoluce, **P.** osvědčil na novo svou diplomatickou zručnost. Uznal bez rozpaků francouzskou republiku, podporoval povstání v Berlíně a ve Vídni, belgického krále proti republikánské straně a schvaloval liberální reformy Pia IX. Když 2. pros. 1851 Napoleon provedl státní převrat, **P.** nerozpakoval se, aniž se otázel svých kolegův v ministerstvě, dáti mu svůj souhlas, a to z té příčiny, že viděl v Napoleonovi spojení Anglie proti Rusku. Tento uspíšený souhlas přivodil však ministerskou krizi a **P.** musil ustoupiti lordu Granvilleovi. Nedlouho byl **P.** vzdálen moci, neboť již r. 1852 stal se ministrem vnitra v koaličním ministerstvě Aberdeenově. Po válce krymské r. 1855 odstoupil Aberdeen a **P.** převzal utvoření nového kabinetu, jehož předsedou se stal. **P.** zapomněl záhy na veliké služby, jež Francie Anglii v krymské válce byla prokázala, a bezprostředně po podepsání úmluvy Pařížské (30. břez. 1856) dohodl se s Rakouskem a Ruskem, aby podlomil francouzský vliv v knížetstvích podunajských, v Syrii a v Egyptě. Skvělý důkaz své ráznosti a chladnokrevnosti podal za velikého povstání v Indii r. 1857, ale když r. 1858 po attentátu Orsiniho na Napoleona III. předložil parlamentu bill proti spiklencům, kteráž uznána za servilní a Anglie nedůstojnou, byl nucen odstoupiti. Ale když parlament zamítl reformní předlohu Derbyho, **P.** stal se r. 1859 předsedou ministerstva. Zemřel bezdětek a s ním vymřel rod jeho. -rb.

Palmeta zove se často užitý motiv ornamentální z vějířovitě rozložených, stilisovaných listů palmy. Původu jest sice orientálního, ale uměleckého zpracování došla v Řecku. Zpodek tvoří obyčejně lodyha ve dvě spirály rozvětvená; mezi těmi jest srdéčko, z něhož listy vyrůstají. Okraje listů p-et řeckých jsou hladké, konce buď zaokrouhlené nebo špičaté, kdežto římské a zvláště renaissanční p-ty mají okraje vroubkované, zoubkované i hluboce vykrajované, místo středního listu bývá pak často jakési poupě, k němuž postranní listy teče se připojují. Moderní ornamentika napodobuje tvary antické i renaissanční. (Vyobr. viz Akroterie a Anthemion) Kzl.

Palmi, kraj. a přímorské město v italské prov. Reggio di Calabria, na žel. dráze Reg-

gio-Nicotera, má 10.926 obyv. (1891); gymnasion, přístav, cílý průmysl hedvábnický, obchod pobřežní, pěstování olivy, vína a pomaranci. R. 1783 zničeno zemětřesením.

Palmieri Luigi, fyzik a meteorolog ital. (* 1807 ve Faicchiu v prov. beneventské — † 1896 v Neapoli). Od r. 1828 byl prof. matematiky a fyziky na lyceu v Salerně, pak v Campobassu a Avellinu, potom nedlouhý čas architektem, načež r. 1845 stal se prof. fyziky na král. akademii námořnické v Neapoli, r. 1847 na universitě tamže, r. 1848 ředitelem meteorol. stanice na Vesuvu, kteréhož úřadu se však ujal teprve po smrti Melloniho r. 1854. R. 1860 zřízena pro něho stolice terrestrické fyziky na universitě neapolské a svěřeno mu ředitelství fyzikální observatoře. Věnoval se skoro výhradně studiu zjevů meteorologických a pozoroval osobně všechny erupce Vesuvu, často s nebezpečím života. R. 1886 jmenován senátorem. **P.** vynalezl seismometr, anemograf, dešťoměr a elektrometr ke studiu atmosférické elektřiny a j. a vydal mimo četná pojednání v »Annali dell' osservatorio Vesuviano« samostatně: *Incendio Vesuviano del 26. Aprile 1872* (Neap., 1872) a *Il Vesuvio e la sua storia* (t., 1880), obsahující výsledky jeho pozorování na Vesuvu.

Palmira: 1) **P.**, dříve *Oppido nella Basilicata*, město v ital. prov. a kraji Potenza; 4004 obyv. (1891); pěstování bourcův a vinařství.

2) **P.**, město v jihoamerické republice Columbia, v depart. Cauca; 15.000 obyv.; vyšší škola, pěstování tabáku a chov dobytka.

Palmitin, tuk založený na kyselíně palmitové.

Palmitová kyselina, $C_{16}H_{32}O_2$, jest v tucích bylinných i zvířecích velmi rozšířená vedle stearové a olejové kyseliny, také v japonském vosku a ve vosku včelek i v lebkách vorvaňových rybosavců přichází sloučená s vysokými alkoholy. — Šupinky při 62° tající. *Rn.*

Palmitové máslo viz Palmové máslo

Palm (ital., špan. a portug., píd', z lat. *palmus*), stará míra délková: ve Španělsku **p. mayor** po 9 pudalích = 20.898 *cm* a **p. menor** čili *de ribera* = 6,966 *cm*; v Portugalsku a Brazílii **p. de craveiro** po 8 pollegáčů = 22 *cm*, v Itálii = 24,91 *cm*.

Palmocarbon a **Sabalites** Lesqx. jsou předvěké plody, popsané z třetihor Ameriky; mohou býti zbytky předvěkých palem, poněvadž palmy se zachovaly v třetihorním útvaru jak v listech, tak i v kmenech. *EBR.*

Palmitic, jméno šlechtické rodiny dubrovnické, z níž vynikli jako spisovatelé: 1) **P. Junius** viz Jihoslované, 446; 2) **P. Gjore** a **P. Jaketa** viz Jihoslované, 448 *b.*

☉ **Palmov** (ПАЛЬМОВЪ) **Ivan Savvič**, slavista ruský (* 1856), vzdělav se v duchovním semináři rjažanském a v duch. akad. petrohradské, byl poslán za hranice a konal v letech 1882—84 studia v archivech a knihov-

nách Lvova, Prahy, Ochranova, Vídně, Bělehradu, Záhřebu, Cañiradu a j., cestoval po Bulharsku, Athoně, Řecku a Rumunsku a navrátil se do vlasti, zahájil r. 1884 přednášky z oboru církevních dějin slovanských v duchovní akademii petrohradské, kde jest dosud professorem. Poznav z vlastního názoru život jednotlivých kmenů slovanských, jest horlivým a vynikajícím členem slovanského spolku petrohradského, kde působí jako místopředseda, člen vydavatelské komise i jako řečník a šířitel kulturních snah slovanských. Názory svými ve slovanské otázce přimyká se ke škole starších slavjanofilův a jest zejména horlivým přítelem českého národa, jehož snahy, kulturní i společenské život důkladně seznal i za pozdějšího svého pobytu v Čechách. Hlavní vědecké práce jeho dotýkají se hnutí husitského. Spadá sem zejména spis *Gusitskoje dviženije. Vopros o časě v gusitskom dviženiji* (Petrohr., 1881, magisterská dissertace) a *K voprosu o snoženijach čechov-gusitov s vostoc. cerkovju v polovine XV. v.* (»Christianskoje Čtěníje«, 1888—89, a o sobě), kde otiskuje historický dokument o stycích husitův s církví pravoslavnou. Z ostatních jeho prací uvádíme: *Iz putěšestvija po greko-slavjanskim zemljam* (1890); *Pamjatniki Kirillo-Metodijevskoj stariny v Čechiji i Moraviji* (»Sborník žákův Lamanského, 1883); *Caregradskij patriarch Fotij i jeho otnošenije k sovremennomu jem u slavjanstvu* (1891); *Istoričeskij vzgljad na načalo avtokefaliji serbskoj cerkvi i učreždenije patriaršestva v drevnej Serbiji* (1891); *Novyja dannja ob učreždeniji serbskoj archiepiskopiji sv. Savoju* (»Christ. Čtěníje«, 1892 a o sobě) a j. Mnoho statí, recensí a řečí z oboru slovanských dějin, zejména církevních a kulturních, otiskl v »Slav. Izvěstijach« a v »Slav. Obozrěniji«. V »Cerkov. Věstniku« rediguje oddíl běžných záležitostí církevních na slov. Východě. *Šnk.*

Palmové máslo č. **palmový olej** je tuk připravený z plodů palmy olejové (srv. *Elaeis*). Tuku připraveného lisováním čerstvého obplodí užívá se na místě (na záp. pobřeží střední Afriky) k maštění pokrmův. Pro vývoz dobývá se ve velikém tmu způsobem, že plody nechají se několik dní kvasiti, až počnou hnití, pak se vaří a opět nechají ležeti; když obplodí náležitě změklo, oddělí se od jader a získá se z něho lisováním tuk, který se ještě převařováním a cezením čistí. Přichází ho do světového obchodu ze záp. Afriky a Brazílie asi 800.000 *q.* Čerstvé **p. m.** má tuhost másla, barvu oranžovou, vůni příjemnou fialkovou, na vzduchu a na světle bledne, až se úplně vybilí, zároveň pozbývá příjemné vůně a nabývá ostrého, žluklého zápachu; čerstvé má bod tání 27 °C, staré 30 až 42 °C. **P. m.** obsahuje jako hlavní součástky tripalmitin a triolein, vedle toho vždy volné kyseliny palmitovou a olejovou a glycerin, kterých žluknutím stále přibývá, vedle toho obsahuje vonnou silici a barvivo v tuku rozpuštěné, nikoliv

suspendované; toto barvivo ničí se účinkem světla, tepla neb okysličením, nikoliv změdním, tak že mýdlo, připravené z čerstvého **p** ho **m**-la, má také barvu oranžovou. V studeném líhu **p. m.** málo se rozpouští, v horkém dost snadno, nejsnáze v aetheru; zmydelňuje se snadno a také se ho největší množství spotřebuje v mydlářství, krom toho se ho užívá na výrobu svíček a mazadel. Jádra, zbývající po oddělení obplodí, dovážejí se v velikém množství do Evropy a zde se z nich těž dobývá máslo t. zv. **palmítové č.** máslo z jader palmových. Za tím účelem se jádra praží, roztlučkají na tuč, ze které se pak dobude tuku lisováním nebo vyluhováním sirouhílkem; máslo lisováním dobyté má barvu žlutavou neb šedou a vyžaduje ještě bílení, kdežto vyluhováním dobyté je hned bílé; čerstvé má příjemnou vůni i chuť, snadno však žlukne a nabývá pak zápachu štiplavého jako máslo kokosové, kterému se vůbec podobá. Bod tání je 25—26 °C, hutnota při 15 °C 0,952; obsahuje triolein a triglyceridy celé řady pevných, mastných kyselin, staré krom toho i uvolněné kyseliny mastné. Užívá se ho v mydlářství tak jako másla kokosového. Do Evropy dováží se ročně přes million *q* jader palmových. **Lš.**

Palmové víno viz *Cocos*, str. 481 a.

Palmový cukr vyrábí se v tropických krajinách primitivním způsobem z mízy různých palm (*Arenga*, *Cocos*, *Borassus*, *Caryota*, *Phoenix*). Míza, vytékající z míst úmyslně poraněných, chytá se do nádob a co nejrychleji se odpaří (aby se předešlo zkvašení), zahuštěná nechá se vystydnouti ke krystalisaci, načež syrup nechá se vykapati. Nabude se tím ovšem suroviny barvy tmavé, které se však přímo užívá ke slazení, z nouze i za potravinu. V britské Vých. Indii vyrobí se ho ročně 1 až 1 1/2 mill. a. **Lš.**

Palmový mýs viz *Palmas* 1).

Palmový olej viz *Palmové máslo*.

Palmoxylon Schenk, zkamenělé kmeny válcovité s ojedinělými svazky cévními, uloženými do základního pletiva měkčího. Přicházejí (jakožto neklamně zbytky kmenů palmových) zejména v útvaru třetíhormní, kde se také zachovaly i listy palmové. Kmeny podobné známy jsou v Evropě z vrstev zemských v krajinách od Paříže až do Sev. Německa. V jiných končinách země byly objeveny zkamenělé kmeny téhož rázu v Egyptě, na Ceyloně a v záp.-ind. ostrovech. Náš křídlový *Palmacites* Cda, dříve také sem počítaný, náleží jakožto zkrmeněný kořinkový obal kmenů kapradinových k rostlinám tajnosnubným, cevnatým (viz *Palma cites*). **EBr.**

Palmus (lat.), římská míra délková. **P.** jest vlastně šířka sevřených prstů jedné ruky (vyjma palec), jež rovná se 1/4 délky stopy. 1 **p.** — 4 digití = 0,074 *m* = 1/4 říms. stopy. 4 **palmi** = 1 pes, 5 **palmi** = 1 palmipes, 6 **palmi** = 1 cubitus. Později přichází u Římanův též **p. maior** = 3/4 říms. stopy; z tohoto **p. maior** vznikl italský palmo (v. t.).

Palmy (*Palmae*), čeled' rostlin 1délžných obsahující převahou stromy často značně vysoké, jejichž hlavní kořen záhy odumírající nahrazen jest četnými jednoduchými nebo rozvětvenými kořeny vedlejšími. Kmen, t. zv. rokyt, palem jest obyčejně stíhlý a válcovitý, někdy u zpodiny nebo uprostřed značněji ztloustlý, nebo jest tenký rákosovitý a zároveň až 150 *m* dl., nebo jest úplně zkrácený. Zpravidla jest rokyt jednoduchý (s výj. *Hyphaene thebaica*) n. opatřen větvemi jen podzemními a přizemními, sloužícími k množení palem, a brázděn na povrchu na přičeť buď kroužkovitými jízvami po odpadlých listech n. obalen jejich často trnitými řapíky nebo pochvami. Úvnitř má rokyt hojně roztroušené cévní svazky přispávající k jeho pružnosti a vbihající na jeho povrchu do listů. Tyto, t. zv. vějíř e, tvoří na temenu rokytu obyčejně mohutnou korunu n. koš a jsou jen zřídka celokrajné; častěji jsou zpeřené n. vějířovitě rozdělené, vůbec velmi různotvaré a obyčejně více méně kožovité. Konce útlejších vějířů n. jejich úkrojků bývají podél žil roztrepené a nejdolejší úkrojky listův ostnitě. Květy velmi drobné a neobyčejně četné skládají stíhlé, v laty sestavené klasy n. palice vynikající buď z paždí listů nebo tvořící na vrcholu kmene vzpřímenou latu (*Corypha* a *Sagus*). Mladé květenství palem obaleno jest dvěma n. několika tuhými, prchavými n. stálými pochvami. Květy jsou téměř vždy pravidelné, pometáním 1pohlavní a pak buď jedno- n. 2domé a skládající se z 5 tříčlenných přeslenů, z nichž 2 náležejí obalu (kalichu a koruně), 2 tyčinkám a u pestíkových květů 1 přeslen (zřídka 2) plodolistům. Kalich jest zřídka zelený; častěji jest růžový n. žlutý jako koruna. Místo pravidelných 6 tyčinek bývají někdy pouze 3, nebo jest jich 9 n. 12 i více s nitkami prostými n. více méně srostlými a s prašníky do vnitř obrácenými. Svrchní 3pouzdrý semeník skládá se ze 3 (zřídka 6) obyčejně spolu srostlých plodolistů, chovajících po 1 vajíčku, z nichž nejčastěji pouze 1 bývá oplozeno. Čnělka lest krátká n. chybí úplně. Plod jest buď bobule (na př. datle) nebo peckovice, ne-li ořech (ořech kokosový), vyvinuje se buď pouze z 1 nebo ze všech 3 plodolistův a jest dle povahy semeníku na povrchu buď hladký nebo šupinatý. Oplodí skládá se z tuhé pokožky, ze střední cévami oplývající vrstvy a z vnitřní vrstvy, která někdy dorůstá v tlustou a velmi tvrdou pecku. Tato jest na místě, kudy se má klíček na povrch prodrati, buď slabší neb úplně děravá. Semeno obsahuje hojně suchého n. olejnatého, často velmi tvrdého bílku, v němž blíže povrchu uloženo malý, kořínkem ku povrchu obrácený zárodek. **P.**, zvané pro svůj namnoze ztepilý vzrůst (ne-li zároveň i pro mnohonásobný užitek) královny (*principes* = kněžnami) rostlinstva, daří se v počtu asi 1000 druhů téměř výhradně v tropických krajinách zvláště v porčích a na břehu mořském a to ve větším počtu v polokouli západní

než ve východní. Jejich nejsevernější hranice sahá po 43° 45' s. š. (v okolí Nizzy) a nejnižnější hranice asi po 40° j. š. (na ostrově Pittu). Jako ubývá palem od rovníka směrem k severu a jihu, tak ztenčuje se počet jejich i ve směru vertikálním: nejvyšší stanoviště dosahují na Himálaji, kde daří se *Ceroxylon andicola* ještě ve výši téměř 3000 m n. m., t. j. dvakrát větší než naše Sněžka. Dle povahy semeníku a plodu Drude dělí p. v poděel. *Lepidocarynae*, *Borassinae*, *Ceroxylinae* a *Coryphinae*. I. *Lepidocarynae* (šupinoplodé). Listy zpeřené n. vějířovité, květy dvojaké semeníku s plodolisty spolu srostlými, opatřeného na povrchu krunýřem šupin spirálně sestavených, koncem dolů směřujících a posléze zkrmeněných. Plod, bobule, vyrůstá ze všech 3 dvouvaječných plodolistů, jest však lsemenný. K nim náležejí: 1. *Calameae*, rotany n. p. rákosovité, jejichž tenký, někdy pnivý kmen jest oddáleně listnatý, listů zpeřených, květy jsou 2domé a plody zvíci liskových n. vlašských ořechů. (*Calamus* L. neb *Dae. monorops* Bl.) — 2. *Raphieae*, kmene tlustého, v mládí často škrobovitého, listů zpeřených, květů 1domých a plodů zvíci slepičích vejce. (*Metroxylon* Rottb., *Sagus* Rumph.) — 3. *Mauritiaceae*, kmene sloupovitého, s listy vějířovitými, s květy 2domými a s plody až zvíci slepičích vejce. (*Mauritia* L. a *Lepidocaryum* Mart.) II. *Borassinae* (lontarovité). Prímý, jednoduchý n. rozvětvený kmen má listy vějířovité, květy 2domé a plody buď rozpadávající se ve 3 jednosemené oříšky, nebo lsemenné a z jediného plodolistu vzrostlé. 1. *Borasseae*: a) s kmenem jednoduchým (*Borassus* L. a *Lodoicea* Labill); b) s kmenem rozvětveným (*Hyphaene* Gärtn.). III. *Ceroxylinae* (voskovlňovitě). Na kmenu rozmanitého tvaru jsou listy sudozpeřené, květy obvykle 1domé a plody lsemenné. — 1. *Coconeae*, kmen obvykle průměrně vysoký nebo vyšší, listy s pírky úzkými a tuhými, o tlusté střední žíle, pochvy 2, stálé, a plod ze 3 plodolistů vyvinutý, lsemenný, s peckou o 3 poráč a semenem srostlými s bílkem. (*Cocos* L., *Elaeis* Jacq., *Attalea* HBK., *Jubaea* HBK.) — 2. *Areceae*, kmen zpravidla vysoký, listky se silnou žílou, pochvy 2 za květu prchavé, plod jako u předešl., avšak bobule n. ořech semene s bílkem nesrostlého. (*Areca* L., *Euterpe* Mart., *Oreodoxa* Willd.) — 3. *Hyophorbeae*, kmen buď nízký nebo vysoký n. rákosovitý, listky i o několika silných žilách, pochvy 4, bobule lsem., z jediného plodolistu vyrůstající. (*Ceroxylon* HB., *Chamaedorea*, *Hyophorbe*.) — 4. *Geonomeae*, kmen buď nízký rákosovitý n. žádný, listy někdy pouze 2klané i s mnohými žilami, pochvy 2, bobule pouze z 1 plodolistu vyvinuté a drobné (pouze u r. *Phytelephas* značně velké, několikasemenné peckovice. *Geonoma* Willd., *Manicaria* Gaertn.). — 5. *Iriarteae*, kmen sloupovitý, někdy uprostřed větvenovitý, na tlustých vzdušných kořenech postavený, listy lichozpeřené s listky rhom-

bickými, někdy značně velikými a zubatými; pohev 4—6 stálých, květy 1- n. 2domé, bobule pouze z 1 plodolistu se vyvinující. (*Iriarteae* R. et P., *Klostockia* Karst.) — 6. *Caryotinae* s kmenem obvykle sloupovitým a vysokým, listů jednoduše n. dvojnásob zpeřených, pírky o 1 n. více paprskovitých žilách. Květy 1- n. 2domé s 1—3 plodolisty spolu srostlými a plody 1—3semené bez pecek. (*Caryota* L., *Arenga* Labill.) IV. *Coryphinae* (sarybovitě). Kmen tlustý, často vysoký, obalený nahoře zbytky listů zpeřených n. dlanitodílných. Pohev jest několik, malých a stálých. Květy jsou 2domé n. obojaké a plody 1—3semené bobule n. peckovice. — 1. *Phoeniceae*, listy lichozpeřené s pírky brázděnými, květy 2domé a plody dužnaté bobule (*Phoenix* L.). — 2. *Sabaleae*, listy vějířovité, květy obojaké n. 2domé a plody peckovice n. bobule. (*Chamaerops* L., *Sabal* Adans., *Copernicia* Mart.)

P. skýtají tuzemcům neobvyklého a mnohá z nich i rozmanitého užítka jednak svými kmeny a listy, jednak plody a různými šťavami. Zvláště prospívají cevními svazky na různá pletiva: americký rod *Sabal*, *Attalea* a *Raphia*, evropský r. *Chamaerops* a v. j.; škrob dobývá se z r. *Arenga* (Vých. Indie a j.), *Metroxylon* (Sund), *Sagus* (Molucké ostr.), *Oreodoxa* (Záp. Indie) a *Mauritia* (Brazílie); cukr, po případě víno a j. lihoviny dává *Arenga*, *Borassus* (Vých. Indie, Ceylon a j.), *Raphia vinifera* (Afrika), *Phoenix*, *Cocos* a j.; olej dobývá se z r. *Cocos* a *Elaeis* (Afrika); vosk vypocuje se z listů r. *Copernicia* (Brazílie) a z kmenů jihoamerických r. *Klostockia* a *Ceroxylon*; rostlinnou slonovinu dávají jádra jihoamer. r. *Phytelephas* a jiný tvrdý materiál na soustružnické zboží pecky ořechů rozl. druhů. — Některé p., na př. *Cocos*, pěstují se pro užitek po všech tropických končinách, mnohé, na př. *Corypha*, *Seafortia*, *Caryota*, *Phoenix* a j., jsou ozdobou teplých sklenků, *Chamaerops* vysazuje se v Čechách na léto i do sadů, kdežto *Lantania borbonica* (druh palem vějířovitých) a *Phoenix reclinata* (druh palem zpeřenolistých) dochází obliby i v mnohých domácnostech. V tomto případě vyžadují p. v létě hojně vlhky a v zimě jen skrovného zvlazování odraženou vodou; vůbec pak občasného kropení a omývání listův. — P. v symbolickém smyslu znamenají krásu, trvanlivost, mír, vítězství a pod. — Mnohé druhy palem rostly již v dobách třetíhormních, z nichž některé i v Čechách.

Palmyra, semitsky T a d m o r, nyní T ú d m i r neb T í d m i r, velikolepé zříceniny slavného starověkého města v oase uprostřed syrské pouště, položené mezi Hömsem (Himsem) a Eufrátem. Vznik P-ry v oase vodou bohaté nepochybně souvisí s hromadným příchodem Aramských kol r. 1000 př. Kr., ale ztotožňování s biblickým T a m a r e m sluší odmítnouti. Obchodního významu i rozkvětu nabyla P. za dob perských, stavší se důležitou stanicí karavan od eufrátského

ústí a ze Saby se zbožím indským na sever se beroucíh. Za doby hellénistické **P.** byla i předním skladištěm pro hedváb a zboží čínské, čímž obyvatelé nabyli neobyčejného bohatství. Triumvir M. Antonius pokoušel se o **P**-ru, ale obyvatelé prchli před ním r. 34 př. Kr. k Parthům, s nimiž žili v dobrých stycích. Za válek Trajanových s Parthy **P.** byla zbořena, ale Hadrian ji obnovil a přezděl **H a d r i a n o p o l i**, načež rychle se opět vzmohla a ve III. stol. po Kr. dostoupila výše hmotného i kulturního vývoje svého. Velikolepé stavby a čilý život duševní jsou charakteristickou tehdejší **P**-ry, zejména pak nápisy (nejstarší z r. 9 př. Kr.), z nichž vidno, že bylo obyvatelstvo původem i jazykem velice pomešeno. Jádro bylo arabské, jež však psalo nápisy aramsky; vedle Arabů obývali tam Rekové, Izraelité, Římané i Peršané. Kromě obvyklých božstev semitských ctěn především v **P**-yře Baal, ochránce města (**M a l a c h b e l**). 8. dubna 137 po Kr. dostalo se **P**-yře cis. Hadrianem výsady nápisně zachované, kterouž zpráva městská pod dozorem syrského prokonsula oddána radě a dvěma voleným archontům. Caracalla obdařil **P**-ru italským právem a učinil ji kolonií. Ale za zlořádů III. stol. po Kr. **P.** pokusila se o nabytí samostatnosti ve spolku s říši novoperskou. Původcem těchto snah byl vzešený Palmyřan **O d h a i n a t**, lat. *Odaenathus*, syn Hairanův, který dosáhl v Římě hodnosti senátorské. Jemu podarilo se kol r. 250 po Kr. založit v **P**-yře samostatné panství, ale záhy odstraněn byl prokonsulem **R u f i n e m**. Mladší syn jeho **O d h a i n a t II.** za doby císaře Valeriana založil samostatnou říši **P a l m y r s k o u**, která kromě Syrie zahrnovala i Egypt a valnou část Malé Asie. Ve válce Peršanů s Římany přidržoval se těchto, dosáhl hodnosti konsulárské a po zjetí Valerianově r. 260 pokračoval v úspěšném boji, tak že pronikl až před sám **K t s i f ó n**. V nápisech nazývá se králem králův a hlavní město své ozdobil znamenitými stavbami. Když r. 267 podlehl úkladné vraždě, ujala vládu vdova jeho **B a t h Z a b a i** nebo **Z é n o b i a**, paní duchaplná a energická, která řídíc se radami řeckého filosofa **L o n g i n a** a říši Palmyrskou mocně spravovala. Když císař **A u r e l i a n u s** ji vyzval, aby uznala římskou svrchovanost, odešla **Z é n o b i a**, načež císař r. 271 z Emesy skrze poušť vnikl do oasy, **P**-ru vzal a zbořil a říši Palmyrskou vyvrátil. **Z é n o b i a** odvečena do Itálie, **L o n g i n u s** odpraven. **D i o k l e c i á n P**-ru obnovil, ale někdejšího lesku nenabyla a r. 744 byla skrze Araby zbořena po druhé. Od té doby paměť **P**-ry na západě zanikla a teprve r. 1678 byla objevena agentem anglickým v Halebu **H u n t i n g t o n e m**. Trosky palmyrské závodí s troskami persepolskými. Nejznamenitější budovy jsou velikolepý chrám Baalův jakožto boha slunce, veliká budova sloupová neznámého úkolu a trosky zvláštního způsobu v okolí města. — Srv. **W o o d a D a w k i n s**, *Les ruines de P-re autrement dite*

Tedmor au Désert (Pař., 1812); **B e r n o v i l l e**, *Dix jours en P-rène* (t., 1868); **K n i ž e A b a m e l e k L a z a r e v**, *Paljmira*, archeologičeskoje izslédovanije (Petr., 1884); **M o r d t m a n n**, *Palmyrenisches* (Berl., 1899). *Pšk.*

Palmyrová palma viz **B o r a s s u s**.

Palnatoki, námořský loupežník, podle Saxona **G r a m**. prý původu slovanského, narodil se na ostr. Fynu a vyhnan byv z vlasti založil r. 980 město mořských loupežníků skandinavských a slovanských **J o m s b u r g** neboli **J u l i n (V o l y n)**, které znamenitě opevnil a v něm přísnou kázeň zavedl. Odtud znepokojoval nějakou dobu severní Evropu. Pověsti o něm vypravující zmiňují se o podobném střelení k jablku, jako pověst o Vilému Tellovi. Srv. **K h u l l**, *Die Geschichte P-s und der Jomsburger* (St. Hradec, 1892).

Palóczi, ze slovanského **P o l o v c i**, obyvatelé polní, slovou **Maďaři** v župě **h e s s e c k é**, **b o r s o d s k é**, **g e m e r s k é** a **d í l e m i** **n o v o h r a d s k é**, mající zvláštní svou výslovnost **maďarštiny**. Pochodí prý od oněch **K u m a n ů**, kteří přišli do Uher za krále **K o l o m a n a a Š t ě p á n a II.** v l. 1104—1131 a usadili se na horách **m a t r a n s k ý c h P.** jsou vesměs katolíci.

Palolo (*Lysidice viridis* Gray), červ krouzkovitý ze řádu mořských červů štětinatých (*Polychaeta*), z podřádu *Errantia*. Rod *Lysidice* Sav. jest blízký příbuzný rodu *Eunice* Quatref. (v. t.), liše se od něho hlavně nedostatkem přívěsků žaberních a tím, že má na přídě toliko tři tykadla. Druh, o němž tuto zmiňujeme se, žije v korálových útesích při pobřeží ostrovů **F i d z i j s k ý c h**, **S a m o j s k ý c h**, **G i l b e r t o v ý c h a** **o s t r o v ů T o n g a**. Tělo dosahuje délky až 50 cm, šířky 2—6,5 mm, u samečků jest bílé až světlonědé, u samic šedě indigové až tmavozelené barvy. Památný jest způsobem objevování svého v době pohlavní. Trup, obsahující produkty pohlavní, vajíčka, po případě chámý, odtrhuje se od přídě. Tato zůstává v útesech korálových a pravděpodobně doplňuje se regenerací, trupy pak pomocí veslovitých komolců nožních pohybují se volně a naplňují v obrovských massách vodu okolní. Počnou vyskytovat se za svtání ranního i mizejí krátce po východu slunce. Trupy totiž rozpadávají se i uvolňují produkty pohlavní, tak že po východu slunce nalézají se ve vodě toliko vajíčka (zelené barvy, 0,21 mm vel.) a chámý. Hromadné objevování se trupů děje se podivuhodně toliko v určitou dobu roční, dvakrát do roka, mezi začátkem června a koncem července (na ostrovech **G i l b e r t o v ý c h**) neb mezi začátkem října a koncem listopadu (na ostatních ostrovech), a to vždy za poslední čtvrti měsíce. **D o m o r o d c ů m** trupy jsou vynikající pochoutkou, loví je za velikých slavností a jedí je syrové neb upravené. *Šc.*

Palomar **J a n**, vynikající osobnost v náboženských dějinách XV. stol. Byl archidiaconem (arcipřystem) **barcelonským**, doktorem dekretů, papežským kaplanem a auditorem. Do popředí vystupuje za koncilia **B a s i l e j s k é h o**, kde za nepřítomnosti **C e s a r i**

niho (v číci až září 1431) byl s Janem z Dubrovníka jeho zástupcem. Nejvíce proslul svou účastí v jednání koncilu s husity. Za disputací v Basileji (1433) P. mluvil proti husitskému článku o světském panování kněží, načež byl členem koncilního poselstva do Prahy na jaře i na podzim t. r., roku 1434 účastnil se jednání o »českou otázku« v Basileji, jakož i akce k osvobození Plzně; v létě t. r. byl již opět s poselstvem v Rezně, na poč. r. 1435 ve Vídni a v létě t. r. v Brně. V zimě r. 1435—36 účastnil se jednání v Uher. Bělehradě a v létě r. 1436 byl při ujednání kompaktů v Jihlavě. V tomto jednání P. byl vlastně duší poselstva koncilního a on také má hlavní zásluhu o konečný výsledek jednání: P. uplatnil tu plně nejen svou učenost a svou jemnou dialektiku, ale také své veliké schopnosti diplomatické. Jsou známa jeho slova, že s Čechy nutno nakládati jako s koněm nebo mezkem, než se mu přehodí ohlávka (v létě 1433). Proto také u Čechův oblíben nebyl. Po ujednání kompaktů zůstal v Praze až do konce r. 1436, pracuje tu proti rozhodným husitům, zejména proti Rokycanovi. R. 1437 v Basileji mluvil opět proti podávání svátosti oltářní dítkám, jež hájil Prokop z Plzně. Když se přiostril spor papeže s koncilium v otázce »řecké unie«, P. přestoupil na stranu papežovu, háje věc tohoto i literárně. Odtud jeho jméno z dějin mizí.

Palomino Juan Bernabé, malíř a rytec špan. (*1692 v Cordobě — †1777 v Madridě). Učil se u svého strýce Palomina y Velasca malířství a později ryjectví. První jeho práce byly titulní listy ke spisům strýcovým, do nichž ryl také obrazy anatomické. Filip V. povolal jej do Madridu a P. byl jmenován dvorním ryjcem a prof. ryjectví na akademii nově založené. Z nejlepších jeho rytin uvádíme: *Sv. Bruno*, podle sochy Peireyrovoy, *Zázrak sv. Isidora*, podle obrazu Carrenova, *Sv. Petr ve vězení*, podle Roëlasa, pak mnoho rytin portraitních. — Syn jeho Juan Fernando P. (†1793 v Madridě) byl rovněž vynikající rytec.

Palomino y Velasco [-asko] don Acisilo Antonio (*1653 v Bujalanci u Cordovy-†1726 v Madridě). Počal studovati v Cordobě práva a theologii, ale záhy zanechal vědy a obrátil se na dráhu uměleckou. Učil se nejprve u Valdesa Leala, pak u Alfara, žáka Velasquezova. Potom r. 1678 P. odebral se do Madridu, kde seznámil se s Carreňou de Miranda a Claudiem Coëllem, který mu svěřil provedení svých fresk v paláci Prado. P. vykonal práci s takovým úspěchem, že byl jmenován král. malířem r. 1688. Při dekoraci Escorialu P. pomáhal vydatně ital. malíři Lukovi Giordanovi a od r. 1697 maloval samostatně ve Valencii fresky v kostele San Juan del Mercado, jež jsou jeho hlavním dílem, a pro katedrálu tamže veliký obraz *Litost sv. Petra*. R. 1705 v klášteře San Esteban v Salamance maloval řadu allegorií *Církev bojovná* a *Církev vítězná*; fresky

v klášteře Paularském dokončil jeho syn. Od r. 1711 připravoval se k vydání velikého svého díla *Ei Museo pictorio y escaia optica*, jehož první díl vyšel r. 1715, druhý r. 1724, třetí pod tit. *El Parnaso español*. Díly prvé obsahují dějiny, techniku a výučbu umění malířskému, třetí životopisy umělců španělských od Antonia del Rincon až po vrstevníky Palominovy. Byť i dílo toto často postrádalo kritiky, nelze mu upřítí veliké ceny, zvláště historické, ježto obsahuje data, jež jinak byla by se ztratila; jest mimo to základem všech pozdějších děl toho druhu.

Palomník viz Danijil 1).

Pálonín, chybně Polonín, ves na Moravě, hejtm. Zábřeh, okr. Mohelnice, fara Moravičany, pš. Loštice; 83 d., 516 ob. č. (1890), ltř. šk., družstvo pro chov hověžích dobytka, rol. mlékárna, sýrárna a samota Viťošov.

Palos de la Frontera, městečko ve Španělsku na lev. bř. ř. Rio Tinto (nedaleko ústí jejího do moře), prov. Huelva, s 1422 obyv. (1889). Z přístavu paloského vyplul 3. srpna 1492 Columbus (v. t.) na svou první výzkumnou cestu do Ameriky.

Palota: 1) P. Csanád (Csanád — P.), městečko v Uhrách, župa csanádská, okr. Nagylak, stanice žel. dráhy Szegedin-Mező-Hegyes, má 5610 ob. maďar. (1890), řím. — katol. kostel, pš. a telegraf. — 2) P. Rákos (Rákos — P.), městečko t., několik km na sev. od Pešti, stanice žel. dráhy Ostrihom-Budapešť, v župě pešt'ské, okr. vacovském, má 6264 ob. (1890), většinou maďar.; řím. — katol. a evang. augšp. a helvet. vyznání kostel, rolnickou školu, dět. útulek, pš., telegraf, mlékárství, zahrádnictví, ovocnářství a jest oblíbené výletní místo. — 3) P. Vár (Vár — P.), také Vespri msk á P., městečko t., na žel. dráze Stol. Bělehrad-Vesprim, v župě a okr. vesprimském, má 5161 obyv. maďar. (1890), kostel řím. — katol. a evang. augšp. a helvet. vyznání, synagoga, zbytky starého zámku Matiaše Korvína, pš., telegraf, soukenictví, vinařství. V XV. stol. bylo zdejší okolí silně navštěvováno od král. lovců. Poblíž lázně Pět se železn. stanici a indifferentními prameny.

Pálovice, ves na Moravě, hejtm. Dačice, okr., fara a pš. Jemnice; 50 d., 305 obyv. č., 8 n. (1890), 2tř. šk., kaple, popl. dvůr a lihovar.

Palpáce (z lat.), výzkum částí těla v normálním neb chorobném stavu pomocí hmatu. Běží o hmatání údů, dutin tělesných neb ústrojí ležících na povrchu (srdce, žaludek, játra, slezina, děloha). P. jest velmi cennou diagnostickou pomůckou a při chorobách plicních a srdečních rozhoduje sama sebou o povaze onemocnění.

Mx.

Palpatores Thorell, pořád sekáčů (*Phalangina*) Vyznačují se makadly jednoduchými nebo větvenatými, ale vždy štíhlými a často i nitkovitými. Přívěsek kyčelní l. páru noh od kyčle zřetelně oddělený a pohyblivý. Nohy zakončené drápkem jednoduchým. Deska prsní jest málo zřetelná, krátká a široká (*Pla-*

giostethi). Otvor genitální ku předu k otvoru ústnímu posunutý. Obsahuje čeledi *Phalangidae*, *Nemastomidae*, *Ischyropsalidae*, *Trogulidae*, rozšířené hlavně v pásmu teplém a mírném. Někteří obývají i krajiny severní i horké (na horách!). Rozšíření jsou po celém světě.

Palpebra (lat.), víčko oční, viz Oko, str. 699.

Palpi, makadla, viz Členovci, str. 787 a.

Palpicornia, jiný název čeledi brouků *Hydrophilidae* (v. t.).

Palpigradi (položtírkové), řád zvířat pavoukovitých stanovený Thoremlem r. 1888. Zástupcem jest jediný druh *Koenenia m irabilis* Grassi r. 1886. Tvarem těla P. připomínají položtíry i solpugy. Ze zkamenných připomíná Koenenii rod *Stenarthron Littellii* z lithogr. břídlíce bavorské. Toliko 2 články hrudní jsou volné; ostatní srůstají s hlavou ve hlavohrudí. Přední články břišní (11 počtem) jsou široké (*praeabdomen*); zadní naopak jsou uzoučké a tvoří t. zv. ocásek (*cauda*, *postabdomen*) 15člený. Na hlavohrudí jsou 2 páry kusadel. Prvý pár 3člený se podobá I. kusadlům sekáčů, jest svislý a má pohyblivý článek vnější. Kusadla II. páru jsou složena z 9 článků. Makadlo jest 5člené a zakončené 3 drápký, z nichž jeden jest menší a silně zahnutý. Lištna kusadlová chybí. Mezi kusadly jest hrbol s otvorem ústním, opatřeným pyskem svrchním a spodním. Nazad jsou 4 páry noh, z nichž 1. pár jest nejdelší a 12člený (chodidlo samo jest 7 člené). Čtvrtý pár má chodidlo 3člené, ostatní 2 páry mají chodidla 2člená. Nohy a celé tělo pokryty jsou štětinkami. Kyčle noh jsou bez přívěsků (maxillárních). Na zpodu jsou 4 desky prsní, z nichž prvá jest největší. Oči chybějí. Prvý, jakož i 9.—11. článek břišní jsou úzké. Články břišní nemají kroužků svrchních a zpodních. Otvor ústrojí pohlavních jest na 2. článku břišním. Dýchací otvory chybějí. Řiť ústí na 11. čl. Nervová soustava jest soustředěna ve 2 zauzliny spojené širokou větví postranní. Zpodní zauzlina podjícnová jest větší zauzliny mozkové a vyplňuje celý zpoděk dutiny hrudní. Na přední části hrudi jsou 2 citové plošky kopinaté. Podobně Grassi pokládá skupiny buněk v sousedství 3. a 5. článku břišního za buňky citové. Bryy citové jsou na makadlech. Lištna chitínová (endosternit) jest úzká a napřed vidličnatě rozdělená. Přední a zadní oddíl roury zaživací jest úzký. Na středním oddílu jest viděti 5 lalůčků jaterních. Srdce rourovité jest vyvinuto a prosvítá na hřbetě. Ze žlaz pohlavních seznal Grassi ne párovitý vaječník v sousedství 2. až 4. článku. V místě, kde jest vklobben 3. pár noh, jest snad rourkovitá žláza kyčelní. Druh uvedený jest zároveň zástupcem čeledi *Koeneiidae*, jest bělavý, průsvitný. Žije pod kameny a jest rozšířen v již. Evropě (Řím, Kalabrie, Sicílie), v severní Africe (v Túnisu), jakož v Americe (Texas, Chile-Valparaiso). Liter.: Grassi, *Bulletino Soc. Entom. Italiana* (Fi-

renze, anno 18, 1886); Thorell, *Pedipalpi e scorpioni* (Ann. Museo civico, Genova, vol. 26, 1888); Hansen & Sørensen, *Ent. Tidskrift* (Štokh., vol. 18, 1897); Silvestri, *Zool. Anzeiger* (Jhg. 22, 1899).

Palpimanidae, čeled' pavouků podobných pavoučkům skákavým. Velikost jejich jest různá (3—13,5 mm). Žijí pod kameny a při zemi mezi stonky rostlin. Síťe mají malé a nepravidelné. Někteří sídlí v síťích jiných rodů (na př. *Palpimanus gibbullus* bydlí společně s druhem *Eresus Walckenaeri*). Tvar hlavohrudí jest rozdílný. Oči jsou ve 2 řadách. Střední tvoří obdélník často ku předu zúžený. Oči postranní jsou buď od sebe vzdáleny (*Palpimanus*), buď sblíženy. Lice (*clypeus*) jest široké, nejčastěji svislé. Kusadla 1. páru jsou silná a u kořene lištnou opatřená. Okraje žlábků kusadel jsou hladké — jen zřídka 1 zoubkem opatřené a poseté hustými štětinkami. Drápek jest délky různé. Zpodní pysk jest úzký. Tvar desky prsní a kyčle noh u některých rodů podobají se tvarům rodu *Dysdera*. Nohy délkou mnoho se neliší. Stehna dvou prvých párů noh jsou ztlustlá. Článek kolenní jest zděli holenně. Poslední 3 články noh mají scopuly. Noha jest zakončena 2—3 drápký. Břícho dole býva opatřeno deskou tvrdou. Šest bradavek snovacích má rod *Huttonia*; ostatní rody mají toliko jediný pár. Simon dělí čeled' tuto na 3 podčeledi: *Palpimaninae* s 8, *Stenochilinae* s 3 rody a *Huttoninae* s jediným rodem. Rody tyto rozšířeny jsou v krajinách teplých i horkých, na př. v již. Evropě (*Palpimanus*), po celé Africe, v již. Asii a na souseďních ostrovech, na N. Zealandě (*Huttonia*) a v tropické Americe (*Otiotrops* a *Anisaeus*). Nsk.

Palpitace (z lat.) viz Bušení srdce.

Palpites, zvířata jurských vápenců (lithografických), pokládána dříve za sekáče, jsou najisto larvy korýšů. Nsk.

Palstáb, palstáv n. palstáv, praehistorický nástroj bronzový, podobný celtu (v. t.), jen že místo tulejky měl na hrubším konci

Č. 2998. Palstáb.

přehnuté žlábků, do kterých se nastrovalo dřevěné topůrko, kolínkovitě zahnuté a na konci rozšířené (vyobr. č. 2998.).

Paltašić Ondřej, knihtiskář (* ok. 1440 v Kotoru), pocházel ze staré rodiny kotorské, v mládí dostav se do Benátek, zařídil zde knihtiskárnu, v níž tiskl (v letech 1472 až 1488) hlavně latinské klasiky a spisy bohoslovecké.

Paluba (rus. палуба, deěk, frc. *pont*, it. *ponte*, *coperta*, *tolda*, angl. *deck*, něm. *Deck*, *Verdeck*) jest krytba lodí skoro vodorovná, v podélné ose nejvyšší a k oběma bokům velmi mírně nakloněná jen potud, aby voda při čištění a dešťová mohla odtékat. P. sdělána i na lodích železných z fošen čili hontů dřevěných jako špatných vodičů tepla, nejvíce borových, spočívajících na trámecích čili nosnicích, upevněných konci svými v bocích lodí. Drážky (skuliny) mezi honty jsou kalfatrovány (v. t.). Trámce dřevěné nebo železné, k oběma bokům lodí mírně sklenuté, spočívají na konci na podvalech, přes něž trámece ještě jsou připevněny ke stěnám lodí kolenovitými záporníky dřevěnými nebo železnými (jsou-li záporníky a trámece oba železné, jako u nových lodí všech, tvoří spolu jedinký kus). Proti podvalům jsou stoky (něm. *Wassergänge*), které lemují okraj p-by a svádějí vodu vyzlábkaným povrchem svým k výtokům (něm. *Speigaten*), otvorům ve stěnách lodí. Dříve p. bývala na předním a zadním konci poněkud vyvýšena. P. má dle velikosti lodí více méně otvorův a to jedny jako vchody do podpalubí, jiné jako okna k osvětlení jeho, opět jiné na propouštění stěžní, u válečných lodí obrněných na propouštění pancéřových věží, pak ventilátorův a u parolodi dymníků. Kolem celé p-by běží jakožto hořejší okončení stěny lodní práh (něm. *Schandeck*), jež tvoří lodní brdo (*bord*) a na něm zábradlí pro cestovní lodí říční a jezerní lehké, pro mořské a zejména válečné velmi pevné, pravá silná stěna asi 1,5 m vysoká z mocných klad, s otvory ve středu obou boků; k otvorům vedou po pravém boku pro důstojníky a hosti spouštěcí schody (něm. *Fallreep*) a po levém pro mužstvo malá plechová stupátka, dle nichž visí lano na zadržení. Větší lodí mají jednu p-bu zpodní, největší takové dvě, čímž vnitřní prostora rozčleněna na 3 patra. FM.

Paludamentum, u Římanů vojenský plášť barvy bílé nebo nachové, jež nosili velmi nejvyšší vůdcové, byl řasnatější a z látky jemnější než *sagum*.

Paludan-Müller Frederik, básník dánský (*1809 v Kjerteminde — †1876 ve Fredensborgu). Již jako studující práv r. 1831 vydal některé básně a romantické drama *Kjærlighed ved Hoffet* (1832), jimiž obrátil na sebe pozornost, a pracemi dalšími, jako byronskou básní *Dandserinden* (1833), vynikající vtipem a bohatostí myšlenkovou, pak dramatem *Amor og Psyche* (1854, 8. vyd. 1883), jež co do formové dokonalosti jest asi jeho nejlepším dílem, pojistil si již jméno vynikajícího básníka. R. 1835 dokončil studie, avšak nevstoupil do praxe, nýbrž pracoval literárně a stále se stejným úspěchem: r. 1837 vydal *Trochæer og Jamber* a r. 1836—1838 *Poesier*, 2 sv., sbírku to fantastických her (*Eventyr i Skoven, Alf og Rose, Fyrste og Page*) a básní (*Poetiske Fortællinger, Blandede Digte*). V l. 1838—40 cestoval najmě po Itálii a střední Evropě, načež usadil se v Kodani,

kde žil v ústraní. Rychle za sebou pak následovaly dram. básně: *Venus* (1841); *Dryadens Bryllup* (1844) a *Tithon* (1844), pak zejména *Adam Homo* (1842—49, 3 sv., 8. vyd. 1893), velká satirická báseň, s počátku nejméně oblíbená a pochopená, ačkoli v ní silnými rysy a výrazně líci soudobý směr realistický a pachtění novodobého člověka po cti a veřejném uznání, jakož i jeho bezideálnost. Vlivem Hegelovým a Martensenovým obrátil se k nábožensko spekulativní poesii a vydal r. 1853 veršovanou apologii křesťanství *Luftskipperen og Atheisten*, pak pěkně a duchaplně básně téhož směru: *Paradiset; Abels Død; Kain; Ahasverus; Kalanus a Benedikt fra Nursia* (1854—62, v souboru jakožto *Sex Digte*, 4. vyd. 1883), jež měly značný vliv na norskou literaturu vůbec svými hlubokými náboženskými názory. Mimo to napsal prosou povídky *Ungdomskilden* (1865) a soc. román *Ivar Lykke's Historie* (1866—73, 3 sv.), líčení to života dánského za Bedřicha VI., pak drama *Tidernes skifte* (1874) a malou, avšak utěšenou báseň *Adonis* (1874). P. náleží jak bohatostí myšlenek, tak jejich hloubkou a mravností i formální dokonalostí a krásou k nejlepším básníkům dánským XIX. století. Jeho básnické spisy *Poetiske Skrifter* vyšly r. 1878—79 v 8 sv. Srv. J. Brandes, *Danske Digtere; Lange, Frederik P. — M.* (Kodaň, 1899). — Jeho bratr *Kaspar Peter P.*, historik dán. (*1805—†1882), byl od r. 1872 prof. na universitě kodaňské. Napsal: *Jens Andersen Beldenak* (2. vyd. Odense, 1837); *Cola di Rienzi* (1838); *Macchiavelli* (1839); *Grevens Fejde* (1853—54, 2 sv.) a *De forste Konger af den oldenborgske Slægt* (1874).

Paludella Ehrh., rod mechů listnatých vrcholoplodých ze skup. *Meeseaceae*, rostoucí druhem *P. squarrosa* Ehrh. na rašelinných lukách v hustých vysokých trsech. Jednoduchý, pouze pod vrcholem jediným prýtem opatřený stonek jest ryšavou plstí hustě zarostlý a má směšnané vejčitokopinaté, srpovitě nazpět ohnuté žlutozelené listy. Na dlouhých stétech jsou podlouhlé, mírně ohnuté hladké tobočky s dlouhým víčkem a prchavou kápoitou čepičkou. P. bývá zřídka plodná. Déd.

Paludicola [-ko-]: 1) *P. Wagl.*, rod žab z čeledi *Cystignathidae*. Pupilla horizontální, jazyk subcikulární, ovální, celý nebo nedokonale vykrojený a vzadu volný. Zuby vomerové scházejí neb sedí mezi choanami. Prsty volné, nerozšířené na konci. Omosternum chrupavčité, sternum s kostěným násadcem. Asi 16 druhů v trop. Americe. *Thon.*

2) *P. amphibius* Desm. (*Arvicola a mphibius*), vodní myš, hraboš vodní, viz *Hraboši*.

Paludina, typický rod plžů z čeledi t. jm. (*Paludinidae*) *Taeniogloss*, vyznačené krátkým tupým rypákem, dlouhými tykadly, z nichž pravé u samečků je ztlustlé a zkrácené i chová dutinu uzavírající v sobě pyj; plášť tvoří na krku zvířete dva laloky, z nichž

pravý je vytažen v kanále siphonální; noha má na zpodině v předu příčnou rýhu; zuby v jazykové pásce jsou široké, na konci mělce hřebení; ulita vysoká, vykroužená, se závitky silně klenutými a obústím ostrým, jednoduchým, souvislých okrajův a tvaru kruhovitěho, víčko rohovitě s jádrem trochu mimostředním a s mělkou prohlubinkou uprostřed (zpředu). Žijí v sladkých vodách od dob útvaru křídového a jsou živořodé. Rody: *Lioplax*, severoamerický; *Tylopoma*, třetíhorní v Slavonii a *P.* (= *Vivipara*) s podrody *Cleopatra*, *Melantha* a *Tulotoma* v severní polokouli (přes 100 druhů recentních i fossilních; tyto mají důležitost stratigrafickou v terciéru). **Bbr.**

Paludinella, typický rod plžů z čeledi *Taenioglossa* *Hydrobiidae*, přibuzné blíže k *Rissoidám*, ale *P.* žijí ve vodách sladkých a brakických; jsou známy též fossilní od palaeozoika. Rod *Tanganyicia* (afriický) je reliktem jurským, *Baicalia* je typem bathylinickým, *Vitrella* (evropská) žije v podzemních vodách a má zakrnělé oči. Většinou patří oblasti palaearktické. **Bbr.**

Paludismus (z lat.), lék., stav vyvolaný bahenními nemocemi (v. t.).

Palumbo *Giuseppe*, admirál ital. (* 1840 v Neapoli). R. 1856 vstoupil do služeb námořních a již r. 1861 vynikl při obléhání Gaëty. Potom rychle postupoval ar. 1890 byl contreadmirálem. R. 1893 za admirála *Racchia* byl státním podsekretářem v ministerství námořnictví, rovněž za admirála *Brina* r. 1896 v ministerství *Rudiniově*, a t. r. byl jmenován viceadmirálem. Rok potom zvolen do komory poslancův a r. 1898 jmenován ministrem námořnictví v kabinetě *Pellouxově*. R. 1899 v květnu však z téhož ministerstva vystoupil.

Palupín, far. ves na Moravě, hejtm. Dačice, okr. Telč, pš. Studená; 49 d., 285 ob. č., 2 n. (1890), kostel sv. Václava, 1řf. šk. Alod. statek (167,45 ha půdy) se dvorem a lihovarem drží *Arnold Schulz* v **P-ě**.

Palus Maeotis viz *Azovské moře*.

Paluzzi viz *Altieri*.

Palvinov, chybně *Pavínov* (*Pawinow*), ves v Čechách, hejtm. Sušice, okr. a pš. Hartmanice, fara Sv. Mouřeneč; 14 d., 20 ob. č., 84 n. (1890). Alod. statek se zámečkem (při něm kaple) a dvorem drží *Václav Müller*.

Palzendorf viz *Palačov*.

Památky archaeologické a místopisné. Museum království Českého mělo původně ráz ústavu přírodovědeckého, neboť přírodovědecké sbírky hlavního zakladatele hr. Šternberka byly s počátku hlavní součástí sbírek, »kdežto sbírky historické, národopisné a archaeologické zůstaly zanedbávány«. Vlivem Palackého obrácen konečně zřetel i k těmto oborům a snesením výboru musejního z 8. pros. 1841 zřízen Archaeologický sbor, jehož účelem mělo býti »důležitě starozitnosti české sbírat, zachovávat i ve známost uvozovati«. R. 1843 byly stanovy

Archaeologického sboru ve valném shromáždění Musea prohlášeny, v červnu a srpnu 1844 urovnány archaeologické sbírky ve zvláštní místnosti, r. 1846 Krolmus začal na účet musea pátrati po starozitnostech a začaly výzkumné cesty po Čechách v oboru badání středověkých památek. Tehdy již pomýšlel *Vocel* na vydávání »Archaeologických Listů«, v nichž se měla podávati vyobrazení všech památnějších starozitností českých. Avšak teprve r. 1851 mohl vyjítí 1. sešit »Archaeologických Listů« náklad. musejního Archaeologického sboru. Patrně, že nový časopis nenašel mnoho ohlasu, a r. 1853 přijat návrh *Zapův* na vydávání časop. »Památek archaeologických«, kteréž měly míti za účel »archaeologické, historické a topické popsání naší vlasti«. R. 1854 vyšel prvý sešit **P-tek a-ých** redakcí *K. V. Zapa*, nákladem *Maticy České*. *Zap* redigoval **P.** velmi dovedně a mohl plným právem v *Doslovu* k 10. ročníku **P-tek** pověděti, že obsahují »hojný sklad materiálů snesených k objasnění naší kulturní historie, pragmatických dějin, genealogie, historické topografie, heraldiky, numismatiky, epigrafiky atd.« *Obecenstvo* chovalo se rovněž sympathicky k vydávání **P-tek**, neboť prvým rokem rozešlo se 662 výtiskův a jakkoliv počet druhým rokem klesl na 486, přece rozešel se vždy záhy celý náklad. Když pak po desíti letech pro značný náklad na obrázky *Maticy* prohlásila, že nemůže vésti dále náklad, Archaeologický sbor smluvil se s firmou *I. L. Kobra* o vydávání **P-tek** s podporou Musea a Archaeologického sboru. Tak vyšel VI. díl (roč. 1864, 1865) nákladem *Kobrových*, VII. díl (roč. 1866, 1867) nákladem *dra Fr. Skřejšovského*, dílem VIII. počínaje převzal **P.** sám Archaeologický sbor do nákladu a vydával je sám, až r. 1895 **P.** staly se společným orgánem *Archaeol. sboru* a nově utvořené Archaeologické kommisie při České akademii. Dnes **P.** čítají 19 dílů bohatě illustrovaných; z těch obsahují díly I. — VIII. po dvou ročnících, IX. — XV. po třech ročnících, XVI. — XIX. opět po dvou ročnících. Redakci vedl od I. až do polovice VI. dílu *K. VI. Zap*, v druhé polovici VI. dílu vedli společně *K. VI. Zap* a *Fr. Zoubek*, VII. — IX. díl redigoval *Fr. Zoubek*, v X. díle převzal redakci *dr. J. Kalousek*, XI. a XII. díl vydán pod redakcí *J. Smolika*, XIII. díl redigoval *J. B. Miltner*, XIV. — XIX. díl redigoval *dr. J. L. Pič*. Podle osobnosti redaktora měnil se přirozeně poněkud i směr **P-tek**, ale hlavní jejich ráz zůstával týž: dějiny výtvarných umění, numismatika, genealogie, místopis, od převzetí redakce *Smolíkem* i praehistorická archaeologie vyplňují obsah 19 silných dílů bohatě illustrovaných. **Pič**.

Památné (lat. *memoriale*, *nummi memoriales*), jinak též *d o p o m o ž n ě*, pols. *pamiętnie*, nazýval se ve starém českém a polském právu poplatek, který byl odváděn soudním úředníkům za jisté processní úkony, zejména za vynesení rozsudku.

Památník, co pořízeno jest na památku; pomník. Česká akademie vydala r. 1898 » P. na oslavu padesátiletého panovníckého jubilea Jeho Vel. cis. a krále Františka Josefa I.«, v němž vyličen vědecký a umělecký rozvoj v národě českém 1848—98. — P. (něm. *Stammbuch*) nazývala se jindy knížka, do které přátelé, známi atd. zapisovali svá jména na památku, tedy totéž co album (v. t., str. 743).

Pamela [-m-ě-], hrdinka prvého románu Sam. Richardsona, viz Anglie 365 b.

Pámelník, bot., viz *Symphoricarpus*.

Paměsíc (řec. *paraseléné*) jest jasná skvrna na nebi, podobná měsíci, kterou vidáme v okolí měsíce ve spojení s bílými nebo barevnými koly. P.-e povstávají odrazem světla měsíčního na snežných hledech, jež v ovzduší vysoko se vznášejí, tím, že některý směr hledek převládá. Viz Kola. VRý.

Pamět jakožto pojem ryze psychologický znamená možnost vybavení, t. j. že dojem, které jsme jednou měli, mohou se opakovati, aniž je tu popud z vnějška, který je původně způsobil. Vysvětlení toho úkazu není možné, obmezíme-li se na stavy vědomí; neboť v pojmu uvědomění, který tvoří jediný znak jevů duševních, není nejmenšího poukazu, který by činil pochopitelným, kde dojem se uchovává, aby mohl zase býti vědomým. Nevědomých stavů duševních není a vědomí není nic existujícího mimo jevy právě uvědoměné, a nějakou substanci, v níž by se dojmy uchovávaly, nemáme práva přijmouti s empirického stanoviska. Tudíž nutno úkaz pamatování vysvětliti stopami, které zůstávají po dojmu v nervstvu, o čemž viz Reprodukce.

P. jakožto možnost obnoviti dojmy minulé jest nezbytnou podmínkou duševního vývoje. P.-i uchovává se zkušenost jak rodová tak individuální, aby sloužila vývoji, bez ní vůbec o zkušenosti by se nemohlo mluvit a pokrok k lepšímu byl by nepochopitelný. P.-i vývoj duševní se počíná; neboť má-li býti organismus schopen, aby dva dojmy od sebe rozeznal, což se vůbec pokládá za prvotný projev duševnosti (u dítěte, u zvířat), musí býti schopen, aby dojem právě minulý na tak dlouho podržel, kolik je třeba k srovnání jeho s dojmem nejbližší následujícím. Bez p.-i nebylo by časovosti ani prostornosti, nebylo by představy osobnosti, v níž shrnují se všechny dojmy minulé v jeden celek, který se staví proti všem dojmům novým. Význam, který mají zákony associační pro teorii psychologickou, v celém rozsahu svém předpokládá p. Učení se, cvičení, vychování, vzdělávání jsou jen modifikace pamatování; pravidla paedagogická v té příčině jsou pouhé aplikace psychologických zákonů p.-i.

Ježto dokonalost života duševního předpokládá dokonalost p.-i, žádáme od ní, aby byla 1. věrná, t. j. aby dojmy se vybavovaly co možná v původní podobě; 2. trvalá, t. j. aby dojmy byly co nejdéle schopny vy-

bavení; 3. obsáhlá, t. j. aby co nejvíce dojmů bylo schopno vybavení; 4. hotová, t. j. aby dojmy se vybavovaly, kdy chceme, nebo kdy jest jich potřeba. Jak se toho dosahuje úmyslně nebo neúmyslně, o tom nabýváme podrobného poučení z povahy stopy, která zůstává po dojmech v nervstvu. Cím je tato stopa trvalejší, tím spíše učiní se požadavkům p.-i zadosť, a vše, čím se stopa v nervstvu utvrzuje, slouží za podporu p.-i a za pravidlo pro paedagogickou praxi, směřující k cvičení jejím. Poněvadž stopa v nervstvu je hmotná, lze podmínky její trvalosti snadno stanoviti: dojmy silné, dlouho trvalé, často se opakující, vtiskují se lépe v p., z čehož plynou další požadavky: aby se dojmy děly za náležitě pozornosti, aby jich nebylo mnoho, aby mozek nebyl dlouhou prací unaven a aby byl úplně zdravý.

P. nazýváme *mechanickou*, když za účelem pamatování dojmů užíváme posil, které plynou ze zákonů sdružování a vybavení, nepřihlížeje při tom k obsahové souvislosti. (Učení nazpamět, dřeni.) *Soudná p.* jest, při níž podporuje se trvalost dojmů vztahy obsahovými (rozbor myšlenkový, souvislost logická).

Dle obsahu představ mluvíme o p.-i místní, sluchové, p.-i pro čísla, hudební a p. Praviděpodobně jest p. pro jednotlivé obory představ podmíněna fyziologicky; aspoň při nemocích mozkových, při nichž postupně porušují se jednotlivá centra nervová, pozorujeme postupně ubývání p.-i nejen celkové, nýbrž i pro jednotlivé obory.

P. známá *čím semiotická* podpírá se úmyslně volenými známkami, jež s představou, tvořící předmět pamatování, souvisí buď zevně (dle současnosti nebo následnosti) anebo vnitřně (dle podobnosti a příčinnosti). Děláme si uzel na šátku, předáváme věci, s nimiž musíme se denně obírat, na jiné místo, dáváme a přijímáme věci na památku, upravujeme šat a jiné věci symbolicky, aby pouhý pohled na ně připamatoval nám nějakou významnou událost. Na takových známkách zakládá se nauka o cvičení p.-i, *mne-monika* (v. t.).

O p.-i mluvívá se také v širším smysle, než naznačeno je pojmem p i v oboru psychologickém. Aby se přešlo neoprávněné přenašení duševnosti, které takovému rozšíření rozsahu pojmu p.-i jde v zápětí, můžeme postaviti proti sobě p psychickou a biologickou. Mínil-li se onou možností obnovení duševního stavu za nepřítomnosti původního popudu, p. biologická vztahuje se na ty úkazy v říši organické, kde změny způsobené v organismu rostlinném nebo živočišném v životě jednotlivce stávají se vlastností rodovou, přecházející do zárodku a na potomstvo. Tím vysvětluje se nevědomá účelnost pudových činností. Když na př. pavouk neodvaží se útoku na vosy a na mouchy žluté barvy, když zvíře pasoucí se vyhýbá se jedovatým rostlinám, vidíme v tom působení pudu, a vznik jeho, pokud přímo

nesouvisí s úpravou organismu, nevysvětlíme jinak než předpokládáním, že zkušenost nabytá od některých individuí bojem o život, zanechává stopu v organismu a se dědí, čili že se pamatuje.

Mluvívá se též o **p-i** hmoty. Také v hmotném světě zůstává po každé změně v každém agregátu stopa a ta má vliv na další dějství. Je v tom zajisté podobnost s tím, co se děje při **p-i** biologické a psychické, avšak jsou také rozdíly, které brání, abychom **p.** nepokládali za společný projev duševnosti v přírodě vůbec. Od psychické líčí se **p.** biologická tím, že týž děj se u této opakuje za téhož popudu, kdežto v duševním světě se opakuje právě za jiného popudu. U **p-i** hmotné vůbec týž děj se neopakuje, nýbrž stopa po něm jeví svůj vliv potenciálně.

O **p-i** jedná každá psychologie. Monografie: Sollier, Le problème de la mémoire (1890); Ribot, Nemoci **p-i** (překlad u Pelcla); Sollier, Les troubles de la mémoire (2. vyd. 1900); Kapras, **P.** (1885); Ebbinghaus, Das Gedächtnis (1885). Četné jsou spisy lékařské, jednající o **p-i** se stanoviska patologického, a paedagogické, jednající o cvičení **p-i**.

Paměti viz Memoiry.

Paměťce: 1) **P.**, ves v Čech., hejtm. a okr. Pisek, fara a pš. Cížová; 53 d., 318 ob. č. (1890).

2) **P.**, ves na Moravě, hejtm. a okr. Boskovic, fara Visky, pš. Vanovice; 45 d., 240 ob. č. (1890).

Pamětník, bot., viz Calamintha.

Pamětník, ves v Čechách, hejtm. Nový Bydžov, okr., fara a pš. Chlumec n. C.; 39 d., 245 ob. č. (1890), uměl. mlýn a obchodní zahradnictví.

Pamfil-Doria villa, villa náležející knížecí rodině Doria-Pamfilí v Římě před branou S. Pancrazio. Zbudována byla Algardim z rozkazu knížete Camilla Pamfilího, vnuka papeže Innocence X., a jest nejrozsaáhlejší a snad nejkrásnější z římských vill vůbec. Římané říkají jí Belrespiro. V krásném parku nalézá se kasino, zbudované též Algardim (zde některé antické sarkofagy a sochy), a columbarium s několika zajímavými antickými malbami nástěnnými (Niobovci, osvobození Prométheovo).

Pamfilos: 1) **P** z Amfipole, řec. malíř školy sekýonské, jenž žil v 1. pol. IV. stol. před Kr., žák Eupompův, učitel Apellův. Uvádějí se od něho tyto obrazy: 1. *Bitva u Fliunta, vítězství athénské*; dle Tólkena vztahoval se obraz tento k bojům 3. roku 103. Olympiady, o nichž zmiňují se Xenofóntova Hellénika; 2. *Odysseus na voru*; 3. *Hérakleovci v Athenách*, od jiných byl obraz ten přičítán Apollodórovi (viz Apollodóros 2); 4. *Obraz nějaké rodiny*. Suidas přičítá mu spis o malířství a slavných malířích (*περι γραφικῆς καὶ ζωγραφῶν ἐνδόξων*). **P.** byl muž velkého všestranného vzdělání, Plinius starší (Nat. hist. 35, 76) vytýká zejména jeho důkladnou znalost matematiky a geometrie.

Příčiněním **P-lovým** zavedeno ve školách chlapeckých — patrně nejprve v Sekýoně a pak i jinde — kreslení. **P.** zaujímá v řec. malířství asi totéž místo jako Polykleitos v oboru řec. plastiky; oba kladou velikou váhu na důkladné theoretické vědění a matematickou korektnost. Srč. Brunn, Gesch. d. griech. Künstler, II., 132—134; Bloch, Griech. Wandschmuck, 52—54.

2) **P. Alexandrijský**, řec. grammatik školy Aristarchovy, z polovice I. stol. po Kr. Sepsal: 1. *Περὶ γλωσσῶν ἤτοι λέξεων* v 95 knihách, slovník, z něhož výtah učiněn byl od Vestina a Diogeniana (jen z 5 knih). Plán díla pocházel od Zopyriona, rovněž zpracování knihy 1.—4. — 2. *Λειμῶν* (= louka), spis nazvaný tak dle pestrého svého obsahu (srč. Suetoniova Prata); ve způsobě slovníku **P.** podával zde staré báje s udáním pramenů. 3. Dílo o rostlinách v 6 knihách, jež často uvádí Galénos. — Spisů **P-ových** hojně užívali spisovatelé pozdější (na př. Athénaios); vynikalý i učeností i praktickým uspořádáním. *IV-a.*

3) **P.**, presbyter a mučovník (* kol 240 — †309). Studoval teologii v Alexandrii a usadil se v Caesarei, kdež zasloužil se o zřízení proslulé knihovny, jež obsahovala rukopisy Písma sv. a knihy vztahující se ke křesťanství v počtu 30.000 svazků. Napsal obranu Origena, jejíž prvá kniha došla nás v latinském převodu.

Pamflet (angl. *pamphlet*), brošura, leták, spisek satirický, prudkého, útočného rázu. Že pak zájmy stranické v něm se po výtce hlásí ke slovu, rozumíme **p-em** novější hano-pis. Pohnuté doby sporův i rozvrátů náboženských i polit. (př. v XVI. stol., revoluce franc.), příkrost dvou táborů či stran za různá hesla v politice, umění atd. bojujících — vše to bývá plodnou půdou **p-ů**. I konečně, když jednotlivec v nové nauce odhodlaně vystoupí proti předsudkům či zásadám dlouho utkvělým, v **p-ech** namnoze vyřizuje se boj novoty proti konservatismu. U nás spisův toho druhu nejvíce vzniklo za nábož. bojů kalicha proti kříži. Zejména Jednota bratrská (br. Rehoř, br. Lukáš a j.) jimi hájí svého učení a své existence. O polit. **p-ech** z časů těch viz Jirečkovu Rukověť II. 75. — Původce **p-u** sluje pamfletistou. *Kbn.*

Pamfylia, starověká krajina v Malé Asii na hornatém již. pomorí, mezi Lykií, Pisidií a Kilikií, prostoupená srázným Taurem, s něhož četné dravé bystřiny stékají k moři. Byla pro hornatý ráz málo úrodná a nepřístupná. Obyvatelé byli bojovní horalé různého původu (odtud řecké jméno), mezi nimiž usadila se i jedna větev Hellénů. Za Lydův a Peršanů **P.** byla poddána jen dle jména. Za Makedonů vznikla četná řecká města (Pergé, Maleia). S říší Pergamskou **P.** připadla Římanům. Za našich dnů prozkoumal ji po stránce archaeologické a topografické hr. Lanckoroňský. *Pšk.*

Pamiers [pamié], hl. město fr. arrond. (1228 km² se 72.716 ob. v 6 kantonech se

114 obcemi) v dep. Ariège na pr. bř. ř. Ariège v rozsáhlé pláni na úpatí návrší, má 11.143 ob., krásnou katedrálu sv. Antonína slohu román. a gotic. s velkolepou 8hranou věží, chrám Notre Dame du Camp ze XVII. a XVIII. stol. s nádhernou fačadou, gotic. zvonič z r. 1512, chrám jezuitský z r. 1700, biskup. palác z XVIII. stol., několik soukromých paláců, krásnou promenádu s nádhernou vyhlídkou na Pyreneje, obecní collège, malý a veliký seminář, 13 škol, knihovnu s 5000 svazky, nemocnici, 2 sirotčince, naleznice, departementní věznici, znamenité ovoce, proslulé vinice s výběrným bílým vínem, železolitiny, pamí pily, jichřarmy, barvírny, výrobu obuvi, obilní mlýny, továrny na umělé hnojivo, rozsáhlý obchod s obilím, moukou, senem a luštěninami. **P.** jest sídlem podprefekta, biskupa, soudu I. stolice, komory rolnické, živnostenské a obchodní. **P.** vzniklo ve XII. stol. jako podhradí zámku Castelas hrabata de Foix a při opatství sv. Antonína, záhy rozkvetl v něm obchod a průmysl, za reformace většina obyvatelů stala se protestanty, avšak r. 1628 bylo město krutě zrestáno princem Condé, nicméně opětně rozkvetlo tak, že dnes jest nejdůležitějším místem departementu. Obyvatelé nazývají se *Appamiens*.

Paminondas Jan, dle rodiště svého, Hor Stríbmých (v Čásl.), nazývaný také Horským, kněz katol. a skladatel písní (†18. ún. 1607). Byl zprvu přívržencem směru starokalistického, ale že směř ten v jeho době již téměř vymizel, přestoupil ke katolictví. Farářem byl r. 1590 při chrámě sv. Václava na Novém městě Pražském, zároveň přidělen za pozorovatele nově zřízenému tehda administrátorovi pod obojí, Fab. Rezkovi, aby se neuchyloval ani ke straně lutherské ani kalvínské, dvoru císařskému stejně odporné. Po dvou letech stal se opatem na Slovanech, kamž se přestěhoval i se svým neženatým, zvláště vyzádaným kaplanem, Ezech. Zacheem. Ten však brzo ušel z kláštera před útlisky opatovými. **P.** horlivě pečoval o opravu a zvelebení Emauského kláštera i chrámů, ale zaváděje všude bohoslužby katolické vzbudil u svých osadníků takovou nevoli, že dvakráte musil se odtud uchýliti do kláštera břevnovského (1599 a 1603), po druhé i do nápoje dostav jedu. Zotavoval se z toho na statcích benediktinských v Polici n. M., ale vracaje se opět do Prahy zemřel v Dašicích. Jako opat na Slovanech vydal roku 1596 v Starém městě pražském u Anny Šumanovy *Písničky křesťanské k poctivosti vši velebné Trojice sv. i blahoslavené P. Marie...* na památku Ladisl. st. Popela z Lobkovic na Chlumci a Jistebnici, nejvyššího hofmistra král. Česk. (†1584), jehož památce **P.** byl již r. 1589 věnovat *Píseň o sv. stavu manželském*. Věnov. vdově páně paní Johance Lobkovské, roz. Berkovné z. Dubé a Lipého a na Kamenici, k Novému roku 1596. Básnické ty pokusy nejsou nikterak zdařilé, po poesii není ani stopy.

Patrně to i z 1. písně o metlách Božích i z písně o p. Ladislavovi. Obsaženy tu písně pro denní potřeby, také »Sv. Václave« (3 stč. slohy) a »Hospodine«, na konec přidány formule zpovědní a modlitby kající. (Jir. II., 76 sl.) *JNk.*

Pamír, t. j. turk. — tatarsky stepní náhorní planina, u okolních Tadžiků *Bam-i-Dunia*, t. j. střecha světa, u Čínanů *Cungling*, t. j. cibulové pohorí, rozsáhlé a vysoké náhoří ve Střední Asii, leží při pramenech Amu-darje a Tarima na j. od sibiřské oblasti fergánské asi mezi 72°—75 1/2° v. d. Gr. a 37°—39 1/2° s. š. a má na 3 stranách zřetelné, přirozené hranice: na s. Zaalajské pohorí, na v. Kašgárské hory a na j. Hindukuš, kdežto na z. pokládá se obyčejně za mez poleďník na 72° v. d. Gr., od něhož k z. mění krajina podstatně svůj ráz. V těchto hranicích **P.** má podobu veliké poloellipsy, obrácené k v. vypuklou stranou tvořenou Kašgárskými horami a východním koncem Hindukuše, dlouhé od s. k j. 270 km, široké od v. k z. 245 km, jejíž povrch odhaduje se na 60—70.000 km². Náhoří **P.-u**, zdvihající se v nejnižších svých místech do výše 3200 až 4000 m n. m., jeví se jako soustava dlouhých, rozvětvených a více méně plochých i širokých říčních údolí a jezerních úvalů, rozdělených horskými pásy a uzly, které pnou se nad tyto doliny skalnatými, často však mírnými svahy svými do výše 1000 až 2500 m, táhnou se většinou po šířce náhoří a skládají se hlavně ze žuly, ruly, metamorfické břidlice a palaeozoického vápence, místy však zaujímají rozsáhlé prostory i vrstvy terciérní. Velikou důležitost pro povrchový ráz **P.-u** měla také činnost ledovců, které kdysi pokrývaly téměř celé náhoří a zanechaly po sobě mocné nánosy, morény a jiné stopy. Severovýchodní část **P.-u** má povrch méně zdvižený a pravidelnější, zde převládají dosti široká údolí, jezerní úvaly a planiny rozdělené rozhorními poměrně nízkými, která zdvihají se nad ně ne výše než 1000 až 1200 m. Naproti tomu v části jihozápadní jsou doliny hlubší, majíce namnoze ráz úžlabin, hory zdvihají se zde mnohem výše, tak že rozdíl výškové číni tu průměrně 1800 m, dosahující však i 3000 m. Ze zvyšenin **P.-u** význačnější jsou tyto: V jižní jeho části na pr. bř. ř. Vachan-darje táhne se v délce přes 240 km od zjz. k vsv. mohutné a neschůdné horstvo Vachanské, vysoké v průměru 5500 m n. m. a v nejvyšší hoře Pik Čarice přes 7000 m n. m., jehož východní část' má jméno pohorí cara Mikuláše II. Nejdůležitější jeho průsmyky jsou Benděrský a Urta-Bel. Poněkud na s. probíhá téměř tímž směrem hřbet Pamírský, mnohem schůdnější, s četnými průsmyky (Mas, Kokbaj a j.), dlouhý přes 170 km a dosahující výšky do 5500 m n. m. Ještě severněji, asi na 38° s. š. rovnoběžně s předěšlým jde horstvo Alicurské v délce asi 220 km, splyvající na v. s východními odhory Pamírského a Vachanského hřbetu, vysoké na

v. do 5000 m a na z. do 5500—6000 m n. m., přes něž vedou průsmyky Buz-Tere, Nejza-Taš, Lenger a Mardžana. Dále k s. vypínají se rozvětvené uzly horské, spojující se na z. a sz. s pohoří Zaalajským a na v. s dlouhým rozvodím, táhnoucím se od sz. k jv. blízko východní hranice P-u a zvaným Sarykulské hory. Tato horstva mají průměrnou výšku 4500—5000 m n. m., nejvyšší jsou na j. od jezera Kara-kul (Muskol přes 5500 m n. m.), z jich průsmyků pak jsou důležité; Tachta-korum, Jangi-davan, Kaindy a zvláště Ak-Bajtal. Jsou tudíž horské zvýšeniny uvnitř P-u nižší než hory její obklopení (Kašgárské, Zaalajské a Hindukuš). Ledovce, které mívaly na P-u ohromné rozměry, soustředí se dnes hlavně na jeho okrajích a jsou málo prozkoumány. Sahají obvykle do výše 3—4000 m n. m., čára věčného sněhu pak leží ve výši asi 4500 až 5000 m. — V o d o p i s n ě n á l e ž í P. k úvodí pramenů Amu-darje a Tarima, z nichž první zaujímá téměř $\frac{3}{4}$ celého náhoří a jejichž rozvodí táhne se nepravidelně ve východní části P-u od sz. k jv. K úvodí Tarima náleží na sv. ř. Markan-su, která pramení blízko průsmyku Kyzyl-art v Zaalajském pohoří a vytéká Kašgárskými horami pode jménem Kysyl-su a Kašgár-darja, na jv. pak ř. Gez, protékající jezerem Kara-kul a tekoucí ku předešlé údolím Sarykol. Nejjižnějším pramenem Amu-darje v P-u jest Vachan-darja, která vyvěrá pode jménem Vachdzir v Hindukuši a přijímá v pravo řeku P. (Velký P.), vytékající z jez. Sarykul, načež dostává jméno Pjandž. Dále k s. vlevá se do Pjandže ř. Alicür-Gunt, protékající jezerem Jašil-kul, konečně na s. od Alicürského pohoří největší pamírský přítok Amu-darje, A k - s u č í l í M u r g a b a nebo Bartang, který vytéká z jez. Čakmaktyn-kul a jest dlouhý přes 400 km. Konečně severozápadní úhel náhoří zavlažuje ř. M u k - s u, odtékající na z. do ř. Kyzyl-su (přít. Amu-darje). Z jezer P-u zmínky zasluhuje: Veliký Karakul na s. mezi prameny ř. Muk-su a Markan-su, velké 405 km² s nahořklou vodou, a na jv. od něho Rjang-kul, skládající se ze 2 jezírek, a j. v.

Podnebí P-u jest drsné, suché a výstřední, průměrná roční jeho teplota rovná se, ač leží v zeměpisné šířce nejjižnější Evropy, asi teplotě severního Ruska, neustálé větry, náhlé změny teploty (až o 25 °C v několika minutách), ostrý a suchý vzduch činí toto klima téměř nesnesitelným. Pravidelná pozorování meteorologická, vysoce zajímavá pro ohromnou výšku kraje a jeho polohu uprostřed nesmírně pevniny eurasijské a v uzlu nejmohutnějších horstev světa, konány v Pamírském postu na bř. ř. Murgaba. Zde činí průměrná roční teplota -1,4 °C, průměrná teplota 6 měsíců jest po 0, nejstudenější měsíc leden má průměrnou teplotu -25,4 °C, nejteplejší srpen +16,4 °C, avšak i v něm klesá někdy teploměr pod 0. Veliký jest po celý rok rozdíl

mezi teplotou na slunci a ve stínu, dle pozorování Bonvalota v březnu u Kara-kulu 38 °C (na slunci +23° a ve stínu -15°). Roční výška srážek jest v Pamírském postu nepatrná (3,7—5,1 cm), sníh padá zde zřídka, za to v každé roční době. Naproti tomu na jiných místech P-u bývají veliké závěje sněhové. Koncem března vyrazí v nižších polohách tráva a objevují se mouchy, komáři a ovadi, kteří v létě stávají se pravou metlou krajiny. — K v ě t e n a P u jest chuda a téměř úplně prosta stromovitých rostlin, vyšší polohy a písčité místa jsou vůbec holá, jen nižší údolí říční pokryta jsou travinami rázu stepního. Za palivo slouží polokér *Eurotia*, místy rostou i keřovité tamaryšky a vrby, na západním okraji P u i šípovník, bříza, topol a j., zde také vyskytují se nepatrná role oseta ječmenem, hrachem a pšenicí. — Z v í ř e n a P-u jest naproti tomu dosti bohatá, vyskytují se zde 2 druhy medvěda, lišky, vlci, zajáci, pardáři, horští berani (*Ovis Poli*), sibiřská koza atd., z domácích zvířat důležit jest yak (*Poephagus grunniens*), dávající mléko a sloužící za soumaru, ptáků dle Ševercova jest 112 druhů, plazů není, z obojživelníků nalezena zde *Rana temporaria* a *Buffo variabilis*, řeky a jezera jsou bohaty rybami.

O b y v a t e l s t v o P-u jest ovšem svrchně řídké. Jádrem jeho jsou kočovní Kara-Kirgizové, jichž počítá se v ruské části náhoří asi 1000—1200 duší a kteří zabývají se výlučně chovem dobytka, hlavně ovcí a yaků, zřídka velbloudův a ještě méně koní. Stáda pasou se po celý rok pod širým nebem. Tito Kirgizové shodují se typem s Kirgizy alajskými, avšak jsou těla slabšího a většinou chorého, líní a duševně zakrnělí. Potravou jest jim mléko, sýr a kumys, zřídka obilí vyměňované za pamírskou síl a ještě řídkěji maso. Na z. a jz. P-u počínají se osady Tadžiků, kteří v létě v chráněných údolích pěstují něco obilí. Lidé přicházející na P trpí různými nemocemi, způsobenými vysokou jeho polohou (tlučením srdce, krvácením z nosu, závratí, záduchou, mdlobami, únavou atd.), avšak i domorodí Kirgizové silně strádají reumatismem, gastralgii, očním katarrhem a j. — Přes velehorský ráz P-u jsou jeho s p o j o v a c í c e s t y dosti příhodné a schůdné, jen na z. jest doprava po nich nesnadnější. Zejména důležité jsou cesty, vedoucí od s. k j. a spojující sibiřskou oblast fergánskou s Hindukušem, a to zvláště na v. z města Oše přes Alaj, Zaalajský hřbet k jez. Kará-kul, odtud k Pamírskému postu a dále přes pohoří cara Mikuláše II. k pramenům ř. Vachan-darje a do úvodí Indu.

Krajiny nynějšího P-u, ležící při pramelech důležitého veletoku Amu-darje (*Oxus*), avšak první určití jejich popis máme od čínského cestovatele Hiuen-Tsianga, který v století VII. po Kr. prošel jižní část náhoří. Koncem XIII. stol. navštívil P. Marco Polo, r. 1603 pak jesuita Benedikt Goes, po nich

až r. 1838 John Wood, který prozkoumal jižní jeho část, kdežto severní probádal r. 1871 Fedčenko. Důležitou jest dále anglická výprava Forsytha r. 1873, vojenská ruská expedice Skobeleva r. 1876, cesta J. V. Mušketova r. 1877, Ševercova r. 1878, ruská pamírská výprava Putjaty, Ivanova a Benděrského r. 1883, která prošla téměř celý P. R. 1884—87 cestoval zde Grum-Grzímajlo, r. 1887 přešli P. od Kyzyl-artu k Hindukuši Bonvalot, Capus a Pépin, r. 1888—90 prozkoumal jižní a jihových. jeho část Grombčevskij, v l. 1891—94 prováděli na P-u Rusové vojenské výzkumy, jejichž výsledkem bylo prozkoumání některých průsmyků Hindukuše a postavení Pamírského postu, r. 1892 byl zde Angličan Dunmore, r. 1894 Curzon, r. 1894—95 Sven Hedin a r. 1896 Dánové Filipesen a Olufsen. V poslední době nabyl P. vysoké důležitosti polit., neboť na něm srazily se zájmy Anglie a Ruska v Asii. Z té příčiny Anglie snažila se o rozdělení P-u mezi Afgánistán a Čínu, sama pak hodlala zabratí údolí Vachan-darje. Avšak smlouvami z r. 1872 až 1873 mezi Ruskem a Anglií sjednáno, že vliv ruský nesmí zasahovati na levý břeh Amu-darje a vliv Anglie na břeh pravý, Anglie pak zaručila se za bezpečnost ruské zájmové sféry se strany Afgánistánu. Když r. 1876 Rusové opanovali Chokand, zabrána jimi i pamírská území tohoto chanátu. Avšak r. 1883 Afgánci proti znění uvedené smlouvy zaujali chanaty Sugnan a Rošan na pr. bř. Pjandže, ježto Rusové až do r. 1891 o své právo na P. valně se nestarali. Pozorujice však postup Čínanů a Afgánců, podněcovaných Anglií, vyslali sem r. 1891 vojenskou výpravu, proniknuvši až k Hindukuši, v následujícím roce pak porazili Afgánci u jezera Jašil-kul, načež zřízení Pamírský post se stálo ruskou posádkou. Novou smlouvou s Anglií z 11. března 1895 upraveny znova hranice mezi Ruskem a Afgánistánem, jemuž dány končiny na j. od Amu-darje, kdežto východní okraj P-u t. zv. Sarykol přiřknut Číně, avšak hranice v té straně přesně nevytčeny. Chanát Rošan a Šugnan přísluší v ohledu správním k Buchaře, kdežto ostatní ruský P. tvoří pamírskou volost' ošského újezdu sibiřské oblasti fer-gánské.

Srv. J. Minajev, Svěděníja o stranach po verchovjam Amu-darji (»Izvest. Imp. Rus. Geogr. Obšč.« s bibliografií do roku 1879); N. A. Ševercov, Orografičeskij očerk Pamírskoj gornoj systémy (»Zapiski Imp. Rus. Geogr. Obšč.« sv. XIII., 1886); D. L. Ivanov, Putěšestvije na P. (»Izvest. Imp. Rus. Geogr. Obšč.« sv. 3. 1884); týž, Orografičeskij charakter P-a (t., 1884); týž, Čto nazývat' P.? (s mapou; t., 1885); G. J. Grum-Grzímajlo, Očerk pripamírskich stran (t., 1886); B. L. Grombčevskij, Doklad o putěšestviji v 1889 až 1890 gg. (t., 1891); J. V. Mušketov, P. i Alaj (»Živopisnaja Rossija« sv. X.); Bonvalot, Du Caucase aux Indes à travers le P. (Pař., 1889); Capus, Le toit du monde (t., 1890);

F. de Rocca, L'Alai et le P. d'après des données récentes (»Revue de Géographie« 1896); Dunmore, The P-s (Lond., 1895); Curzon, The P-s and the source of the Oxus (»The Geographical Journal« 1896); W. Geiger, Die Pamirgebiete (Víděň, 1887). Mapa P-u vydána hlavním ruským štábem. Třr.

Pampa, Gobernación de la P., territorium v jhoamer. republice Argentíně, ohraničené provinciemi: Buenos Ayres na v., San Luis de Cordoba a Mendoza na s. a z. a řekou Colorado na j., měří 145.907 km² a má 25.965 ob. (1895). Jest to jednotvárná rovina (*pampa*), poněkud hornatá jen na východní a západní hranici, kdežto uvnitř prostoupena jest jen nepatrnými pahorky. Nejvyšší výšky dosahuje Sierra de Siuhel-Galel (480 m. n. m.). Jediná větší řeka území jest Chadi Leudu, přítok Colorada, hojně jest jezer sladkovodních i solných, močálů, lagun a slatin. Rozsáhlé plochy pokryté travinami od 20 let se zalesňují a osazují s dokonalým úspěchem ovocnými stromy, vinnou révou a j. Malé lesíky vyskytují se jen na pahorcích. Role zaujímají jen 3964 ha. Daleko důležitějším pramenem výživy jest chov dobytka, neboť počítá se 221.000 koní, 520.000 kusů skotu, 5.300.000 ovcí, 5000 pštrosů atd. Veliký jest nedostatek cest, které jsou většinou jen stezkami soumarů, za to velikou důležitost má trať dráhy Bahia Blanca a Noroeste vedoucí territoriem v délce 204 km a spojující jižní část republiky se severní a s hlav. městem Buenos Ayres. Větší osady jsou: General Acha (1500 obyv.), Santa Rosa de Toay (sídlo teritoriálních úřadů), Victoria a Mari-Mamuel. Třr.

Pampa Aullagas viz Aullagas.

Pampas viz Pampy.

Pampeliška, bot., viz Leontodon.

Pampero [-pé-], studený, suchý, často bouřlivý vítr jihozápadní v pampách (v. t.).

Pamperhütte, víska v Čechách, hejtm. Sušice, okr. Hartmanice, fara a pš. Eisenštejn; 10 d., 143 ob. n. (1890); panské sklárny na duté a tabulové skl.

Pamphile, [panfil], též mouche, mistigri n. lenturła, hra v karty 3—6 osob, z nichž každá učiní vklad, dostane 5 karet a pro. hlásí, zda hraje či nehraje. Kdo hraje, smí vyměnit karty z talonu za svoje, ale musí pak alespoň jednou vyhoditi, sic je labet. Má-li hráč 5 karet stejné barvy (*la mouche*), prohrávají všichni ostatní. Treffový kluk je vždy nejsilnější triumf.

Pamplona: 1) P., opevněné hl. město španělské provincie Navarry na planině prostírající se ve výši 450 m. n. m. na jižním úpatí Pyrenej na lev. bř. ř. Argy na trati Alsasua-Zaragoza, připojující se k hlavní železniční trati Madrid-Irun, jest obklopeno okruhem hor, v nichž jsou hojně turisty navštěvované soutěsky Mayo a j., má 26.633 obyv. a jest pěkně stavěno s pravidelnými ulicemi, 3 krásnými náměstími, z nichž největší jest plaza de la Constitucion s kašnou, a s promenádou Taconera. Ze starých pa-

mátek stavebních zachovaly se hradby, tvrz ze XVI. stol., kathedrála založená r. 1203, avšak často přestavovaná, která má 2 překrásné věže, novou fačadu a uvnitř podivuhodné řezby a náhrobky králů navarrských, radnice s podobiznami navarrských králů, palác sněmovní s důležitými archivy, kde shromážděvali se cortesové navarrští, palác mistokrále, vládní palác a chrám San Nicolas a San Saturnino. Z moderních staveb vyniká nemocnice, útulna, naleznec a divadlo. Město má kněžský seminář, instituto s přírodovědeckou sbírkou, knihovnou a botanickou zahradou, učitelský ústav, lékařsko-lékárnické collegium, cirkus atd. a jest sídlem generálního kapitána, guvernéra, biskupa a soudu appellačního. Z průmyslové činnosti jest zde výroba sukna, vosku, strun, pergamenu, hrncířského, železného a ocelového zboží. Rozsáhlý jest obchod vínem, 29. čna až 18. čce je zde veletrh. — **P.** jest prý starověká *Pompeopolis*, r. 738 opanovali ji Arabové, jimž odnata r. 750 Navarci, r. 778 dobytá a hradeb zbavena Karlem Vel., r. 907 byla marně obléhána Araby a od té doby byla hlavním městem Navarry, od r. 1512 její španělské části. R. 1521 dobyli ji Francouzi a při její obraně utrpěl Ignác z Loyoly své památné poranění, avšak brzy opět zmocnili se jí Španělé. V l. 1808—13 byla v rukou Napoleona, r. 1823 opětně Francouzi dobytá, v karlistických válkách byla v moci liberálů. V minulém století postaven velikolepý vodovod, vedoucí 15 km na j. k pramenům na úbočí hory Francoa, který překročuje 12 km od města údolí Noain na mostě o 97 obloucích a dlouhém 1245 m.

2) **P.**, město v jihoamer. republice Columbií v depart. Santander, ve výši 2303 m n. m., obkličené vysokými horami, má 8261 obyv., vyšší školu, nemocnici, věznici a jest sídlem biskupa. Zemětřesením z r. 1875 bylo zbaveno největší části svých vynikajících budov, mezi nimi i kathedrály, a od té doby se nevzpamatovalo. *Tšr.*

Pampy (P a m p a s), z kečujského slova p a m p a nebo b a m b a, t. j. rovina nebo pole, jest název rozlehlých rovin bezlesých anebo i lesnatých planin, střídajících se s povrchem hornatým nebo pahorkatým v různých končinách Jižní Ameriky. Tak na př. nazývá se úrodné a hustě zalesněné území mezi ř. Ucayali a Huallaga Pampa del Sacramento. Kromě toho příkládá se toto jméno také velikým, pomalu vysychajícím úvalům jezerním na planině Peruanské, na př.: Pampa Aullagas, Pampa de Empeza a j. Avšak v užším slova smyslu rozumíme jménem **p** krajinu v Argentině, ohraničenou na v. řekou Paraná a pobřežním krajem provincie Buenos Ayres, na s. ř. Saladillo a Salado, na z. pohorím Velasca, Huerta a j. předhorími Andův a na j. ř. Negro, zaujímající plochu 678.000 km². **P.** zdvihají se volně od řeky Parany a mořského pobřeží k z. a sz., uprostřed nich vycínávají Sierry de Córdoba, Ancaste, Ambato a j. do výše asi 400 m

n. m., kdežto na jv. hranici pnou se Sierras Pampinas do výše 1060 m (Sierra de la Ventana). V celém rozsahu pokrývá **p.** vrstva žluté nebo červenavé naplavené země, složená z hlíny a jemného písku, silná 30—40 m a zvaná ú t v a r p a m p s k ý, v níž uloženy jsou četné zbytky ssavců vyhynulých i žijících. **P.** pokryty jsou přehojnými lagunami a slatinami, z řek kromě pohraničných jsou větší: Carcasañal, přít. Parany, a Rio Salado i Colorado, přít. Atlantského oceánu. Podnebí pamp jest suché, roční výška srážek činí jen 52 cm, doba úplného sucha počíná se v říjnu a trvá 3—4 měsíce. Často věje prudký a bouřlivý suchý vítr jihozápadní, zvaný p a m p e r o, který povstává náhle po teplém větru severním jako hrozná větrná smršť, provázená stoupáním tlaku vzduchu a klesáním teploty. **P.** porostlé jsou travinami, jen na březích řek a lagun vyskytují se nepatrné stromy a keře, avšak v poslední době osazují se s úplným úspěchem ovocným stromovím. Na místech písčitéjších rostou mohutné kaktusy. Na pampách pasou se ohromná stáda skotu, koní a ovcí, většinou polodivokých, z divokých zvířat charakteristická jest pampská kočka, viscacha, jelen, pásovec, americký pštros nandu a j. Obyvatelstvo žije v několika málo osadách a větším počtu dvorců (*estancias*), jsou to většínou smíšenci Španělův a Indiánův zvani gauchos (v. t.), kdežto nepatrnou orbou provozují evropští osadníci, kteří v posledních 20 letech do těchto krajin se stěhují. **P.** byly prozkoumány d'Orbignym, Darwinem, Rothem, Burmeisterem, Joninem a j. Sr. Le Long, Les Pampes de la république Argentine (Paříž, 1878); Jonin, Po Južnoj Amerikě, I. t.: Pampasy (1894). *Tšr.*

Pan- (rec.), v š e -, praefix složených slov řeckých.

Pán (lat. *dominus, baro, magnas*, něm. *Herr*), v bývalém státě Českém, Polském a Uherškém člen vyšší aristokracie, t. zv. panského stavu (viz Panský stav).

Pán (rec. *Πάν*), starořecké božství hornaté Arkadie, byl dle homérského hymnu synem Herma a dcery Dryopovy; byv hned po narození přinesen od otce na Olymp, všem (*πάναισι*) mysl obveseloval, odkudž prý jeho jméno. Však otcem jeho jmenován též Zeus i Apollón, matkou pak Kallistó, Oinoé neb arkadská nymfa Pénélope. Jméno asi souvisí s kmenem pa-. **P.**, tedy vlastně *Πάνων*, jest pasoucím, výživným bohem stád, zejména bravu, jichž Arkadie jest plna. Ve dne prohání prý se s nymfami, bohyněmi pramenů, po horách, nebo loví zvěř; večer pak vrací se do své sluje a hraje na píšťalu, že lidé dole s rozkoší naslouchají. V poledne však **P.** rád si odpočine; tehdy žádný pastýř ne odváží se ho rušiti. Neboť **P.** působivá též svým křikem náhlý postrach, jako římský Faunus a Silvanus; jest to příslovečný Pán-ský strach, jemuž podlehl i Peršané v bitvě u Marathónu a Salaminy, pročž **P.** ve sluji na severozápadním svahu Akropole těšil se

obzvláštní úctě, záležející v obětech výročních a v slavnosti pochodňové. Milenkami jeho z nymf byly zejména Echó, Pitys a Syrinx, zosobnění ozvěny, smrku a pišťaly. P. jest též povahou svoji bohem věštným a Erató, milenka Arkadova, jeho věštkyni.

středil se kol slují neb stromů, na nichž jeho obraz zavěšován. Jako P. (= πᾶν) od pozdějších mytologů vykládán za jakéhosi Všeboha, tak naopak poklesl též v pouhé appellativum; tito P a n e s nebo P a n i s k o i tvořili rodiny daemonů lesních, kteří lidem různé

Č. 2999. Pán a Dafnis (Neapol, Národní museum).

P. jest ochráncem všech pastýřů, lovcův i cestujících na horách i na moři, jehož hladinu svou hrou konejší; hudba a tanec jeho jsou prototypem veselí pastýřského. Ráz jeho kultu blížil se svojí orgiastičností ke kultu Kybely, s nímž proto občas splýval. V Malé Asii P. ztotožňován s Marsyem. Stejně blízký byl jeho kult s Dionysovým; tak P. octl se v jeho thiasu. Zsvěceny jsou mu vrchy, sluje, duby, smrky, želvy. Zobrazován obyčejně jako Αἰγίπιον, t. j. s kozíma nohama a s rohatou hlavou s odpovědnými rysy; však vedle toho umění zná též typ lidštější, vyznačený pouze rohy a huňatostí, někdy i bez rohův. Attributy jch jsou syrinx, pastýřská hůl, věnec ze smřčin. Kult na venkově sou-

přikrosti vyváděli, nejspíše Satyrům se rovnající. V umění oblibena jest skupina, zobrazující Paniska, an Satyroví trn z nohy vytahuje neb naopak. *klk.* — Pod č. 2999 reprodukováno jest mramorové sousoší musea neapolského, jež zobrazuje P-a, an mladistvého, sličného Dafnida učí hře na syrinx. Způsobem velmi efektním podán jest zde kontrast mezi zvířecky hrubým tělem P-ovým a mladistvě krásnou postavou Dafnidovou, rovněž mistrovsky vyjádřena smyslůst, jež zmocňuje se P-a při pohledu na krásného chlapce. Repliky sousoší toho — úplné nebo částečné — jsou ve Florencii v Uffiziích (Amelung, Führer č. 59), v museo Torlonia v Římě (dva exempláry), v majetku Somzéeové v Bruselu (Furtwängler Sammlung Somzée, tab.22 a 41), v Arolsen, Petworthu, Palermu (Arndt-Amelung, Einzelverkauf č. 558) aj. — Šrv. Reizenstein, Epigramm u. Skolion, str. 279.

Panabat, perská mince stříbrná, mající ceny asi 48 halěrů. Rovná se polovině kranu a 10 šáhům a vyskytovala se dříve také jako poloviční p. (*nim* — p.).

Paňáca viz Bajazzo.

Panacea (řec. *panakeia*, t. j. »v š e h o j í c í«), u alchymistů lék proti všem nemocem.

Panade [panád] (od lat. *panis*, c h l é b), franc., polévka chlebová (p a n á d l o v á); též kaše z housky (mouky), mléka, polévky, másla a vejce k přípravě jemných nádivek.

Panagia [— j ia] (novověcky) = v š e s v a t á, t. j. bohorodička,

Panna Maria.

Panagjurište, město v Bulharsku, středisko jedné okoliže kraje tatar-pazardžického, s 8757 ob. Leží mezi lesy na jižním svahu Sredné Gory, která z jižní strany přiléhá k Staré Planině (Balkánu). Vzniklo prý v století XV. na místě, kde se scházel »panagjur« (jarmark). Byla to osada ryze bulharská, používající privilegia t. zv. »vojníkův«, kteří původně byli povinni k službě v táboře, později pak ve státech sultánských, což trvalo asi do r. 1860. V P. služba ta vázána byla na 33 dědičných pozemkův čili »baštín«, které dědil vždy nejstarší syn. Turecky slulo P. Otluk-köi (ves na pastvině). V novější době bylo jedním ze středisk hnutí novobulhar-

ského. R. 1876 proslulo při t. zv. »povstání srednogorském« (viz Bulharsko, str. 909 až 910) a při potlačení jeho dosti utrpělo. Obyvatelé se zabývají chovem dobytka, obchodem, jmenovitě s rohatým skotem, a soukenictvím. Srv. Jireček, *Cesty po Bulharsku*, str. 250 sl.

Panache [panáš] (fr. z ital. *pennacchiera*), 1. chochol na přilbě rytířské i ozdoba na brnění hlavy koňské; odtud přenesen význam na chocholy moderních uniforem i postrojů koňských; 2. v architektuře gotické zove se p. křížová kytky, též věnec korunnového svícnu.

Panainos, malíř řec. V. stol. před Kr., bratr (ne, jak dříve se soudilo, synovec) Feidiův. Díla jeho: 1. s Polygnótem a Míko nem pracoval o malířské výzdobě stoy poikilé v Athénách, což spadá asi do r. 460 př. Kr. (Hermes, XXV, 412; Robert, *Marathon-schlacht in der Poikile, Halle, 1895*); 2. opatřil malířskou výzdobu chryselefantinové sochy Zevovy v Olympii, jsa spolupodnikatelem (*συμπερολάβος*) Feidiovým; mimo to ozdobil malbami svými vnitřní stranu příčného zábradlí u druhého páru sloupův a severního a jižního zábradlí ve 3., 4. a 5. intercolumniu celly. Zobrazeny zde byly scény z řecké báje bohatýřské a figury allegorické (o uspořádání jich: Athen. Mittheil., 1882, str. 274; Journ. of Hellen. Studies, 1894, 233 sl.; Arch. Anzeiger, 1897, str. 25 sl.; Jahrb. d. Instituts 1900, str. 136 sl.). 3. Maloval vnitřní strany štítu chryselefantinové sochy Athéniny v Elidě, zhotovené Kolótem. Srv. Brunn, *Gesch. d. griech. Künstler*, II, 47—48; Overbeck, *Gesch. d. griech. Plastik*, 4. vyd., I, 345, 360, 384; Furtwängler, *Meisterwerke d. griech. Plastik*, 63, 64—65; Woch. f. Philologie, 1895, str. 274 sl.; J. Lange, *Darstellung d. Menschen in d. griech. Kunst*, 104, 162 až 163; *Festschrift für Benndorf*, 97—98; *Strena Helbigiana*, 180, pozn. 1.

Panaitios z Rhodu, filosof stoický (*kol 180 př. Kr. — †kol 110 v Athénách). Vzdělal se v Athénách. Delší dobu žil v Římě, kamž uvedl filosofii stoickou. Zde vešel v blízké styky s Laeliem a Scipionem ml., jehož r. 143 doprovázel na jeho cestě do Alexandrie a na Orient. Stranou nechav stoickou dialektiku a fysiku, položil hlavní váhu na etiku. Ciceronovo De officiis opírá se o P-ův spis *περί τῶν καθήκοντος*. Vliv ten ukazuje se i v De officiis ministrorum sv. Ambrože. Ze spisů jeho zachovaly se nepatrné zlomky. Srv. Van Lynden, *De Panaetio Rhodio* (Lejda, 1802); Ed. Zeller, *Die Philosophie d. Griechen*, IV, p. 500 sq.

●●Panajev (Панаевъ): 1) P. Vladimír Ivanovič, spisovatel ruský (*1792 v kazaňské gub. — †1859 v Petrohradě), vystudoval v Kazani, sloužil v ministerstvě spravedlnosti a osvěty, pak při ministerstvě dvora a r. 1832 stal se ředitelem kanceláře. Literární činnost zahájil r. 1817 a největšího úspěchu i popularity dobyt svými idyllami, jež r. 1820 vydal o sobě, tak že rus. akade-

mie vyznamenala jej zlatou medailí a r. 1841 jmenovala jej řádným členem. Z jeho idyll, psaných podle vzorů staroklasičského života, vane okouzující prostota, láska k rodině, lehká zádušnost s nevinným úsměvem a graciózní vášeň. Verš jeho jest prostý a dosti zvucný. Za nejlepší pokládají se jeho idylly: *Snovideňje; Boljnoj; Vyzdorovenije Likasta; Dامت* a pod. Psal též jiné lyrické básně, jako ódy, a otiskl několik povídek v duchu školy Karamzinovy. Z těch uvádějí se zejména: *Romaničeskoje pismo iz S. — Petěrburga; Žestokaja i grasud'by; Priključenie v maskaradě* a j. Zajímavá jsou též jeho *Vospominanija* (»Věstník Jevropy«, 1867, a »Rus. Starina«, 1892—1893), obsahující zprávy o jeho přátelství s Děržavinem, o smrti Mikuláše I. a pod. Srv. V. I. P., *vospominanije s obozrěnjem jeho idyllij* (Petr., 1860).

2) P. Ivan Ivanovič, spisovatel ruský, bratranec přešel. (*1812 — †1862), vychován byl ve šlechtickém pensionátě při petrohradské universitě, načež r. 1845 byl ve státní službě. Literární činnost zahájil r. 1834 povídkami v duchu romantické školy Marlinského (*Spaljňa světskoj ženščiny; Bělaja gorjačka* a j.), až za častého pobytu v Moskvě seznámil se s Bělinským, jež doporučil pak Krajevskému do časop. »Otečestvennyja Zapiski«. Vlivem Bělinského P. přiklonil se k realistické škole a napsal několik povídek a románů, celkem slabších, ale vynikajících jednotlivými scénami, tu a tam pravým, upřímným humorem a nevinnou idealisací ženy (*Maměnkín synok; Rodstvenniki; Vstřěča na stanciji; Ljvi v provinciji; Chlyšči* a pod.). Ještě větší zásluhy získal si jako žurnalista, vzkrísiv r. 1847 spolu s Někrasovem »Sovremennik«, jenž stal se rozhodujícím činitelem v duševním hnutí pokolení let 40tých XIX. stol. Sám P. psával do něho feuilletony, kritické a společenské s pseudonymem *Novyj poet*. S týmže pseudonymem vydal sbírku svých parodických básní (Petr., 1859). Nedlouho před svou smrtí otiskl proslulá *Vospominanija*, obsahující mnoho podrobných zpráv z nejdůležitějšího období literatury ruské. Sebrané spisy jeho vyšly v Petrohradě r. 1860 a 1889. Srv. o něm stat' S. S. Trubačeva (»Istorický Věstník«, 1889).

3) P. Valerijan Aleksandrovič, inženýr rus. (*1824), po odborných studiích sloužil při stavbě Nikolajevské dráhy a účastnil se stavby železnice Gruševské a Kursko-kijevské. Pobyl též nějakou dobu za hranicemi a napsal několik rus. a franc. brošur z oboru politiky železniční a národohospodářské. V Petrohradě zbuoval t. zv. »Panajevskij téatr«. Mimo to vydal knihy: *Vostočnyj vopros* (1877) a *Finansovyje i ekonomičeskoje voprosy* (1878).

Panakeia (Všehojici), dcera Asklépiova jako Jasó, Aiglé, Akésó, Éioné, Hygieia, veskrze to jména mající zření ke zdraví a léčení. *klk.*

Panama: 1) **P**, hlavní město departementu t. jm. v jihoamerické republice Columbii, leží na výběžku země při vjezdu do pozadí zátoky Panamské mezi krásnými tropickými lesy prostoupenými rozsáhlými savannami, s nezdravým podnebím, na $9^{\circ} 2' s. š.$ a $79^{\circ} 30' z. d. Gr.$, jest východiskem Panamské železnice vedoucí odtud v délce 76 km do Colón-Aspinwallu, má do 30.000 obyv., katedrálu, 11 jiných kostelů, několik bývalých klášterů, biskupský palác, kněžský seminář, divadlo, nemocnici a jest sídlem guvernéra, biskupa a několika konsulů. Přístavu město nemá, jen malé loďky kotví na jeho rejdě, kdežto větší v zátoce Panamské a největší mořské koráby v širém moři ve vzdálenosti $6\text{--}15 \text{ km}$ od města u ostrovů Taboga a Taboguilla. Od vystavění Panamské železnice jest **P.** důležitým místem pro průvozní obchod do Kalifornie a na západní pobřeží Jižní Ameriky, vývoz skládá se z kaučuku, perleti, perel, kokosového oleje, koží a slaměných klobouků a činí (1898) 1,025.826 piastřů. **P.** byla založena r. 1518, později rozbořena flibustýry a r. 1673 znova vystavěna na nynějším svém místě. Za panství španělského těšila se velikému rozkvětu jako emporium obchodu s Peru a Filipinami, avšak počátkem XIX. stol. úplně upadla. Roku 1825 zahájen byl zde generální kongress všech jihoamerických států, přeložený však brzy do Tacubaye u Mexika. Nové obchodní důležitosti nabylo město po vystavění Panamské železnice r. 1855, zvláště pak rozkvetlo v dobách velikých prací při stavbě Panamského průplavu, kdy ozdobeno četnými stavbami a kdy nahlulo se sem velké množství obyvatelstva při stavbě té zaměstnaného. Po úpadku prací těch stíženo i město silným úpadkem hospodářským a úbytkem obyvatelstva. — Srv. Nelson, *Five years in P.* (New York, 1891).

2) **P** nebo **Istmo**, departemento t., zaujímá nejúžší a nejvýchodnější část Střed. Ameriky, šíjí Darienskou a Panamskou mezi Karibským mořem na s. a Tichým oceánem na jih v délce $670\text{--}750 \text{ km}$ a v šířce asi 55 km , mezujíc na sz. s Costarikou a na jv. s kolumbijským departementem Cauca a má plochu 82.600 km^2 . Pobřeží jest velice členité, ale vykazuje přes to jen málo dobrých přístavišť. Východní části departementu táhnou se středoamerické Kordillery průměrné výšky jen asi 700 m n. m. , které však za šíjí Panamskou dosahují výšky 1933 m (Castillo Chico), 2827 m (Serro Santiago) a 3433 m (Volcan de Chiriqui). Řeky jsou jen krátké, pobřežní toky, z nichž většina vpadá do Tichého oceánu (Rio Tuira, Grande, Panago aj.), kdežto do oceánu Atlantského vlévá se jediná větší řeka Chagres. Obyvatelů jest 285.000 , z nichž jest asi 6% bělochů žijících hlavně ve městech, divokých Indiánů počítá se asi 8000 , kdežto ostatní obyvatelstvo skládá se z největší části ze smišenců, z menšího dílu pak i z usedlých Indiánů. Hlavním pramenem výživy jest orba a chov do-

bytka, mimo to dobývá se i zlato. Obchod jest většinou v rukou cizinců, zvláště průvozní obchod po Panamské železnici provozovaný, který jest velmi značný. Vlastní obchod kraje skládá se hlavně z koží, tuků, sušeného masa, kaučuku, indiga, vanilky, kávy, zlatého prášku, kokosových ořechů, perli, perleti a želvoviny. — Departemento **P.** tvořil do r. 1821 část místokrálovství Nové Granady zvanou Tierra Firme, po osvobození amerických osad španělských jeho území přivtěleno Columbii, v l. 1855—61 byl samostatným státem, který však znovu připojen pod moc ústřední vlády kolumbijské přes opětý pokus r. 1885 odtrhnouti se od republiky Columbie. Srv. Armand Reclus, **P.** et Darien, *voyages d'exploration* (Paříž, 1881).

Panamská šíje spojuje Jižní a Střední Ameriku a náleží ke kolumbijskému departementu Panama, zvanému dle ní také departemento Istmo, t. j. šíje, jest na nejužším svém místě mezi zátokou San Blas a ústím ř. Bayano široká jen 46 km a vysoká 750 m , mezi městem Panamou a zátokou Limonskou pak jest široká 55 km , vysoká však jen 80 m n. m. , kdežto největší výšky dosahuje na z. od města Panamy, kde Kordillery zdvihají se skoro do 2000 m n. m. Jest složena z mladších hornin eruptivních a vznikla v době geologicky mladé, jak ukazuje stejná mořská fauna po obou jejich stranách. **P. s.** má velikou mezinárodní důležitost jako pojitko obou ohromných pevnin amerických, jakož i prostředník obchodních styků břehů západo-amerických s východními a s Evropou, k vůli nimž vystavěna zde Panamská železnice vedoucí přes šíjí v délce 76 km od města Panamy ke Colón-Aspinwallu a projektováno prokopání šíje proslulým průplavem Panamským. **Tšr.**

Panamská zátoka Tichého oceánu zabíhá jako obšrná jeho část do jižní strany Panamské šíje v kolumbijském departementu Panama mezi mysem Punta Mala, krajním to úhlem na jv. poloostrova Azuero, na z. a břehem Panamské šíje, zarývá se přední stranou do pevniny jihoamerické a tvoří $3/4$ elipsy obvodu 520 km a šířky 192 km , hluboká jest do 170 m . V pozadí jejím leží důležité obchodní město Panama. **Tšr.**

Panamská železnice, v poměru k nepatrné své délce jedna z nejdůležitějších a nejzajímavějších tratí světa, vede z Colón-Aspinwallu přes šíjí Panamskou do Panamy v délce $75,6 \text{ km}$. Koncece k její stavbě dána byla r. 1849 Američanům Stephensovi, Chaunceyovi a Aspinwallovi na dobu 90 let, mimo to dostali od kolumbijské vlády 200.000 akrů pozemků, začež jí platili ročně 250.000 doll. a po 90 letech měla železnice připadnouti státu. Dne 1. ledna 1850 byla stavba počata a 27. ledna 1856 jízda zahájena, stavební náklady činily $7\frac{1}{2}$ mill. doll., při stavbě zahynulo do 10.000 lidí. Na každé 4 angl. míle zřízen jest strážní domek s 10 zřízenci k odstraňování vegetace s trati, udržování a vozba

stojí ročně $\frac{1}{2}$ mill. doll. Nicméně platila P. Ž. nejvyšší snad dividendy ze všech železnic světa, v prvních letech přes 100 % a nikdy méně než 26 %. Od r. 1881 jest v rukou společnosti na prokopání Panamského průplavu. Tšr.

Panamské klobouky viz Carludovica.
o Panamský průplav nazývá se projektovaná umělá vodní cesta spojující Tichý a Atlantský okeán průkopem Panamské šíje. Myšlenka takového průplavu jest stará, neboť odstraněna by jím byla při plavbě z přístavů atlantských do tichomořských cesta kolem mysu Hornova, která jest spojena jednak se značným nebezpečím, jednak se ztrátou času tím větší, čím vzdálenější jsou ty které přístavy od tohoto mysu. Zvláště Atlantské státy Spojených Obcí sev.-amer. měly by jím umožněny přímé styky s východní Asií a Australií, nejsouce odkázány na plavbu přes Evropu a průplavem Suezským, dosud pro ně při těchto stycích nejvýhodnější. Námorská cesta z New Yorku do vých. Asie a Australie zkrátila a usnadnila by se tímto průplavem tak podstatně, že by sotva udrželo se prostřednictvím Anglie v dosavadní míře mezi těmito zeměmi a oním hlavním obchodním a přístavním městem Ameriky. Trať New York-Hongkong byla by P-m p em kratší o 893 km, t. j. o 4,9 % než nejkratší dosavadní cesta průplavem Suezským, trať New York-Jokohama pak dokonce o 6250 km, t. j. o 29 %. Podobné výhody skýtá P. p. i pro plavbu z New Yorku do Austrálie a to zkracuje se jím cesta do Melbourne o 4225 km, t. j. o 20 % oproti plavbě kolem mysu Hornova, kdežto cesta do Aucklandu o 4670 km, t. j. o 24 % dosavadní nejkratší trati kolem zmíněného mysu. Avšak i pro styk evropských přístavů s tichomořskými měla by projektovaná umělá cesta vodní dalekosáhlé výhody. Tak zkrátila by se jí plavba z Liverpoolu do Aucklandu o 1851 km, t. j. o 9 % oproti cestě Suezským průplavem a o 815 km, t. j. o 4,2 % oproti trati kolem mysu Hornova. Plavba pak z téhož města do Valparaisa byla by P-m p em kratší o 4535 km a do San Franciska o 9527 km než při cestě kolem Hornova mysu. Z toho snadno lze poznati, jaký obrovský význam a následky měl by tento průplav pro mezinárodní obchod a dopravu, nehledě ani k politické jeho důležitosti.

Potřeba takovéto přímé vodní cesty spojující oba okeány Ameriku omývající pocitována hned při samém objevení této pevniny, neboť již Columbus na čtvrté své cestě hledal v místech, kde projektován P. p., průjezd z vod západní Ameriky k další plavbě na objevení východní Asie Tutěž myšlenku měli i Nuñez Balboa a Pizarro, když pak dalšími plavbami a výzkumnými cestami zjištěno, že takového přirozeného průplavu ve Střední Americe a zvláště v šíji Panamské není, pomýšleli Španělé již od polovice stol. XVI. na prokopání průplavu umělého v končinách těch. Avšak projekt tento byl v době

té technicky i politicky předčasný a také již za Filipa II. vydán přímo zákaz, myšlenkou podobnou se zabývati. Teprve v XIX. stol. obnoveny tyto snahy na podnět Alex. Humboldta, k jehož žádosti r. 1829 dal zde Bolívar provésti některá měření, která však zůstala bez praktických následků. Aktuálního významu nabyla otázka prokopání šíje Panamské po objevení zlatých ložisek v Kalifornii, která lákala k sobě spousty přistěhovalců z Evropy a z východních států Spojených Obcí, jichž velká část místo obtížné výpravy přes pustinu vnitroamerické a Skalné Hory nebo zdlouhavé plavby kolem mysu Hornova volila cestu přes šíji Panamskou. V té době také vyskytlo se aspoň 20 projektů na spojení okeánu Tichého a Atlantského umělým průplavem, který navrhovan jednak šíjí Tehuantepeckou, jednak jezerem Nicaragujským a konečně i šíjí Panamskou. Nejdříve uskutečnění se blížil Nicaragujský průplav, neboť r. 1850 Vanderbildt založil společnost, která měla obstarávati dopravu po ř. San Juanu a jezeře Nicaragujském, jakož i přes západní Kordillery středoamerické mezi okeámem Atlantským a Tichým i vystavěti zde průplav. Avšak celý podnik zanikl r. 1856. Od té doby veskeré spojení mezi oběma okeány obstarávala Panamská železnice, která takovým způsobem dosáhla skutečného monopolu. Neobyčejně její prospívání pohnulo vládu Spojených Obcí sev.-amer. k opětovným pracím směřujícím k uskutečnění středoamerického průplavu a nařídila vl. 1870—74 důkladné vyměrování k tomu cíli. Tu ujal se této velikolepé myšlenky osobnost nad jiné k tomu povolána v tom ohledu v celém světě největší důvěry požívající, tvůrce Suezského průplavu hrabě Ferdinand de Lesseps.

Zájem pro středoamerický průplav stával se vždy větším a všeobecnějším a živěn i rozšiřován na kongresech zvláště za tím účelem svolaných, a to r. 1871 do Antverp a r. 1875 i 1878 do Paříže. Roku 1876 zřízena v Paříži na podnět Lessepsův mezinárodní společnost s těmito tendencemi zvaná *Société civile internationale du Canal interocéanique* za předsednictví generála Türra, která vyslala do Střední Ameriky 2 výpravy, Luciena Napoleona-Bonaparta Wyse a Armanda Recluse, jež vyměřily několik tratí pro mezi-oceánský průplav, na jejichž podkladě navrženo a vypracováno 8 jeho projektův. Z nich vybráno za podklad k dalšímu zkoumání 5, totiž přes šíji Tehuantepek (dlouhý 240 km, se 120 splavy), jezerem Nicaragujským (dl. 292 km, se 17 splavy), přes Atrato-Napipi (dl. 290 km, s 2 splavy a tunelem 4 km dl.), přes šíji San Blas (53 km dl., s tunelem 16 km dl.) a konečně přes šíji Panamskou (dl. 73 km). Na zeměpisném kongressu r. 1879 v Paříži prohlášen s jistými výhradami poslední návrh za nejlepší a na základě toho založil Lesseps společnost ku prokopání tohoto průplavu t. zv. *Compagnie universelle du Canal interocéanique de Panama*,

kteřá za 10 mill. fr. získala koncesi udělenou již r. 1878 vládou columbijskou Wysemu. Ke konci r. 1879 Lesseps s družinou vynikajících inženýrů různých národností odebral se do Panamy, vyměřena důkladně trať budoucího průplavu, načež 14. ún. 1880 podána zpráva, že stavba průplavu bez stavidel a splavů jest možná, množství vykopané země odhadnuto na 75 mill. m³ a náklady na 843 mill. fr. Zároveň získáno od vlády columbijské pro společnost privilegium na dobu 99 let, dle něhož vládou dány všechny pozemky potřebné k stavebním účelům zdarma, dále pruh země táhnoucí se po obou stranách průplavu v šířce po 200 m a konečné území 500.000 ha pro podkopy a jiné práce. Společnost pak dle této smlouvy se zavázala začít se stavbou během r. 1881 a vystavět průplav do 12 let, kterážto doba mohla býti za mimořádných okolností prodloužena ještě o 6 let, a to tak, aby byl splavný pro lodí dlouhé 140 m, široké 16 m a o 8 m ponoru, a přístupný lodím všech národů bez rozdílu za stanovený poplatek, mimo který jiné dávky se nevybírají. Nějakých celních formalit není kromě zboží, které má se vyloditi v Columbiu. Na dny 7., 8. a 9. pros. 1880 bylo stanoveno upisování na prvých 300 mill. fr. kapitálu ke stavbě potřebného, které byly ihned více než dvakrát upsány. Takovým způsobem byla společnost pro stavbu P-kého p-u koncedována a potřebným počátečním kapitálem opatřena i zahájeny 1. ledna 1881 stavební práce.

Osa tratí P-kého p-u probíhá napříč šíje Panamské, tedy od s. k jív. Rozvodí, zvané zde Sierra Culebra, táhne se tu mnohem blíže okeánu Tichému než Atlantskému. K severu do okeánu Atlantského vysílá Rio Chagres s přít. Obsipo, k j. pak do okeánu Tichého Rio Grande; mezi prameny obou řek zdvihá se do výše jen 80 m. Údolím řek Chagres, Obsipo a Grande měl vésti i projektovaný průplav tak, jako používala tohoto údolí i trať Panamské železnice. Z Colónu šla trať průplavu v délce 10 km ke Gatunu na Riu Chagres, odtud používala toku této řeky, protínajíc její okliky, v délce 36 km až k řece Obsipo, načež sledovala 7 km tuto říčku, pak na j. od Culebry prorážela rozvodí středověkých Kordiller a konečně vedla údolím Ria Grande do zátky Panamské. V tomto průběhu měl by průplav délku 73 km, šířka jeho pak stanovena na 56 m v rovině a 22 m v hornatině, hloubka při vjezdu z Atlantského okeánu na 8,5 m, kdežto při vjezdu z okeánu Tichého, kde při odlivu jest stav vody o 2—6 m nižší než při přílivu, na 10,54 m, doba průjezdu lodí určena na šest hodin, vyhybek zřízeno 5 s dvojnásobnou šířkou na 1000 m. Měl to býti otevřený, ve výši hladin obou moří zřízený průplav bez stavidel, pouze na Riu Grande, 3 km od Tichého okeánu, postaven splav 600 m široký pro příliv i odliv a u Colónu dvojíty splav pro příliv, ježto zde dosahuje vlna přílivu výše jen do 0,58 m, u Panamy však

do 6 m a přichází tuto o 9 hodin dříve než onde.

Hlavní překážky této obrovské práce byly: prokopání rozvodí, ochrana průplavu proti horským vodám, zřízení přístavu v Colónu-Aspinwallu a Panamě a podnebí. Co se prvního týče, bylo třeba učiniti v rozvodí průkop hlubší než 90 m v délce přes 1 km a řadu průkopů hlubokých 20—50 m v délce několika km. Tím také množství vykopané země proti původním rozpočtům provedeným na základě nedostatečného počtu vývrtů vzrostlo o více než polovici. Nad to pak horniny, jimiž veden průkop, byly prostoupeny vrstvami hlíny i nastávalo časté sesouvání půdy, které za jedinou noc sesulo se 80.000 m³. Horské vodní toky, jichž údolí měla trať průplavu použiti, stoupají v době dešťů, kdy spadáva až 300 cm vody, o 12 až 13 m. Obojimu tomuto nebezpečí, sesouvání půdy i zátopám, mělo se odpomoci zřízením ohromné nádržky. S velikými potížemi setkávalo se i založení přístavů na obou koncích průplavu, který musil býti prodloužen daleko do moře, aby měly k němu přístup veliké námořní koráby. Na velikou překážku zdárnému postupu prací stavebních bylo i nezdravé podnebí krajiny, zvláště na pobřeží atlantském, tak že úmrtnost mezi dělnictvem i vyšším personálem činila 4—6 %. Z té příčiny také užíváno za dělníky většínou černochův a mulatů z ostrovů západoindických.

Následkem těchto překážek pokračovaly práce na stavbě průplavu jen pomalu a byly velice nákladné. Až do konce r. 1888 bylo při nich zaměstnáno do 20.000 dělníkův a veliké množství parních strojů úhrnem s 57.000 koňskými silami, v činnosti pak bylo 40 velikých strojů bagrovacích, 171 lokomotiva, 131 lokomobila atd. a postaveno celkem 489 km kolejí železničních k odvážení vykopané země. A přes to přese vše vykopáno jen asi 56 mill. m³ země. Společnost pracovala s počátkem ve vlastní režii, avšak od 1. ledna 1886 svěřila provádění stavby několika podnikatelům francouzským, americkým a j., kteří zavázali se, že do tří let průplav vystavějí.

Mezi tím původně rozpočtený náklad víc a více byl překročován, tak že již 29. čce 1885 Lesseps prohlásil, že bude k dokončení stavby potřeby 1200 mill. fr., a navrhl vydání 500.000 obligací po 500 fr., z nichž však upsáno jen 458.802 obligace. Tímto zvýšením výloh byly vinny nejen uvedené a dříve podceňované překážky přirozené, nýbrž i lehkavá hospodářství s penězi podniku. Tak zakoupena r. 1882 Panamská železnice za 17 1/2 mill. doll., ačkoliv její stavba stála jen 7 1/2 mill. doll., stavěny nádherné budovy pro vyšší personál podniku a veliké summy pohltila reklama novinářská, jakož i uplácení celé řady poslanců (prý 150!) a jiných veřejných činitelů francouzských, provise bank atd. Konečně rozhodl se Lesseps r. 1887, vida neustále nové a nové překážky tech-

nické a finanční, pro snazší a lacinější průplav se stavěly, v jehož zřízení uvázal se Eiffel za náhradu 670 mill. fr. do července r. 1890. Nový tento náklad měl býti uhrazen vydáním lotemich obligací v nominální hodnotě 720 mill. fr., které však přes nejčilejší agitaci nemohly býti rozprodány. Následkem toho 14. pros. 1888 společnost zastavila placení úrokův i úmorů všech akcií a největší části obligací, nicméně na zakročení vládní neprohlášen nad ni konkurs, nýbrž ustanovení jen soudní administrátoři s. dalekosáhlou a velmi výhodnou plnou mocí. Lesseps potom snažil se sehnati potřebný další kapitál založením nové společnosti, jejíž akcie a obligace nedošly však přes největší reklamu novinářskou téměř žádného odbytu. Vlastníkům starých akcií a obligací při této akci slíbeno místo úroků 80 % zisku průplavu, avšak po úplném jejím nezdaru prohlášena 4. února 1889 nad společností likvidace a v březnu zastaveny všechny práce při stavbě průplavu. Zvláštní komise likvidátorem společnosti ustanovená doporučila sice k další stavbě průplavu se splavy, jehož náklad odhadnut na 900 mill. franků, avšak k založení nějaké společnosti stavební s tímto kapitálem nikterak nedošlo, ačkoliv vláda columbijská prodloužila lhůtu koncesse do r. 1903. Jen aby vyhověno bylo formálně podmínce této koncesse, založena dne 21. říj. 1894 v Paříži *Compagnie Nouvelle du Canal de Panama* s akciovým kapitálem 65 mill. fr., která převzala pozemky a majetek staré společnosti, zvláště Panamskou železnici, a zaměstnávala při pracích průplavních asi 3500 dělníků, kteří vykopali dosud do 3 mill. m³ země. Ovšem jde tu spíše jen o zachování výsledků starších prací než o nějaké pokračování v nich, které by vyžadovalo nových strojův a materiálu, k jehož opatření scházejí po ten čas úplně prostředky. Nicméně podařilo se společnosti novou smlouvou s republikou Columbií do sici dalšího prodloužení stavební koncesse do 31. říj. 1910.

Srv. Armand Reclus, *Le canal interocéanique* (Pař., 1879); Zöller, *Der Panamakanal* (Štutg., 1882); Rodriguez, *The Panama Canal* (Lond., 1885); Wyse, *Le canal de Panama* (Pař., 1885); Koep, *Der Panamakanal* (Drážď., 1887); Lesseps, *Le canal de Panama* (Lond., 1888); Palakowsky, *Panama- oder Nicaraguakanal?* (Lip., 1893); Chiché, *L'affaire de Panama* (Bordeaux, 1896).

Panagraf (rec.), přístroj rýci, kterým lze rýti libovolnou předlohu do kovové desky v měřítku zmenšeném. Vynašel jej Sabel v Koblenci.

Pananti Filipp o, spisov. ital. (*1766 v Rontě [Toskánsko] — †1837). Pro svoje revoluční smýšlení byl nucen se vystěhovati a odešel r. 1799 do ciziny. Byl jako učitel italštiny postupně ve Francii, ve Španělsku a v Anglii, kde také komponoval opery. Vrátil se do Itálie byl zajat mořskými loupežníky a odveden do Alžíru. Pro-

střednictvím konsula anglického propuštěn na svobodu, ač beze jmění, jež bylo mu uloupeno. Žil po té ve Florencii a ve svém rodišti. Nejdůležitější jeho dílo básnické vedle dvou básní popisných *La Civetta, Il Paretaio* je sbírka epigrammův a básněň *Il poeta di teatro*. Mimo to napsal prosou *Avventure ed osservazioni sopra le coste di Barberia* (Florencie, 1817), nejlepší současné dílo prosy toskánské, byť i sloh byl tu a tam znečištěn gallicismy. Díla P-ova vydána souborně ve Florencii r. 1824, pak L. Andreani vydal *Scritti minori inediti o sparsi di F. P.* (Flor., 1897) s biografií básníkovou.

Panard [panar] Charles François, franc. básník (*1694 v Courville u Chartres — †1765 v Paříži). Psal znamenité chansony, písně milostné a píjäcké, vynikající přirozeností, vtípem a půvabem, vaudevilly a texty ke komickým operám. Život jeho přes to, že byl odkázán na podpory svých příznivcův a přátel, jimž odvděčoval se za to básněmi příležitostnými, byl asi bujný, ježto svoje básně psával prý vesměs v opilosti. Díla jeho vyšla jakožto *Oeuvres complètes de P.* r. 1763 ve 4 sv., ve výboru pak r. 1803 ve 3 sv.

Panaria viz Liparské ostrovy.

Panaritium, též digititis, daktylitis, je zánět prstu (lidově vidlák, přímět a pod.): Je to prudký zánětlivý pochod postihující prsty rukou, zvláště ukazovák a (řidčejí) ostatní prsty (zvláště dlouhé), a vznikly z nákazy zvláště mikroorganismy hnisovými t. zv. streptokokky a stafylokokky) občejně u osob, které pracují rukama, nejčastěji zámečnicků a služek, zvláště osob mladých, jejichž kůže je ještě jemná a organismus nákaze přístupný. Nákaza může do těla vniknouti buďto s nástrojem, je ž poranění způsobil, nebo později k nákaze prvotní, jež byla mírná, může se přidružit horší, těžší nákaza druhotná, tím, že pacienti do podebraného místa rýpají špendlíky, noží, nůžkami nečistými a p., v tom úmyslu, aby hnisu zjednali odtok.

Co se průběhu týká, můžeme rozeznávati průběh lehký a těžký. Řídí se tím, jaká byla nákaza, jak hluboko vnikla, jak byla věc léčena. Při onom utvoří se na místě, kde nákaza vnikla do kůže (bývá to nejčastěji poslední t. zv. nehtový článek prstu a to jeho plocha dlaňová, odpovídající slachám, jež prst ohýbají, tedy t. zv. bříš k a p r s t u), zánět (zarudlé, zduřené, bolestivé a horké místo) zvící hrachu, s počátku menší, pak se zvětšující, zvláště mačká-li nemocný bolestivé to místo, a v něm občejně během 24 hodin vytvoří se právě uprostřed (tam, kde vnikla tříska nebo nástroj, jenž přinesl nákazu) žlutobílá hnízdo zvící špendlíkové hlavičky nebo semence, které podle rozsahu a hloubky nákazy šíří se dále do plochy i do hloubky a v příznivém případě a při vhodném ošetření puknutím pokožky se provalí nebo řezem chirurga bývá otevřeno. Hnízdo to objeví se pak jako ložisko odumřelé tkáně sahající jako t. zv. zátky celou tloušťkou

kůže a obklopené hněsem. Když zátka tato byla operateurem vyňata nebo vlivem teploty, vlhkých antiseptických obkladů se rozpustila (což trvá déle), hojí se pochod jako každá rána, hnisáním, které je stále mírnější. Otok opadá, bolesti slabnou, prst, který před tím nemocní pro bolest drží natažený a nehybný, stává se zase pohyblivým, až zánět proběhl, vyměšování z rány ustalo, stroupek, jenž vznikl ze zaschlých výměšků ranných, odpadl a na místě zánětu objeví se čerstvý, růžový heboučný povlak nové pokožky.

Avšak ne vždy probíhá **p.** tak příznivě. Popsaný průběh hodí se na t. zv. zánět podkožní. Mnohem těžší jsou **p-ia** šlachová, kde zánět probíhá v pochvě šlachy a v ní přecházeti může daleko, na dlaň i dále, pak **p-ia** kostní, **p** i kterých nejednou kost' odumře (tu pištělemi dlouho hnis se dere na povrch a po vnytí odumřelé kosti prst, postrádaje kostěné opory, se zkrví, zkrátí a znetvoří tak, že není k potřebě), a neméně závažné **p. kloubní**, které jako každá nákaza kloubu vyvoluje těžké příznaky. Tato tři posleze jmenovaná **p-ia** trvají obyčejně několik neděl i měsíců, nevedla-li prudkost infekce hned s počátkem k nebezpečným příznakům otravy krve, při které nejednou ani obětování celé končetiny není nic platno. Celkové příznaky takového onemocnění celkového, které vzniklo tím, že buďto zárodek hnisání sám (pyaemia) nebo jedy (toxiny), které vytváří (septikaemie), neb obojí miznicemi se dostanou do krve, jsou obyčejně tyto: nemocný je nespívý, bolí ho hlava, má nechut' k jídlu, nemůže spáti; jazyk jeho je povleklý, výraz tváře typický. Horečka neschází nikdy a bývá zhusta velmi vysoká. Od místa nákazy vidíme červené pruhy táhnoucí se po předloktí na nadloktí; žlázy zdurí až v podpaží a nejednou se podebere některá z nich. V nejhorším případě, zvláště zanedbá-li se onemocnění, může z nepatrného bodnutí jehlou nebo pérem nebo z malinké třísky zaražené do břicha ukazováku vzejíti smrt'. Obyčejně však — při vhodném léčení operativním — i tyto celkové příznaky po několika málo dnech slabnou a ustupují a pochod zůstane omezen na hnisání více méně rozsáhlé, jež vyžaduje nože chirurgova.

Poznati, oč v daném případě běží, nebývá vždy tak snadné, zvláště u případu pokročilého. **P.** podkožní postihuje jen jednu plochu prstu a nepřesahuje obvod jednoho článku, aspoň s počátkem. Šlachové **p.** bývá také jen na jedné ploše prstu (nejčastěji dlaně), ale přesahuje obvod článku a zánět táhne se tímže směrem a v téměř rozsahu bývá rozšířen, jak probíhá nemocná pochva šlachová. **P. kloubní** a **kostní** nepřesahuje, není-li spojeno s onemocněním šlachy nebo s rozsáhlým podkožním zánětem, obvod chorého kloubu nebo kosti, ale známky zánětu jsou zřejmy kolem dokola prstu, tedy jak na ploše dlaně tak hřbetní.

První podmínka rozumného ošetřování **p-ia** je čistota co nejpřísnější. Není-li lékař hned po ruce, budiž přikládán na chorý prst obklad z mullu, zvlhlý roztokem octanu hlinitého. Pomoc lékařskou třeba přivolati hned. Nesčíslné zkušenosti chirurgů (jeť **p.** onemocnění velmi časté) nasvědčují tomu, že nutno hned, ještě dříve, nežli došlo k hnisání, provéstí řez v rozsahu zanícené tkáně, a přesahuje-li zánět článek, řezů několik, tak, aby na každém zaníceném článku byl řez jeden (provedený ve směru osy prstu). Vhodný a včasný řez nejednou předejde hnisání. Otok opadne, bolesti ustanou, nemocnému je zase dobře, chutná mu jísti, spí. Někdy ovšem, byla-li nákaza prudká a nebezpečná, šíří se hnisání a nákaza dále a tu je třeba energického zakročení léčením všestranným (operativním i celkovým). To jsou však případy řídkí.

Panarium Haeckel, maličký mřížovec z čeledi *Spumellaria*, ze skupiny *Prunioidea*. Schránka jeho nese 2 duté, dosti široké rourky, má 4 komůrky a hojně trny. Vyskytuje se v Tichém oceáně ve velikých hloubkách. *MBbr.*

Panaro, řeka v sev. ital. prov. Emílii, pr. přítok Pádu, vzniká na úpatí Rondinaja v toskanských Apenninech, teče směrem ssvých., u Bondena dělí se ve dvě ramena, jedno teče přímo do Pádu, druhé do průplavu Cento. Délka toku 170 km, z nichž 50 km je splavno od Bonporta, kde připojuje se průplav Modenský.

Panartus Haeckel, mřížovec z čeledi *Spumellaria*, ze skupiny *Prunioidea*, má 4 spojené kortikální skořápky, složené ze 4 komůrek, s polárními trny (u některých druhů též bez nich). Centrální baň jest válcovitá, začasté v několik partií rozdělena. **P. diploconus** Haeckel má střední skořápky kulovité a trny opatřené, polární kuželovité, s menšími otvory a bez trnů. Poprvé se vyskytuje v terciéru a dosud žije. *MB r.*

Panas Photinos, lékař franc. (* 1832 na Kefallínii), lékařství vystudoval v Paříži, dal se naturalisovati ve Francii, působí v Paříži jako chirurg v několika nemocnicích, r. 1879 pak jmenován byl professorem nově zřízené kliniky oční. Z četných jeho prací sluší uvésti: *Leçons sur le strabisme et les paralysies oculaires* (1873); *Leçons sur l'anatomie, la physiologie et la pathologie des voies lacrymales* (1876); *Leçons sur les maladies inflammatoires des membranes internes de l'œil* (1878); *Leçons sur les rétinites et les névrites optiques* (1878); *Anatomie pathologique de l'œil* (1879); *Traité complet d'ophtalmologie* (1894, 2 sv.); *Leçons cliniques d'ophtalmologie* (1899); *Anatomie pathologique du glaucome et des tumeurs intraoculaires* (1898, s Duvigneaudem).

Panathénaje (Παναθήναια), hlavní slavnost bohyň Athény ve starých Athénách, založena prý Erichthoniem pod názvem Ἀθήναια, od Thésea po synoikismu dostala název **P.** Od dob Peisistratových vedle slavnosti roční konána zvláště nádherně vždy

po 4 letech (pentaetericky) ve III. roce každé olympiády. Tyto veliké P. trvaly od 23. až 28. hekatombaiónu (konec čna a většinou čce). Předcházel různé závody, dílem musické, dílem gymnické. Za Peisistratovců rhapsódové tu přednášeli homérské zpěvy; od dob Perikleových vystupovali kitharódové, aulódové a píšťci. První cenou byl zlatý věnec, další ceny vypláceny v penězích. V gymnických závodech vystupovali zvláště chlapci, jinoši a mužové; cenou byl značný počet džbánů s olejem z posvátných oliv bohyně Athény v Akadémii. Hippické agóny dávaly se čtyřspřežím, dvojspřežím; též vozy válečné, parádní, jezdcové v plné zbroji a kopinici na ořích zavodili. Pak prováděn válečný tanec, pyrrhiche. Konečně *ὄρων εὐανδρίας* záležel v tom, že každá fylé postavila jistý počet mužů vynikajících krásou, velikostí a silou. Večer 27. hekat. začala se pannychida se závodem pochodní (*λαμπαδοφορία*), jenž se bral od Akadémie Keramejckem. Konečně konán též závod lodní snad 29. hekat.; vítězící fylé obdržela 300 drachem. — Hlavní slavnost byla 28. boedr., kdy v slavnostním průvodu nesen do Parthenónu pro bohyni Athénu skvostné roucho, jež od 4 dívek *κόρηφοροι* zvaných započato, od dovedných žen (*ἐργαστήραι*) vypracováno za 9 měsíců. Na šáfránovém rouše znázorňovalo gigantomachii, později též jiné boje vlastenecké. Průvod, jak znázorněn od Feidia ve vlysu Parthenónském, obsahoval veškeren výkvět obyvatelstva athénské; byli tu archontové, strategové, kněží, kanefory s posvátným náradím, spanilí starci s olivovými větvemi (tak zv. thalloforoi), efebové na ořích, vyslančové z osad, metoikové s náradím a koláči, vítězové závodní; rovněž tu vedena hekatomba, jež pak obětována na velikém oltáři před Parthenónem a z níž pohoštěn lid. Náklad slavnosti vedl většinou stát z pokladu Athénina; částečně výprava závodů dala se leiturgicky.

Panax L., všehoj, rod rostlin 2děložných z čel. prodarovitých (*Araliaceae*) a podčeledi *Panaceae*, obsahující zejména křičky listů vstřícných, obvyčejně dlanito 3—5listých a květů okoličnatých polygamických, 5četných, s korunou v pupenu chlopnitou a s 2pouzdrým semeníkem, z něhož vyrůstá poltivý, dvojnajece okoličnatek podobný plod. Jméno všehoj vztahuje se hlavně k P. *quinquefolium* L., nyní *Aralia* D. et P., avšak i P. *trifolium* L., v trojlistý, ze Severní Ameriky, a P. *cochlearum* DC., v lžičkovitý, z Moluckých ostrovův a Javy obsahují ne-li v kořenech, tedy v kůře látky kořenné a léčivé, již užívají tuzemci buď k odměšování moči a potu nebo jako vnějších léků k rozhánění zvláště prsních otoků. P. *Ginseng* C. A. Meyer, v Číně a Japynu rostoucí a pěstovaný, jest v Číně nejhledanější rostlinou lékařskou, kterou užívají proti všem nemocem. V Evropě druh tento stal se známým na zač. XVII. stol. prostřednictvím Hollandanů. Do sadů nověji zavedené P. *horri-*

dum Sm. a P. *sessilifolium* Rupr. et Max. souhlasí bobulovitými plody s Aralii. — Plody p-u známy jsou již z doby třetíhoří. *Děd.*

Panay, ostrov v souostroví filipinském, má rozlohu 12.246 km², obklopen jest četnými menšími ostrovy a leží na jihovýchod od ostrova Mindora. Ačkoli jest méně rozčleněn než ostatní ostrovy Filipin, má přece několik dobrých přístavů, z nichž hlavní jest Ilo-ilo. Vnitřek je prostoupen v záp. části lesnatým pohořím (až 810 m vys.). Z vých. části ostrova vytékají řeky Panay k s. a Jalaud k j., podnebí má tropické. — Pěstuje se tu s hojným výtěžkem rýže, tabák, třtina cukrová, pepřovník, kakaovník a chlebovník. Lesy dodávají hojně vzácného dřeva ebenového a kampaškového a jsou bohaty zvířei, jako daňky, jeleny, div. kanci a stády buvolův. Chovu dobytka se daří. Obyvatelů dle odhadu jest 800.000, většinou Bisajců, několik tisíc Mundů a zbytky Aětů.

Pancake [pěnkěk], angl., svítek z mouky, vaječ a mléka, smažený na pánvi buď v másle nebo sádle: omeleta.

Panceri [-čéri] P a o l o, přírodovědec ital. (* 1833 v Miláně — † 1877 v Neapoli), byl profesorem srovnávací anatomie v Neapoli. Vynikl pracemi z fyziologie živočišné, z nichž zvláště prosluly studie jeho o vylučování kyseliny sírové slinnými žlázami u jistých plžů mořských (*Dolium*) a studie o světélkování mořských živočichů. R. 1872—73 byl pro zotavení v Egyptě a konal tu studie o působení jedu tarantule a jedu hadího.

Pancíř viz Brň, Krunýř, Kyrys.

Pancíř (*Panzer*), ves v Cechách, hejtm. Sušice, okr. Hartmanice, fara a pš. Eisenstein (městečko); 18 d., 156 ob. n. (1890).

Pancířová košile, zpodní pod pancíř šat 1. k tělu těsně přiléhající, ze silné, ale měkké a ohebné látky; 2. z drátu spletený, viz Drátěnka. *FM.*

Pancířová loď viz Obrněná loď.

Panckoucke [pankúk], rodina franc. knihkupcův a knihtiskařův i spisovatelů. Zakladatelem jejím byl A n d r é - J o s e p h (* 1700 v Lille — † 1753 t.). Byl knihkupcem a nakladatelem v Lille a sepsal několik příručních knih didaktických, jakož i heroickou báseň *La bataille de Fontenoy* (Lille, 1745), parodii na Voltaireovu báseň t. jm.; pak *L'art de despiller la rate* (t., 1754 a častěji). — Jeho syn Charles Joseph (* 1736 v Lille — † 1798 v Paříži) byl knihkupcem a nakladatelem v Paříži, kdež jeho dům byl střediskem vybrané společnosti literární. Napsal: *Traité théorique et pratique des changes* (1760); *Contreprediction au sujet de la Nouvelle Héloïse* (1761); *Grammaire raisonnée* (1795), mimo četné spisy menší obsahu politického, filosofického a vědeckého, jakož i překlady z Lucrecia, Tassa a Ariosta. Jako nakladatel proslul vydáváním děl Buffonových, Laharpových, listu »Mercure de France«, vel. franc. slovníku *Vocabulaire*, obrovského díla *Encyclopédie méthodique*, jež mělo jinou formou nahraditi encyklopaedii Diderotovu a d'Alem-

bertovu a bylo dokončeno až r. 1832, a j. Mimo to založil r. 1789 »La gazette nationale ou le Moniteur universel«. — Jeho syn Charles-Louis-Fleury (* 1780 v Paříži — † 1844 ve Fleury-sous-Meudon) byl rovněž nakladatelem a spisovatelem. Jeho nákladem vyšla zejména tato nádherná díla: *Dictionnaire des sciences médicales* (1811—22, 60 sv.); *Les victoires et les conquêtes des Français* (1816—27, 27 sv.); *Description de l'Égypte*, nádherné dílo ve 25 sv., jež počal vydávat Napoleon I. a dokončil Ludvík XVIII.; *Barreau français et anglais* (1821 a sl., 19 sv.). Nejtrvalejší z jeho publikací byla *Bibliothèque latine-française* (1826—39, 178 sv.), pro kterou sám přeložil Tacita. Pro tutéž Bibliothéku přeložil jeho syn Ernest (* 1808 v Paříži — † 1886 v Onzainu) Horáce a bajky Faidrovy; též redigoval časopis »Moniteur universel«.

Pancratium [-kráci-] L., lír, rod rostlin 1délžných z čel. zvoncovitých (*Amaryllideae*) a podčel. narcisovitých, obsahující byliny s cibulemi tlustými o hnědých n. tmavonachových suknicích. Listů jest několik širokých a dlouhých, mezi nimiž vyniká až přes 4 dm vysoký, buď jediným květem nebo okolikem ukončený stvol s mázdrovitým toulcem. Dlouhá trubka okvětní jest dole s vaječníkem srostlá, nahoře nálevkovitá, kraje 6klaného a v ústí opatřená zvonkovitou 6zubou pakorkou se 6 tyčinkami. Semeník končí se štíhlou čnělkou a jednoduchou bliznou a dorůstá v 3pouzdrov chudosemennou tobolku. — Cibule líru jsou sliznaté, hořké, odporné, ne-li i jedovaté, dávení způsobující a užívané zhusta místo t. zv. cibule mořské pode jm. *radix scillae minoris*, pocházejí-li od středomořského druhu *P. maritimum* L., l. p o m o ř s k ý, a *P. illyricum* L., l. s l o v a n s k ý. Jedovaté cibule má *P. zeylanicum* L., l. c e y l o n s k ý, jehož stvol ukončen jediným bílým vonným květem. *Děd.*

Pancreas viz Mikter.

Pancsova viz Pančevo.

Pančatantram (»Pět nauk«) slove sanskrtská sbírka pohádek, připisovaná Višnušarmanovi. Sbíрка podobná, asi s jiným jménem a rozdělením, existovala již v VI. stol. po Kr., kde byla přeložena do phevľštiny, kterýž překlad stal se východistěm jiných překladův a zpracování (viz Bidpai); kdy vzniklo zpracování zachované, není známo. Toto jest rozděleno v 5 knih a obsahuje bajky a povídky v prose protkané strofami. I v Indii samé je několik recensí časem dosti odchýlných, i v rozličných překladech ze sanskrtu. Vydání a překladů nových jest několik; z těchto nejdůležitější překlad Benfeyův (Lip., 1859). Českou ukázkou P-a vydal Vrtátko.

Pančevo (*Pancsova*), král. sv. město svlastním statutem v Uhrách, na l. bř. Temeže (nedaleko od jejího ústí do Dunaje), konečná stanice torontálské místní dráhy (P. Vel. Beckserek), má s vojenskou posádkou (eskadrona 3. hus. pluku) 17.948 ob., z nichž je 7713 Srbů, 242 Slováků, 150 Chorvatů, 7284

Němců, 319 Rumunův a 2055 Maďarů (1890). P. jest sídlem sborového a okres. soudu, stolič. úřadu, hlav. cel. úřadu, stát. pošty, telegrafu a paroplav. stanice, má několik veřejných budov a kostelů (řím. — katol., reckových., evang. augšp. a ref. vyznání), minorit. klášter, synagogu, špitál, dvě náměstí, velké osady, srbské a něm. obec. školy, stát. vyšší reál. a vojenskou školu; průmysl a obchod zastupuje cukrovar, továrny na sodium, škrob, hole, prádelna hedvábí, parní mlýny, pivovar, lihovar, pěstování bourců, vína, čilý obchod s obilím, kukuřicí a vepřovým dobytkem. R. 1739, dne 30. čce, zvitězili zde Rakušané nad Turky; r. 1788 spálili město Rakušané, ustupující před vojskem tureckým, a dne 2. led. 1849 generál Mayerhofer porazil u P-a valce povstalec uherské.

Pančič J o s e f, znamenitý přírodopysce srbský (* 1814 — † 1888 v Bělehradě). Studoval lékařství na universitě v Pešti, kdež byl r. 1842 povýšen na doktora, potom odebral se do Vídně, kdež navštěvoval přednášky o vědách přírodních. R. 1846 stal se krajským lékařem v Kragujevci, r. 1853 jmenován profesorem přírodních věd na veliké škole bělehradské, na niž r. 1868 stal se rektorem. P. proslul jako botanik i zoolog. Veliké zásluhy zjednal si prozkoumav přírodní poměry Balkánského poloostrova, ježž procestoval kříž na kříž, popsal více než 2250 bylin v Srbsku rostoucích, mezi nimiž mnoho druhů zcela nových, jako ředitel botanické zahrady bělehradské uspořádal kabinet přírodnický a za své zásluhy jmenován státním radou a praesidentem akademie bělehradské. Z četných jeho spisův, ježž jsou psány vesměs slohem populárním, uvádíme; *Ribe u Srbiji* (Bělehr., 1860); *Živi pesak u Srbiji i bilje, što na njemu raste* (t., 1863); *Zoologija* (t., 1864); *Flora u okolin i beogradskoj* (t., 1865); *Ptice u Srbiji* (t., 1867); *Botanika* (t., 1868); *Kopaonik i njegove podgorje* (t., 1869); *Gradja za faunu knezevine Srbije* (t., 1870); *Šumsko drveće i šiblje u Srbiji* (t., 1871); *Flora knež. Srbije* (t., 1884 a dodatek k ní 1885); *Ortoptere u Srbiji* (t., 1884); *Omorika, nova fela četinaru u Srbiji* (t., 1887) a j.

Panda, medvěd kočičí, viz Ailurus.

Pandaimonion (řec.), slovo moderně utvořené, jimž naznačuje se souhrn veškerých bytostí nadlidských (daimonů), hlavně zlých daimonů, duchů v říši d'ablově. — P. g e r m a n i c u m, název satirského dramatu, sepsaného J. R. Lenzem.

Pandán viz Pandanus.

Pandanaceae, p a n d á n o v i t é, čeled rostlin 1délžných z příbuzenstva palem, obsahující stromy n. kře, kmene jednoduchého n. větevnatého, někdy popínavého a vzdušné, často silné kořeny vyvinujícího. Listy, na konci větvi n. kmene v zavít smětané, jsou čárkovitokopinaté, rovnoběžně žilnaté, pošvité a po kraji n. i na silné střední žile (na této háčkovitě) trnitě. Pochvy listů jsou buď úplně stálé n. na jemném okraji prchavé. Květy jedno- n. 2domé mají tyčin-

kové palice obyčejně konečné, jednoduché n. hrozovitě, více méně dlouze stopkaté, často přesvislé a listeny různé povahy i barvy 3řadě obrostlé. Pestíkové palice jsou podobně tyčinkovým, avšak zřídka konečné a pak dlouhé a válcovité. Květy jsou vůbec bez okvěti a mají u jednotlivých rodů zvláštní složení; vůbec mají více tyčinek a pestík z 1 n. více plodolistů složený. Plod jest buď mnohosemená bobule n. jedno- až mnohopouzdrá peckovice, pouzder lsemených a semen s mohutným bílkem a malým přímým zárodkem. **P.** čítají asi 60 druhů zvláště z rodu *Pandanus* a *Freycinetia* rostoucích v tropických krajinách východní polokoule zvláště na pobřežích a ostrovech a prospívajících dílem plody dílem vlákný (žilami listů) k hotovení různých pletiv. Z té příčiny pěstují se v horkém pásmu vůbec a pro ozdobu i ve hřivnách. **P.** rostly již za doby křídové a třetihorní.

Pandanus L., p a n d á n, rod rostlin Iděložných z čel. *Pandanaceae*, vyznačený kmenem stromovitým, ku konci rozvětveným, a listy čárkovitými i několik *m* dlouhými, po kraji a na kýlu trnitými, v ozdob. spirálu se-stavenými. Kmen mívá nad zpodinou vzdušné kořeny do země zapuštěné. Květy jsou 2domé bezobalné, v palicích pod košem listů visutých: palice samčí obrostlé jsou hojnými jednoduchými tyčinkami o dlouhých prašnicích buď přímo, nebo jsou na nich tyčinky v podobě skupin okolikovitých, hrozovitých n. strboulovitých. Samičí palice nesou hustě směšnané buď 1- n. vícepouzdré semeníky, z nichž vyvinují se jedno- až mnohopouzdré peckovice, které u některých druhů víčkem se otvírají. Semeno obsahuje mnoho bílku, v jehož ose leží blíž vrcholu malý přímý zárodek. **P.** jest domovem v tropickém pásmu východní polokoule asi 60 druhů zvláště na pobřežích a ostrovech a pěstuje se pro značný užitek v horkých krajinách vůbec. Zvláště vyniká **P. utilis** Bory, p. u ž i t e č n ý, na Madagaskaru a Maskarenách, jedlými semeny i dužninou plodů; taktéž prospívá východoindický **P. ceramius** Rumph., p. c e r a m s k ý, a jihoasijský a australský **P. odoratissimus** L., p. n e j v o n n ě j š í, jenž kromě toho ve kmnu obsahuje šťávu proti neduhům jaterním a ledvinovým a mimo to oblíben jest tyčinkovými palicemi, které po dlouhou dobu vydávají v domácnostech nejlibzejší vůni. Také nerozvinuté palice a zpodiny listů jeho známy jsou jako chutná zelenina. Z plodů dělají jedlý přípravek, m o g a n zvaný. Pandány vůbec, na př. též **P. littoralis** Jungh. a **P. sylvestris** Rumph., prospívají i listy, z jejichž cevních svazků pletou se rohože, aneb užívají listů celých ku přehrazování obytných místností. K tomu zvláště slouží v Kocinčině **P. laevis** Lour., p. h l a d k ý. Z houbovitých kořenů pandánu nejevonnějšího vyřezávají i zátky. Ve hřivnách pěstují se v Čechách pro ozdobu kromě některých z uvedených druhů hlavně **P. javanicus**, **P. graminifolius** a **P. Veitchi**. Pandány zachovaly

se několika druhy již z doby křídové a třetihorní. *Děd.*

Pandareos dle krétské báje ukradl zlatého psa, jenž střežil svatyni Zevovu na Krétě, a odevzdal jej Tantalovi; když tento psa Hermovi přísnežně upřel, Zeus jej pohrbil pod Sipylem. *klk.*

Pandataria, nyn. *Ventotene*, starověké jméno ostrůvku v moři Tyrrhenském, západně od Neapole. Sem byli za doby císařské vypovídáni členové cis. rodu (Julia, Agrippina, Octavia a j.).

Pandekty viz *Corpus iuris civilis*.

Pandémie (z řec.) zvláště velká epidémie, srv. Černá smrt' a Epidémie

Pandémós, přijmi Afrodity, viz Afrodité, str. 412.

Pander Christian Heinrich, přírodovědec něm. ve službách ruských (*1794 v Rize — †1865 v Petrohradě), vystudoval lékařství v Derptě, Berlině a Vircpurku, kdež mu byl učitelem Döllinger. R. 1822 stal se členem petrohradské akademie pro obor zoologie a působil v této hodnosti až do r. 1828, byl pak při horním departementu, kdež svěřeno mu uspořádání a vědecké zpracování sbírek palaeontologických. **P.** byl přírodovědec znamenitý. Spolu s v. Baerem jest zakladatelem moderního vývoježpytu obratlovců. V latinské práci své disertační, jež později vyšla též něm. a k níž připojil v časopise »*Slis*« poznámky vysvětlující, vzniklé kritikou Okenovou, vyličil vývoj kuřete a ukázal poprvé na vznik ústrojnosti jeho ze tří blan zárodečných. S d'Altonem vydal veliké dílo o srovnávací osteologii, později věnoval se palaeontologii i vydal výborné práce hlavně o rybách ruských prvohor a stal se s Eichwaldem prvním zakladatelem ruské palaeontologie. Ze spisů sluší jmenovati: *Beitrage zur Enwickelungsgeschichte des Hühnhens im Ei* (Vircp., 1817); *Vergleichende Osteologie* (s d'Altonem, Bonn, 1821—28, se 103 tab.); *Beiträge zur Geognosie des russischen Reichs* (Petr., 1830); *Otčet o geognostičeskich izsledovanijach po linii Spb. — Mosk. žel. dor.* (»Gornj žurnal«, 1846); *Monographie der fossilen Fische des silurischen Systems des russisch-baltischen Gouvernements* (Petr., 1856); *Ueber die Plakodermen des devonischen Systems* (t., 1857); *Ueber die Ctenopteridien des devonischen Systems* (t., 1858); *Ueber die Saurodipterien, Dendrodonen und Cheirolepiden des devonischen Systems* (t., 1860).

Pandinus Thor. Kraepelin, rod štirů z čeledi *Scorpionidae*. Hlavohrudí jest napřed hluboce vykrojené a po stranách drápků noh jsou 2 lalůčky, ozbrojené 2—4 trny. Makadla nemají na klístkách význačného kýlu, táhnoucího se až na nepohyblivý prst. Místo něho jsou zde švy povstalé srústem řad hrbolků malých. Holeň makadel jest na zpodu plochá a má na zadním okraji 3—4 řady trichobothrií, t. j. sluchových štětinek. Stridulační či zravný ústroj jest vyvinut na kyčlích makadel (ploška zrnitá) a na přívěscích kyč. 1. páru noh (štětiny). Do rodu toho řadí

Kraepelin as 11 druhů afrických a arabských.

Pandion, zool., viz Orlově.

Pandion, v řeckém mythu otec Prokny a Filomély (v. t.).

Pandit (angl. *Pundit*), ve Vých. Indii titul učeného bráhmana, asi tolik, co u nás doktor.

Panditz, ves mor., viz Bantice.

Pandora, planetoida objevená 10. říj. 1858 od Searle. Střední jasnost v opozici 10,8. Průměr v km 80. Označení (55) . Gs.

Pandóra dle řecké báje vytvořena dle podoby bohyn jako první žena od Héfaista na rozkaz Zeva, když tento byl rozněván, že Prométheus uchvátí oheň a lidem sdělí jeho sílu. Athéna jí vyučila umělým pracím, Afrodité obdarila toužebnou spanilostí, Hermés pak úlisností; i vyzdobena byvši od Charitek a Hór, uvedena jako choť k Epimétheovi, bratru Prométheovu, ač ho tento varoval. **P** ze zvědavosti odkryl skříňku, v níž byly obsaženy dary bohů; a tu vylétly z ní všeliká zla, nemoci, trampoty a svízele, jež od té doby svírají svět. Jediná N a d ě j e zůstala na dně skříňky.

Pandrosos viz Kekrops a Aglauros 2).

Pándu viz Mahábháratam, str. 614 a.

Pandur, v jihoslovan. zemích a v Uhrách sluha úřední neb i u velmože soukromý ozbrojený, v Uhrách po husarsku ošňofený. Ve službách obecních větším dílem má úkol strážníka bezpečnostního. Vůbec ve mnohém je podobný českému d r á b u. Ve válkách Marie Terezie proti Prusku ve střední stol. XVIII. **p**-uři byli vojíní pěší, lehcí, nepravidelní, patrně sebrani ze strážníků chorvatsko-slavonských, hlavně hraničářských, a pod svým vůdcem, pověstným baronem Trenkem, výtečně se osvědčili ve drobné válce. Při pozdějším přetvoření Voj. Hranice název **p**. nahrazen názvem šerežán. *FM.*

Pandžáb viz Pendžáb.

Pandžim viz Goa 2).

Pandžnad, největší l. přítok ř. Indu a soutok pěti řek, pramenících vesměs na již. svahu Himálaje a spojujících se v Pendžábu (Pětířící). Po soutoku nejdůležitější pobočky Satledže, sesíleného Biásem, s ostatními, Džihlamem s Činábem, Rávím, **P**. vlévá se blíže Mithánotku do Indu. Zvláštní jest, že voda, tekoucí nehlubokým řečištěm až 1 km širokým, má následkem značného vypařování z rozsáhlého povrchu teplotu průměrně o 5,5° C nižší než vzduch.

Paneel (frc. *panneau*, angl. *panel*, ze středověkého *pannellum*) jest ve stavít. dřevěné obložení spodních částí stěn, vytvořené výplněmi a článkovanými rámy. Obdobně zovou se tak ve stavít., zvláště gotickém, slepé, neprolamované kružby, kteréž oživují vnitřní stěny budov nebo vně zdobí vlysy, štíty a p. *Kzl.*

Panegyrikos viz Panégyris.

Panégyris (řec.), u Řeků shromáždění veškerého lidu, hlavně za příčinou všeobecné nějaké slavnosti, na př. olympijských her.

Odtud **p**. znamená slavnostní shromáždění, slavnost lidová. **P a n é g y r i k o s** (totiž *λόγος*, řeč), řeč v takovémto slavnostním shromáždění pronesená, jež byla obyčejně chvalořečí na veškeren lid nebo na jednotlivce, tak že pak panégyrikos znamená tolik co chvalořeč. U Novořeků **p**. znamená každoroční slavnost posvěcení chrámu nebo kláštera, tedy tolik co naše posvěcení.

☉☉Pánek Augustin, mathem. čes. (* 3. pros. 1843 v Praze), studoval reálku v Pisku a král. český polytechnický ústav zemský v Praze, jež absolvoval r. 1867. V roce následujícím byl učitelem vyššího reálného gymnasia dra F. Cupra, načež r. 1869 jmenován asistentem vyšší matematiky u profesora dra F. J. Studničky na zmíněný jíž polytechnice, kdež působil po čtyři léta. V té době zastával též úřad učitele na první veřejné sladovnické škole v Praze. R. 1870 nabyl učitelské approbace z matematiky a fysiky pro vyšší reálky s vyučovací řečí českou a r. 1872 habilitoval se jako soukromý docent vyšší matematiky na královské české zemské polytechnice v Praze. R. 1873 stal se supplujícím učitelem městské střední školy na Malé straně v Praze, kdež po roce jmenován byl profesorem. V hodnosti té působil tu až do r. 1892, kdy uvedený ústav byl převzat do správy státní jako c. k. státní střední škola, načež po rozdělení této ve dva samostatné ústavy přešel r. 1895 na c. k. státní reálku na Malé straně. R. 1896 udělen mu název i hodnost mimořádného profesora při c. k. čes. vysoké škole technické v Praze a r. 1897 svěřeny mu nově tu zavedené přednášky o základech vyšší matematiky, jež vedle jiných dosud koná na prospěch posluchačů zcela mu oddaných; patříť **P**. mezi nejoblíbenější učitele vůbec. **P**. jest mimoř. členem Královské české společnosti nauk, dopisujícím členem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění a čestným členem Jednoty českých matematiků v Praze. Vědecké práce jeho vztahují se k různým oborům matematiky; zvláště s úspěchem pěstuje počet integrální a počet pravděpodobnosti. Napsal: *O ustanovení v zorců logaritmických a goniometrických z rovníč diferenciálních* (Praha, 1871). V časopise »Zprávy Jednoty českých matematiků« uveřejnil: *Stanovení přibližné hodnoty pro odmocninu $\sqrt{a^2 + b^2}$* (1870), a další tři články z počtu integrálního (1870, 1871). Do »Zpráv spolku architektů a inženýrů v království Českém« napsal *Příspěvek k nauce Navierově o řetězových mostech* (1873). (Totéž v něm. Zprávách.) V »Archivu matematiky a fysiky« uveřejnil *O účinku pólu magnetického na kruhový proud elektrický* (1876). Do »Časopisu pro pěstování matematiky a fysiky« přispěl články: *O některých integrálech omezených* (1872); *O základních vzorcích goniometrických* (1872); *O logaritmické transcendentě* (1874); *Důkaz vzorce pro zrcadla* (1874); *O součtu čísel kubických* (1875); *Elementární způsob vyšetřování křivek v rovině*

(1875); *O posloupnosti geometrické* (1876); *Poučka binomální v počtu pravděpodobnosti* (1876); *Príspevek k počtu pravděpodobnosti* (1876); *O některých poučkách trigonometrických* (1876); *O matematické a morální naději* (1877, 1878); *O trojúhelnících racionálních* (1877); *Vypočítávání trojúhelníka, dány-li jsou tři strany nebo dvě strany a úhel jimi sevřeny* (1878); *O vzorci vyjadřujícím plochu čtyřúhelníka pomocí stran jeho* (1879); *Poznámka o čtyřúhelníku* (1879); *O ustanovení v zorce pro plošný obsah trojúhelníka, jsou-li dány strany jeho* (1880); *Experimentální určení Ludolfského čísla π* (1881); *Počty pravděpodobnosti v geometrii* (1882); *Poznámka ku řešení rovnice tvaru $x^{2n} + px^n = q$ a rovnice kubických* (1882); *Pravděpodobnost a posteriori* (1883); *Príspevek k počtu pravděpodobnosti* (1884); *Julian Vervaet. Nekrolog* (1885); *Úloha z počtu pravděpodobnosti* (1886); *Poznámka o cisoidě Dioklově* (1886); *O jistě řadě nekonečné* (1888); *Život a působení P. Václ. Šimerky. Nástin životopisný* (1888); *Kornel Plch. Nekrolog* (1889); *Drobnost z trigonometrie* (1890); *Svěcení pomníku P. Václava Šimerky v Praskačce* (1890); *Řešení Laurentovy úlohy z počtu pravděpodobnosti* (1890); *O jistém problému z počtu pravděpodobnosti* (1890); *Problém z geometrické pravděpodobnosti* (1891); *Planimetrické odvození i Heronova vzorce pro plošný obsah trojúhelníka* (1891); *O životě a působení dra Emila Weyra. Nástin životopisný* (1894); *O průměrové rovnici elipsy* (1895); *Vyčíslení jistých Eulerových integrálů neomezených* (1898); *O životě a působení Martina Pokorného. Nástin životopisný* (1900); *O jistých integrálech pseudoelliptických* (1901). V »Rozpravách České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze« vydal *O některých integrálech Eulerových* (1893) a ve »Věstníku Král. české společnosti nauk« *O vyčíslení integrálův Eulerových společnou situací algebraickou* (1893). Dále pro »Výroční zprávy o obec. gymnasiu reál. spojeném s vyššími třídami gymn. i reál. (městské střední škole) v Praze« napsal: *Príspevek ke trigonometrii a Některé úlohy zakládající se na počtu pravděpodobnosti* (1880), *Několik slov o mathematice v chemii* (1881); *O zvláštním integrálu omezeném* (1884); *Kterak se vypočítá povrch pásu na ploše kulové* (1887); *Transformace elliptického integrálu prvního druhu s modulem soujenným na tvar $P + Q\sqrt{-1}$* , *O transformaci jistého integrálu s interpretací geometrickou a Drobnosti z matematiky* (1888); *O vyčíslení zvláštního integrálu* (1890). V »Encyklopaedii paedagogické« napsal heslo *Algebra* (1883) a v Durdíkově »Paedagogice pro střední školy« *Mathematika* (aritmetika, algebra; planimetrie, trigonometrie, stereometrie, analytická geometrie; 1890). Mimo to podal hojný počet úloh, posudků a referátů a pro »Světozor« a »Almanach České akademie« několik životopisů. Roku 1870 a 1871 byl spoluredaktorem »Zprávy Jednoty českých matematiků« a od r. 1884 jest redaktorem »Časopisu pro pěstování mathe-

matiky a fysiky«, o jehož rozšíření má zásluhy největší; byl časopis tento dlouhá léta jedinou osou vnější činnosti spolkové, takže jeho rozkvět znamená i rozkvět Jednoty, vedoucí v poslední době též k úspěšné činnosti nakladatelské. Je též odborným redaktorem v »Ottově Slovníku naučném«, do něhož napsal více nežli 150 hesel. *Sd.*

Panem et circenses (lat.), chléb a hry (v cirku), heslo římského lidu za doby císařské. Citát z Juvenala X, 81.

Panenská blána viz Hymen.

Panenská okurka, bot., viz Datura.

Panenské ostrovy viz Virginské ostrovy.

Panenství je tělesný stav, v němž nalézá se pohlavně dospělá děvce, dokud tělesně neobcovalo, a vyznačuje se hlavně neporušenou blanou panenskou (v. Hymen); první souloží bývá obyčejně blána panenská roztržena — tu pak mluvíme o defloraci. V soudním lékařském ohledě jest zjištěné p. důležitě o rozvod, po případě rozloučení manželství, nález pozbytého p. může pak býti důkazem spáchaného zločinu smilného násilí. *Rg.*

Pantheismus (rec.) nazývá Krause Karel svou soustavu, poněvadž podle něho vše v Bohu jest obsaženo, na rozdíl pantheismu. Český tudíž p. v s e v b o ž s t v í, pantheismus všebožství. *Srv. Krause I.*

Panerai [-râi] R u g g e r o, malíř italský (*19. břez. 1862 ve Florencii), žák tamní akademie a Fattiorho. Z jeho maleb třeba uvést: *Nemocný kůň*, *Mazepa* na světové výstavě r. 1889 v Paříži a j. *FM.*

Pánev: 1) P. nazývá se vůbec plochá, málo prohloubená nádoba, v níž něco se paří, vaří, smaží, tře neb i peče a p. Bývá část náčiní kuchyňského nebo součástí zařízení průmyslových, hlavně průmyslu chemického. K páním počítají se zejména všechny nádoby otevřené neb jen lehce kryté, sloužící k tomu, aby pomocí ohně různým roztokům se dodala větší koncentrace. Tvoří-li se při tom krystally, vybírá a odvádí je zvláštní měsidlo (p. T h e l e n o v a). Pánve kuchyňské mívají rozmanitý tvar, opatřují se také dlouhými držadly neb i nožičkami, staví se na ohniště a slouží ku pražení, na ryby, na omeletky, na pečivo, na mléko atd.

Z p r ů m y s l o v ý c h pávní jsou nejznámější pánye pivovarské, rmutové a mladinkové. Jsou buď kulaté neb čtyřhrané a vytápějí se buď ohněm nebo parou. Vytápění ohněm jest způsob starší a dosud nejoblíbenější, ač velice neusporný, při němž se z tepla využívá, zejména při rmutování, třeba jen 10 %. Pánve parní dávají stejný výrobek, jsou mnohem úspornější a manipulace při nich je pohodlnější. Mají buď topící plášť aneb topící tělesa pevná, nebo topící tělesa otáčivá, tvořící zároveň michadlo při pávní rmutové. Topící plášť obyčejně se rozděluje, část vyhřívá dno a část okolek pánye. Obliby sládků docházejí

zejména pánve se dnem úplně rovným, poněvadž var v nich je stejný s varem v obyčejné pánvi ohňové. Dno bombované má sice zdánlivě výhodu větší bezpečnosti a pohodlnější konstrukce, ale sloupec kapaliny jest uprostřed vyšší než při kraji. Materiál pánvi bývá železo, některé firmy stavějí však dosud pánve měděné tvaru vejčitého neb i kulovitého. Z pánví s pevnými topivými tělesy jmenujeme **p. L i p p s o v u**, čtyřhranou se zakulaceným dnem.

U starých **r u č n i c** nazývala se pánvi, pánvici nebo pánvičkou zapalovací jamka na zámku ručnice, do kteréžto jamky se sypal prach. Zapalování dalo se úderem křemene v kohoutku.

P. u l o ž i s e k jest ta část ložiska, která bezprostředně objmá čep. Původně slovem tím označováno jednoduché lůžko pro čep nožní. Správnějším by byl lidový název čepovice, po různu v naznačeném smyslu také užívány. Ložiskové pánve bývají nejčastěji mosazné, bronzové neb z bílé komposice a dvojdílné. Kde má přístup voda, tam dávají se také pánve z tvrdého dřeva bukového nebo guajakového. Účelem pánvi ložiskových je zmenšiti tření čepové a umožniti snadnější výměnu při nastalém opotřebení. Kde, jako na př. při ložiscích klikových, vyskytují se střídavé tlaky postranní, děláva se **p.** také trojdílná neb i čtyřdílná. *JPok.*

2) P. (pelvis) v **a n a t.** je kostěný kruh, uzavírající dole trup a sloužící ku připojení dolních končetin. U člověka skládá se ze 4 kostí, a to vzadu kosti křížové a kostrče, tvořících pokračování paterě, a ze 2 kostí bočních, tvořících postranní a přední stěnu pánevní. Kost' křížová (*os sacrum*) podoby klínovité s úzkou stranou dolů povstala z 5 pozměněných obratlův, obsahuje pokračování dutiny míšní a míchu rozpadlou v několik silných kmenů nervových. Prostřední část' kosti křížové nazývá se tělo a postranní křídla a na rozhraní mezi oběma nalézá se na přední i zadní ploše po 5 párech otvorů, jimiž ony konečné nervy míšní vystupují a opatřují útroby pánevní, povrchní měkké části na pánvi a dolní končetiny. Kostrč (*os coccygis*) tvoří pohyblivý přívěsek kosti křížové a skládá se ze 4—5 zakrsalých obratlů. Každá kost' boční (*os coxae*) skládá se ze 3 kostí, a to: kyčelní (*os ilei*), sedací (*os ischii*) a stýdké (*o pubis*), jež jsou v dětství chrupavkou od sebe odděleny v místě, kde na zevní ploše je polokulovitá prohlubenina zvaná puška, v dospělém věku tvoří jedinou kost'. Do pušky jest zasazena hlavice kosti stehenní a tvoří kulovitý kloub ve všech směrech pohyblivý, kloub kyčelní. Kost' kyčelní a sedací tvoří postranní, kosti stýdké přední stěnu pánve. Kostí stýdké obou stran jsou v čáře střední spolu spojeny chrupavkou a vazy ve sponě stýdké. Kostí kyčelní jsou spojeny s kostí křížovou v kloubu kyčlo-křížovém. Pod sponou stýdkou rozbihají se kosti stýdké na obě strany a tvoří u muže úhel, u ženy oblouk, zvaný stýdký

(*angulus, arcus pubis*). **P.** mužská jest vyšší, užší, kosti hrubší, hranatější a drsnější než u ženy a zužuje se nálevkovitě od hora dolů. **P.** ženská je nižší, širší, kosti hladší a stihlejší, zúžení od hora dolů mírnější. Hoření otvor pánve nazývá se vchod, dolení východ, mezi oběma leží hlubina čili dutina pánevní. Touto dutinou musí projiti dítě při porodu. K posouzení prostrannosti pánve měří se na ní určité vzdálenosti, zvané průměry. Kde jest jeden neb několik průměrů zkráceno o více než 1 *cm*, mluvíme o úzké pánvi. Ta je důležitou překážkou porodu. Úzkých pánví je několik druhů, nejčastější jsou ploché, t. j. od předu do zadu zúžené, a pak takové, jejichž všechny průměry jsou zkráceny buď stejnoměrně nebo nestejněměrně. Křivice čili anglická nemoc (*rachitis*) v dětství jest častou příčinou těchto úzkých pánví. K měření různých průměrů pánevních slouží zvláštní nástroje zvané pelvimetry. Všechny skoro mají cenu jen relativní a lze se bez nich obejít a nahraditi je jen odhadnutím zevních měr rukama a vyhmátáním vnitřního prostranství v pánvi, zvláště změřením vzdálenosti kosti křížové od dolního kraje spony stýdké prstem. Důležité jest pro každou poprvé těhotnou, dáti se 4—6 neděl před očekávaným koncem těhotenství lékařem vyšetřiti co do rozměrů pánve, aby nebyla teprv při porodu překvapena úzkou pánví a třeba i nemožností porodu. *Ra.*

P. ostatná viz *Akanthopelvis*.

3) P. v **g e o l o g i i** nazývá se seřadění souhlasně uložených vrstev, při kterém střed kruhovitého *n.* ellipsoidního prostoru jest obloukovitě snižen, kdežto okraje jeho jsou zvýšeny. Zhruba srovnati bychom mohli **p.** s neckami, při čemž ovšem, ježto tvořena jest větším počtem vrstev, bylo by třeba mysliti si několik necek menších a menších do sebe vložených. Jest patrné, že směr vrstev na okraj, t. zv. okrajní směr pánvový, jde do vnitř a že střed, t. zv. jádro pánvové, zaujato jest nejmladšími vrstvami. Okraj pánve nazývá se také ohybem a přímka, která jest vedena středem na podél ellipsy, střední čarou pánvovou. Povstání pánve má za příčinu vytvoření záhybů čili vrásů v kůře zemské a není **p.** nic jiného než spodní část' velkého vrásu, jemuž sedla chyběj. V přírodě zřídka možno pozorovati **p.** jednoduše vytvořenou, obyčejně se toto seřazení vrstev stává složitým tím, že vrstvy na okraj utrpěly druhotnými pohyby, tak že bývají na místech těch mnohonásobně zohýbány a obrys pánve poměněn tím v čaru laločnatě vykrojanou. *Pa.*

Panfobie (z řec.), chorobná přestrašenost, při níž osoba všeho se leka. Příznak ten bývá pozorován u různých duševních nemocí, nejčastěji pomíjivě ve stavech mráкотné oblouznutosti, kde citová sféra jest úzkostně vzrušena a vědomí zatemněno. Něhdy také vyskytá se **p.** trvalejší u vrozené či získané zblbělosti. *Kfr.*

Pangani: 1) **P.**, řeka v Německé Výhodní Africe, vzniká v horách Moeru a na jižním svahu Kilima Ndžara z několika pramenů, z nichž hlavní jest Rufu nebo Lufu, přijímající řadu bystřin, zvláště Rombo nebo Lumi. Spojený tok teče k j. a jv., pije v pravo Komazi a v levo Urengere, břehy jeho jsou terasovité, severní skalnaté a pusté, jižní však nízký a bujně zarostlý. Horní tok jest dlouhý asi 168 km, široký 30—50 m a staví plavbě v cestu řadu překážek, zvláště úskalí a prahů. Pak vstupuje **P.** do širokého a velmi úrodného údolí, avšak ještě 100 km nad ústím tvoří vodopády Marketiny a teprve pod nimi počíná dolní, bez překážky splavný tok, do něhož vlévá se Mkomasi a Luengera. Reka ústí do Pembské úžiny Indického oceánu v šířce 1500 m, úhnná její délka jest 420 km, v ústí jest rozsáhlá korálová mělčina hluboká jen 13 m. Parníky plují po řece vzhůru 40 km až k Čogve, kdežto výše provozuje se plavba jen lodkami. Při dolním toku jsou četné plantáže cukrové třtiny německé »Panganigesellschaft«, která vznikla r. 1897 se základním kapitálem 500.000 marek v Berlíně a má na 15 let monopol výroby cukru a rumu v údolí řeky.

2) **P.**, město na severním břehu t. v levo při ústí řeky **P.**, na plochem pobřeží chráněném nábržní zdi, mezi příkrými korálovými skalami a rozsáhlými kokosovými plantážemi, má asi 10.000 obyv., mezi nimi 16 Evropanů, městu, 179 kamenných domův a asi 1000 hliněných chatřičí, 2 tvrze, okresní úřad, hlavní celní úřad, jednatelství poštovní a telegrafní, faktorii německé Východoafrické společnosti, skládá se ze čtvrti arabské a černošské, uličky má úzké a klikaté, pitnou vodu špatnou. **P.** náleží k větším obchodním osadám Německé Východní Afriky a jest východiskem četných karavan. Dovoz činí 271.439 doll. a vývoz (cukr, sloň atd.) 191.755 dollarů. Tšr.

Pange lingua gloriosi corporis mysterium (»Zvěstuj těla vznešeného, jazyku náš, tajemství«), hymnus Tomáše Aquinského o Svátosti oltářní.

Pangenesis (rec.): 1) **P.**, domněnka Darwinova, dle níž buňky těla ústrojencův za vývoje i dospělosti obsahují základní částičky či gemmule, rozměrů velmi malých. Částičky tyto ovládají tvar i činnost buněk, jsou schopny pomnožení, podléhají změně působením jistých vlivův i zániku. Stěhují se z celého těla do buněk pohlavních, když pak z buňky pohlavní vzniká nový ústrojec, opět se do buněk jeho rozsazují. Domněnka tato jest podkladem, sloužícím k výkladu hlavních jevů biologických, zvláště: dědičnosti, pohlavního i nepohlavního pomnožení, parthenogenese, hybridisace, atavismu, zrůdnosti, proměnlivosti, stárnutí a smrti. Kritiku této domněnky viz v díle Y. Delageově, La structure du protoplasma et les théories sur l'hérédité et les grands problèmes de la biologie générale (Pař., 1895).

2) **P.** intracellulární viz de Vries.

Pangeometrie, též geometrie absolutní, neeuklidovská, slove geom. theorie, která počátkem XIX. století vznikla na základě revize Euklidovy nauky o rovnoběžkách. Tato nauka zakládá se na proslulém 5. postulátě (11. axiom): Dvě přímky sečené přímkou třetí tak, že na jedné straně sečný jest součet obou přilehlých vnitřních úhlů menší úhlu přímého, byvše dostatečně prodlouženy protínají se, a to na oné straně sečný. Již Legendre a Gauss zabývali se otázkou, nelze-li tohoto postulátu v geometrii postrádati; lze jej sice nahraditi jinými, více nebo méně totožnými, ale nelze ho přesně dokázati. Lobachevskij (v. t.), postaviv se na nové stanovisko, ukázal ve spisech university kazanské r. 1826, 1829, 1836—38, že lze zbudovati přesnou, odporů prostou geometrii, která nepředpokládá postulát Euklidův a která následkem toho připouští věty: Bodem lze ku přímce vésti dvě rovnoběžky. Součet úhlů v trojúhelníku jest menší úhlu přímého; součet ten není pro všechny trojúhelníky stejný. K výsledkům těmto, na pohled absurdním, ale s geometrií Euklidovou logicky stejně oprávněným, dospěl též r. 1832 maďarský učenc Jan Bolyai (v. t.). Zaslouhou matematika Hoüela staly se práce tyto v překladu francouzským obecně přístupnými a známými; rozšířily značně obzor geometřův a přivodily nové obecné názory o povaze prostoru a útvarů geometrických. Nazván proto Lobachevskij Koprníkem v geometrii (dle výroku angl. matematika Sylvestera). Základy geometrie prozkoumány pak za tím účelem, aby se poznalo, které pravdy geometrické jsou původu ryze empirického a které ryze racionálního. V tom směru důležitý jsou spisy: Riemann, Ueber die Hypothesen, welche der Geometrie zu Grunde liegen (1867) a Helmholtz, Ueber die Thatfachen, welche der Geometrie zu Grunde liegen (1868). Beltrami v pojednání Saggio di interpretazione della geometria non-euclidea (1868) dospěl k překvapujícímu výsledku, že věty geometrie Lobachevského, které — pokud se roviny týče — s obyčejnými názory se nerosovávají, skutečně jsou na plochách s negativnou konstantní křivostí, jakou jest na př. pseudosféra, vznikající otocením traktorie přímky kolem této jakožto osy. Geometrie Lobachevského předpokládá přímku nekonečnou; to není však nutným požadavkem vědeckým, ba můžeme též vytvořiti přesnou teorii geometrickou, pokládající přímku za uzavřenou. Tu pak můžeme buď s Riemannem za to míti, že každé dvě přímky z jednoho bodu vycházející ještě ve druhém určitém bodě se setkávají (jako hlavní kružnice na kouli), aneb rozhodnouti se pro mínění Newcombovo a Kleinovo, že dvě přímky, ze společného bodu vycházejíce, k bodu tomu se vracejí, podruhé se neseťkávají. V geometrii Riemannově bodem lze vésti ku přímce dvě imaginární rovno-

běžky; součet úhlů v trojúhelníku jest větší úhlu přímého (jako v trojúhelníku sférickém). Klein v pojednání Ueber die sogenannte Nicht-Euklidische Geometrie (1871) ukázal souvislost geometrie Lobačevského s Cayleyovou teorií metricky.

Všechny tyto výzkumy vedly k poznání, že prostor, ve kterém jest možný pohyb neproměnných útvarů, může býti trojího druhu: prostor Euklidův, prostor Lobačevského a prostor Riemannův. Geometrii prostorů těchto lze analyticky vyjádřiti týmiž vzorci, které budou se rozeznávati jen hodnotami jisté konstanty, nazvané křivostí prostoru. Křivost tato v prostoru Euklidově rovná se nulle, v prostoru Lobačevského jest záporná, v prostoru Riemannově kladná. Klein nazval geometrii těchto prostorů geometrii parabolickou, hyperbolickou a elliptickou.

Společným názvem slují podle Gausse geometrii neeuklidovskou, dle Lobačevského *p*-ii či geometrii imaginární, dle Bolyaie geometrii absolutní. Geometrie tyto souvisí s geometrií prostoru *n*-rozměrného, která logicky jest možná a vědecky prospěšná, třeba existenci prostoru takového nelze srovnati se zkušeností. Avšak mnohé problémy, které geometrie kladla analysi, vedly přirozeně od dvou a tři veličin proměnných k počtu jich zcela obecnému. Výsledky, ke kterým analyse takto dochází, mohou co nejpohodlněji býti vysloveny užitím terminologie geometrické, byť i nebyly možny v prostoru obyčejném; obecná stanoviska tím získaná jsou geometrii vůbec na prospěch.

Literatura: Flye St Marie, Éudes analytiques sur la théorie des parallèles (1871); Frischauf, Elemente der absoluten Geometrie (1876); Tilly, Essai sur les principes fondamentaux de la géométrie et de la mécanique (1879); Killing, Einführung in die Grundlagen der Geometrie (1893); Engel-Stäckel, Urkunden zur Geschichte der nicht-euklidischen Geometrie (1900).

Pangermanismus, vše germanství, výraz pro společenství všech germánských národů (Němcův, Angličanů, Nizozemců, Dánův atd.).

Pangolin, zool., viz Luskouni.

Panharmonikon (řec.) jest druh orchestronu, vynalezený r. 1807 od Maelzla.

Panhellénios Πανελλήνιος slul řecký bůh Zeus na Aigině, kdež měl kult a chrám na hoře t. jm. Hadrian jemu vystavěl v Athénách na jihu města skvělou svatyni, Panhellénion zvanou, a zařídil slavnost Panhellenii.

Panhellénismus (řec.), vše hellénstvo, t. j. snaha Řeků (Hellénů) o sloučení všech kmenů hellénských v jeden mohutný celek státní.

Panchart viz Bastard 2).

Panicale viz Masolino da Panicale.

Pánický strach viz Pánika.

Panicula [-ku], bot., lata, v. Květenství.

Panicum [-kum] L., proso, rod trav z podčel. *Panicoidae*, obsahující lleté n. vytrvalé rostliny s květy sestavenými buď v klasech prstovitě sestavených nebo v latách, jejichž všechny klásky obsahují květ obojaký a 3 nestejně plévy, obyčejně bezosiné, z nichž nejhořejší někdy chová kvítek prašný. Okvětí jest 2listé, dužnaté; čnělky jsou prodloužené, z konce pluch vycházející, a kožovitá plucha objímá s pluškou ztěsna obilku. *P.* dělí se ve 4 podrody: 1. *Digitaria* Scop., jejíž květenství rozděleno jest prstovitě ve 2 i více jednostraných klásků a jejíž klásky stojí obyčejně po 2—4 spolu. Sem náleží vedle jinych zejména *P. sanguinale* L., rosička krvavá n. rosa (*Bluthirse*), planě rostoucí na písčínách a pro obilky místy také pěstovaná. Pouze planě roste na písč. místech v Čechách *P. glabrum* Gaud., r. holá. — 2. *Miliaria* Trin. Lata jest rozkladitá, převíslá, s klásky tence a dlouze stopočnými. Sem náleží ze Sev. Ameriky pocházející a v okolí Vidné zdivočelá a k vázání suchých kytic užívaná *P. capillare* L. a z Vých. Indie k nám přenesená *P. miliaceum* L., proso obecné (*Hirse*). Toto dosahuje téměř 1 m výšky a má kopinaté listy i pochvy jejich dlouze chlupaté. Pěstuje se v teplejších krajinách a spolu i v severových. Čechách dosti hojně pro obilky, které pluch zbavené jménem jáhly známy jsou jako výživný pokrm. Druhy užívalo se jich jménem *semen Milii* jako prostředku diuretického — 3. *Echinochloa* P. Beauv. Lata se skládá z jednostraných složených klásků, jejichž nejhořejší plévy jsou buď hrotité neb osinaté. Jako obtížná buřeň toho rodu známa jest kuří noha n. ježatka, *P. Crus Galli* L. — 4. *Setaria* P. Beauv. Má latu klasovitou z části bezkvětou se štetinovitými pastopkami, které přesahují větveky plodné. Jako buřeň roste v Čechách obecně *P. viride* L., bér zelený, a méně často *P. glaucum* L., b. sivý, a *P. verticillatum* L., b. přeslenatý. Pro obilky pěstuje se v jihových. Evropě a v teplejších zemích tu a tam též zdivočelý *P. italicum* L., b. obilný n. vlašský, známější jménem mohar (muchar n. mušec) n. jako odrůda b. německý (*P. germanicum* Roth). Dotud uvedené druhy jsou vůbec lleté. Z vytrvalých druhů prosa pěstuje se v Guinei, v Západní Indii a j. zvláště pro pici *P. jumentorum* Pers., p. skotové, a v Egyptě i pro zrna *P. turgidum* Forsk., p. oduřalé. *P.* v ohledu hospodář. viz Proso.

Panichida (панихида), v pravoslavné církvi zádušní služba konaná před pohřbením, pak obyčejně 3., 9., 20. a 40. den po smrti, v den narození, jmenin a smrti zesnulého. V podstatě jsou to modlitby za zesnulého, jejichž pořad vyložen jest ve knížce »Posledovanije parastasa, sirěč velikija panichidy« (Kijev, 1876), v Oktoichu a Zaltáři. Po pdě následuje obyčejně litija, zkrácená modlitba za zesnulého při vynášení těla z domu, jakož i při zádušní mši. Jméno *p.* (z řec. πέν a υξ)

znamená doslovně celonoční službu a vzniklo odtud, že za pronásledování křesťanů modlitby ty konaly se v noci.

Pánika, pánský n. pánický strach, náhlé zděšení, uleknutí, které při nastalém nebezpečnosti uchvacuje všechny lid, na př. v divadle, v kostele nebo jiné veřejné místnosti, ozve-li se výkřik »hoří!« tak, že bez rozmyslu řítí se k východu, což vede k velikým úrazům a pohromám. Výraz **p.** odvozuje se od řec. Πάν (v. t.).

Panikonografie (řeck.), rozmnožování autografických kreseb způsobem, který vynalezl r. 1850 v Paříži Jos. Gillot, po němž dáno mu též pojmenování gillotáž. Způsob tento záleží v tom, že výkres pořízený na desce zinkové mastnou černí se pokryje, okolní pak prázdna místa kyselinou vyleptají. Tak dostaneme na desce vyvýšenou kresbu (cliché), kterou můžeme pod lisem tiskařským s desky otiskovati. Způsob tento vedl k vynalezení zinkografie. Ostatně viz Chemigrafie.

Panin, šlechtický rod ruský (původu prý italského); v Rusku připomíná se od století XVI.: Nikita **P.** za Ivana Hrozného vystupuje r. 1572. V XVII. stol. a na počátku stol. XVIII. připomínají se mnozí z rodu jako »vojevůdové«. Nejznámější členové rodu jsou: Nikita Ivanovič (*1718—†1783) r. 1747 nastoupil dráhu diplomatickou v Dánsku a pak ve Štokholmu (1747 až 1759), kde proti straně francouzské hájil zájmů Ruska. Od r. 1759 byl vychovatelem velkoknížete Pavla Petroviče. V převratu z r. 1762 měl činnou účast a učinil pak pokus přimět Katerínu ke změně vládního systému. Katerína neměla k němu důvěry, ale podržela ho na jeho místě, a **P.**, od r. 1767 již ruský hrabě, nabyl pak rozhodného vlivu na zahraniční politiku ruskou. Snahou jeho bylo spojití severní mocností (zejména spolek s Pruskem byl vždycky v jeho programu) proti Francii a Rakousku, neměl v tom však úspěchu (Bedřich II., Švédsko). Úspěšnější byla jeho politika v Polsku. S císařovnou jsa vždycky v napjatém poměru, pro poměr k Prusku rozešel se s ní docela a r. 1781 odstoupil. **P.** je zajímavý zjev v ruském životě veřejném svým netajným odporem k carskému absolutismu. — Jeho bratr Petr Ivanovič (*1721 — †1789) bojoval proti Tatarům a Švédům, účastnil se slavné války sedmileté a turecké; r. 1774 potlačil bunt Pugačeva. R. 1762 byl generál en chef, spolu byl jmenován senátorem a členem státní rady; r. 1767 byl povýšen na ruského hraběte. Od r. 1775 žil v soukromí. **P.** není bez významu pro vývoj ruského vojenství zavedením myslivcův a lehkého dělostřelectva. — Nikita Petrovič (*1770 — †1837) z vojska přestoupil k diplomacii a byl vyslancem v Berlíně (1797 až 1799), kdež pracoval pro koalici proti Francii. R. 1800 jako mistokancléř upadl v nemilost u Pavla I. a ačkoliv Alexandr I. hned mu úřad vrátil, **P.** záhy odstoupil a

zemřel v zátisi. — Jeho syn Viktor Nikitič (*1801 — †1874) sloužil nejprve diplomaticky, pak přešel do ministeria spravedlnosti a v l. 1841—1862 byl sám ministrem. Ve svém úřadě **P.** byl muž forem a byrokracie a nepřál reformám; proto r. 1862 odstoupil. Od r. 1869 byl ředitelem druhého oddělení carské kanceláře. V pracích o selské reformě měl veliký podíl, třeba často proti vlastnímu přesvědčení: **P**-tu němě plnil osobní vůli carova.

Panini, slavný grammatik indický. Pocházel z kraje Gandhárů (Gandarů) v sz. Indii. Kdy žil, nelze přesně určit, a mínění rozl. učenců kolísají v té přičině o celá století. Podle starobylosti jazyka, jemuž **P.** učí, jest pravdě podobno, že žil ještě před vystoupením Buddhovým. **P**-ova mluvnice obsahuje v 8 knihách v stručných pravidlech, pro krátkost užívajících i rozličných mnemotechnických prostředků, podrobný výklad jazyka sanskrtského, který po všechny doby zůstal základem mluvnictví indického vůbec: účinnost a úplnost jeho asi je příčinou, že mluvnice starší zanikly. Mluvnice **P**-ova bývala později hojně komentována a zpracovávána: z prací toho způsobu je nejstarší Patañdzaliova Ma h á b h á š j a m asi z II. stol. př. Kr. — Nejlepší vydání je Böhlingkovo (Bonn, 1839—40, 2. vyd. Lip., 1887, s něm. překl. a výkl.). Ztý.

Panini (také Pannini) Giovanni Paolo, malíř italský (*1695 v Piacenze — †1768 v Římě). Zdržoval se po dlouhý čas v Římě, kde se učil u Andrea Lucatelliho a Benedetta Luttiho. R. 1732 odebral se do Paříže, kde byl členem král. akademie. Maloval nejvíce architektury a interiéury a k nejlepším jeho obrazům náležejí: *Vnitřek basiliky sv. Petra v Římě* (v Louvru pař.); *Zbytky staveb slohu dórského* (t.); *Pohledy z Fora a Colossea římského* (v Castle Howardu v Anglii) a j. Mnohé jeho obrazy ryli P. Augier, P. le Bas a j.

Paniónie, slavnost kmenová, kterou pořádali Iónové maloasijské na předhoří Mykalské na počest Poseidóna Helikónského. *klk.*

Panipat, m. v distr. karnalském, prov. Pendžábu brit. Indie, východisko býv. obchodní cesty do Ambaly, má 27.547 obyv. (1891). Zbudováno jest na pahorku ze stáletých trosek a obeháno hradbami, před nimiž rozkládají se předměstí. Následkem nezdravého podnebí a zbudováním žel. trati z Dehli do Pendžábu přeneseny byly úřady do Karnalu a obchod poklesl. Vyváží se něco málo výrobků řemeslných, měděného nádobí, látky lněné a koberce.

Panirování (z franc.), obalování kousků masa určených k smažení (fízků, kuřátek, kotletek, ryb) v mouce, rozkloktaném vejci a strouhané housce.

Panis (lat.), chléb.

Panisus Koenike, rod vodulí, blízko stojící rodu *Hydryphantes* Koch. Kůže pokryta papillkami, často i chitinovými štíty. Ústní orgán podobný jako u *Hydryphanta*, po-

dobně i epimerální štít a area genitální. Erechthasthety na dlouhých násadcích, desky genitální nesou mohutné štětiny. Nohy bez štětín plovacích. Nepárové oko na čele schází. Anatomie zpracována od Michaela. Žlázy pohlavní ve formě vaku coelomového. Do palpů (makadel) ústí zvláštní orgán neznámé funkce, snad podobného cosi, jako tykadlová žláza korýšů. Žije v prudkých vodách na kamenech. Asi 3 evropské a několik severoamerických forem. U nás dosud nezjištěn.

Panixský průsmyk v Alpách Glarnských v kant. glarnském, spojující údolí ř. Línthy s údolím Rýna v Graubündenu, vysoký jest 2410 n. Památný jest přechodem ruské armády pod Suvorovem na ústupu po bitvě u Curichu r. 1799.

Panizza O s k a r, satirik něm. (* 1853 v Chyžici). Pochází z franc. rodiny hugenotské a vystudoval lékařství. Po studijních cestách ve Francii a Anglii vrátil se do Mnichova a zabýval se spisovatelstvím. R. 1895 byl odsouzen k vězení jednoho roku, ježto v jeho tragédii *Das Liebeskonzil* (Curich, 1895, 3. vyd. 1897) shledán byl přestupek rouhání. Napsal mimo to: *Londoner Lieder* (Lip., 1887); novelly *Dämmerungsstücke* (t., 1890); *Aus dem Tagebuche eines Hundes* (t., 1892); *Visionen*, < *Skizzen und Erzählungen* (t., 1893); *Dialoge im Geiste Huttners* (Curich, 1897); *Das Haberldreiben im bairischen Gebirge* (Berl., 1897), a tragédii *Nero* (Curich, 1898), kdežto peprné jeho satirické spisy: *Die unbefleckte Empfängnis der Päpste* (Cur., 1893); *Der deutsche Michel u. d. römische Papst* (Lip., 1894) a *Abschied von München* (Curich, 1896), byly konfiskovány.

Panizzi [-icij] A n t o n i o, učenec italský (* 1797 v Brescellu [Modena] — † 1879). Studoval práva v Parmě a jako advokát účastnil se čile ruchu politického, zvláště r. 1821 revoluce piemontské. Prchl po té do ciziny a odsouzen in contumacia k smrti a jmění jeho konfiskováno. Zdržoval se nejprve ve Švýcarsku jako učitel angličtiny, pak v Anglii, zejména v Liverpoolu, kde seznámil se s Ugem Foscolem. R. 1828 byl jmenován profesorem řeči a literatury italské na universitě londýnské, r. 1831 prostřednictvím lorda Broughama výpomocným bibliotekářem v British Museum, v jehož tiskovém oddělení stal se přednostou r. 1837. P-ovým dílem je především stavba reading roomu a velikolepých knihových skladů tohoto musea, jakož i úplné katalogy. R. 1856 jmenován principál librarian, t. j. ředitelem Britského musea, r. 1869 povýšen pak do stavu rytířského. Také svým krajanům v Anglii prokazoval platné služby a r. 1868 jmenován senátorem král. Italského. Z jeho prací literárních dlužno uvésti předem kritická vydání »Orlando innamorato« od Bojarda (Lond., 1830—34, 5 sv.) a »Orlando furioso« od Ariosta (t., 1834, 4 sv.), pak »Sonetti e canzoni« od Bojarda (t., 1835) a napsal: *Le prime quattro edizioni della Divina*

Commedia (t., 1858) a *Chi era Francesco da Bologna?* (Lond., 1858). — Sr. Corotan, Sir Antonio P. (Lond., 1873); L. Fagan, The life of Sir Antonio P. (t., 1880, 2 sv.) a Lettere ad Antonio P. di uomini illustri e di amici italiani (Neap., 1880); P. Merimée, Lettres à M. P. 1850—70 (Pař., 1881, 2 sv.), jež vzbudily ostatek značnou sensaci své doby pro zvláštní osvětlení události z let 1850—70.

Pank K i t o, Dolnolůžičan, svého času ev. farář v Lutolu a Dešně, redigoval od r. 1852 do 1863 jediný dolnolůžický časopis »Bramborskí serski casnik«, založený r. 1848 farářem Nowkou. R. 1852 »Casnik« zanikl, ale ještě na podzim t. r. P. znova jej uvedl v život a na příští doby zachránil. Redakci převzal po něm r. 1864 Šwajla, jenž vydává list dosud. P. také jinak věnoval se potřebám lidu, jemuž vydal dvě knížечky, přeložené z němčiny: *To posolstwo* (1852) a *Mjertyn, ten wojak* (1858). P. účastnil se také pokusu o založení jakési Matice dolnolůžické po vzoru Matice srbské v Budyšině, i vydal o novém spolku sešitek *To serske Towarišstwo*; spolek však bohužel záhy zanikl. Čný.

Panka (angl. *punka*), ve vých. Indii zařízení k provětrávání přibytků. Je to pohyblivý rám, zavěšený na stropě a potažený kanafasem. Pohybuje se taháním za šňůru, čímž vzniká chládek.

Pankiewicz J ó z e f, soudobý malíř polský, měl na světové výstavě v Paříži r. 1889 výtečný obraz *Trh na zeleniny ve Varsávě*. FM.

Pankota, městečko v Uhrách na žel. dráze Arad-Gurahoncz, v zupě aradské, okr. világošském, má 4896 obyv., z nichž je 1790 Rumunů, 1711 Maďarů, 1213 Němců (1890), 3 kostely (řím. — katol., řecko-vých. a evang. helv vyzn.), ps., telegraf, lihovar, vinařství, zříceniny starého hradu.

Pánkovati (v mysliv. mluvě), seděti na bobku; zejména říká se o zajíci, že pánkuje nebo kuželkuje, když se zastavuje, na bobku sedá nebo zpřiměné tělo do výše zvedá, by větril, naslouchal a okolí přehlédl. črn.

Pankrác sv., mučieník, s'tat pryč čtrnáctiletý za Diokleciána. Památka jeho slaví se 12. květ.; v. Ledová muži.

Pankrác z e s v. Mikuláše, válečník slovenský v XV. stol. Jiskra z Brandyša, jehož rotmistrem P. byl, měl s ním značné neshody a často i boje pro jeho nezkrotnou nepoddajnost. K plnému narovnání došlo mezi nimi teprve smlouvou v Kremnici r. 1449 (4. kv.). P. pak vystupoval na vlastní vrub, jsa z Turčianska postrachem všech sousedův, i samého krále Bedřicha (IV.). Na čas držel P. Skalici a Holíč.

Pankrác, topogr., viz Nusle.

Pankration (řec.), vše boj, viz Agón.

Pankraz viz Jitřava.

Pankreas viz Mikter.

Pankreatin jmenuje se směs fermentů žlázy mikterové, připravená sražením extraktů žlázy alkoholom.

Pankreatitis (z řec.), prostý zánět mikteru, nebudí zvláštních příznaků, kdežto

haemorrhagický zánět nebo akutní haemorrhagie hlásí se prudkými neuralgickými bolestmi, náhlým kolapsem, zjevy, upomínajícími na apoplexii, prudkým peritoneálním podrážděním a náhlým omezením činnosti srdeční. Rozpoznání chorob pankreatu je vůbec nesnadné a řídí se jednak povšechnými zjevy porušeného trávení, jako velikým množstvím neztráveného tuku ve stolících, klesajícím množstvím indikantu v moči, po případě pak i vylučováním cukru močí, v druhé řadě pak zjevy místními, jež vyvolány bývají změnou objemu slinné žlázy břišní, zvláště při nádorech a cystách tohoto ústroje. V prvé řadě sluší uvéstí vliv, který má zvětšení objemu pankreatu na veliké sympatické pleteně nervové v dutině břišní, vyplývající z toho rozmanité příznaky neuralgické a poruchy činnosti srdeční. Dále mnohé nádory a cysty stávají se patrnými také na přední stěně břišní, tak že i nabodnutím jich možno se přesvědčiti o povaze tekutiny v nich obsažené, chová-li zvláště fermenty, které škrob v cukr převádějí a tuk v emulsi upravují. Mx.

Panlogismus (z řec. *πᾶς* = všecek, celý, a *λόγος* = rozum) jest náhled, že vesmír jest projev absolutního rozumu, vesmírem že rozum ten jest rozestřen, jej oživuje a řídí. Proto svět a jeho dění jest postup logický, a vše, co jest, jest rozumné. P. jest na př. soustava Heglova.

Panmure, Fox Maule-Ramsey, viz of Dalhousie, str. 882 b.

Panna viz Panenství.

Panna (*Virgo*) ve hvězdářství: 1. Šesté znamení zvířetníku, od 150°—180° délky. — 2. Veliké souhvězdí od 173°—225° rektascence a od 19° jižní do 14 1/2° sev. deklinace. Zobrazovalo se dříve na mapách okřídlenou P-nou s kyticí klasů v ruce. Do souhvězdí toho nedaleko Lva připadá bod podzemní. Heis udává 181 hvězd pouhým okem viditelných, mezi nimi 1 vel. 1. (α Spica = Klas), 6 vel. 3., mezi nimi ϵ (Vindematrix), nejsevernější větší hvězda na levém křídle, a památná podvojná γ na pasu, objevená 12. bř. 1718 Poundem, u níž mění se nejen jasnost složek, ale i barva. α Spica je podvojná, jak H. C. Vogel poznal spektroskopem (doba oběhu průvodce obnáší jen 4,1 dne). Podvojných je ještě několik (17, 31, 44, 48, 9, 84, 86, τ , φ atd.). Měnlivé jsou X, T, Y, R, U, V, S, RS. Z nich jsou bystrým zrakem viditelné za maxima jasnosti R a S. R na levém rameni klesá za 145,5 dní z vel. 6,5 na vel. 9,7—11; objevil ji Harding r. 1809. S severovýchodně od Klasu je v maximu vel. 5,7—8, v minimu vel. 12,5; perioda činí 376,4 dne a jeví nerovnosti periodické. Objevil ji Hind r. 1852. Mlhovin je v P-ně 11 větších a několik menších. Vřý.

Panna: 1) P., massiv horský v Bernských Alpách, viz Jungfrau.

2) P., kdysi král hrab v Čechách na blízkém vrchu nedaleko vsi Repčic, v hejtm. a okr. litoměřickém, jež král Sigmund zapsal

(1422) Sigmundovi z Vartenberka. R. 1423 oblehl a dobyl hradu Jan Žižka, načež už se nepřipomíná.

Panna Orléanská viz Orléanská panna.

Pannaria Del., rod lišejníků korovitých z čeledi *Pannarieae*. Stélka jest šupinkatá až listkovitě lupťovitá s krajem černomodravým jako slitým, ke středu korovitá. Plody miskovitě až knoflikovitě vypouklé, neveliké, červenohnědé, hnědé až hnědočerné. Výtrusy po osmi ve vřecku jsou vejčité, jednobuněčné, bezbarvé, často obroubené. EBr.

von **Pannasch** (také *Pannach*) Antonín, spisovatel rak. (*1789 v Bruselu — †1855 ve Vídni). Vstoupil r. 1809 do rakouských služeb vojenských, účastnil se válek r. 1813 a r. 1821 dlel jako setník u gen. štábu v Itálii i postoupil až na plukovníka. R. 1848 stal se nejvyšším velitelem národní obrany vídeňské, za krátko však se hodnosti té vzdal a vstoupil do ministeria vojenství. P. byl činný literárně a vynikl nejen jako odborný spisovatel díly jako *Terrinlehre und Terrainbenutzung* (Víd., 1834, sebrané vojenské spisy jeho vyšly pod titulem *Gesammelte militärische Schriften* t., 1848), nýbrž i jako básník a dramatik. Vydalť v letech třicátých a čtyřicátých XIX. stol. historické činohry: *Maximilian*; *Alboin*; *D. Christnacht*; později: *Mutterliebe*; *Clemence Isaura*; *Die Wette*; *Irrgänge des Lebens*; *Jhnsonos'd*; *Czerny Georg*; *Das Labyrinth der Liebe*; veselohru *Er lebt*; *Erin nerungen an Italien in Briefen und vermischte Gedichte* vyšly již r. 1826.

Panneau viz Paneel.

van **Panneels** Willelem, malíř a ryjec nizozem. (*ok. r. 1600 v Antorfě). Byl zákem Rubensovým a později cestoval zvláště po Německu. Prý také v Madridě pracoval. Zvlášť pěkné jsou jeho menší rytiny, vynikající půvabem a pečlivým provedením, jako: *David, utínající hlavu Goliášovi*, *Svati tři králové a Strojící se Venuse*. Dle P-ových originálů ryl Konrad Woumans mnoho podobizen členův aristokracie burgundské a brabantské.

Panniculus adiposus (lat.), podkožní tkáň tuková, do níž ukládají se v dobách blahobytu tělesného zrnčka tuková v množství vydatnějším.

Pannonie, provincie římská v Podunají, viz Chorvatsko, dějiny str. 346—347. — Za panství avarského vyskytují se v P-ii v VI. stol. po Kr. poprvé Slované, kteří sem byli přestěhováni nejspíše z krajín za Tatrami a byli nejbliže příbuzní s nynějšími Slovinci. Po přemožení Avarův stali se pány P. Frankové, jejichž král Ludvík Pobožný udělil Dolní P-ii v léno Pribinovi, vypuzenému z vlasti údělnému knížeti moravskému. Po Pribinovi nastoupil vládu Kocel (v. t.), po jehož smrti zmocnil se Dolní P. moravský kníže Svatopluk, kdežto Horní P. zůstala pod vladou frankou. Po smrti Svatoplukově zmocnili se P. Mad'ari a od té doby jméno její v dějinách zaniká.

Pannonius Janus viz Janus Pannonius.

Pannonové, bojovný kmen illyrský, po němž území mezi Dunajem a Sávou nazváno Pannonie.

Pannonské památky hlaholské viz Hlaholice, str. 334—335; kyrillské viz Kyrallice, str. 497.

Pannotyp, také **panotyp**, jest přímý obraz kolloidový, přenesený na voskové plátno černě lakované nebo plechovou desku. Je to vlastně negativ, který však na černém podkladě činí dojem pozitivu. Již r. 1850 hotovily se takové **p**, y na černém skle, ježto však obrazy takové snadno se rozbíjely, užíváno k tomu v Americe plechu černě nebo hnědě lakovaného, odkudž to-muto způsobu fotografování, t. zv. ferrotypii, říká se fotografování americké. U nás zhusta na jarmarcích a lidových slavnostech **p**-y se zhotovují. Nebývají nikdy dokonale, jevíce se vždy šedě bílými.

Pannus (lat.) jest novotvárná vrstva tkaniva mezi epithelovým povlakem rohovky oční a **B o w m a n n o v o u** blankou. Vrstva složena jest z buníček a zvláště z cev, které z okolí rohovky, z cev spojivkových přes limbus pod epithel rohovkový vybujely a stromkovitě se rozvětvily; při tom bují i epithel nepravidelně, tvoří se povrchní vrůstky a jizvičky; cevnatá a buněčná vrstva, která místy i **B o w m a n n s k o u** blanku proráží a v povrchních lamelách rohovky se rozšiřuje, a změny epithelu porušují průhlednost rohovky, ano i její pevnost, tak že se kuželovitě vyklenuje (Ectasia). Cévy dodávají zkalené rohovce vzezření bílny načervenalé neb nahnědlé (**p. tenuis**); je-li **p.** mohutný, nazývá se **p. crassus, carnosus** (masitý), **sarcomatosus**. Příčinou **p**-nu jest chronické onemocnění spojivky, zvláště více a přechodních řas, nejčastěji t. zv. egyptská nemoc čili trachom. Při této oční chorobě vyvíjí se **p.** obvykle v hořejší polovině rohovky, což se vysvětluje dosud tím, že se drsná trachomová zrna hoř. víčka při pohybu o rohovku v hoř. polovici trou, jí poraňují a snad přímo infikují. Jsou však známy **p**-ny hoř. polovice rohovky, aniž přiléhající víčko pokryto bylo zrný. Méně často vyskytá se **p.** u tuberkulosity spojivky, u amyloidní zvrhlosti a malomocenství. Podobné onemocnění jako **p.** povstává po stále se opětujiících přímětech rohovky (**p. scrophulosus, eczematous, lymphaticus**) a po opětováných úrazech rohovky řasami, které v onemocnění okrají víčkovém nepravidelně proti rohovce rostouce tato poraňují (**p. traumaticus**). Viz **Blepharadenitis, Eutropium**. **P.** lze někdy značně zlepšiti vyléčením základního onemocnění spojivky. **D.**

Panofka: 1) **P. Theodor**, archaeolog něm. (* 1801 ve Vratislavi — † 1858 v Berlíně). Studoval klass. filologii ve Vratislavi, od r. 1822 konal studijní cesty vědecké po Italii a Sicilii, r. 1826 odebral se do Paříže, r. 1827 habilitoval se pro klass. archaeologii

v Berlíně. Brzy po tom odebral se opět do Paříže, aby tam srovnal a publikoval sbírku vévody Blacas. R. 1828 navštívil opět Italii a fídlil tam výkopy v Nole, r. 1829 účastnil se vynikajícím způsobem založení archaeol. ústavu v Římě. R. 1836 stal se řád. členem berlínské akademie, r. 1844 mimoř. prof. klass. archaeologie na tamní universitě. Získal si značné zásluhy publikací památek uměleckých, chovaných jak ve sbírkách veřejných, tak soukromých, interpretace jeho však trpí naprostým nedostatkem metody vědecké a zvláštění zálibou v podivných výkladech allegorických a v hříčkách etymologických. Vydal: *Res Samiorum* (Berl., 1822); *Museo Bartoldiano* (t., 1827); *Neapel's antike Bildwerke*, vydal spolu s Gerhardem (Stuttgart, 1828, díl I., více nevyšlo); *Recherches sur les noms de vases grecs* (Pař., 1829); *Musée Blacas* (t., 1830—33, 4 seš.); *Antiquités du Cabinet du comte de Pourtales-Gorgier* (t., 1834); *Über verlegene Mythen* (Berl., 1840); *Von dem Einfluss der Gottheiten auf die Ortsnamen* (t., 1842); *Beschreibung der Terracotten des kg. Museums in Berlin* (t., 1842); *Bilder antiken Lebens* (t., 1843); *Die Heilgötter der Griechen* (t., 1843); *Griechinnen u. Griechen nach Antiken* (t., 1844); *Asklepios u. die Asklepiaden* (t., 1845); *Von den Namen der Vasenbildner in Beziehung zu ihren bildlichen Darstellungen* (t., 1849); *Die griech. Eigennamen mit $\chi\alpha\lambda\acute{o}\varsigma$ im Zusammenhange mit dem Bilderschmuck auf bemalten Gefäßen* (t., 1850); *Parodien u. Karikaturen auf Werken der klass. Kunst* (t., 1851); *Gemmen mit Inschriften* (t., 1851); *Proben eines archäol. Kommentars zu Pausanias* (t., 1853). **Vý.**

2) **P. Heinrich**, hudebník něm. (* 1807 ve Vratislavi — † 1887 ve Florencii). Studoval práva, ale později oddal se zcela hudbě, vyučiv se u Maysedera a Hoffmanna ve Vídni ve hře houslově. Ačkoli jako virtuos dobyl pěkných úspěchů na mnohých uměleckých cestách, přece věnoval se pak zpěvu a působil jako učitel zpěvu od r. 1834 v Paříži, pak od r. 1847 v Londýně, kde byl také artist. ředitelem italské opery, potom opět v Paříži a posléze ve Florencii a Karlsruhe. Vedle skvělých skladeb pro housle **P.** vydal důležitá díla pro vyučování zpěvu, jako *L'art de chanter* (také něm. a ital. v Lipsku a Miláně), *Vademecum du chanteur* a mnoho vokalis. Po dlouhý čas byl směrnatým kritikem hud. listu »Neue Zeitschrift f. Musik« a přeložil do němčiny Baillotovu »Méthode de violon«.

Panolis Hübn. (*Trachea* Ochs.), **s o s n o k a z**, jest rod motýlů nočních z čel. *Orthosidae*. Má tělo zavalité, na hrudi huňaté, oči pýřité, makadla velmi krátká a nohy huňaté. Jediný druh **P. piniperda** Pnz., **s b o r o v ý**, jest velmi škodliv v borových lesích. Jeho křídla přední jsou skřicová, žlutošedě prokvetalá, skvrny okrouhlá a ledvinovitá jsou bělavé, tato jest velická a prohnatá a sahá téměř ke kraji přednímu; hnědocervené příčné proužky jsou blízko kraje vnějšího.

Křídla zadní jsou šedá. Rozpětí 33—36 mm. Vyskytá se někdy ve velkém množství v borech od března do května a sedá s křídly střechovitě složenými na kmenech. Vajíčka snáší na jehlice v korunách stromových po 6—8 v řadě. Housenka jest zprvu zcela zelená, později žlutavě zelená s hlavou světle hnědou s 3—5 bílými proužky hřbetními a 1 oranžovým proužkem pobočným. Způsobují, ožirajíce jehličí, někdy ohromnou škodu; z mládí předou, dospěvše slézají po kmenech dolů do mechu nebo pod zemi, kde se zakuklují. Vyskytují se od května do čce. Kukly přezimují, jsou leskle hnědé a mají vpředu na hřbetě příčnou, napřed ledvinovitě vtisklou černou bradavku. Dobrým prostředkem proti nim jest setřásati a hubiti koncem května housenky a hubiti v zimě kukly, což s prospěchem činí též vepří, kteří je rádi vyhledávají a žerou. *Kpk.*

Panopeng viz P n o m - P e n h.

Panopaea, planetoida objevená 5. květ. 1861 Goldschmidtem. Střední jasnost v oppozici 10,9. Průměr v *Km* 66. Označení (70). *Gs.*

Panophthalmitis (řec.) jest povšechný hnisavý zánět blan očních, za spolupůsobení mikroorganismů, které obyčejně hnisání vzbuzují, zvláště staphylokokků a streptokokků; tyto vnikají v oko buď ze zevnějšíka (ectogenně) znečištěnými ranami stěn očních aneb ze vředů rohokvých. anebo bývají z hnisavých ložisek v tělo (hnisavé choroby po porodech, gynaekologické zvláště po potratech, chirurgické po hnisání, furunculosa a j. často při endocarditis septica) zaneseny cestou cevni (endogenně) do cev sítnicových neb cevnatkových; jest pak počátek **p**-idy dle toho buď v sítnici (*Schoebel retinitis purulenta*) nebo v cevnatce (*chorioiditis pur.*). Zánět jest bouřlivý, vzbuzuje neobyčejné bolesti, zduření víček a spojivky, která jako rudý nádor rohovku objímá a z otvoru víček vystupuje (*chemosis*), zánětlivým zduřením okolí ocnicového tkaniva stává se oko nepohyblivým a vytisňuje se z ocnice (*exophthalmus*). Hnis vyplňuje sklivec, zachvacuje duhovku a stěny oční a proráží tyto po několika týdnech — nebyl-li vykonán řez operativní — obyčejně několik milimetrů od kraje rohovky. Výsledek jest svráštění oka (*atrophia* a *phthisis bulbi*) — pahýl. Někdy lze oko vyjmouti a útrapy v několika dnech ukončiti. *D.*

Panoplie (řec.), úplný výzbroj řeckého těžkoodence, hoplity, t. j. štít, přílba, pancíř, pláty, meč a oštěp. Viz Hoplitě.

Pánopolis viz Achmím.

Panoptikum neb p a n o p t i k o n (řec.) slove ústav neb místnost se sbírkou »všeho«, t. předmětů a přístrojů všeho druhu, za účelem názorného poučení. Obyčejně rozumějí se tímto slovem potulné nebo stálé sbírky voskových figurin, znázorňující osoby historicky neb jinak vynikající neb aspoň časově zajímavé a obsahující zhusta také předměty ethnografické. **P.** zovou se také

podle Benthama vězeňské stavby, při nichž všecka křídla ústí do ústřední místnosti, tak že je odtud lze přehlédnouti. Z prvních věznic toho druhu jest věznice filadelfská.

Panorama (řec.): 1. Zvlášť upravené vyobrazení krajiny, města nebo výjevu, jež na diváka má učiniti dojem úplné skutečnosti. Vynález **p**-my připisuje se irskému malíři Parkerovi, dle jiných prof. Breisigovi v GdanSKU. Základní tvar jest obraz postavený v kruhu, jehož střed jest hlediskem diváka. Mezi divákem a obrazem jsou skutečné předměty a přechod od nich k obrazu nesmí býti pozorovatelný. U nás nejznámější jsou **p** my Prahy od bratří Liebscherův a bitva u Lipan od Marolda. Dle různých způsobů zobrazení a upravení označuje se **p.** i jinými jmény, jako cyklorama, diorama, georama, kosmorama, neorama, pleorama a j. — 2. Obrazy, kolorované kresby, nyní nejčastěji barevné fotografie za stereoskopickými skly, jež krajiny, města nebo výjevy zvětšují na skutečnou velikost. — 3. Půvabný a pestrý rozhled po krajině. *Kzl.*

Panormitanus viz Beccadelli 1).

Panormos, lat. *Panormus*, viz Palermo.

Panorpa, zool., v. Panorpata.

Panorpata, s r p i c e, jest řád druhdy ke hmyzu síťokřídlemu počítaný, který nápadně vyznačen jest ústy kuželovitě až rypákovitě prodlouženými, holeněmi ostruhatými a chodidly 5členými. Křídla, pokud jsou vyvinuta, jsou úzka se žilkami málo rozvětvenými. Očka jednoduchá buď scházejí nebo jsou vyvinuta. Rozšířeny jsou v 6 rodech po celém světě. V Evropě nacházíme 3 rody, z nichž 2 žijí také v Čechách, totiž *Panorpa L.* a *Boreus Ltr.* (v. t.). *Panorpa* má očka jednoduchá i křídla vyvinuta, tykadla nitkovitá a dráčky silně hřebenité. Samečkové jsou nápadní zedečkem poneháhu sice zuženým, ale ukončeným vejčitými klíšťkami. Jest to dravý hmyz, poletující v krovínách a nápadný křídly obyčejně černě skvrnitými a napříč páskovanými. Larvy rovněž dravé žijí v zemi. Rod rozšířen jest v četných druzích po Evropě, Asii a Sev. Americe; u nás žije 5 druhů; nejhojnější jest *P. communis L.*, s r p i c e obecná, vyznačená křídly, zdobenými 1 nebo 2 příčnými černými pásky a několika skvrnami. *Kpk.*

Panoše, zeman, který vstoupiv do družiny některého pána slíbil mu poslušnost a byl podělen od něho nápravou (statkem manským). **P**-ši byli nejnižším stupněm šlechty a zemanstva vůbec. *Srv. Čechy, str. 518 b a 537 b.*

Pánov, víska na Moravě, okr. a pš. Vel. Byteš, fara Svatoslava 9 d., 62 ob. č. (1890), mlýn. — Osada byla vladýckým dvorem a odtud zval se v XIV. a XV. stol. zemanský rod.

Panování (*dominatio*) nazýval se ve starém českém právu třetí stupeň exekuce, který následoval po z v o d u (v. t.). Po dvou nedělích od zvodu provedeno bylo se strany

původu (žalobce) pomocí komorníka prvé **p.**, po němž pak následovalo po sv. Havle nebo sv. Jiří nejbližší příštím **p.** druhé a pak **p.** třetí. Jestliže trojíp., zvané **p-m** jalo vým, uplynulo bezvýsledně, nastalo o d h á d á n í (v. t.) a když ani po tomto exekučním úkonu žalovaný nezapltil, přikročilo se k plnému **p.**, k poslednímu stupni exekučnímu, kdež se původ stával páнем exekutiva statku. Více o tom viz u Všehrda IV. 15.

Panožka (*pseudopodiūn*) viz Prvoci.

Panpolismus (fec.), stále harmonické spolupůsobení svobody a zákona na základě rovnoprávnosti lidí.

Panpsychismus (z řec.), oduševnění všech bytostí. Tak jest na př. nauka F e c h n e r o v a (v. t.) **p.** Viz Hylozoismus.

Panromanismus, také panlatinitismus, slove politický směr, snažící se všechny románské či latinské národy sjednotit v jednom státě.

Panseron [pãnsrõn] Auguste Mathieu, skladatel franc. (* 1796 v Paříži — † 1859 t.). Již r. 1804 vstoupil do konservatoře a r. 1813 dostalo se mu veliké ceny skladatelské za kantátu *Hermínie*. Potom **P.** odebral se na útraty státní do Itálie, do Německa a Ruska, načež r. 1818 vrátil se do Paříže, kde stal se r. 1824 prof. zpěvu na konservatoři. První jeho opera *La grille du parc* neměla valného úspěchu, rovněž komické jednoaktovky *Deux Cousines* (1821) a *L'école de Rome* (1827). Za to jeho romance, počtem přes pět set, zajistily mu jméno evropské; nejčelnější z nich jsou: *Le songe de Tartini*, *Petit-Blanc*, *Malvina*, *Valsons encore*, *Vogue*, *nia nacelle* a j. Mimo to napsal dvě stě nocturn, mše, koncertní kusy pro hoboj, křídlovku, flétnu a j. nástroje a jest autorem několika vynikajících děl didaktických, vysoko ceněných, jako: *ABC musical*; *Solféges*; *Méthodes de vocalisation*, učebnice podnes užívaná; *Traité de l'harmonie pratique et des modulations* a j.

Panská sněmovna viz Sněmovna.

Panský ze Střezetic, příjmení rodiny vladycké, jejíž prvotním sídlem byla ve Střezeticích u Hradce Králové. B e n e š, předek jejich, držel Radostov, který potomek jeho J a k u b ok. r. 1566 prodal. Tento Jakub usadil se pak v Placích a r. 1574 koupil dvůr Plotiště. Potomek Š t' a s t n ý prodal zase Plotiště (1599), koupil Jesenici, kterou zase r. 1617 prodal. Za to koupil Malý Barchov, který r. 1628 opustiv ze země se vystěhoval. Bratři Štásteného byli K r y š t o f a J i ř í († 1612) a tohoto synové J a k u b a J a n. Ti všichni prodali r. 1612 ve Prask, kterou po Adamovi Slatinském z Hostovic zdědili. Syn Štásteného byl Václav, jenž Barchov pro dlouhý vzítí nechtěl (1630); druhý syn B e d ř i c h, jenž r. 1627 ujel ze země a sloužil Švédům, až do r. 1666 marně se namáhal o navrácení Barchova. Od některého z předků pocházel J a n B e n e š, jenž s Evou Felicianou Hostavařskou z Kostecké, ovd. Falkenhanovou († 1651), vyzemil statky Soudice, Petřetín a Bělou v pruské části kníž.

Krnovského, jehož byl zemským soudcem. Zůstavil druhou manž. Marii Žofii z Landsberka a dcery Alžbětu Konstanci, ovd. Bryksovou z Moncle, Annu Marii, vd. Meisingerovou z Grimaly, a Alénu Žofii, vd. Kyselovskou, které r. 1670—77 statky otcovské prodaly. *Sčk.*

Panský stav byl v zemích českých, polských a uherských stav vyšší šlechty, stav p á n ů (*domini, barones, magnates*), naproti stavu šlechty nižší, stavu vladýků, rytířů. Co se týče **p-kého s-u** v Čechách, srv. Čechy, str. 484 b, 518, 537 b.

Panský strach, lépe pánské zděšení, viz Pán a Pánika.

Panslavismus viz Slované, dějiny.

Pansofie (z řec.), v š e v ě d a. obsahující znalost všech lidských nauk. Všeobecnou encyklopaedií zanašeli se na př. Komenský (*Pansophiae diatyposis*, 1643) a Leibniz.

Pantagraf viz Pantograf.

Pantagruel [pãntagryèl], syn Gargantuův, hrdina Rabelaisova románu »Gargantua et P«, «. V mysteriích XV. stol. **P.** jest d'ábel, jenž hází spícím sůl do úst. U Rabelaisa proto má **P.** loď solnou a vládne Dipsodům (»Žiznivým«).

Pantaleon, svatý, lékař umučený v Nikomédii za Maximiána, jeden ze 14 sv. Pomocníků, jehož svátek světi se 27. čce, patron lékařův.

Pantaleon nebo p a n t a l o n, hudební nástroj, zlepšený to cimbál, pojmenovaný od Ludvíka XIV. dle vynálezce Pantaleona Hebenstreita (1660—1750). Střevové struny napjaté na strunníku a tlučené paličkami vydávaly libezný zvuk a nástroj byl předchůdcem pozdějšího piana. Když pak **p.** vyšel z módy, přešlo jeho jméno na klavíry starší formy, kde kládivka dopadala na struny šhůry.

Pantalír viz Bandelír.

Pantalón nebo p a n t a l o n e, komická charakterní maska italské lidové komédie, jejímž podstatným zevním znakem byly dlouhé červené kalhoty (p a n t a l o n y, v. t.), dlouhý černý plášť s krátkými rukávy, řečený *zimarra*, a pantofle. Vznikla v Benátkách a mluvívala také v benátském podřečí. Představovala starého pedantického a lakomého doktora, směšného a přihlouplého, často zamilovaného. Jeho sluha Harlekyň tropí si z něho šašky a uvádí jej v situace komické. Odtud sluly p a n t a l o n á d y všechny bujné, ba často hrubé kusy divadelní, byt' v nich ani osoba **P-**ova nevystupovala.

Pantalony, z franc. *pantalon*, slovou dlouhé, až po kotníky sahající kalhoty, moderní od veliké revoluce francouzské podnes, na rozdíl od krátkých, po kolena sahajících spodků, franc. *culotte* (odtud říkalo se *sansculottes* těm, kdo nosili dlouhé kalhoty). Původně byl to kroj benátský, pojmenovaný dle komické charakterní masky *Pantalone* (v. t.), a nosívali jej při mumra- jích již na dvoře Jindřicha III. Valois. Sám Richelieu tančil před Annou Rakouskou

sarabandu v p-nech ze zeleného sametu. Ale pokusy zobecnití p. tehda se nezdařily. S počátku nosivala se k p-nům krátká kazajka zvaná *carmagnole* a červená čepice. Ani tehda nebyly ještě p. kromem obecným, až Bedřich Vilém III. Pruský r. 1797 v Teplících začal nositi je na ulici a potom p. rychle se rozšířily a zatlačily kolenice nadobro. P. vedly r. 1792 k vynálezu šlí.

Pantano E d o a r d o, politik ital. (* 1843 v Assoru na Sicilii). Studoval lékařství a oddal se činnosti sociální a politické. Bojoval pod Garibaldim, redigoval demokrat. list »Dovere«, předsedal po Alb. Mariovi sdružení Lega della democrazia a zvolen do sněmovny (1886), kdež vedl obstrukci za debaty o omezení svobody tiskové, společovací a shromážděvací (1899—1900).

Pantefon, telefonický vysílač (mikrofon), který sestrojil de Locht-Labye, skládá se ze čtyřhrané destičky 15 cm dl. a stejně široké. Destička velmi tenká zavěšena jest na dvou párech vertikálně, na spodní hraně uprostřed připevněn jest uhlový kotouček, který se dotýká jiné destičky stříbrné nebo platinové. Zvukovými vlnami rozechvívá se destička kovová, a tím mění se kontakt kovu a kotoučku uhlového a povstávají tak změny odporu galvanického jako při jiných mikrofonech. Locht-Labye zkoušel rozmanité desky pro úpravu p u, na př. slidovou, kovovou, pergamenovou atd. Nejlépe osvědčila se destička korková, která při přenášení nejméně pozměňuje hlas lidský. P. Locht-Labyeův jest tak citlivý, že lze k vysílači mluvit obyčejným hlasem i ze vzdálenosti 15 m. *nvk.*

Pantelegraf jest každý telegraf zařízený pro autografické přenášení pisma, kreseb a pod. Společným principem všech p ů jest chemický účinek elektrického proudu, který procházející hrotem na papír nějakou solí impregnovaný tuto látku rozkládá a papír zabarvuje. Vysílání a přijímání autograf řešeno bylo hlavně dvojím způsobem. Při prvním pohybuje se hrot přijímače v přímkách rovnoběžných, vzájemně velmi blízkých, tak že se pásmo neb výkres rozloží na řadu bodů resp. čárek, ležících v rovnoběžných přímkách. Tyto body a čárky reprodukuje přijímač, jehož pohyb musí býti s vysílačem úplně současný, synchronní. P-y druhého způsobu zařízeny jsou tak, že se pohyb hrotu vysílače rozkládá ve dvě složky určitých směrů, tyto složky současně přenášejí se na přijímač, který hrotem svým reprodukuje všechny pohyby hrotu přijímačím. Přístroje tohoto způsobu nazývají se též t e l a u t o g r a f y. Nejstarším p-em, kterého se v praxi po nějaký čas užívalo, byl p. Caselliho (viz Caselli). Telegrafem tímto spojena Paříž s Lyonem r. 1866; odesíláno jím až 33 depeší za hodinu. Platilo se 3 franky za 1 depeši, autogramm neb výkres na ploše 24 cm. Ačkoliv p. Caselliho značně zjednodušen a zlepšen na př. Meyerem, d'Arincourtem, Lenoirem a jinými, přece ani

tyto modifikace jeho v praxi se neujaly. Z telautografů, které sestrojili na př. J o r d e r y, C o w p e r, H a r t R o b e r t s o n, budíž zvláště připomenut duchaplný vynález E. G r a y e, kterým autogramy a výkresy velmi věrně na menší vzdálenosti se přenášejí. V poslední době sestrojili telautografy s přijímačem fotografickým Pollák a Virág a inženýr G r u h n. Ostatně viz Telegrafie. Podrobnosti srv.: H. Thomas, *Traité de Télégraphie électrique* (Paříž, 1894). *nvk.*

Pantelleria, *Pantelleria* (starov. *Cosura* nebo *Cosyra*), ostrůvek sopečného původu mezi Afrikou a Sicilií, náležející k ital. prov. trapanské, se 7315 ob. (1881) mluvícími nářečím arabským, promíšeným slovy italskými. Ostrov má 150 km² a hlavní hrosto zdvihá se do výše 836 m n. m. Půda je celkem úrodná, zejména v údolích daří se víno, oliva, ovocné stromy a bavlník. Mimo to jsou zde četné teplé prameny. — Hlavní místo P. neb *Oppidola* na sev.-záp. břehu ostrova se starou tvrzí, sloužící nyní za státní vězení; přístav (r. 1894 dosáhl tu obchod 73.400 t) a maják. Obyvatelé žijí se hlavně obohodem.

Pantenius T h e o d o r H e r m a n n, spisov. něm. (* 1843 v Mitavě). Otec jeho byl lidovým spisov. a kazatelem lotyšským. Syn studoval teologii, vyučoval v Rize (1870—76), načež se přesídlil do Lipska, kdež zprvu spoluvydával, později sám redigoval list »Daheim« a od r. 1886 i Velhagen *Klasin-govy* »*Monatshefte*«. Nyní žije v Berlíně, kam přesídlila se redakce obou listův uvedených. Kuronská jeho domovina zrači se v jeho vypravováních, vzpomínkách z mladosti i v románě historickém, k jehož mistrům P. náleží. Kuronskou šlechtu doby reformační líčí v nejlépsím a nejzralejším svém díle: *Die von Kelles* (1885) Mimo mě vydal (zprvu psal pod pseudon. T h e o d o r H e r m a n n): *Wilhelm Wolfshild* (2. vyd. 1873); *Allein und frei* (1875); *Das rote Gold* (1881); *Im Gottesländchen* (1880—81, 2 sv.); *Kurländische Geschichten* (1892). Od r. 1898 vycházejí jeho *Gesammelte Romane*.

Pantheismus (z řec.) jest monistický názor světa, který dualismem uznané principy tvůrce. boha i stvořený svět prohlašuje za podstatu jednu, dává takto přírodě, na jejíž odlišení oproti bohu dualismus theologický klade zvláštní důraz, úplně utonouti v bohu, svět jest tedy s božskou podstatou totožný. P. neuznává boha mimosvětého, vyzvedaje ontologickou stránku boha jako bytosti věčné, všeobsahující, a co pak se domníváme viděti jako věci, nejsou než akcidence, nahodilé případnosti, jimiž tento světový božský základ se nám projevuje. Eleatické *ἐν καὶ πᾶν* jedno-vše jeví se zde přeneseno na pomysl boha a zdůrazňuje se tak stránka jeho absolutního bytování. P. neuznává individualisace, nybrž jen veškero a proto i boha nechápe individuálně, jako theismus. Je-li atheismus svět bez boha, theismus klad osobitého boha proti stvořenému

přírodě, **p.** čili všebožství jest výraz jednotnosti boha s všehomírem. Ne však každá zvláštní věc jest bohem (fetišismus), nýbrž soubor veškerenstva čili vesmír jest ta jediná bytná pravdivost. Všechna individuace je hřích (systémy filosofí indických). Ovšem, jak nyní kvalitativně celek se určuje, odstínují se i rozličné formy **p**-mu. Tam, kde se běře hmota, jak se jeví obvyčnému smyslovému chápání, za podstatu veškerera, možno mluvit o **p**-mu empirickém, kterýž v tomto případě jest totožný s materialismem. Protivou tohoto jest **p.**, kterýž za podstatu světovou vyhlášeje rozum a chápe dění světové jako pochod logický. Příroda jest sezjevněný pojem, idea ve své jinakosti (Hegel). Spekulativní tolíkěz formou **p**-mu jest systém Spinozův, jehož Bůh se nám jeví myšlením a rozsáhlostí (prostorem), kteréž protivy však vpodstatě světa splývají jedno. Jejich rozstoupení platí ne pro absolutno, ale jen pro naše poznávání. **P.** psychologický jako všedušství, oduševnění veškerenstva, jest starý hylozoismus. — Theosofie Bráhmanská, Eleaté, Novoplatónismus, nauka G. Bruna, Vaniniho, Spinozy a idealistické metafysiky německé (Schelling a Hegel) jsou nejznámější zjevy pantheistických názorů. **P.** s theismem spojití pokusil se Fortlage (v. t.). Srv. Deisenberg, Theismus u. **P.**, geschichtsphilosophische Untersuchungen (Víd., 1880); Desdouits, Le Panthéisme (1897). Zb.

Pantheista (řec.), přívrženec pantheismu.

Pantheismus (řec.), mínění, že metafysickým základem světa jest vůle (Schopenhauer).

Pantheon, budova v Římě, pověstná architektonickou krásou a zajímavá svými dějiny. Nyní jest kostelem P. Marie (*Sta Maria ad martyres, Sta Maria rotonda*). Půdorys její jest kruh mající v průměru 43 m. Ve zdech přes 6 m tlustých jest 8 hlubokých výklenků, z nichž jeden slouží za vchod, druhý, protilehlý, obsahuje hlavní oltář, ostatní oltáře poboční. Přístup do těchto výklenků jest rozdělen 2 sloupy, střídavě z fialového a žlutého mramoru. Stěny obloženy mramorem. Budovu pokrývá kupole vypnutá do výše 43 m, ozdobená prohloubenými kassetami. Však vrchol kupole jest otevřen a otvorem tím, o 9 m v průměru, vniká světlo, oken není. K budově přiléhá na sev. straně předšínsí sloupová, tvořená 16 sloupy, z nichž 8 je v průčelní řadě. **P.** vystavěl Marcus Agrippa, jsa po třetí konsulem, r. 27 před Kr. jako svatyní různým bohům. Byly v něm sochy Venuše a Marta. Za Tita zničena budova bleskem a znovu pak zbudována od Hadriana. Tato přestavba, nikoliv původní budova, zachována na naše časy, ač v průčelí ponechán nápis » *M. Agrippa L. F. cos. tertium fecit*«. Jiný nápis ve štítě svědčí o opravách z r. 202 za císařů Septimia Severa a Caracally. Chrám zavřen r. 391 a r. 609 papežem Bonifácem IV. proměněn v kostel; uloženy v něm kosti mučovníků z okolí Říma z katakomb převezené. Ve stol.

XVI. a v násl. pohřbeno v kostele tom několik slavných umělců, jmenovitě Raffael Santi. Papež Urban VIII. oloupil budovu o bronzový strop předsíně a dal Berninim přistavěti 2 vížky, které jako nevkusný přímětek přezvány posměšně »Berniniho oslí uši«. Byly odstraněny r. 1883. R. 1878 pohřben v **P**-u král Viktor Emanuel II. a r. 1900 Humbert I.

-m-

P. v Paříži, vynikající budova postavená r. 1764 dle plánu Soufflotova jako chrám sv. Genovefy, později proměněná v budovu sloužící oslavě velikých mužů. Zevnějšek vyniká vysokou kupolí. Na štítu nápis *aux grands hommes la patrie recon naissante* (velikým mužům vděčná vlast'). Vnitřek vyzdobili nejznamenitější malíři (Puvis de Chavanne a j.). V podzemní kryptě pohřbeni: Voltaire, J. J. Rousseau, V. Hugo, Sadi Carnot a j.

-m-

P. českého musea viz Museum, str. 895.

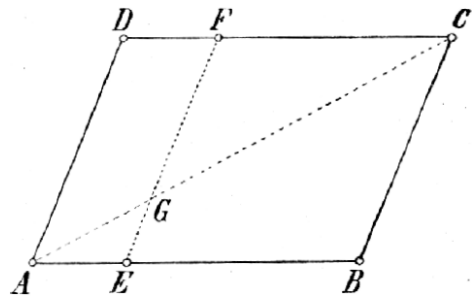
Panther, t. j. pardál, viz Levhart a Pardálové.

Pantikapaion viz Kerč.

Pantín [p5tén], kanton. město ve Francii, depart. Seine, arrond. St. Denis; stanice žel. trati Paříž-Avricourta Paříž-Belfort, má 25.586 obyv. **P.** jest průmyslné předměstí Paříže (sev.-záp.), má továrny na hnojiva ze sušených výkalů, doly na sádku a stavební kámen, kamenictví a obchod s vinem.

Pantoflíčky, bot., viz *Cypripedium calceolus*.

Pantograf čili jeřábek, přístroj ku přenášení kresby nebo mapy z poměru jednoho do poměru druhého, tedy buď k jejímu zvětšení nebo zmenšení. Vynašel a popsal jej poprvé Christoph Scheiner r. 1635 v knize *Pantographia, seu Ars delineandi res quaslibet*. Obvyklý tvar jeho zakládá se na čtyřech

Č. 3000. Pantograf.

obvyčejně dřevěných, v rovnoběžník sestavených pravítkách *AB, BC, CD, DA*, tak že všechny mohou otáčeti se kolem spojných bodův *A, B, C, D*. Právítka či listy *AB a D C* jsou opatřeny stejným počtem otvorů tak, aby bylo lze upevniti pravítko páté *EF* v libovolné vzdálenosti mezi *AD a B C*. Je-li roh *C* upevněn na kreslířské desce jakožto střed otáčivosti (*pivot*), jest v rohu úhlopříčně protějším upevněn hrot, který pomocí držadla vede se po obrysech výkresu, ježž třeba zmenšiti, při čemž rohy *B a D* volně pohy-

bují se buď na kuličkách nebo kolečkách. Právítko *FE* opatřeno jest v průsečíku s *AC* v bodě *G* kreslicí tužkou, tak že poměr *GC:CA* rovná se poměru, ve kterém chceme zmenšovati originální kresbu. I toto pravítko *EF* má řadu otvorů pro vsunování kreslicí tužky *G*. Při zvětšování naopak bod *G* jezdí po obrysech výkresu, kdežto *A* kreslí zvětšení. Všecky *p-y* jsou založeny na tomto principu a různí se jen některými podrobnostmi za účelem přesnějšího praktického provedení a snazšího zacházení s přístrojem. Tak při t. zv. *p-ech* visutých, jež vynalezl Sprenger v Berlíně, odpadá příčka *AD* a ostatní pravítka visí pomocí drátu na jeřábovitém podstavci, tak že jen kreslicí hrot spočívá na podkladě kreslicí křídle; podstavec sám upevňuje přístroj. Aby vodorovnost *p-u* byla zajištěna, jest opatřen libellou. *P.* slouží spíše k redukci než ke zvětšení, poněvadž zvětšování kresby zvětšují se a tudíž více vynikají také její chyby a nedostatky, kdežto zmenšováním i chyby se menší, po případě zanikají a zůstávají jen poměry linií. Velmi jemných kreseb lze dosíci *p-em* při zmenšení velmi silněm.

Pantomimus (z řec. *παντόμιμος*) jest divadelní představení dramatického děje postouhým tancem a rytmickými posunků, obvyklé u Římanů. Původ svůj vzalo představení to z občeje starořímského dramatu nechati herce přednáseti při t. zv. kantiku (v. *C a n t i c u m*), monologu složeném v uměleckých rytmech, děj jen orchestickými a mimickými pohyby, kdežto slova sama zpíval zvláštní zpěvák v průvodu flétny. V samostatný umělecký druh vospěl *p* na velikou škodu tragédie za Augusta kol r. 22 př. Kr. Pyladem z Kilikie a Bathyllem z Alexandrie, miláčkem Maecenatovým (srv. Athen. 1, 20 d). Z nich onen založil *p-my* tragické, tento pak komické. Než tragické *p-my* měly na jevišti římského císařství rozhodně převahu, ba vy-tiskly *p-my* komické konečně úplně. Předmětem jejich byly hlavně tragédie neb historie obsahu mythologicko-erotického. Ty byly tak zpracovány, že hlavní situace po-jaty byly v řadu kantik. Je představoval obyčejně jen jeden tanečník, zvaný též *p.*, ten tudíž vystupoval v několika úlohách po sobě, provázen jsa chorem, jenž pěl příslušné písně za zvuku flétny a jiných hudebních nástrojů. Přestávky potřebné k výměně masek a úborů vyplňovaly, jak se zdá, sborové písně spojující hlavní scény celého *p-mu*. Hlavní věci při těchto produkcích byly tanec a gestikulace; slovo básníkovo mělo úlohu velmi podřízenou. Nelze se proto diviti, že *p.* nenabyl významu pro literaturu, ač skládali proň texty i básníci jako Lucanus a Statius. Vše bylo vypočteno na dráždění smyslnosti a ne-dbáno tu bylo slušnosti a cudnosti, což smutný vliv mělo na mravy občanstva. Lucian ve spise »o tanci« (srv. 64 a sl., 81) podává věrný obraz oplzlých představení těchto. Ob-liženy byly *p-my* v Římě až do nejpozděj-ších dob císařských; ano císař Nero byl jich

takovým přítelem, že i sám jako *p.* vystu-poval (srv. Suet. Ner. 26). V poslední době císařské vystupovaly v *p-mech* i ženy (*panto-mimae*). Někdy *p-my* provozovány i od ně-kolika tanečníkův a tanečnic a tento druh dramatického balletu zván *pyrrhicha*. Celkem umění *p-mu* těšilo se více přízni u vyšších tříd společnosti římské, jež mohla i lépe posouditi veškery jemnosti jeho. Širším mas-sám lidu hověl spíše mimus se svými fraš-kami, dostihy vozové, hry šermířské a zá-pasy lodní či naumachie. Srv. Friedländer, Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms, 2 (Lip., 1889), str. 447; Marquardt, Röm. Staatsverwaltung, 32, str. 551.

RV.

Z římského *p-mu* vzešla improvisovanápan-tomimická fraška italská se stálými postavami a rozšířila se odtud po vsi Evropy. Misto *p.* říkáme nyní *p a n t o m i m a* (rodu žen.) a roz-umíme tím hru posunkovou, němohru, jež se umělecky pěstuje hl. v balletu (v. t.).

Pantopoda (*Pycnogonida*), třída zvířat členitých, jež byla stavěna brzy ke koryšům, brzy k pavoukovitým; také pronesena mī-nění, že dlužno počítati je spíše k hmyzům. Je to skupina podivných mořských tvorů, kteří dle všeho vzešli fylogeneticky jako krac-tičký kmen z annelidův a podivně reduko-vání byli právě tak, jako domýšlíme se to o želvuškách (Tardigradech), Myzostomidech a konečně i o roztočích. Mají tělo oproti okončinám velmi malické, rozdělené na tři oddíly: rypák, trup a zadní část. Rypák (*ro-strum, proboscis*) jest konický násadec na přidě těla a dlužno jej vykládati za prvý segment tělní. Na přidě jeho leží ústa skoro trojhraná, vroubená třemi pysky; jedním mediánním horním a dvěma spodními late-rálními. Trup sestává z^o 6 segmentů, z těch však prvé tři splynuly. Ostatní také více méně splyvají, u *Clotenia controstris* na př. všechny segmenty trupu splynuly v jediný celek. Trup nese postranní široké, příční výběžky, jež jsou vyhloubeny a nesou okon-činy. Tvar jeho je deskovitý neb válcovitý; poslední forma je fylogeneticky původ-nější. Zadek (*abdomen*) jest jeden válcovitý článek, trčící vzhůru neb obrácený dolů, pouze u rodu *Barana* stojí v ose tělní. Okončin bývá 7 párů. První 4 sedí na prvním seg-mentu trupu (*caput et thorax = articulus pri-mus*), který zároveň nese na hřbetě hrbolek s očima. První pár (chelify, *palpi, mandibulae*) tam, kde je dokonale vyvinut, sestává ze dvou článků a chely či nůžek. U různých rodů jednotlivé články i celá okončina různě redukovány. Druhý pár (*palpus, pes palpi-formis, antennae*) je tenký, až desetičlenný (*Barana, Ammothea*), delší rostra; u někte-rých rodů (*Pycnogonum, Pallene* atd.) schází úplně. Leží v něm orgán exkreční. Třetí pár (*pes ovifer*) je vyvinut u samců všech druhů, za to chybí u některých samicěk. Leží úplně na břišní straně, podobá se předchozí okon-čině, jest občejně 10členný a slouží k nošení vaků vaječných. Následují 4 páry stejných okončin, vlastních to noh, jež jsou vždy 9člené,

drápy ukončené, podle druhů různého tvaru, obvyčejně nesmírně dlouhé. Kůže tvořena z kutikuly a tenké, ploché hypodermis, jež nese četné kožní žlázy. Některé z těchto žláz mění se u samců ve žlázy mazové, právě tak, jako u hydrachnid. Apparáť zažívací skládá se ze tří oddílů: z přední části, jež nese uvnitř kousací aparát a leží v rypáku, podmínující tak jeho tvar. Pak následuje část střední, jež vysílá dlouhé slepé výběžky do noh, a posléze konečnick, jenž ústí na venek na zadku řiti. Za exkrecční orgány pokládány jsou žlázy ve druhém a třetím páru okončin, ústící na 4. nebo 5. článku. Mimo to Kovalenskij popsal roztroušené žlázy jednobuněčné, hlavně u base noh sedící, jimž rovněž připisuje funkci exkrecční. Nervová soustava sestává z mozku, jicnových spojok a břišního pásma, jež sestává ze 4 až 5 zauzlin a jednoho neb dvou párů ganglií redukovaných, z nichž poslední vysílá nervy do zadku. Z mozku vycházejí nervy do prvního páru okončin, následující okončiny innervovány jsou z pásma břišního. Čtyři oči, každé s kutikulární čočkou a retinou, jež jest obdána pigmentem, sedí na společném hrbolku na hřbetní straně prvního článku tělního. Mezi očima leží zvláštní útvar, jež také Dohrn pokládá za orgán smyslový; podobný útvar jest i u vodulí. Dýchací orgány chybějí. Srdce leží pod hřbetem, má 2—3 páry ostíí a vyznačeno je tím, že mu ve hřbetní části úplně chybí stěna kontraktlní, jsouc přímo nahrazena hypodermis. Žlázy pohlavní jsou párové roury, které táhnou se v těle podél traktu zažívacího a nad ním spojeny jsou sekundárně ze srdcem; vysílají krátké postranní výběžky do 4.—7. okončiny, kdež ústí v druhém článku. Počet vývodů kolísá se velmi dle jednotlivých forem. — Samičky kladou vajíčka, jež slepují ve více méně okrouhlé balíčky. V balíčku leží různý počet vajíček (u *Pallene* 2, u jiných forem až 100). Balíčky převezme pak sameček a nosí je zavěšeny na 3. páru okončin. Ryhování jest úplně, podle množství žloutku aequálně až inaequálně, vykazuje značné podobnosti s vajíčkem pavoučím. Dělicí se jádra putují k periférii, kol nich kupí se pyramidovitě plasma a zároveň vzniká ve středu vajíčka dutinka ryhovací, jež záhy mizí. Tvoří se pak blastoderm u některých forem (*Pallene*) k jednomu pólu posunutý a z plochých buněk složený, jinde (*Phoxichilidium* a *Tanystylum*) celé vajíčko obepínající a úzkými, vysokými buňkami tvořeny. Z blastodermových buněk radiálním dělením vznikají buňky, jež putují do žloutku a tvoří dle všeho hypoblast a později epithel střední části roury zažívací. Zároveň epiblast na jednom místě více nebo méně zdurí v útvar homologický tomu, co u pavoukovitých zoveme *cumulus primitivus*. U tohoto hrbolu etabluje se zároveň hlubší nebo nižší vchlipka, již lze pokládati buď za blastoporus, nebo podle Morgana za stomodaemu. Ze stěn této vchlipky odštěpují se

buňky, seskupují se ve 2 pásy a dávají tak původ mesodermu. Na povrchu vajíčka vzněkají naduřeniny — základy okončin a ganglií, podle jednotlivých druhů různé polohy i formy. Nejprve zakládá se první pár okončin vedle vchlipky ústní. Před touto leží 2 základy nadjicnového ganglia. Za ústy leží 2.—4. pár ganglií břišních; vedle posledního leží po každé straně základ IV. okončiny. Ganglia vznikají ektodermální vchlipkou. Mesoderm rozdělí se v řadu ráčků, jež do zakládajících se okončin vnikají, má tudíž ráz dokonalé segmentace. Obvyčejně opouštějí mláďata obal vaječný ve tvaru larvy se 3 páry okončin. Larvy různé se velmi dle jednotlivých rodů i specií. Ač jsou šestinohé, nenasadno srovnávati je s naupliem a spíše vykazují analogie s larvovým stadiem roztočovitých. Svlečkají se několikrát, při čemž i okončiny se redukují. Proměna ve zvíře dospělé děje se hlavně zmnožením a zřetelným oddělením segmentů tělních a vytvořením definitivních okončin a vyspěním žláz pohlavních. Larvy parazitují v hydroidních polypech. Pouze u rodu *Pallene* a u některých forem rodu *Nymphon* líhnou se mláďata dospělým zvířatům úplně podobná. — Nejnovější systém je Meinertův: I. Čeď *Nymphonidae* s tělem zřetelně rozčlenkovaným, rostrem cylindrickým, s dokonale vyvinutými cheliferami, má dvě podčeďi: *Nymphonina* a *Pallenina*. II. Čeď *Ascorhynchidae* s rostrem tupým, zakrnělými cheliferami. III. Čeď *Colossendeidae* s tělem solidním, mohutným rostrem a úplně scházejícími cheliferami. IV. Čeď *Phoxichilidae* s tělem segmentovaným, scházejícími palpy. Tato čeď má podčeď *Pycnogonina*, již chybějí chelifery. Celkem asi 25 rodů se 100 druhů. — Literatura: The Danish Ingolf-Expedition; Meinert, *Pycnogonida*. Vol. III. Part 1 (1899); Die Pantopoden des Golfes von Neapel von A. Dohrn. Fauna und Flora des Golfes von Neapel (1881); Hock, *Pycnogonide Challenger*. Vol. III., vývoj zpracován hlavně od Morgana. (Biolog. Laboratory Johns Hopkins University Baltimore, 1891.) Menší práce od Carpentera, Hansena a j.

Pantoskopická komora čili přístroj panoramatický, jež vynal našel mědirýjec Martens v Paříži, je v podstatě aparát fotografický, jež lze při fotografování otáčeti tak, že jednotlivé části fotografované krajiny znenáhla dostávají se do přístroje a tak lze celé panorama sejmouti na jedinou desku fotografickou. Tím způsobem hotoví se zejména krajinné panoramy švýcarské, hojně v obchodě rozšířené.

Pantoskopické brejle viz Brejle, 628 b.

Pantry, z franc. *paneterie*, chlebařna či spížina, slove skladíště komisárku a potravín vůbec na velkých lodích transatlantických a na lodích válečných.

☉☉**Pantůček** Ferdinand, právník český (* 1863 v Hlinsku). Navštěvoval měšťanskou školu ve svém rodišti, z které po zkoušce

přijímací vstoupil do IV. třídy reálného a vyššího gymnasia v Chrudimí. Absolvoval tento ústav (1882) dal se zapsati na právnickou fakultu české university, na které byl r. 1887 na základě všech státních a přísných zkoušek vykonaných se všeobecným vyznamenáním promován na doktora práv sub auspiciis imperatoris. R. 1891 poslouchal právo procesní na universitě lipské. R. 1887 vstoupil do služby soudní a byl r. 1898 jmenován radou zemského soudu. Působil delší dobu v praesidiu vrchního zemského soudu. V lednu r. 1901 byl zvolen za Nové město Pražské poslancem na radu říšskou a v říjnu téhož roku poslancem do sněmu zemského království Českého za města Jičín-Nový Bydžov. Samostatně větší spisy jeho jsou: *Sekvestrace soudní dle práva rakouského* (Praha, 1892), kterýžto spis byl v německém překl. kladu počten cenou 100 dukátů z nadace manželů Dierlových od dolnorakouské advokátní komory; *O organizaci a příslušnosti soudní dle nových zákonů procesních* (t., 1897); menší brošura: *Něco o následcích processuální neposlušnosti* (Tábor, 1898). Kromě toho napsal některé články do »Právnicka«, »České revue«, »Oesterr. Rechtslexicon«, vydávaný drem Duschenesem, a velmi četná pojednání do Všeobecného slovníku právního vydávaného drem F. Veselým. Některými články přispěl i do Ottova Slovníku naučného. Příklad soudního jednání řádu v zákoníku říšském z r. 1897, č. 112, jakož i s tím souvisejících nařízení č. 113—115 jest jeho dílem.

Pantun (franc. *pantoun* n. *pantoum*), malajská forma básnická, již užil V. Hugo a po něm Banville i Leconte de Lisle. U nás máme příklady u Vrchlického. Každá sloha p-u má čtyři verše, z nichž dva a dva mají jinou myšlenku; 2. a 4. verš prvé slohy (o rýmech *abab*) přechází jako 1. a 3. verš do slohy druhé atd. Poslední verš jest slovně opakování 1. verše 1. slohy. Srv. Malajové, 691 a.

Panum Peter Ludwíg, lékař dánský (* 1820 v Rönne — † 1885 v Kodani). Vystudoval lékařství v Kielu a Kodani, věnoval se nejprve praxi lékařské, později však přiklonil se k fyziologii a za tím účelem podnikl též r. 1853 větší vědeckou cestu, při čemž delší dobu pobyl zvláště u Cl. Bernarda v Paříži. Potom stal se prof. fyziologie, lékařské chemie a všeob. pathologie nejprve v Kielu, r. 1863 pak v Kodani, kdež rozvinul velmi blahodárnou činnost učitelskou, vědeckou i spisovatelskou, při čemž mimo jiné snažil se také o využitkování výtěžků vědeckých k účelnému vyživování širokých vrstev lidových. Také o zvelebení lékařského učení a sociální otázky stavu lékařského staral se horlivě. Z obsáhlé literární činnosti jeho bud'těž uvedeny: *Experimentelle Untersuchungen zur Physiologie und Pathologie der Embolie, Transfusion und Blutmenge* (Virch. Archiv, 1857) a příruční kniha fyziologie *Haandbog i Menneskets Physiologie* (Kodaň, 1865—72), v níž snažil se přisně od sebe odděliti spolehlivá data fyziologická od teorií.

Panurg (z řec., »vše dělající«), prohnáný chlapík v Rabelaisově románě o Gargantuovi a Pantagruelovi.

Panurus, zool., viz Sýkory.

Panuška Jaroslav, malíř český (* 1872 v Hořovicích, kdež otec jeho byl civilním geometrem). Byl rok žákem Pimerovým, pak dlel 2 léta v Bosně, kde se rozvila jeho obrazovnost krajinnými dojmy, a potom byl šest let žákem Mařákovým. Vyšel od moderní karikatury, z níž vyvinul se silný baladistický dech, způsob hledati v přírodě, v lidech — zvláště studoval P. lidi potulné — i v knihách, jež k ilustrování si obírá, neobvyklé, bizarní a strašidelné. Práci rázu karikaturního není mnoho známo širší veřejnosti. Z ostatních ukázky přináší »Zl. Praha«. Srv. F. Kavanovu studii v »Rozhledech« 1898.

Panvic, šlechtická rodina ve Slezsku, kde se připomíná (v Hlohovsku) již ve XIII. stol. V Čechách uvádí se často od stol. XVI., zejména větve P-ů z Lomnice.

Pánvice u palných zbraní viz Pánev, str. 146 a.

P kosti kyčelní (lat. *cotyle*) je hluboká jáma kloubní kosti bezejmené, do níž zapadá kulovitá hlavička kosti stehenní. Na horní, přední a zadní části obvodu je vysoký val, kdežto v dolní části je hluboký zářez, přepažený v čerstvém stavu tuhým vazovým prstencem.

Panyassis z Halikarnassu, řecký epik V. stol. př. Kr., dle zprávy slovníku Suidova ujec dějepisce Hérodota, zahynuvší v boji proti tyranu halikarnasskému Lygdamidovi. Mimo básně *Iónika* (pověsti o Kodrovi, Néleovi a osadách iónských) složil v 14 knihách epos *Hérakleia*. Skrovné zlomky naposled sebral Kinkel, *Epicorum graec. fragmenta* (Lip., 1877). Srv. Krause, *De Panvaside* (Hann., 1891).

A F.

☉Panýrek: 1) P. Jan D. (* 19. čna 1839 na Lhotkách u Březnice). Studoval na české realce a na polytechn. ústavě v Praze. Od r. 1862—70 byl učitelem nauk přírodních na obecní nižší realce v Rokycanech, r. 1870 až 1899 professorem na vzdělávacím ústavě učitelském v Hradci Král. Roku 1894 vyznamenán byl zlatým záslužným křížem s korunou. Z péra jeho vyšla tato díla: *Skladná i rozborná chemie v úlohách* (Praha, 1868); *Barvoslovná stupnice* (t.); *Učebná kniha silozpytu pro přímýslově škol* (dle Hoffmanna; Vid., 1872); *Přírodopyt pro školy měšťanské*; v učebnici této, vydané ve 3 stupních (Praha, 1878 až 1880), spisovatel provedl poprvé v české literatuře metodu induktivní; *Krátký přírodopyt pro školy obecné* (t., 1891); *Nářízení o zdravotnictví na školách obecných v království Českém* (t., 1891). Roku 1862 vydal *Písně z hladu*, které Neruda celkem příznivě posoudil, nazvav autora »pěkným epigrammatickým talentem«. P. sestrojil také několik fyzických přístrojů, kterých užívá se na školách měšťanských.

2) P. Duchoslav, syn před., chirurg a lékařský publicista čes. (* 1867 v Rokycanech).

nech). Gymnasium absolvoval v Hradci Králové, lékařskou fakultu v Praze, kdež také na doktora povýšen. Byl delší čas soukromým asistentem profesora Míchla stal se r. 1896 operačním elevem české kliniky chirurgické profesora Maydla (až do konce r. 1899) a jest nyní odborným lékařem chorob chirurgických v Karlíně. Literární činnost započal r. 1888. Psal lékařské feuilletony do »Světozora«, »Květu«, »Zlaté Prahy«, »Osvěty« atd., nejvíce pod pseudonymem dr. Jaroslav Květ, a jest stálým spolupracovníkem českých listů lékařských i mnohých příbuzných. Populární práce lékařské vydal souborně v několika knihách (*Visity* v »Matici Lidu«, *Z cechu sv. Kosmy* v Modré knihovně, *Písno ženám* ve Vědění a životem a »Bud'te zdraví« v Pokladnici mládeže). Ostatní populární knihy z jeho pera jsou: *Poučení o choleře* (u Otty), *Zdravověda* u Šimáčka a *Ošetřování nemocných* s dr. Šťastným (u Šimáčka). Vedle popularisující činnosti spisovatelské pracoval i vědecky. Podal práce: *Studie o kokainu* (1890); *Příspěvek ku poznání glycerofosfátů* (1898); *K nauce o aktinoterapii* (1899, vesměs v »Čas. Čes. lékařů«); dále: *Substituční terapie*; *Pišťel krále Ludvíka XIV*; *O t. zv. spondylose rhizomélique* do Thomayerovy Sbírkky přednášek a rozprav z oboru lékařského, v níž také uveřejněny jeho překlady, z francouzského: *Nervové příznaky vzbuzené bleskem* (Charcot) a z polského *Meze odborné oprávněnosti lékařské* (Sonnenburg), dále v »Lékařských Rozhledech« *K otázce neoperativní léčby nádorů zhoubných* (1898) a *Gelatina jako haemostaticum* (1899). Zde také vyšla studie *Terminologický gallimathias*, ukázka dlouholetých studií terminologických, z nichž vzešla *Klinická terminologie* (v »Lékařské bibliotéce« u Bursíka a Kohouta), kteréhož díla za přispění členů fakulty a odborných lékařů vyšel sešit 3. Cesty vědecké i turist. vykonal: r. 1894 do Itálie, r. 1897 do Ruska r. 1900 do Německa, Francie a Švýcar. Z cest vzešla kniha *Od Něvy po Kuru*, causerie z cest po evropském Rusku a Kavkaze, jakož i řada turistických feuilletonů ve »Květech«, »Nár. Listech« aj. P. též překládal belletrii. Z polských autorů přeložil třídílný román H. Sienkiewiczze »Rodina Polanieckých« (u Beauforta, 1901) vedle drobných prací Gomulického, Jankowského, Kraszewského, Zapolské a j., z italského E. de Amicis, Vergu, Grandiho, Seraouvu, Tarchettiho, z francouzštiny Coppéa, Theurieta, Lemaitrea a j., z ruštiny Golycyna atd. Od r. 1900 je redaktorem »Lékařských Rozhledů« a »Zdraví«. R. 1901 založil a rediguje »Bibliotéku lékařských spisů populárních«, jež dospěla k svazku IX., a sbírku překladů vynikajících lékařských spisů vědeckých »Lékařští autoři cizí«, jejíž první dílo právě vychází. Po smrti prof. Míchla píše do Ottova Slovníku Naučného hesla chirurgická.

Panýrek-Vaněk V á c l a v, spisovatel čes. (* 1865 v Praze), kdež absolvoval gymnasium

a práva a jest koncipistou poštovních ředitelství. Přispívá od let do některých belletristických listů českých (»Palečka«, »Švandy Dudáka«, »Besed Lidu« atd.) a do denních listů (»Hlasu Národa«, »Národní Politiky«) rozmanými i vážnými obrázky ze života. Vydal r. 1900 knihy humoresek *Lehký dým*. Přispíval také belletristickými pracemi do »Zábavných Listů«, »Vesny«, »Moravské Orlice«, »Národních Listů«. Do denních listů pražských píše časem recenze o nových zjevech literárních a divadelních. Překládal také z polského Sienkiewiczze a j.

Panzacchi [-càki] E n r i c o, básník a umělecký kritik ital. (* 1841 v Bologni). Studoval v Bologni, Pise a Florencii práva, filosofii a filologii a přednášel na lycei sassarském a bolognském. Tuto stal se profesorem (1871) a ředitelem akademie krásných umění. V l. 1895—98 přednášel též na universitě aesthetiku. Jako básník druzí se P. ke Carduccimu, na jehož *Odi barbare* upozornil řadou významných článků. Píše jemně, hudebně a dovede zachytiti tón lidový. Život v jeho povídkách nemá chmurných stránek. Kromě toho P. vyniká hlubokou znalostí literatur moderních. Z knih jeho uvedeny bud'tež: *Lyrice* (1877; 3. vyd. 1882); *Racconti e liriche* (1881); *Racconti incredibili e credibili* (1885); *Nuove liriche* (1889); *I miei racconti* (1889; 6. vyd. 1900); *Poesie* (1893; vydání definitivní); *Rime novelle* (1898); z knih historicko-kritických soubory: *Teste quadre* (1881); *Critica spicciale* (1886); *Nel mondo della musica: impressioni e ricordi* (1895); *Saggi critici* (1896); *Nel campo dell' arte* (1897); *Morti e viventi* (1898); *Conferenze e discorsi* (1898).

Panzer, ves v Čechách, viz Pančí.

Panzer: 1) P. Georg Wolfgang, bibliograf něm. (* 1729 v Salzburgu — † 1804). Byl r. 1751 kazatelem v Etzelwangu, r. 1773 hl. pastorem při kostele sv. Sebald a zároveň dozorcem městské knihovny v Norimberce. P. zabýval se nejprve dějinami různých vydání bible a napsal o tom: *Versuch einer kurzen Geschichte aer römisch-katholischen deutschen Bibelübersetzung* (Norimberk, 1781); *Entwurf einer vollständigen Literaturgeschichte der luther. Bibelübersetzung vom 1517 bis 1581* (t., 1783). Mimo to sbíral podobizny vynikajících osob, jichž seznam vydal t., 1790. O prvotiscích německých jednáji *Annalen der älteren deutschen Literatur* (t., 1788, s dodatky v Lip., 1802 a 2. sv. v Norimb., 1805). *Annales typographici* (t., 1793—1803, 11 sv.) jest seznam prvotisků všech zemí a řečí s udáním místa, kde byly tištěny, a knihoven, v nichž se chovají; posléze vydal *Älteste Buchdruckergeschichte Nürnbergs* (t., 1789).

2) P. Georg Wolfgang Franz (* 1755—† 1829), syn před., vynikající entomolog a botanik, napsal: *Faunae insectorum Germaniae initia* (Norimb., 1793—1813, pokračování vydal Herrich-Schäffer); *Beitrag zur Geschichte des ostindischen Brotbaums* (t., 1783); *Ideen zu*

einer künftigen Revision der Gattungen der Gräser (Mnich., 1813).

Panznerová-Klanová Marie, operní pěvkyně česká (*1865 v Praze), vstoupila r. 1879 do operní školy J. L. Lukešovy, kde byla vycvičena na sopranistku vysoké polohy. Poprvé vystoupila v Novém čes. divadle jako Agata ve Weberově »Čarostřelci« v září r. 1884, v téže saisoně v Národním divadle v titulních úlohách Thomasovy »Mignonny« a Gounodovy »Markéty« a byla po krásném úspěchu engažována od r. 1885 jakožto náhrada za Irmu Reichovou. Určena byvši zprvu pro mladistvé úlohy dramatické, P. při velikém objemu svého hlasu dovedla obstarati i obor mezzosopranový. Častějším dalším stykem s úlohami nižšího rejstříku osvědčilo se, že jen skolou její hlas vyveden byl k ovládnutí vysoké polohy, že však přirozenou kvalitou svou nejvolněji si vede v rozsahu středním. Tím P. krok za krokem vzdalovala se kariéry sopranové a rozšířila svůj repertoire posléze i na kontraaltové úlohy, což českému jevišti zvláště přišlo vhod, když r. 1890 Betty Fibichové rozloučila se s jevištěm. Od toho času P. je z nejpłatnějších sil operních Národního divadla, zvonivostí a vydatností hlasovou i případnou hrou prospívajíc repertoiru v partiích převyšivších počet 90, z nichž sice Amneris v »Aidě«, Otruda v »Lohengrinu« a titulní úloha »Sabské královny« stojí na prvním místě, ale značný zlomek připadá na zpěvohermí literaturu původní.

Paola [pà-], kraj. město v Itálii při břehu Tyrhénského moře, v prov. Cosenza, má jako obec 9053 ob. (1891), zámek, městské opevnění, technickou školu, tkání hedvábí a suken, přístav (r. 1894: 422 lodí o 153.221 t nákladů), pěstování vína, olivy, rybařství a na pobřeží několik teplých pramenů.

Paoli [pà-]: 1) P. Pasquale, vlastenec korsický (*1726 v Morosaglii na Korsice — †1807 u Londýna). Otec jeho, Giacinto P. (†1756 v Neapoli), byl generálem a bojoval za samostatnost ostrova proti Janovským a Francouzům (1702). Syn navštěvoval vojenskou školu v Neapoli, kam se otec jeho odebral, a vrátil se na Korsiku r. 1753. Ostrov hájil tehdy nezávislosti proti Janovským a P. zvolen radou vlastenců za vrchního velitele ostrova. Boj proti Janovským vedl s úspěchem a rušil jejich styky obchodní; doma jednotil nesyváry, dával zákony (proti krvaví mstě) a zvedal rolnictví i školství. Když Korsika odstoupena Francouzům (1768), hájil ji rok proti novým pánům. Po porážce u Ponte Nuovo, již mu způsobil hr. de Vaux, P. donucen uchýliti se do Anglie. Roku 1789 povolalo Národní shromáždění po návrhu Mirabeauově uprchlé vlastence zpět: P. pospíšil do Paříže, kdež Ludvík XVI. udělil mu hodnost vojenskou a velení v Bastii, spoluobčané svěřili mu pak velení gardě národní a správu. Prohlášen velení však záhy potom konventem za velezrádce, P. pozvedl odboj proti republice a vypudil Francouze

pomocí anglickou s ostrova (1794). Nedošáhnuv od Angličanů hodnosti mistokrálovské a nad to byv u nich pomluven, odešel do Londýna obhájit se: marně. Školství korsickému odkázal mnoho peněz. Životopis jeho napsal Arrighi (Pař., 1843, 2 sv.), Klose (Brunšv., 1853) a Bartoli (Ajaccio, 1867; nové vyd. Bastia, 1891); listy jeho vydal Tommaseo (Flor., 1846).

2) P. Cesare (*1840 ve Florencii). Od dal se službě archivní, byl archivářem v Sieně a Florencii, kdež od r. 1887 přednáší na universitě o latinské palaeografii a diplomatice. Napsal *Programma scolastico di paleografia latina e di diplomatica* (1888—94, 2 sv., něm. překl. Lohmeyerův 1889—95). Od r. 1888 rediguje »Archivio storico italiano«.

3) P. Betty viz Glück 3).

Paolo [pà-], ital. Pavel. — P. nazývala se též stříbrná mince býv. Církevního státu (= 10 bajocchi).

Paolo Veronese, vlastně Paolo Calliari (Cagliari), malíř ital. (*1528 ve Veroně — †1588 v Benátkách). Byl synem sochaře Gabriela Calliariho a učil se nejprve sochařství u svého otce, později malířství u svého strýce Antonia Badile, vzdělávaje se při tom pode vlivem i jiných mistrů, jako Cavazzoly, Parmigianina, Dürrera a j. Vliv této školy jeví se i v obrazech oltářích a freskách, které jako mladík sotva dvacítiletý maloval ve Veroně a jimiž obrátil na se veřejnou pozornost, ač nejméně ve své vlastní domovině, tak že r. 1548 povolal jej kardinál Ercole Gonzaga s některými jeho vrstevníky do Mantovy, aby tamní dóm vyzdobili freskami. Roku 1555 odebral se do Benátek, kdež zůstal a pracoval s malými výjimkami až do smrti. Jeho první malby benátské rázem povznesly jej mezi první umělce té doby a jeho soupeři sami při konkurenci na nástrojných malbách v benátské bibliotéce přiklklí mu zlatý řetěz, vítězi ustanovený, což nemálo přispělo k jeho slávě. V l. 1560 až 1565 maloval svoje nejkrásnější obrazy, vesměs pro kostel San Sebastiano v Benátkách. Předem zasluhuje tu zmínky obraz *Sv. Šebastián kráčí k popravišti*, plný velikolepého, dramatického života, pak na stropě sakristie *Koronován* i *Panny Marie a čtyři evangelisté*, na stropě chrámové lodi *fresky ze života Esthery*, na hl. oltáři obraz *Nebeské královny*, posléze *Sv. Marcus a Marcellinus na cestě k popravišti* a *Hostina u Šimona*, tak že kostel sv. Sebastiana pro hojnost i krásu maleb P-ových možno nazvatí pravou galerií tohoto mistra. Zatím ovšem P. V. maloval také jiné věci a jinde, ba doprovázel i vyslance republiky Benátské prokurátora Grimaniho do Říma, kde studium děl Raffaellových, Michelangelových a staroklassických působilo velmi blahodárně na všečen jeho směr umělecký, který tím nabyl vyššího vzletu, nepostrádaje jistého půvabu a uslechtilosti; také do Verony k návštěvě příbuzných se odebral a maloval tu v refektáři kláštera San Nazzaro *Hostin u Šimona*, první

onoho druhu, jež učinily jej tak slavným. Ale vždy zase vracel se k oblíbeným svým obrazům v chrámu sv. Šebastiána do Benátek. Zde býval tak obsypáván zakázkami, že přese všecku svoji píli a neobyčejnou zručnost nemohl všem vyhověti. celé kostely zdobil malbami, a villy v okolí Vicenzy, Trevisa a Verony jsou plny jeho fresek, a mimo to maloval veliké množství olejových obrazův oltářních, allegorických, mythologických a historických. Tak již r. 1561 provedl ve ville Tiene u Vicenzy s G. Zelottim allegorické obrazy a obrazy ze starých dějin, r. 1566 maloval rovněž se Zelottim řadu fresek v pokojích villy Barbari u Maseru a Trevisu, kteréž práce náležejí k nejlepším jeho malbám dekorativním, pak r. 1572 v zámku Magnadole u Trevisa fresky ze starých dějin, mezi nimi také *rodinu Dareia a Hostinu u Kleopatry*.

V Benátkách samých maloval veliké množství mythologických a historických obrazů, jako: *Únos Evropy* (dož. palác v Benátkách a v Kapitolské galerii v Římě); *Rodina Dareiova před Alexandrem Vel.* (nár. galerie v Londýně), kde umělec zobrazil v antických postavách členy rodiny Pisaniů, s úchvatnou silou a vřoucím koloritem, pak fresky v dožecím paláci benátském, z nichž uvádíme: *Návrat dožete Andrea Contarinioho z vítězství nad janovským loďstvem u Chioggie r. 1379; Sláva Benátek; Pamětní obraz bitvy u Lepanta a j.* Některé z těchto obrazů, jako *Jupiter blesky metající* (kdysi nástrojný obraz v zasedací síni Rady desíti), jsou teď v paříž. Louvru. Z benátských maleb dekorativních jsou nejčelnější: *Hudba, Geometrie, Arithmetika a Sláva v oválných nástropních polích* v Libreria vecchia a mythologické, na plátně malované nástrojně obrazy pro hodovní síň ve Fondaco dei Tedeschi (v mus. berl.). Nejvíce vynikají z jeho obrazů ty, na kterých znázorňoval bujný život v slavnostním lesku a hávu, zejména při hostinách, nejčastěji dle motivů z Nového zákona. Největší a nejproslulejší z jeho hostin, jež založily i rozšířily slávu P-va, jest obraz z r. 1563 *Svatba v Kaně galilejské* (teď v pař. Louvru), obrovských rozměrů 6,6 X 9,9 m, se 130 postavami, mezi nimiž jest mnoho portraité umělcových vrstevníků. Ne o mnoho menší jest *Hostina u Leviho* (z r. 1572, teď v akad. benátské) s bohatou a krásnou malbou architektonickou, pro kteréž obraz P. V. ocitil se r. 1573 ve vyšetřování inkvisicním, poněvadž na něm byl zobrazen »blázný, opilé Němce, trpaslíky a jiné pošetilosti«. Z jiných obrazů toho druhu uvéstí dlužno: *Svatba v Kaně galilejské* (2 X 4,5 m, v gal. drážďanské), *Hostina u Šimona* (jež maloval celkem třikráte, jeden z obrazů těch v akademii benátské), *Kristus a učenici v Emausích* (v pař. Louvru a v drážď. galerii).

Z oltářních obrazů P-ých nejlepší jsou: *Nalezení Mojžíše* (gal. drážď.); *Královna Šábská před Salomonem* (v turinské pinakothecé); *Tři králové* (v Drážďanech, Londýně,

Miláně, Petrohradě i ve Vídni); *Kristus mezi učenci* (v Pradu madr.); *Cizoložnice před Kristem* (Ermit. petrohr.); *Zasnoubení sv. Kateřiny* (Sta Caterina v Benátkách); *Umučení sv. Justiny* (v Padově); *Umučení sv. Jiří* (ve Veroně); *Rodina Cuccina před trůnicí Marii* (v gal. drážď.).

V obrazně pražské nalézají se od P-la V. tyto obrazy: *Mužská podobizna; Jídelna, do kteréž vchází král Ahasver; Esther s královským manželem svým Ahasverem za stolem sedící a Esther u nohou Ahasverových*. V galerii Nosticovské jest obraz *Danaě ve zlatém dešti*. Tím však daleko nejsou vyčerpány jeho práce, jež dnes roztroušeny jsou nejen po museích a kostelích italských (ve Florencii, Bescii, Miláně, Římě, Padově a j.), ale také po všech větších galeriích evropských, jako v Drážďanech, v Berlíně, ve Vídni, v Madridě, Petrohradě a j. P. V. jest pravým dědicem Tizianovým v umění malířském, ač vedle něho dovedl si zachovati přes veliký Tizianův vliv svoji samostatnost, vynikaje při tom velikolepou silou tvůrčí a vysokou krásou svých maleb. Sic již jeho koncepce není tak vznešeně jednoduchou jako mistrů dřívějších, ale jest přece mnohem ušlechtlejší, volnější a krásnější než u kteréhokoliv z jeho vrstevníků. Líčí zvláště starý nádherný život benátský v jeho plné slávě a omamující rozkoši; z velikých jeho obrazů vynívá jásava radost jako poslední mohutný tón zlatých dob italských. Zvláště tehdejší obyčej zdobí refektáře obrazy biblických hostin poskytoval mu hojně příležitosti, aby mohl malovati bohaté kostumy, nádherně vystrojené tabule a mramorové sloupové architektury. Proti Tizianovi P. V. vyniká ještě bohatostí komposice a rozmanitostí koloritu, který od benátského líší se svým stříbrným tónem, při čemž průzračnost, teplota a jemná harmonie jeho obrazů jsou tím více podivuhodny. Umělecká činnost P-la V. byla toho jedině příčinou, že v dobách, kdy školy velikých mistrův italských byly již v úpadku, škola benátská svým naturalismem a púvabným koloritem ještě dále se udržovala. Dekorativní princip se správným rozdělením forem a barev podle zákonů velikolepé, nikde ztrnulé a přísné monumentálnosti vystupuje u P.V. tou měrou v popředí, že až do dnes jeho tvorba zůstává klassickou zástupkyní v malbě dekorativní v nejvyšším to slova smyslu.

Mnohé z obrazů P-ých dokončil jeho bratr Benedetto (1538—1598) zároveň s jeho syny. Z těch nejznamenitější byl Carlo čili Carletto (1572—1596), žák svého otce a Jacopa Bassana. Pracoval ve sluhu otce svého, byť i jeho díla daleko otcovým se nevyrovnala. Z obrazů jeho nejlepší jsou: *Představení Pána Krista* (mus. berl.); *Allegorie na odevzdání koruny Cyperské; Sv. rodina; Křest Pána Krista* (v gal. drážď.); *Sv. Augustin* (v Belved. víd.) a několik obrazů v dožecím paláci v Benátkách. — Druhý syn P-lův Gabriello (1568—1631) byl sice také malířem, ale po smrti otcové a bratrově vzdal

se malířství a vedl obchod s předměty uměleckými. Obrazy, jež tito nástupcové P-vi často společně malovali, znamenávali *Heredes Paoli* (dědicové Paolovi). — Srv. *Calliari, P. V.*, sua vita e sue opere (Řím, 1888); *Meissner, P. V.* (Lip., 1897); *Dohme, Kunst u. Künstler*, sv. 3.

Paonazzo [-áco] (ital), t. co fialový, viz *Mramor*, str. 810a.

Papa, t. j. otec; jméno duchovních (zvl. vyšších v církvi řecké (πάππας), papežovo od dob Siriciových v církvi latinské.

Pápa, město v Uhrách s vlastním magistrátem v župě vesprimské, na železn. dráze Kis-Czell-Ráb, má 14.261 obyv. maďar. (1890), okr. soud, služni úřad, stát. ps., telegraf, 3 kostely (řím. — katol. far. kostel r. 1778 vystavěný nákladem kn. Eszterházyho, evang. augšp. a helv. vyznání), 3 kláštery (benediktinský, františkánský a milosrdných bratří), dvě synagogy, vel. zámek kn. Eszterházyho, býv. obytný dům Matiaše Korvína, benediktinské gymnásium, hl. školu evang. reform. vyznání s kursem theologickým a vyš. gymnasiem, školu hospodář., ústav pro hluchoněmé; dále jsou zde továrny na tabák, zboží z kameniny, hliněné dýmky, nože, papír, kůže, tkalcovství, vlnářství a lukářství. Dne 12. čna 1809 srážka mezi Rakušany a Francouzi.

Papáček *Pavel*, historik čes. (*4. bř. 1863 v Chrudimi, kde otec jeho, Josef P., byl akad. malířem [od něho jsou podobizny Zieglera, Kaliny, Havlíčka a j.]). Studoval na gymnasiu v Chrudimi a na filosofické fakultě university pražské, zabývá se hlavně studiem nejstarších dějin českých. Působiv 5 let na ob. školách, jest od r. 1839 učitelem na škole měšťánské (ted' v Nuslích). Podnikl několik studijních cest (do Německa, Švýcar a Itálie; v Rusku byl třikráte). Literárně činný jest od r. 1883. Vedle řady dějepisných a cestopisných statí, feuilletonův a literárních referátů (hlavně spisů historie záp. Slovanů se týkajících) vydal: *O před slovanské době v Čechách* (Praha, 1892). Zde (i jinde) zastává mínění, že Čechové bydlí v Čechách od pradávna, že nebylo tu ani Keltův ani Němců. *Průvodce po Berouně a okolí* (1895); *O pivovarnictví v král. městě Berouně* (Beroun, 1897); *XI. arch. sjezd v Kyjově* (zvl. otisk; Praha, 1898). V tisku jest kniha *Keltové a Němci — či Slované?* Z polštiny přeložil *Balzerův* »Otevřený list Mommsenovi«, z ruštiny překládal z *Krylova, Turgeněva, Tolstého* a j. do různých časopisův a sbírek, hlavně však do *Ottovy Ruské knihovny*, jejímž je ted' redaktorem. Zhotovil několik map plastických (vydal i návod k jejich výrobě: *Jak hotoviti mapy plastické* s úvodem o mapách vůbec; Praha, 1899) a zčeštil některé plány a mapy. Do *Ottova Slovníku Nauč.* napsal několik set článkův.

Papadiamantopoulos, básník franc., viz *Moréas Jean*.

Papajo víté, bot., viz *Papayaceae*.

Papalismus viz *Papální systém*.

Papální, z lat. *papalis*, papežský.

Papální systém č. kuriální systém nebo papalismus slove v kat. církvi theorie o absolutní pravomoci papežově k řízení církve proti t. zv. episkopalismu (v. t.), učení o církevní pravomoci všech biskupů, jež nabylo platnosti zvláště v XV. stol. Teprve koncil Tridentický (1545—63) přiklonil se k p-mu s-u a jen ve Francii ještě proti němu se brojilo. Ale od těch čas víc a více nabýval pudy ve Francii, zejména po revoluci a za Napoleona I., až posléze bullou ze dne 18. čce 1870 také pravoplatně byl stanoven a dogmatem o neomylnosti papežské vyvrcholen. Hlavními obhájci tohoto p-ho s-u byli Bellarmin, Ballerini de Maistre, Filippis a vůbec všichni spisovatelé jesuitští. Soustava tato má původ svůj již v církvi starověké, vyvinula se však následkem podvrženého Isidora teprve ve středověku. — Srv. *Friedrich, Tagebuch des vaticanischen Concils* (Nordlinky, 1871).

Papantla, hl. město distriktu P. (21.159 obyv.) v mexickém státě Veracruz na silnici z Veracruzu do Tampika v krásné, dobře zavlažené rovině, má 14.367 ob. (1900), poštu a rozsáhlé pěstování vanilky, tabáku, pepře a kukuřice. V sousedním lese leží proslulá zříceniny Teocalli (v. t.).

Tsr.

Paparigopulos *Konstantin*, dějezpytec novořecký (*1815 v Cařihradě — †1891 v Athénách). R. 1858 vydal spis *Σλαυικαι εν ταϊς Έλληνηκαις χωραις εποικησεις* (O bydlíštích slovanských v zemích řeckých), v němž vystoupil proti nekritickému *Fallmerayerovi*, který tvrdil, že nynější Řekové jsou potomci Slovanů. Hlavní však dílo P-lovo byly vlastenecké dějiny národa Řeckého *Ίστορια του Έλληνοκου εθνοους* (5 dílů, Ath. 1867 sl., 2. vyd. 1887—88; přel. do franc. pod názvem *Histoire de la civilisation hellénique*, Pař. 1878).

Papaver, mák, rostlinný rod čeledi mákovitých (*Papaveraceae*). Jsou to byliny s listy vykrajovanými až děleními, obyčejně dlouze řapíkatými, s květy před rozkvetem nicími, s bílou st'avou mléčnou. Květy obyčejně dvoučetné, řídkěji přičetné, semeník (makovice) utvořen ze 4—16 plodolistů, oddělených semeníci mnohosemennými, dovnitř vystupujícími; makovice otvírají se bud malými chlopněmi neb zůstávají zavřeny. Semena drobná, černavá (mák) bez přívěsků. Obsahuje celkem asi 40 druhův ve střední a jižní Evropě a v mímé Asii, po jednom druhu v již. Africe a Australii. U nás rostou druhy *P. rhoeas* L. (m. vlčí), *P. dubium* L. (m. pochybny), vzácnější v teplejších krajích, *P. Argemone* L. (m. polní), a hojně se pěstuje *P. somniferum* L. (m. setý). Semena a semeníky druhu tohoto, z nichž semen upotřebuje se i za koření a k výrobě oleje, jsou officinálními a to v odrůdě (*album* D. C.). Poskytují opium (v. t.), k jehož výrobě pěstuje se mák setý hlavně v Indii a v Orientě, méně i v Číně, Egyptě a teplejší Evropě. — ě

Papaveraceae, mákovité, rostlinná čeleď dvouděložných řádu *Rhoeadinae*. Jsou to

štetinaté byliny se střídavými, nejčastěji zpeřeně dělenými listy a pravidelnými (aktinomorfními) květy, s kalichem dvoulistým, při rozviti opadavým, s korunou 4plátčnou, složenou ze dvou dvoulistých přelůtův, mnoha podplodními tyčinkami a semeníkem svrchním, mnohočleným (alespoň ze dvou plodolistů složeným), z něhož se vyvinuje mnoho-semená tobolka a to buď makovice, která jest tvořena několika plodolisty a dozraje otvírá se děrami pod bliznou přisedlou, mnoho- (až 16-)členou, nebo šešule podobná jako u křížatých, avšak bez nepravé přihrádky, utvořená ze dvou plodolistův a otvírající se dvěma postranními chlopněmi. Semena (s endospermem) jsou přirostlá na nástěných semenících. Obsahují vsměs ve zvláštních, nejčastěji vakovitých neb čárkovitých buňkách bílé nebo žluté mléko, jež se roní z čerstvých ran. P. náležejí vsměs severní extratropické polokouli, kdež nejobhatěji zastoupeny jsou ve stř. a vých. Asii, pacifické sev. Americe a ve Středomoří. Některé formy jdou až do tropické Indie, jakož i do Mexika. Tropům náleží pouze *Argemone* a *Bocconia* ve Střední a Jižní Americe; na jih od rovníku nalézají se v jižní Africe. Tamtéž i jeden druh rodu *Papaver*, který se vyskytuje i v Austrálii. Obsahují celkem 28 rodů, z nichž tři (*Chelidonium*, *Papaver*, *Glaucium*) rostou i u nás. V našich zahradách pěstují se mnohé rody jako rostliny ozdobné.

Papaverin, $C_{20}H_{21}NO_4$, alkaloid, jenž se nalézá v opiu (0,8—1 %); tvoří krystally bezbarvé, při 147° tající, ve vodě téměř nerozpustné, ve vroucím lihu a v chloroformu lehce rozpustné. P. s kyselinami tvoří soli, na př. chlorhydrát p-u jest $C_{20}H_{21}NO_4 \cdot HCl$. Zahřát se koncentrovanou kyselinou sírovou barví se fialově. Fr. Plžák.

Papaya, bot., viz *Carica*.

Papayaceae, papajovitě, čeled' rostlin z řádu mučenkokvětých (*Passiflorinae*), obsahující mléčnaté kře nebo stromy, tyto obyčejně kmene jednoduchého, s velikými, v korunu nahloučenými listy řápků někdy přes metr dlouhých a čepelí dlanitých, zřídka štíto- nebo zpeřenožilné. Jednoplátné, většinou 2domé, pravidelné, 5četné květy skládají úžlabíčkové dlouhostopečné laty n. hrozny. Kalich jest malý, 5dílný a ve všech květech stejný; koruna jest ve květech prašných srostloplátčnatá a řepicovitá, avšak ve květech pestikových prostoplátčnatá. Tyčinek jest 10, z nichž 5 protiplátčných bez nitěk, nebo jsou nitky všech tyčinek u zpodiny srostlé. Svrchní semeník, z 5 plodolistů složený, jest buď 1pouzdrý n. nepravými přehrádkami 5pouzdrý, vždy mnohovaječný, s vajíčky buď nástěnými n. ve vnějších koutech pouzder. Čnělka schází n. jest krátká, s 5-, někdy 2laločnými bliznami. Plod jest bobule více méně dužnatá, uvnitř velmi houbovitá, s mnohými vejčitými, poněkud smačknutými semeny, jejichž osemeni jest někdy bradavičnaté n. ostnitě a bílek dužnatý s přímým

klíčkem. P. čítají asi 24 druhů domácích v tropické Americe. Děd.

Papazanije, oblíbené jídlo srbské, vlastně turecké, z hovězího a vepřového masa, k němuž se přidá česneku, papriky a různého koření a které se v páře v přiklopeném hrnci dusí. JZRr.

⊗**Pape**: 1) P. Wilhelm, klass. filolog něm. (*1807 v Berlíně — †1854 t.). Byl prof. gymnasiijním v Berlíně. Sepsal: *Etymologisches Wörterbuch d. griech. Sprache* (Berlin, 1836); *Handwörterbuch d. griech. Sprache* (Brunšvik, 1842 sl., 3. vyd. opatřili Benseler a Sengebusch, 1875—80, k tomu: *Wörterbuch d. griech. Eigennamen*, 2. vyd. opatřil Benseler, 1863—70).

2) von P. Alexander August Wilhelm, generál pruský (*1813 v Berlíně — †1895 t.). Vstoupil do vojen. služeb pruských r. 1830 a stal se r. 1856 velitelem kadetní školy postupimské. Roku 1866 účastnil se vojny prusko-rakouské jakožto plukovník a vynikl statečností u Sadové. Ve válce něm. — francouzské r. 1870—71 velel první divisi gardové pěchoty, jež měla důležitý úkol v bitvách u Saint-Privatu, Beaumontu a Sedanu; při obležení Paříže P. obsadil Saint-Denis a severní frontu Paříže. Po válce ponecháno mu velení jeho divise, r. 1880 jmenován generálem pěchoty, velel pak různým sborům, načež r. 1888 stal se gen. plukovníkem s hodností gen. polního maršálka a vojenským guvernérem berlinským. Roku 1895 odebral se na odpočinek.

3) P. E d u a r d, malíř něm. (*1817 v Berlíně). Byl žákem Gerstovým na akademii berlinské a první jeho vynikající prací jest dekorativní výzdoba římské galerie nového musea. Po cestách po Švýcarsku, Tyrolsku a Itálii byl jmenován profesorem akademie berlinské pro krajinářství. Z obrazů jeho nejoblíbenější jsou jeho pohledy švýcarské, vynikající koloritem a romantickým rázem; nejznámější z nich jsou: *Pohled na jezero Čtyřkantonské*; *Ledovec Grindelwaldský*; *Montreux*; *Jezero Brienzské*; *Vodopád Rýnský*; *See-lisberg*; *Lago Maggiore*; *Jezero Genevské od Villeneuve*; *Mlýn v horách jurských*; *Pohled na jezero Gardské*; *Bordigher* a j. v.

4) P. K a r l F e r d i n a n d, observátor při hvězdárně altonské (*4. led. 1834 ve Verdenu v Hannoveru — †27. května 1862 v Altoně), studoval původně teologii v Erlankách, od r. 1853 math. a fysiku v Gotinkách, r. 1855 hvězdářství v Berlíně. Byl zaměstnán při dánském měření stupňovém a r. 1856 ustanoven observátorem v Altoně. Vykonal pozorování týkající se drah planetoid, parallax (mimohledů) a určování základních poloh. Srovnal chyby při metodě sluchové s chybami při užívání chronografu (»Astr. N.«, 1860) a dokázal identitu vlasatice 1790 II. s vlasaticí Tuttleovou, objevenou r. 1858. VRý.

Papebrock [papebrúk], také P a p e b r o c h D a n i e l (*1628 v Antverpách — †1714), učený jesuita a z hlavních Bollandistů (viz

Acta Sanctorum). Studoval v Douai a r. 1645 vstoupil do řádu jezuitského. Záhy účastnil se Bollandova vydávání Acta Sanctorum a s Godefroyem Henschenem redigoval tu svazky týkající se měsíce března, sám pak svazky dubnové a tři první květnové, posléze s Boertem a Jenningem poslední svazky květnové a část červnových. Psal proti názorům karmelitánův o vzniku jejich řádu, z čehož pak vznikla ostrá polemika. Karmelitáni obžalovali P-a u papeže Innocence XII. jako haeretika, a inkvisice toledská odsoudila dílo Bollandistů. Na zakročení císaře Leopolda I. P. vydal obhajovací spis *Responsio ad exhibitionem errorum* (Antv., 1696 až 1699), načež papež, nechťeje ukřivditi žádné straně, zakázal prostě další polemiku (20. list. 1698); zákaz toledské inkvisice byl zrušen a jenom jeden svazek Acta Sanctorum zapověděn. P. zanechal v rukopise *Annales Antwerpienses*, z nichž první svazek vytištěn r. 1845. Srv. Reusch, *Der Index d. verbotenen Bücher*, sv. 2. (Bonn, 1885).

Papeži či **Papeete**, hl. m. s přístavem na sev.-záp. pobř. ostr. Tahiti, středisko franc. kolonií ve vých. Tichého okeánu, rozkládá se v půvabné poloze uprostřed hájův oranžovníkův a chlebovníkův. V městě jest palác guvernéřův a býv. krále Pomare, chrám katol. a prot., kasárny, dělostřel. arsenáí a čínská čtvrť. P. má 3500 ob. (4—500 Francouzů). Obchod, jehož předměty jsou pomoranče, káva, cukr, perlet, kopa, jest v rukou Angličanův a Američanův. P. má pravid. spojení s Francií přes Nov. Kaledonii, s Nov. Zealendem a San Franciscem.

Papenburg, důležité obchodní město v Hannoversku na **Papenburgských blatech** (*Papenburger Moor*) a žel. dráze Münster-Emden, ve vlád. obvodě osnabrückém, má 7010 ob. (1895), dva katol. a ev. kostel, reálné progymnasium, plaveckou školu, továrny na stroje, řetězy, kotvy, drát, papír, sklo, cement, rozličné chemikálie, dále je zde slevárna železa, par. hamry, vápenice, par. pily, loděnice, důležitá ložiska rašeliny a silný obchod s dřívím. P. jest spojen (4 km dl.) průplavem s Emží a jest po Emdenu nejobchodnějším městem v Hannoversku; jest střediskem vnitrozemské plavby (r. 1894 provezeno 60.000 t) a vývozu rašeliny. P. založil r. 1675 D. van Veelen na průplavech, kterými vysušeno údolí Emže. Roku 1860 povýšeno na město.

Papeterie [papet'ri], franc., ozdobné pouzdro s papírem a obálkami; papírna, papírnictví.

Papež zove se biskup římský jako primas (prvenec) církve katolické. **B o ů z s k ý p ů v o d p r v e n s t v í p-o-v a.** Pravomocné prvenství p-ovo nad veškerou církví jest požadavkem víry, poněvadž dostatečným prostředkem, kterým by jednota církve Kristovy všeobecná, ustavičná, vniterná, společenská byla uvedena, zachovávána, chráněna, není ani Písmo sv., ani péče správcův občanských, ani veškerý sbor vě-

řících, ani jednotliví biskupové, ani sbor biskupů formu aristokratickou mající; jediným prostředkem jest pravomocné prvenství nad veškerou církví, svěřené jednomu pastýři. Tento důkaz nepřímý podporován jest důkazem přímým, z veškeré víry křesťanské čerpaným. Neboť synagoga Starého zákona, obraz církve Kristovy, řízena byla na rozkaz Boží jedním představeným nejvyšším. Dále Kristus přirovnává církev svou k ovčinci, tělu, domu, království, aby dal na jevo, že jeho církev bude mítí jednoho představeného nejvyššího, pravomocí obdařeného. Dále Kristus volil zajisté vládu příhodnou a účinnou pro svou církev, která jest rozšířena v říších mezi sebou samostatných, mezi národy přerozmanitými, která trvati má až do skonání světa, která zachovati má jednotu víry, která k učení Kristovu Inouti má z celého srdce všemi silami; takovou vládu jest jediná monarchie. Dále Kristus, pokud meškal na zemi jako člověk, byl monarchou své církve; tedy nemohla býti jiná forma vládní po jeho odchodu. Dále samovláda jest v jednotlivé diocési, od biskupa řízené; je-li tedy potřebí samovlády pro jednotlivé diocése, jest jí potřebí tím více pro celou církev. Sv. otcové a učitelé svorně tvrdí, že prvenství nad veškerou církví pravomocné jest nevyhnutelno.

Pravomocné prvenství nad veškerou církví udělil Kristus Petrovi (viz Petr sv.). Také všeobecní sněmové církevní, i ti, na kterých byli biskupové řečti, na př. sněm Efeský, zovou Petra hlavou veškeré víry, ba i apoštolů. Podle ustanovení Kristova Petr musí mítí nástupce v prvenství. Neboť úřad od Krista Petrovi udělený jest řádný a potřebný také k zachování církve; prvenství jest od Krista založeno, aby jednota církve byla zachována, avšak jednota musí býti zachována, pokud církev trvá; forma vlády církevní náleží k bytnosti vlády, avšak na počátku byla označena forma vlády monarchickým prvenstvím. To dosvědčují otcové církevní, také řečti.

Nástupcem Petrovým v prvenství musí býti biskup římský. Neboť Petrovo biskupství a prvenství jsou tak spojená, že jedno od druhého nemůže býti odděleno, tak že kdo jest Petrovým nástupcem v biskupství, jest i nástupcem jeho v prvenství, v čemž shodují se sv. otcové východní i západní, jakož i sněmové církevní všeobecní, také ti, kterým obcovali biskupové řečti. O tom svědčí život veškeré církve. Neboť biskupů římských táží se o radu nejen neucení a prostí, ale také biskupové a sněmové, odvolávajíce se k jejich úřadu, podle kterého jsou skalou církve. Dále na stoličce římskou, apoštolskou, vznášeny důležitější záležitosti, aby je biskupové římsí vyřídili; k stoličce římské odvolávali se biskupové jak západní, tak východní, na př. Athanas, biskup alexandrijský, Jan Zlatoušty, biskup konstantinopolský; biskupové římsí volají k soudné stoličce své nejen biskupy, ale také jejich od-

půrce. Císařové, jako Gratianus, Valentinianus, Theodosius, uznávají prvenství stolice římské. Posléze biskupové římsí tak si vedli, jak sluší se těm, kterým jest od Boha uloženo, aby se starali o celou církev Kristovu; zamítají soudem rozhodným a konečným kacíře, dopisy posílají do všech krajů světa; o kázání veškeré církve pečují; biskupy potvrzovali, zamítali, sesazovali; potvrzovali nebo zavrhovali sněmy, také všeobecné, které svolávali, kterým předsedali buď sami nebo skrze své legáty; v různých krajinách zástupce své ustanovovali.

Podle vůle Kristovy právem božským nejen jest biskup římský nástupcem sv. Petra v prvenství, ale také prvenství lne k stolici římské podobným způsobem.

Abý mohl **p.** jako prvenec působiti, musí býti samostatný, nezávislý na světských mocnáních, a musí míti dosti statků pozemských jako prostředků k vykonávání svého úřadu svrchovaného. Je tedy suverénem a majetníkem držav po právu. Že **p-ové** prvenství své prokazovali blahodárně ku prospěchu církve Kristovy a společnosti lidské, dokazují dějiny všeobecné, jež napsal na př. Cesare Cantú nebo J. B. Weiss, a dějiny zvláštní, jež o **p-ích** napsali na př. Reumont, Pastor, Gysar. Apologii papežského prvenství jsou též monografie, na př. Innocenz III. od Hurtera, Sixtus V. od Hübnera.

Neomylnost p-ova. Jako prvenci přísluší **p-i** nad celou církví katolickou nejvyšší úřad učitelský, spojený s neomylností, kterou prohlásil všeobecný církevní sněm Vatikánský r. 1870 za článek víry takto: »Biskup římský, když mluví s katedry (stolice apoštolské, Petrovy), t. j. když konaje úřad pastýře a učitele všech křesťanů, podle své nejvyšší autority apoštolské stanoví učení o víře nebo mravech, aby od veškeré církve bylo přijato: skrze přispění Boží, jež sv. Petru a jemu jest slíbeno, z té neomylnosti se těší, kterou podle vůle Božského Spasitele církev jeho jest opatřena, když stanoví učení o víře nebo mravech, a proto taková ustanovení biskupa římského sama sebou, ne teprv po souhlase církve, jsou nezměnitelná.« Tato vlastnost prvenceka není neomylnost v jednání, není neheřitelnost, ale je to neomylnost v učení, učitelská, kterou Kristus církev obdaril. Předmětem jejím jsou pravdy, jež o víře nebo mravech jsou přímo zjeveny, a pravdy, jež s těmito úzce souvisí. S tou však podmínkou jest **p.** neomylným, když nějaké učení stanoví, aby je přijala a věřila celá církev, když je nadobro a rozhodně určuje, dávaje jasné a nepochybné na jevo, že chce je uložit všem. Příčinou neomylnosti jeho účinnivou jest přispění Ducha sv., sv. Petru a **p-i** přislíbené, jež nedovoluje, aby nějaké učení nové bylo vydáno, působí, aby **p.** užívaje patřičných prostředků: modlitby, studií, porady, zjevení skrze apóstoly podané střehl a věrně vykládal. Nutným účinkem neomylnosti jest souhlas církve veškeré, ne podmínkou. Ne-

omylnost **p-e** samotného je táž, která přísluší podle vůle Kristovy sboru biskupův, nástupcův apoštolských, s **p-em** spojených a buď na sněmu obecném shromážděných anebo po světě rozptýlených.

O božském původu prvenství a o neomylnosti **p-ové** jedná veliké množství spisů, na př.: Kempeneers, De Rom. Pontificis primatu ejusque attributis (Levna, 1841); Bouix, Tract. de papa (Pař., 1868—70); Hettinger, Die kirchliche Vollgewalt des apostol. Stuhles (Freiburg, 1873); Rive, Unfehlbarkeit des Papstes (Paderborn, 1870); Manning, Privilegium Petri (Lond., 1871); Öttiger, Theologia fundamentalis (Freiburg, 1899); Roskovány, Rom. Pontifex tamquam Primas etc. (Nitra, 1867—79, 16 sv.); Kadeřávek, Obrana základů víry katolické (Praha, 1900). red.

Práva p-ova jsou dvojího druhu: jurisdikční a čestná; souhrn prvých označuje se názvem *primatus i urisdictionis*, souhrn druhých jménem *primatus honoris*.

A. Základem primátu jurisdikčního. příslušejícího **p-i**, jak výše dokázáno právem božským, vyniká **p.** jurisdikci svou nad veškerý biskupy jsa *plenarius possessor potestatis ecclesiasticae* Nabývá pak pravomoci své přímo od Boha ihned, jakmile volbu přijme, a jurisdikce jeho jest řádná a všeobecná. Avšak přes to ani **p.** u vykonávání jurisdikce nemůže počínati si zcela neobmezeně; jeť vázán nejen zákony božskými a konkordátními, nýbrž morální mezi jurisdikce jeho sám účel církve, který nepřipouští, aby mohl stanoviti něco, co by čelilo ke zhoubě církve; nesmí si též věsti u vykonávání své pravomoci jako tyran, nýbrž má dávati zákony a vůbec říditi církev *in spiritu mansuetudinis et moderatōnis*; dále též, ač může zákony církevní měniti, jest to již požadavkem přirozeným, aby zákony řádně dané, jakož i legitimní zvyky nebyly od něho měněny bezdůvodně, by tím nepovstaly jednak zmatek, jednak neucta k zákonům.

Jednotlivá práva, jež **p-i** příslušejí moci primátu jurisdikčního, jsou různá dle toho, zda se týkají buď úřadu učitelského, nebo úřadu kněžského, nebo úřadu královského.

I. Co do úřadu učitelského p. je nejvyšším učitelem církve; přísluší pak mu proto: 1. právo, aby *ex cathedra ioquens* mohl neomylně definovati věci týkající se víry a mravů (v. výše **neomylnost**), předpisovati symboly věroučné, rozhodovati spory o věcech věroučných a mravoučných, poučovati o týchž věcech (na př. encyklikami), vydávati katechismy apod. V některých těchto věcech podporován je zejména posv. sborem inkvizicním. 2. S vykonáváním tohoto úřadu učitelského souvisí přirozeně i právo *censury*, t. j. právo, zakazovati spisy záhubné víře a mravům, resp. podrobovati spisy druhu toho církevnímu schválení (*censura repressivní a praeventivní*), kterážto věc nejnověji normována konstitucí Lva XIII. »Officiorum ac munerum« z 25. led. 1897; pomocným orgánem v té příčině jest **p-i** kongregace In-

dexu. 3. Jako nejvyšší učitel církve má **p.** právo rozšiřovati víru a řídití misie, kteréžto právo své **p**-ové od pradávna v praxi vykonávali; za tím účelem zřízena též v Římě ve stol. XVII. zvláštní kongregace pro rozšiřování víry (*Congr. de propaganda fide*), s níž od r. 1627 spojena jest od papeže Urbana VIII. i zvláštní kollej.

II. Základem kněžského úřadu přísluší **p**-i tato práva: 1. Aby se všude konal kult Boha důstojný a jednotný, přísluší **p**-i právo, pořádati vše, co se týká liturgie mešní, círk. hodinek, posluhování svátostmi a svátostinami; jet' liturgie vnějším projevem víry, a souditi o věcech víry a mravů přísluší stolici papežské. Z toho důvodu papežská stolice může předpisovati a pořádati knihy liturgické, jako missál, breviář, pontifikál, rituál, ceremoniál; jet' přísluší zaváděti nová officia, nové litanie a **p**; ona může dovoliti užívání jiného ritu než latinského a přechod od jednoho ritu ke druhému atd. Ku podpoře **p**-e ve věcech týkajících se kultu a ceremonií církevních zřízen **p**-em Sixtem V. r. 1587 posv. Sbor obřadový (kongregace ritů). 2. **P.** má právo ustanovovati a rušiti (redukovati) zasvěcené svátky, jakož i dni postní. 3. Právo beatifikační a kanonisační (v. *Beatifikace*) a 4. právo dovolovati zřízení soukromé oratoře k tomu cíli, by tam mše sv. v určité dni a pro určité osoby sloužena býti mohla.

III. Mocí královského úřadu přísluší **p**-i jistá práva s ohledem jak na moc zákonodárnou, tak administrativní a soudní.

1. Co se dotýká moci zákonodárné, **p.** jakožto nejvyšší zákonodáre církevní má právo; *a)* dávatí jak na sněmech, tak mimo ně zákoně, jež byvše rádně promulgovány nabývají ihned — není-li výjimkou stanoveno něco jiného — závaznosti, kteráž není závislou ani na přijetí zákona se strany poddaných, ani na souhlase vlády světských (*placetum regium*), ani na dobrozdání biskupů, vyjmajíc některé případy, kdy biskupům přísluší t. zv. *ius remonstratonis*; *b)* bdíti nad zachováním zákonů a naléhati na jejich zachování, jakož i tresty stihati přestupníky zákona; *c)* authenticky vykládati zákony; *d)* rušiti zákony starší bud' úplně nebo částečně; *e)* dispensovati od všeobecných zákonů církevních a udělovati privilegia bud' proti zákonu, bud' mimo něj.

2. S ohledem na správní moc **p.** *a)* jako nejvyšší strážce a obhájce kánonů má právo vrchního dozoru v celé církvi. Toto právo vykonává dvojím způsobem: jednak tím, že posílá do různých zemí své vyslance a zástupce (legáty, nuncie, vikáře apoštolské), kteří mají mimo jiné povinnost podávati mu zprávy o všech důležitějších věcech, jednak tím, že přijímá od jednotlivých biskupův a od praelátů nullius relace o stavu jejich diocésí a exemptních území. Jsouť totiž biskupové a praeláti nullius povinni navštívití čas od času posvátné prahy apoštolské (*visitatio sacrorum liminum*), t. j. navštívití ba-

siliky sv. Petra a sv. Pavla, dostavití se k **p**-i, by mu osvědčili svou poslušnost a úctu a podali mu ústní zprávu o stavu svých diocésí, jakož i aby posv. kongregaci super statu ecclesiarum (Congr. visitationis liminum čili Il Concilietto), která tvoří zvláštní partikulární sbor při kongregaci vykladačů koncilu Tridentského, předložili o stavu svých diocésí relaci psanou. K této cestě jsou všichni biskupové a praeláti nullius vázání přísahou, majíce se dostavití osobně a mohouce jenom z legitimní příčiny dáti se zastupovati zvláštním delegátem. Základem nejvyšší moci administrativní přísluší dále **p**-i právo: *b)* zřizovati nová biskupství (diocése), obnovovati zaslá, rozdělovati je a v jedno spojovati, po případě rušiti, při čemž vázán je **p.** nejen normami zákona církevního, nýbrž často též souhlasem nebo srozuměním vládním (v. *Erectio beneficii*); *c)* ustanovovati biskupy, potvrzovati zvolení nebo jmenované, je světiti, přesazovati, úřadu zbaviti a přijímati jejich resignace; *d)* přidělovati biskupům diocésním koadjutory a biskupy auxiliární (světici), jakož i ustanovovati vikáře apoštolské pro kraje missionářské a území, kde rádná správa hierarchická provedena není; *e)* svolávati koncily všeobecné, předsedati jim buď osobně nebo skrze zástupce, odročovati a zakončovati je a potvrzovati úchvaly jejich; *f)* co se týče církevních úřadův a důstojností, **p.** *á)* jmenuje (*creat*) kardinály, *â)* uděluje a odmíná důstojnost metropolitní a důstojnosti jiné, *γ)* uděluje pallium, *δ)* vysílá legáty a nuncie, *ε)* uděluje ex mce; *g)* ohledně církevních obročí **p.** jakožto *ordinarius ordinarius* má zásadní právo udělovati beneficia vůbec; de facto však vykonává jen udělování beneficií větších. U nás vyhrazeno **p**-i čl. 22. koncordátu z r. 1855 též obsazování první důstojnosti při kapitolách katedrálních, po případě, byla-li by důstojnost první soukromého patronátu laického, obsazování důstojnosti druhé; *h)* ve příčině jmění církevního **p.** jest nejvyšším jeho správcem. Může tedy *α)* vydávati předpisy o jeho správě, nabývání, zužitkování, zavazení, pronajímání, zci-zování; *β)* přenášeti je s jednoho ústavu církevního na jiný; *γ)* zaměňovati vůli zbožných fundátorův a jmění to určiti k jiným účelům církevním; *δ)* bud' nutiti bezprávné držitele statků církevních k navrácení či restituci jich, nebo učiniti s nimi o věci té narovnání, nebo jim restituci resp. náhradu prominouti. V některých těchto právních úkonech **p.** bývá často vázán právem koncordátním (u nás na př. čl. 20. a 23. koncord.); *ε)* požadovati poplatky a daně. Co se papežských daní a poplatků týče, dříve více odvádělo se jich nežli ted'. Platiliť králové a knížata **p**-ům jistou daň za udělení léna; kapitoly a řády odváděly poplatek za exemce; platily se z círk. statků t. zv. *decimae Saladiniae* na vedení války s Turky; **p**-ové užívali t. zv. *ius spoli* a *ius deortus* a zavedli t. zv. *annaty*. Nyní kromě některých a n n á t (v. t.)

odvádí se ještě jistý poplatek za udělení pallia, jisté taxy při udělování výsad, fakult, dispensí, a odvádí se jako dobrovolný dar haléř sv. — Petřský.

3. Co do moci soudcovské **p.** jakožto nejvyšší soudce věřících má právo a) urovnávat a rozsuzovat všechny pře a trestní záležitosti a zejména t. zv. *causas maiores*, hned v první (a jediné) instanci; b) přijímatí a vyřizovatí *appellace* ve všech sporných a trestních věcech; stolice papežská jest instanci nejvyšší, od níž dále *appellovati* nelze, ani ke koncilu okumenickému; c) provinilce proti zákonům církevním stíhatí tresty a censurami církevními; d) **p.** má právo rozvažovatí sliby prosté i slavné; e) udělovatí odpustky částečné i plnomocné; f) redukovatí za příčin závažných fundované mše sv., g) vyhraditi si absoluci od jistých hříchův a censur. — Ke konci poznamenáváme, že **p.** má právo zřizovatí a rušití nové řády.

B. Základem primátu čestného příslušejí **p-i** a) různé tituly a názvy, z nichž nejobyčejnější jsou tyto: *papa, Dominus Apostolicus, Pontifex maximus, Vicarius Christi, Vicarius Petri, servus servorum Dei*; v oslovení užívá se titulu: *Sanctissime Pater, Sanctitas Tua* nebo *Vestra, Beatissime Pater, Beatitude Vestra*; b) různé insignie či odznaky, totiž: berla přímá (nikoliv — jako u biskupů — nahore zakřivená), nahore křížem opatřená; talár zpravidla barvy bílé, cingulem přepásaný; purpurové, hedvábné sandály s vetkanými zlatými kříži; kappá z červené látky hermelínem lemovaná; solideo zpravidla barvy bílé; červená kamaura, hermelínem lemovaná; zlatý pektorální kříž na zlatém řetěze; rybářský prsten; trůn; přenosné křeslo (= *sedia gestatoria*); tiara; pallium; c) některé vnější projevy úcty (po způsobu orientálním), jako pokleknutí a políbení nohou (resp. kolenou nebo ruky); dříve králové a knížata **p-i**, když sedal na koně, drželi tůň (*officium strepae*); d) v kánonu při mši sv., v oracích a veřejných modlitbách vzpomíná se **p-e**; e) **p.** má právo praecedence přede všemi; f) **p.-ové** dříve korunovali krále římské, udělovali titul královský vládčům (na př. Silvestr II. sv. Štěpánu Uherskému, Innocenc III. Přemyslu I.), bývali a bývali rozhodčími ve věcech sporných, udělovali panovníkům čestné názvy (na př. králi uherskému: *rex apostolicus* a *p.*).

P. však vykonává nejen všechna práva, jež mu jako nejvyšší hlavě celé církve příslušejí, nýbrž on je zároveň 1. patriarchou celého západu, 2. primasem Itálie a přilehlých ostrovů, 3. metropolitou církevní provincie římské, k níž kromě biskupství římského přísluší ještě 5 t. zv. suburbikámských biskupství: ostijské, portské (spojené se Sta Rufina), albanské, praenestské, tuscuské a sabinské, dále arcibiskupství a biskupství italská mezi Pisou a Capuí (12 arcib., 67 bisk) všechna exemptní biskupství a praelátství) nullius, jakož i arcibiskupové, nemající sufragánův; 4. biskupem města Říma a nej-

blížšího okolí, ve kteréhozto vlastnosti zastupuje **p-e** jeden z kardinálů, jenž má opět zástupce svého, který bývá biskupem neb arcibiskupem titulárním. — **P.** je též panujícím vládcem, ovšem za naší doby, kdy mu patrimonium sv. — Petřské bylo zabráno, jen *de jure*, acté arcí neustává a ustati nesmí dovolávati se práv svých vládařských a navrácení území zabraného. Jakožto suverén má pak též jistá práva, jež mu příslušejí v obcování mezinárodním; jest to na př. a) právo repraesentace č. zastoupení u dvorů; b) právo přijímatí u svého dvora zástupce jiných panovníkův a vlád; c) právo exterritoriality; d) právo na mezinárodní obřadnosti při setkání s vládci jinými, při diplomatickém jednání atd.

Pomocníci a zástupci **p.-ovi** u vykonávání jeho pravomoci jsou velmi různí a četní, z nichž někteří mají sídlo své v Římě, jiní pak mimo Řím. V Římě samém osoby a úřady, **p-e** ve vykonávání jurisdikce podporující, tvoří t. zv. kurii papežskou; jsou to kardinálové, praeláti a jiní kuralisté, dále různé kongregace, tribunály soudní, totiž rota romana, komora papežská a signatura iustitiae, tribunály milosti, totiž datarie, poenitentiarie a signatura gratiae, a konečně úřady expediční, totiž kancelář apošt., secretaria brevium a secretaria Status. Mimo Řím jsou to legáti, nunciové a apoštolští vikáři.

Volba **p.-e** přísluší dle práva nyní platného výlučně kardinálům. Nejdůležitější ustanovení o věci té pocházejí od Alexandra III. a Řehoře X. Alexander III. stanovil na koncilu Lateránském III. r. 1179, že voliti **p.-e** mohou jenom kardinálové a že ku platnosti volby je kandidátu potřebí dvoutřetinové většiny hlasů; Řehoř X. pak vydal na koncilu Lyonském II. r. 1274 ustanovení o konklave, předepsav, že kardinálové za deset dní po smrti **p.-ové** mají vejíti do konklave a zvoliti tam co nejdříve nového **p.-e**. K těmto základním ustanovením **p.-ové** další, jako Klement V., Julius II., Alexander VI., Pavel IV., Pius IV., připojili některá ustanovení nová a Řehoř XV. vydal o průběhu volby podrobnou instrukci a ceremoniál. Nejnovější doplňky pocházejí od papeže Pia IX. z r. 1871, 1874, 1877 a 1878, jež se zřetelem ke změnám politickým poměrům v Itálii obsahují některá přiměřená ustanovení. Děje pak se volba **p.-e** tímto způsobem: Jakmile stolec papežský se uprázdní (smrtí **p.-e** nebo per sessionem), přestává veškerá pravomoc primátu a jurisdikce pozbývají též všichni, kdož ji vykonávali jménem **p.-ovým**. Podrží ji jen kardinál camerlengo, kardinál poenitentiar a kardinál vikář. Camerlengo vede správu a jemu po boku jsou t. zv. *capita ordinum*, t. j. nejstarší kardinál biskup, nejst. kard. kněz a nejst. kard. jáhen. Nejprve camerlengo (je-li stolec uprázdněn smrtí **p.-ovou**, což jest obyčejné) u přítomnosti papežské komory předsevzeme rekognici mrtvolů a požádá za vydání rybářského prstenu a papežské pečeti. Mrtvola se nabalsamuje, vy-

staví se v kapli nejsv. Svátosti u sv. Petra, a nežli pochová se na místě nebožtíkem určeném, uloží se v prozatímním hrobě u sv. Petra. Po celých devět dní konají se exekvie. V těchto dnech konají se kardinálové schůze, kdež přijmou diplomatický sbor, otevrou testament atd., avšak něco nového v církvi zaváděti za doby sedisvakance neschůzí. Po uplynutí deseti dnů kardinálové vejdou do konklave, jehož všechny vchody až na jeden již před tím byly zazděny. Před tím slouží se mše sv. de Spiritu Sancto, intonuje se »Veni Creator«, načež kardinálové, konklavisté a maršálek konklave skládají předepsanou přísahu. Po té každý z kardinálův odebere se v průvodu nobilgardistů do své cely, losem mu určené. Tu pak magister ceremoniarum vyzve všechny, kdož do konklave nepatří, by odešli, což když se stalo, uzavře se i poslední vchod do konklave. Volba koná se každého dne ráno po společné mši sv., odpoledne po »Veni Creator«, a to v kapli (ve Vatikáně v kapli Sixtinské), kdež pro každého kardinála trůn jest přichystán. Voliti mohou jen kardinálové, mají-li aspoň svěcení jáhenské, a musí súčasnit se volby i kardinálové nemocní, v konklave přítomní; volen může býti každý, kdo není »incapax«; tedy nikoliv nepokřtění, ženy, děti, osoby na duchu choré, kacíři a simoniáci. Některé kat. vlády, totiž Rakousko, Francie a Španělsko, užívají při volbě p-e t. zv. exklusivy. Způsob volby jest různý (volba losem jest vyloučena); buď se volí *per quasi-inspirationem*, když totiž všichni kardinálové voliči bez předchozí úmluvy jakoby jedněmi ústy a ihned někoho p-em provolají; nebo kompromissem, když všichni kardinálové jednohlasně záležitost volby vloží do rukou několika členů ze svého středu (*compromis. sarii*); nebo se volí *per scrutinium*, t. j. *per vota secreta*, listky, což je způsob nejobyčejnější. Za tím účelem zvolí se tři kardinálové-skrutátoři, kteří sčítají hlasy a publikují skrutinium, a tři kardinálové-infirmary, kteří do uzavřené skřínky sbírají a skrutátorům odevzdají listky od kardinálů nemocných, v celcích dlcích. Listky hlasovací rozděleny jsou na pět rubrik, z nichž druhá a čtvrtá jsou prázdné, do první vpiše kardinál své jméno, do páté své číslo a heslo, a do třetí jméno toho, jehož volí. Vyplněné listky složí se tak, že první rubrika přeloží se přes druhou a pátá přes čtvrtou, tak že otevřena je pouze rubrika třetí, načež se listky zapečetí, při čemž musí každý kardinál užiti pečutíka zvláštního, nikoliv svého obyčejného. Potom se listky odevzdávají. Každý kardinál vezme lístek do rukou a nese jej k oltáři, kdež poklekne a složí tuto přísahu: *Testor Christu m Dominum, qui me iudicaturus est, me eligere quem secundum Deum iudico eligi debere, et quod idem in accessu praestabo*, načež pomocí pateny vloží lístek do kalicha. Když všichni (i nemocní) listky odevzdali, první skrutátor přikryje kalich patenou, zamíchá listky v něm, načež, když konstatován správný počet ode-

vzdaných listků, skrutátoři publikují skrutinium a sčítají hlasy. Tři zvolení kardinálové-revisori vykonají kontrolu. Dostane-li někdo při volbě většinu dvoutřetinovou, je volba skončena. Nedocílí-li se dvoutřetinové většiny, děje se volba *per accessum*, při němž mohou se odevzdati hlasy jenom těm kandidátům, kteří při volbě dostali aspoň jeden hlas: hlasy při volbě i při accessu obdržené počítají se dohromady, avšak týž volič nemůže témuž kandidátovi dáti hlas i při první volbě i při accessu, nýbrž buď při accessu odevzdá lístek vyplněný slovy »*accedo nemini*«, setrvávaje tak při svém kandidátovi, nebo odevzdá lístek se jménem jiného kandidáta, který při accessu jest volitelný. Nedocílí-li se ani při accessu dvoutřetinové většiny, přimísí se k listkům trochu sena, tyto se spálí, a černý kouř z komína vystupující jest lidu venku shromážděnému znamením, že volba neměla výsledku. Docílí-li se však při volbě většiny zákonitě, spálí se listky samotny a bílý kouř oznamuje lidu, že volba potkala se s výsledkem (= *sfumata*). Jakmile volba je provedena, děkan kollegia kardinálského, jakožto nejstarší kardinál-biskup, přistoupí spolu s nejstarším kardinálem-knězem a kardinálem-jáhнем ke zvolenému a táže se ho: *Acceptas-ne electionem in Summum Pontificem?*, a když tento volbu přijme, ptá se ho dále: *Quomodo vis vocari?*, načež tento oznámí, jaké jméno dáti si chce, což děje se na památku záměny jména Simon ve jméno Petr, kterouž Kristus provedl u prvního p-e, a což později napodobil nejprve Oktavian v X. století, dříve si jméno Jan XII. (956—962), načež po Benediktovi IX. všichni tak učinili. — Potom ihned odstraní se trůny všech kardinálův ostatních a zůstane jen trůn nově zvoleného p-e. Ten obleče se v sakristii do papežských paramentův, načež mu kardinálové skládají svůj hold, on pak poprvé uděluje papežské požehnání. Zatím prolomí se vchod vedoucí na pavlan a první kardinál-jáhen oznámí lidu volbu slovy: *Annuntio vobis gaudium magnum: Papam habemus Eminentissimum ac Reverendissimum Dominum N. N., qui sibi imposuit nomen N.* Nově zvolenému p-i navleče kardinál-camerlengo rybářský prsten, pak oznámí nový p. své zvolení všem panovníkům a určí si den korunovace. Není-li ještě biskupem, tehdy konsekraci biskupskou vykoná biskup z Ostie, maje při té příležitosti pallium. V den korunovace nesen je p. na sedia gestatoria za zpěvu »Tu es Petrus« do chrámu sv. — Petrského (Lev XIII. do kaple Sixtinské); od ceremonafi zapaluje se při tom před ním koudel na znamení pomíjecnosti a volá se: *Sancte Pater, sic transit gloria mundi*. Klerus sv. — Petrský, kardinálové, biskupové atd. skládají mu svůj hold. Po pontifikální mši sv. koná se na pavlanu sv. Petrském (u Lva XIII. v kapli Sixtinské) korunovace. První kardinál-jáhen posadí mu na hlavu tiaru. Jindy dál se po korunovaci vjezd do Lateránu.

Literatura: Phillips, Kirchenrecht, svazek V. (Rezno, 1854); Hinschius, Das Kirchenrecht, I. sv. (Berl., 1869); Scherer, Handbuch des Kirchenrechtes, I. sv. (Št. Hradec, 1886); Aicher, Compendium iuris ecclesiastici, vyd. 9. (Brixen, 1900, str. 344 sl.); Ritter-Zitek, Kirkevní právo katolické, díl I., (Praha, 1887, str. 141 sl.); Sanguineti, Juris ecclesiastici privati institutiones (Řím, 1884, str. 212 sl.); Wernz, Jus decretalium, sv. II. (Řím, 1899, str. 647 sl.); Giobbio, Lezioni di diplomazia ecclesiastica, 2 sv. (Řím, 1899); Bangen, Die römische curie (Münster, 1854); Bouix, Tractatus de curia romana (Pař., 1859); Melchers, De canonica dioecesium visitatione cum appendice de visitatione sacrorum liminum (Kolín n. R., 1893); Lucidi, De visitatione sacrorum liminum, 3 sv., vyd. 4. obstaral Laur. Lugari S. J. (Řím, 1899); Sojka, P.-souverain (Praha, 1902); Lucius Lector, Le Conclave (Pař., 1894); Sägmüller, Das Recht der Exclusive in der Papstwahl (Mohuč, 1895); Holder, Die Designation der Nachfolger durch die Päpste (Freiburg, 1892); Hollweck, Der apostolische Stuhl und Rom (Mohuč, 1895); Sägmüller, Die Papstwahlbulle und das staatliche Recht (Tubinky, 1892); Wahrmond, Das Ausschließungsrecht der kathol. Staaten Oesterreich, Frankreich u. Spanien bei den Papstwahlen (Viedeň, 1888; též několik jiných pojednání o témž předmětu); Goyau, Pératé a Fabre, Der Vatican, do němčiny přel. K. Muth (Einsiedeln, 1898); Baumgarten, Daniel a de Waal, Rom, I. sv. díla: Die kathol. Kirche unserer Zeit und ihre Diener (vydává Lvova společnost ve Vidni; Viedeň, 1899); Hrbáček, O obsazování stolice papežské («Hlídká», r. 1896).

Papežský stát viz Církevní stát.

Papias: 1) P. viz Aristeas a Papias.

2) P., biskup v Hieropolí [Frygie] (dle podání legendárního řkol 163 v Pergamu smrti mučnickou). Irenaeus zve jej přítelem Polykarpovým a žákem Janovým. Eusebios dochoval nám zlomyk jeho spisu *Λογιων κυριακων εξηγησεις*; nesdílí je jeho víry apokalyptické, nazývá jej duchem velmi malým. — Srv. Weiffenbach, Das Papiasfragment (Giessen, 1874); t., Die Papiasfragmente (Berlín, 1878).

Papier mâché [papjé mašé] viz Papír.

Papilio, Papilionidae, zool., viz Otáčkovité.

Papilionaceae, m o t ý l o k v ě t ě, velká rostlinná čeleď třídy *Leguminosae* rostlin dvouděložných. Vyznačuje se květy silně zygomorfními, korunou motýlovitou, v pupenu sestupně střechovitě se kryjící; androceum jest vždy diplostemonické, monadelphické neb srůstá devět předních tyčinek dohromady, nejzazší zůstává volnou; klíček jest zakřehlý. P. jsou částečně bylinami, částečně dřevinami; mnohé popínají se jako rostliny otáčivé nebo pomocí úponků. Listy jsou obyčejně lichozpeřené nebo trojčetné, řidčeji nedělené nebo prstnaté. Květy jsou nejčastěji v hroznu, řidčeji ve strboulu, roz-

manitě veliké, řidčeji vyrůstají po jednotlivu z úžlabí listův a jsou pro motýlovitou podobu koruny vzezření velmi význačného. Mají kalich srostloupený, vytrvalý, 5zubý a při tom často 2pyský, a korunu souměrnou, 5plátečnou, složenou z plátků nestejných. Zadní listek korunní vyniká velikostí nad ostatní a jmenuje se p a v ě z a (*vexillum*), postranní dva zovou se k ř í d l a (*alae*), a nejzpodnější dva, spolu více méně srostlé, nazývají se č l u n e k (*carina*). Úkolem pavězy jest chrániti utlé části vnitřní od vnějších vlivů škodných, dokud jest květ poupětem; později jsouc ze všech plátků kor. nejnápádnější, pavěza vábí ke květu hmyz. Křídla jsou oporou hmyzu, který vnikaje do květu o ně se zadržuje, a člunek chrání pyl i bliznu před deštěm, rosou a nepovolanými hosty, zejména motýly a mouchami. Tyčinky jsou obyčejně obráceny nahoru. Srůst tyčinek nevztahuje se na celou jejich délku, obyčejně jsou na hořením konci volny. Zcela volné tyčinky jsou jen u některých rodů anomálních, jako *Toluifera*. Svrchní, jediným plodolistem tvořený semeník jest zahalen do blanitého pouzdra, tvořeného srostlými, rozšířenými nitkami tyčinek, a nese jednoduchou čnělku, která jest na vrcholku obyčejně zahnutá a prašníky o něco převyšuje. Plod jest l u s k jednopouzdrý, obyčejně vícemený, který při uzrání se rozděluje od vrcholku ke stopce ve 2 chlopně; jen u *Astragalus* jest lusk dokonale nebo nedokonale dvou-pouzdrý. Kromě lusu mají některé rody motýlokvetých s t r u k y, jež při uzrání se rozpadávají v jednosemené články, a vičenec (*Onobrychis*) má nepukavé nažky; úplně chybějí plody štávnaté. P. mají zástupce ve všech pásmech od polárních krajín až k rovníku; naše druhy jsou bylinami, řidčeji nízkými dřevinami, a obývají nejvíce lučiny, k jejichž nejcennější součástí mnoho rodů náleží (jetel, vojtěška a j.). Zvláštním bohatstvím vyznačují se stepní území záp. Asie. Tu zvláště vyniká rod *Astragalus*. Důležité kulturní rostliny z této čeledi jsou hrách, fasol, bob, čočka, soja atd. Jedovatý jest z této čeledi z domácích druhů jen čičovník visutý (*Cytisus Laburnum*). Za jedovatou bývá též označována čičorečka (*Cornilla varia*) a *Wistaria sinensis*. Mnohé druhy jsou též officinální: *Astragalus*, *Glycyrrhiza*, *Melilotus altissimus*, *Ononis spinosa*, *Physostigma venenosum* ze záp. Afriky, *Andira Araroba* z Brazílie a j. P. vystupovaly již již v třetího-rách; o tom svědčí určité výskyt lusků, jejichž však rodovou příslušnost nenesnadno jest určit. Dle všeho vyskytovaly se tu druhy ne tropické, ale ty, jejichž nynější západní hranice náležá se na nejzazším východě evropském, východní hranice pak v Japanu, sev. a jižní Evropě a sev. Africe, v pacifické a atlantské Americe. Obsahují celkem asi 307 rodů, z nichž v zemích českých roste celkem 30. -ě.

Papilla městnává viz Papillitis.

Papillaria Kbr. (*Pycnothelia* Ach.), oddě-

lení lišejníků z rodu *Cladonia* Hofim., kam náleží *Cl. papiliaria* (Ehrh.). EBr.

Papillitis (lat.) jest zánět vnitrooční části čívu, t. j. papilly čívu zrakového (synonym. *neuritis optica intraocularis*), která jeví se v ophthalmoskopickém obraze zkalena, málo zdurelá, bez zřetelných hranic, při čemž bývá někdy i přiléhající sítnice více nebo méně zkalena a zdurelá (*papilloretinitis*); žíly jsou rozšířeny, a zahnuty, někdy i zastřeny zánětlivou, zdurelou vrstvou; v papille i sítnici bývají tečkovité a pruhovité výlevy krevní. Porušení zraku bývá značné a dosti často trvalé, zvláště zhusta bývá centrální scotom. (Viz *Amblyopia*.) Čív zrakový za okem jest obyčejně též zasažen (*neuritis retrobulbaris*). Příjice, tuberkulosa, zánět míchy, »rheumatické vlivy«, ložisková sklerosa, polyneuritis, blednička, ucpaní cev u srdečních vad a arteriosklerosa, otravy olovem a j. vyvolávají **p**; někdy vyskytá se v rodinách, obyčejně u mužských členů mezi 18.—30. rokem. Vystupuje-li zdurelá papilla as přes 2 mm nad niveau sítnice, nazývá se **p**. městnávo u (opuch papilly, *Stauungspapilla*), při čemž jsou žíly mnohem více rozšířeny, tmavé, vinuté a zastřeny, tepny, rovněž vinuté a místy zastřené, bývají spíše bledší a užší; v papille a okolí jejím jsou obyčejně plaménkovité výlevy krevní a někdy lesklé skvrnky zvrhlé tkáně. Ostrrost zraková jest obyčejně velmi dlouho poměrně dobrá. **P**. městnavá přichází u převážně většiny nádorů mozkových, hydrocephalie, cysticerku, měchožilů, zřídka u abscessů, výlevů krevních, změknutí mozku, někdy u zánětu ledvin, posléze u nádorův a zánětlivých pochodů v očnici. Co do vysvětlení původu tohoto značného zdurení papilly panuje dosud spor dvou výkladův o původu t. zv. mechanickém anebo o původu zánětlivém. Dle prvního vniká oedem mozku po čívu zrakovém ku předu až za oko a tu vlákna síťové blány, jimiž čív v oko prochází mají ve své ose hlavní žilku (venu), opuchnou a stlačí žilku, tak že krev venosní v papille se městná, z žíly a větvi její pak prostupuje serum ve tkaň papilly (Manz, Schmidt-Rimpler), aneb zdurí čív vůbec jako část oedematosního mozku (Parinaud) a stíní žílu v ose neb na ohybu z čívu nebo jest žíla stlačena, přehnuta, zaškrcena vystoupivší již z čívu na své cestě prostorem mezipočvovým a zevní pochvou, která jest nahromaděnou zde tekutinou oedematosní (neb jest tu vena stlačena výlevem krevním, zánětlivým produktem) kalichovitě od čívu odtazena (Deyl). Druhá theorie (Leber) vykládá zdurení zánětem čívu zrakového, kterýž zánět jest způsoben neznámými dosud nějakými látkami, které vyráběny jsou neznámým dosud způsobem všemi svrchu zmíněnými chorobami mozkovými, zvláště nádory (i fibromy, aneurysmaty a osteomy a svěžími výlevy krevními po zlomeninách kostí lebečních) zdurení samo, **p**., jest pak teprv následkem zánětu. D.

Papillom (z řec), novotvar či nádorek, vznikající vybujením bradavek či papill kožních neb i slizničných. Bývá velikosti hrachu, jako na př. bradavice kožní, avšak i rozměrů větších, jakž shledává se na př. u **p** ů měchýře močového. Povrch jeho je rozbrázděn a rozeklán ryhami hlubšími i mělčími, tak že nabývá často vzhledu kvěťakovitého, což stáva se jmenovitě tenkrát, vyskytuje-li se více malých **p**-ů těsně vedle sebe. **P**. je velmi krevnatý, tak že může snadno státi se zdrojem značného krvácení, poruší-li se jeho povrch. Vyskytuje se buď na kůži nebo na sliznicích, zvláště hrtanu, v rodidlech i močidlech, jmenovitě v měchýři močovém, na čípku děložním, na zevních rodidlech i plodidlech, v konečníku. Náleží mezi nádory benigní, často vyvíjí se vedle rakovin, někdy však také v rakovinu přechází.

Papillote [papijõt], franc., návlaska, točinka na vlasy; také cukrátko v papírkách.

Papilly (lat. *papillae*) viz Bradavky. — **P**, kuželovité bradavky ve škaře, viz Kůže, str. 441 a. — **P** v bot. viz Chlupy (*trichomy*) v botanice, str. 254 a.

Papin [-pěň] Denis, fysik franc. (* 1647 v Blois — † ok. r. 1714 v Anglii). Studoval lékařství v Paříži a provozoval také nedlouhou praxi. S velikou zálibou však pěstoval matematiku a fysiku poslouchaje pilně přednášky Huygensovy. R. 1680, chtěje jakožto kalvinista ujítí pronásledování, uchýlil se do Anglie, kdež seznámil se s Robertem Boylem. R. 1682 vydal v Paříži spisek (pův. anglicky *A new digestor* r. 1681, pak Amsterd., 1688) *Manière d'amollir les os et de faire cuire toutes sortes de viandes en fort peu de temps et à peu de frais, avec une description de la marmite dont il faut se servir à cet effet etc.*, v němž popisuje hrnec papinský po něm zvaný, kovovou nádobu s víkem neprodyšně přiléhajícím, v němž lze vodu zahřátí daleko přes 100 °C, tak že při vaření působí mnohem účinněji. R. 1681 **P**. odebral se do Sarrotti u Benátek, pak vrátil se do Londýna, načež r. 1687 na vyzvání lantkraběte Karla Hesského stal se professorem matematiky a fysiky na universitě marburské. Zde vynalezl a sestrojil atmosférický parostroj, při kterém píst v dutém válci vyhání se parou do výše a pak po ochlazení par, jímž vzniká prostor vzduchoprázdny, žene se zpět tlakem vnějšího vzduchu. Stroj, kde vzduchoprázdňou prostoru bylo dosaženo vývěvou, předložil už r. 1687 londýn. král. společnosti a r. 1688 vyložil jeho princip v lipských »Acta eruditorum«, jen od myšlenky užití stroje prakticky v průmyslu upustil znechucen mnohým odporem, třeba že válec **P**-ův zcela odpovídá dnešnímu válci parostroje, v němž píst rovněž koná střídavý pohyb postupný. Za to **P**. dokončil podstatně stroj Saveryův a zbudoval člun s hydraulickým kolem veslovým, jež hnala voda na ně dopadající. S tímto člunem plul skutečně po řece Fuldě, ale u Mündenu byl mu od

plavců rozbit. **P.** sám zachránil se útekem a všecek roztrpčen i beze všech prostředkův odebral se přece do Anglie, kde po několika letech zemřel. **P.** také první vytkl, kterak možno postupný pohyb pístu proměnití v pohyb otáčecí, a vynalezl bezpečnostní záklonku. R. 1699 **P.** byl jmenován členem akad. věd v Paříži, r. 1859 zbudován mu pomník v Blois, r. 1887 v konservatoři umění a řemesel v Paříži. Napsal ještě: *Expériences du vuide avec la description des machines servant à les faire* (Pař., 1674); *A continuation of the new digestor of bones* (Lond., 1687); *Augmentata quaedam et experimenta nova circa antliam pneumaticam* (t., 1687); *Recueil de diverses pièces touchant quelques nouvelles machines* (Kassel, 1695); *Manière pour lever l'eau par la force du feu* (t., 1707). Pak četné články ve »Philosophical transactions« (1675 až 1705), v »Journal des Savants« (1684—85) a »Acta eruditorum« (1686—91) o vlastnostech vzduchu a páry, o střílném prachu, barometru atd. Korrespondenci **P.** -ovu s Leibnizem a Huygensem vydal E. Gerland: *Leibnitzens und Huygens' Briefwechsel mit P.* (Berl., 1881). Srv. Bannistère, Notice sur **P.** (Blois, 1854); La Saussaye et Péan, La vie et les ouvrages de **D. P.** (Lyon, 1869); Ernouf, **D. P.**, sa vie et son oeuvre (Pař., 1874).

Papinianus A m i l i u s, slavný právník římský (*kolem r. 140 po Kr.), pocházel dle jedněch z Beneventa, dle jiných ze Syrie. Se Septimiem Severem byl ještě před jeho nastoupením na trůn v nejlepších přátelských stycích, dosáhl za něho hodnosti náčelníka praetoriánů (*praefectus praetorio*) a provázal ho na cestě do Britannie. Umíraje, světoval Severus své dva syny, Caracallu a Getu, péči **P.** -nově. Caracalla dal však r. 212 zavraždití Getu a potom i **P.** -na, poněvadž pry odepřel hájiti před senátem i lidem Caracallův zločin. Ze spisů **P.** -nových došly nás jen zlomky. Práce jeho *Questiones* o 37 knihách a *Responsa* o 19 knihách požívaly až do Justiniana neobyčejně vážnosti. Kromě toho uvádějí se 2 knihy **P.** -nova spisu zv. *Definitiones* (všeobecná právní pravidla) a spis *De adulteriis*. Do Pandekt přijato bylo mnoho výňatků ze spisů **P.** -nových (asi osmnáctá část celých Pandekt), a to částečně s poznámkami Ulpiana, Paula a Marciana.

Papířský hrnec viz **Papír**.

Papír je v podstatě plst' z vláken rostlinných, upravená do tvaru tenkých listů. **P.** -u užívá se nejen ke kreslení a psaní, na balení a při tisku, na obrazy, náplastí atd., nýbrž i jako málo které látky jiné na výrobu nejrozmanitějších předmětů denní potřeby, jež namnoze úplně pozbývají rázu suroviny a trvanlivosti, pružnosti, možnosti zpracování atd. vynikají nad podobné výrobky dřevěné nebo železné. Není dnes téměř předmětu, který by nebylo lze vyrobiti z **P.** -u nebo z papíroviny. Stavějí se z nich domy, kola, robí se sudy, láhve, bedny, hnačí řemeny, prádlo atd. Silný **p.** sluje l e p e n k a.

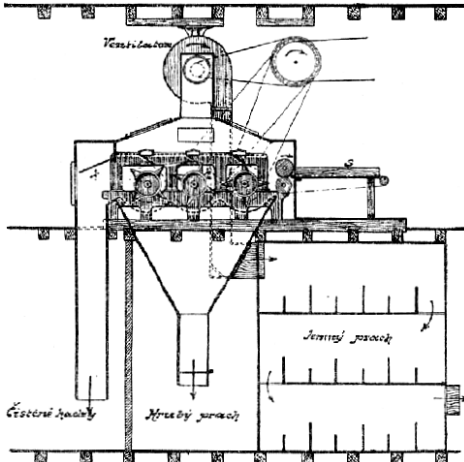
Před vynalezením **p.** -u psávali na kameny olovem, slonovou kostí atd. a v pozdějších dobách na kůže zvířecí, kůru a listy stromové, hlavně palmové. Čínané psali na dlouhých tenkých destičkách z bambusu, z nichž jednotlivá deska stačila pro jedinou větu, tak že pro delší text musilo několik destiček čepy se spojovati. Psalo se lakovou barvou čhi, již od nejstarších dob (prvá zmínka z r. 2255 př. Kr.) užíváno k lakování domácího nářadí a obětího náčiní. Později (pol. III. stol. př. Kr. až III. stol. po Kr.) dovídáme se o všeobecném užívání materiálu měkkého a sice svitků hedvábných, jež hotoveny zvláště pro psaní z odpadků hedvábí, a sice suroviny. Čínský znak pro *papír* (čík) vykládá čínský slovník *Suot-wen* (100 po Kr.) jako »pletivo z odpadků hedvábí«. »Papír« připravován pěstováním. As od r. 600 př. Kr. užívalo se ku psaní hlavně v Egyptě a zemích sousedních lýkových lupenu z papírovníka (*Cyperus papyrus*, *Papyrus antiquorum*, odtud také jméno **p.**), jejichž upotřebení za vlády císařů římských stalo se všeobecným, tím však i *papyrus* dražším a vzácnějším, hlavně počínaje V. stoletím. V pol. X. stol. výroba tohoto **p.** u v Egyptě vůbec zanikla, načež přenesena do Sicílie. Skoro zároveň s *papyrusem* vešel v užívání také *p e r g a m e n* (kolem r. 200 př. Kr.) a udržel se přes celý středověk. Jak dokazují badání nejnovější, výroba nynějšího **p.** -u z vláken rostlinných dostala se z Číny do Samarkandu a odtud oklikou přes Arabii a Španělsko k nám. Vynálezcem výroby této v Číně jest vysoký úředník T s h a i - L u n z Kuei-yangu, krajského města v Jižním Honanu, od r. 89 po Kr. ředitel arsenálu, od r. 114 markýz Lung-thingský, zemř. r. 118 po Kr. T s h a i - L u n vynalezl výrobu papíru z kůry stromové, konopí, hadrů a rybářských sítí. Za svůj nález pochválen byl veřejně r. 105 po Kr., od té doby pak zdomácněl i nový způsob výroby »**p.** -u T s h a i - L u n o v a«, jak znám, po celé říši, a vytlačil úplně nepohodlné desky bambusové a drahý poměrně **p.** hedvábný. Kámen, jehož užíval Tshai-Lun jako podložky při pěstování svého **p.** -u, odveden za dynastie Thengské (618—907) poplatkem k cis. dvoru a uschován v cis. museích, kde snad posud se nalézá. Daleko později vyráběn **p.** i z nebílých a nebarvených látek konopných, lněných (len přivezl do Číny čínský generál Čang-čchien ve II. stol. př. Kr. z Fergány) a travových (z *Urtica tenacissima*, *Böhmeria nivea* a p.), nejposléze i z hadrů bavlněných. Čínský název pro tyto látky zní *pi-pu* (*pi*, vlastně roztrhané šaty, hadry, *pu*, všechny látky mimo hedvábné a vlněné). — **P.** ze surové bavlny vůbec nikdy nebyl vyráběn. Tak zvaná *c h a r t a b o m b y c i n a* ve středověku, jež nesprávně jako **p.** bavlněný vykládána, má své jméno pravděpodobně od syrského města M a m b i d z e. Přes Koreu, jejíž kokonový **p.** hrál v Číně vynikající úlohu po celý středověk, **p.** dostal se do Japonska, kde jej r. 593 zdokonalil mudřec

Doněo a později princ Šokotu. V l. 806 až 807 stát zřídil sám papírny, v nichž vyrábělo se pět rozličných druhů p-u, totiž »mafuši« a »mašiš« ze lnu, »kokusni« a »danši« z morušové kůry a »hiši« z vláken *Edgeworthia papyrifera*. Na západ zanesen byl vynález čínský Araby. Čínskými i arabskými prameny uvádí se jednostejně 7. měsíc r. 751 po Kr. jako rok přenesení výroby p-u z Číny do Samarkandu. Tenkrátě poražen čínský vojevůdce Korejec *Kas-hien-fu* Araby bitvou u řeky Tarazu. Čínany, již při té příležitosti zajati, zanesena výroba p-u do Samarkandu. Persko-arabský název pro p. *kágiz* zajisté této době náležející uvedl Hirth na čínské *ku-či*, starší *kok-dz*, což znamená » p. z kůry moruše papírové« (*Broussonetia papyrifera*). Dle zpráv arabských dělán skutečně nejstarší p. s a m a r k a n d s k ý, zvaný též *chorásánský*, z travin a rostlin, hlavně rostliny *kattán* (*Linum usitatissimum*). Zůstává nerozhodnuto, je-li p. z hadrů, jímž počíná výroba p-u u Arabů, původu čínského či samostatným vynálezem Arabů. (Srv. Fr. Hirth, *Chines Studien I.*, Mnichov 1890.) Jisto jest, že Samarkand stal se východištěm p-u arabského, který zvláště po založení papírny v Bagdadě r. 794, jež kvetla do XIV. stol., odtud dále Araby na západ byl rozšířen a pronikl i do území křesťanského. Nejdříve povstaly papírny v Tihámě, Jemenu (X. stol.), Egyptě, vlastní zemi lnu (IX. stol., skrovně, hojně již v X. stol.), s hlav. sídlem v Káhíře, v Syrii (Damašek, vývoz již v X. stol., *slavná charta damasce na*), Hamátě (Epifaneia) a v Mambidži (Hierapolis); v Palestině (Tiberias), ve foinické Tripoli, v sev. Africe ve Fésu (na sklonku XII. stol. vrchol, 400 mlecích kamenů), v Andalusii v Šatibě (Chatwa, nyní S. Felice) a dále několik papíren v Katalonii, v Persii v Tebrizu (z r. 1293 po vzoru čínském prvé papírové peníze) a j. v Indii (Deuletábád aj.). Zkoumáním Wiesnerovým zjištěn vedle lneného p.-u, jenž tvořil převahu (2/3), p. konopný (1/3), pevnější, ale i hrubší. P. připravován z hadrů zpracovaných a pro výrobu připravených buď v hmoždířích nebo papírových mlynech, ručních i vodou hnaných; posledních užíváno obecněji ve XII. století. Obojí mlyně přičítány Egyptanům, jsouť vynálezem arabským. Po rozemletí následovalo klížení, by stal se p. popisným, a sice skrobem z mouky pšeničné, snad i pohankové a z kořenu asfodélu; jím plněn i p., by dostalo se mu bělosti, tuhosti a i váhy. Z massy hotoven p. pomocí drátěných forem, snad již v VIII. století. Archy s forem sňaté kladly se po čínském způsobu na ohřátou zeď, po arabském na hrubou plst'. Mělo-li se psati po obou stranách, byl p. slepován. P. byl vždy neprůhledný, formát archu 32 cm: 24 cm, teprve později je větší, 25 archů tvořilo t. zv. *kajfa*, perský *dest* (ruku — odtud franc. *main de papier*), 5 knih t. zv. *rizma* (balík, perské, z toho názvy evropské i něm. *rizz*, *Ries*, naše rys). Barva p-u byla bílá, ale i modrá, růžová,

žlutá, šedá, zelená. V kancelářích arabských užíváno poprvé p-u r. 794. Srv. J. Wiesner, *Mikroskop. Untersuchung der Papiere von el-Fajjüm*; J. Karabacek, *Das arab. Papier, eine historisch-antiquar. Untersuchung*; J. Wiesner, *Die Fajjümer und Uschmüneiner Papiere &c.*; vesměs v *Mittheilungen aus der Sammlung der Papyrus Erzherzog Rainer*, Vídeň 1886 a sl. I. — III. Srv. R. Dvořák, *Papyrusy Fajjúmské, »Athenaeum«*, 1888, str. 273 sl.; A. Blanchet, *Essai sur l'histoire du papier et de sa fabrication* (Paříž, 1900). Ze Španělska výroba rozšířila se i do přímořských měst italských a sicilských, tak že na př. ve Fabianu pracovalo v l. 1307 až 1324 podle Zonghiho šest papíren. Dlouhou dobu byl obchod s p-em v rukou Benátčanů. — Papírnici, povolani Karlem IV. z Italie, založili r. 1370 papírnu v Chebu. Ve století XVI. založeny dále u nás papírny v Trutnově (1505), Benešově u Děčína (1569) a ve Fridlandě (1590). Ve válce třicetileté vzaly sice tyto závody za své, brzo však založeny byly nové v Bělé (1660) a ve Vrchlabí (1667). Na Moravě zřízeny byly papírny v Jihlavě (1530) a v Olomouci (1576). V Dolních Rakousích klášter Heiligenkreuzský zřídil papírnu v Leesdorfu (1616), jež však r. 1683 i s dělníky od Turků byla spálena a r. 1688 klášterem v Medliku restaurována. Na povznesení papírnictví povolal Karel VI. dělníky z Německa a Švýcarska, účinek se však nedostavil. Marie Terezie r. 1754 vyslojuje se o tom v jedné listině takto: »Konstatujeme, že veškeré druhy p-u, vyráběné v korunních zemích, jsou špatné a že bez ustání dovážeti se sem musí p.-y z cizozemská jako zboží draze placené. Příčinou toho je špatná výroba, nedostatečné suroviny, nepořádek a zlozvyky u obchodníků.« V témž roce vyšlo »Nařízení pro obchod s p-em a jeho výrobu«, kde hrozilo se zničením materiálu špatného a uzavřením papíren. V Německu zřízena byla papírna r. 1390 v Gleismühlu u Norimberka pod vedením Ulmanna Strömra. Ve Švýcarsku stála asi první papírna od r. 1411 v obci Praroman u Freiberga, pak druhá papírna od r. 1440 v Basileji. V Anglii John Tate zřídil r. 1494 první papírnu v Stavenagei a druhou r. 1507 v Hartfortu. V Holandsku Hans z Aelstu a Jean Lupaert založili r. 1586 první papírnu v Dordrechtu, pak r. 1613 Francouz Martin Orges papírnu v Apeldoornu. Zde povstal stroj zvaný holandr, pro rozvoj papírnictví tak důležitý, jež něm. stavitel Leonhard Christ. Sturm obširným popisem r. 1697 učinil obecně známým. V Rusku děje se první zmínka o papírně r. 1576, zařízené Feodorem Savinem, dle níž patriarcha Nikon postavil továrnu na p. v Moskvě. Petr I. seznal papírnictví prakticky sám v Zaardamu a založil dle holandského vzoru papírnu u Petrohradu. V Turecku zařízena byla první papírna ředitelem sultánských tiskáren Ibráhímem efendim r. 1745. V Severní Americe holl. vystěhovalc William Rittinghousen

ve spolku s tiskařem Bradfordem založil r. 1690 první papírnu Nového světa. Zkouškami, jež podnikl prof. Wiesner na rozlič-

dělo se zároveň klízení v látce místo klízení v arších, klízení minerální místo animálního, plnění kaolinem a hlinou a upotřebení páry skoro při všech manipulacích papírnických. S rozvojem papírnictví nastaly však nedostatek a drahota hlavní suroviny, hadrů, a nalezeny náhražky dobré a laciné v dřevovině, cellulose a slamovině, zase podle čínského vzoru. Tím, jakož i celou řadou nových vynálezův a zlepšení průmysl papírnický octl se na značné výši. Pracuje se nyní k tomu, aby malé stroje nahrazeny byly konstrukcemi většími a hadry náhražkami, ale tak, aby p. byl s to, by vzdoroval všem vlivům, tak že z p-u budoucnosti poslední zbytky hadrů vymezí. Kde při lesích je síla vodní, zařizují se továrny na zbroušené dřevo neb cellulosu, jež upraveny na lepenku se 40—50 % vody dodávají se jako suroviny do papíren.

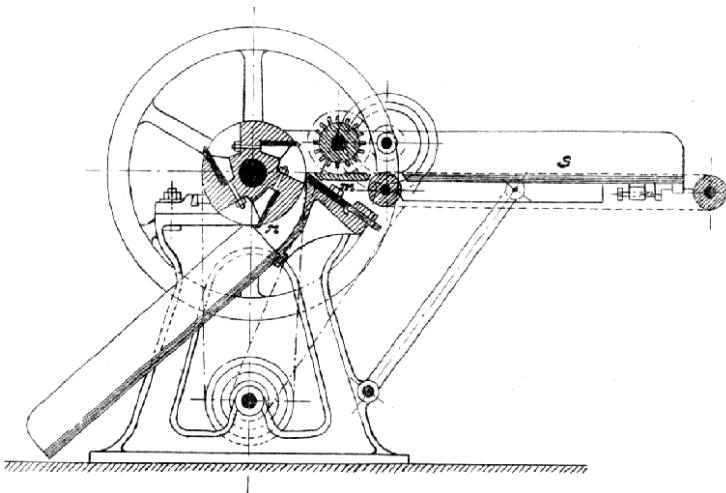
Č. 3001. Stroj na prašení hadří.

ných p-ech orientálních i evropských století IX. — XIX., prokázány na evropském p-u od počátku výroby až hluboko do XIX. stol. tytéž hlavní vlastnosti jako na p-u arabském.

Pravou revolucí ve výrobě p-u způsobil Francouzem Robertem vynalezený papírnický stroj a Berthelotem zavedené bělení chlórem na poč. stol. XIX. Prvního, ovšem primitivního (patent ze dne 18. led. 1798), stroje papír-

Přední surovinou výroby p u, zejm. lepších druhů, jsou však dnes ještě, zvláště v krajinách hustě obydlených, hadry, především hadry lněné, dávající nejlepší p. Horší jsou p-y z hadrů bavlněných, vlněných a hedvábných, zvláště poslední dva druhy dávají jen špatný p. a lépe zpeněží se jinak. Opatřování hadrů — hadmictví — tvoří zvláštní živnost a odvětví obchodní. Hadrníci dodávají hadry do papíren buď v tom stavu, jak je koupili, neb již roztržené, aspoň na tři druhy, jako hadry bílé, šedé a strakaté. Kromě hadrův a náhražek již jmenovaných užívá se při výrobě p-u také vláken traviny esparto neb alfa (*Macrochloa tenacissima*), džuty a j. Rozsáhlého upotřebení docházejí v papírnictví také suroviny z říše minerální.

Přídavkem látek minerálních zlepšuje se vzhled p-u obyčejné a střední jakosti, p. y stávají se jim neprůsvitnými, jsou li tenké, a lacinějšími. Nejstarší přídavek k p-u je pisku prostá plavená hlina porculánová (kaolinleucin), pak jenně mletá pálená sádra (annaline, pearl hardening). Při čištění hadrův užívá se vápna, sody, žir. drasla, potaše a j.; při bělení chlórového vápna, kysel. sírové, solné, hnědele; při klízení pryskyřice, sody, škrobu, kamence, síranu hlinitého; při

Č. 3002. Řezačka na hadry.

barvení ultramarínu, barev dehtových a zeminytých atd.

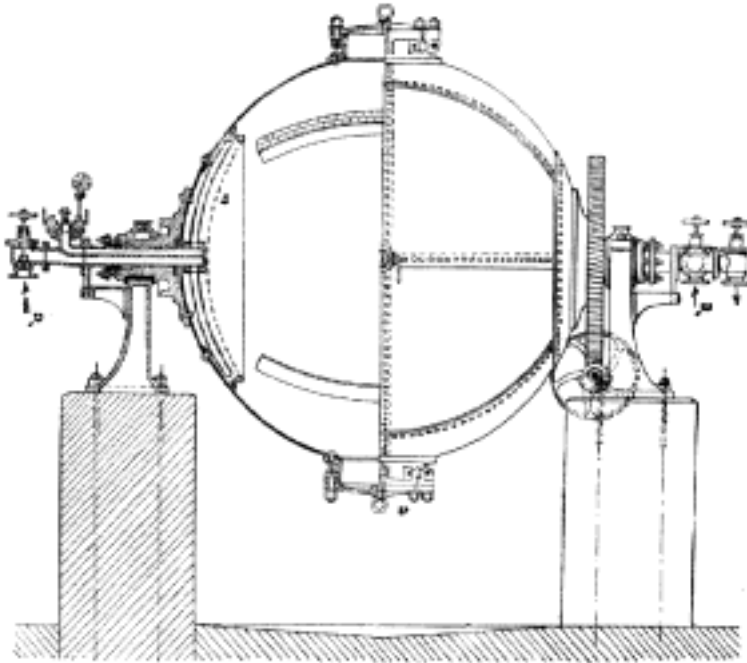
Výroba p-u dělí se na dva hlavní výkony:

1. Výrobu papírné látky, kaše čili papíroviny, zahrnující v sobě třídění, čištění,

řezání a rozvláknění surovin, především hadrů. Rozvláknění děje se ve dvou stupních; vyrobí se nejdříve hrubá drť čili polo-drť, jež se rozmílá na drť jemnou čili celo-drť, která se pak bílí, zbavuje chlóru, mísí, po případě klíží, barví a plní. 2. Vlastní výrobu p-u, jež zase je dvojího druhu: a) ruční, dělá-li se arch po archu; b) strojní, vyrábí-li se dlouhý papírový pruh, který se na archy rozstřihává. Potom následují práce dodělavací, hlazení, ořezávání, skládání atd.

Třídění hadrů děje se vždy ručně, hadry se při tom z části také rozřezávají a čistí, odstraňují se švy, knoflíky, přazky atd. Stůl, na němž se výkony ty provádějí, má tabuli

vené prachu rozřezávají se na strojích, aby při následujícím čištění cestou mokrou prach a nečistoty byly přístupnější. Řezací stroje jsou buď rotační (vyobr. č. 3002.), s noži upravenými ve šroubovích na otáčejícím se bubnu, anebo jsou stoupové, stavěné na způsob nůžek přímoběžných. Čištěním za mokra odstraní se veškeré nečistoty na vláknech pevně lpící, zároveň s nimi do jisté míry i barvy a uvolní se také vlákna. Buď se hadry prostě perou ve vodě, neb se macerují nebo se čistí chemicky. V čisté vodě odstraní se pouze prach a některé látky rozpustné, lze tudíž tímto způsobem čistiti pouze hadry nebarvené, dosti čistě. Zahní-

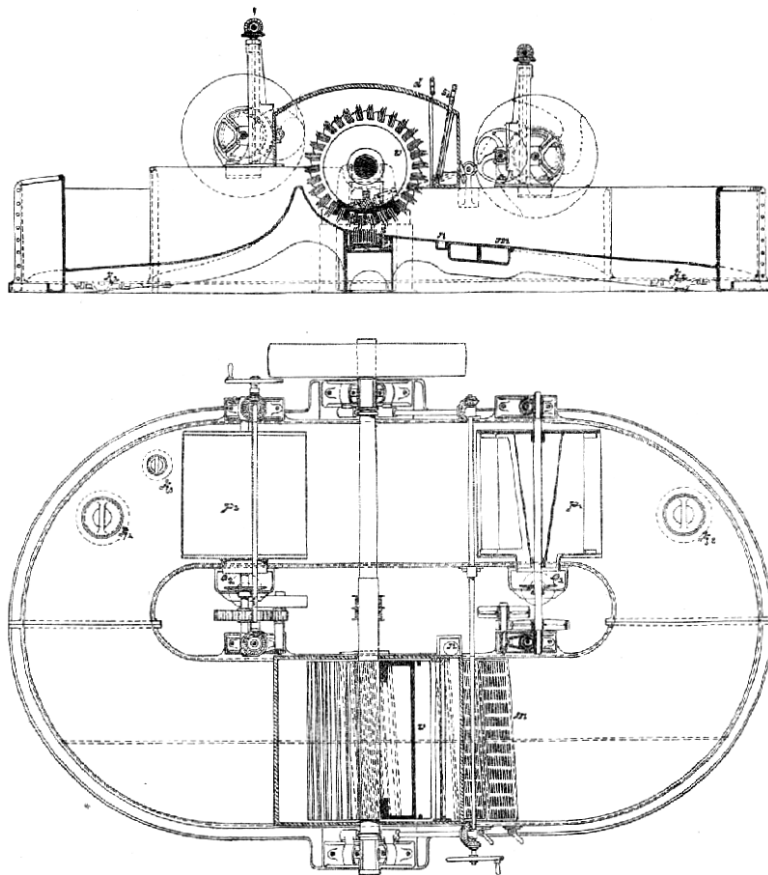
Č. 3003. Kulovitý vařák na hadry.

opatřenou sítí a po straně dělnice připevněn je na něm stojatý nůž tvaru kosy. Stoly stavějí se řadou vedle sebe nebo do skupin, pod každým sítím bývá prachová komora a všechny komory připojeny jsou ke společnému ventilátoru, jenž z nich prach vyssává. Aby dělnice prachem příliš netrpěly, čistí se hadry vyklepáváním někdy také před tříděním. — Obvyklejší je suché čištění po roztřídění hadrů. V uzavřeném prostoru pohybuje se rychle jeden neb několik bubnů hřeby pobitých (vyobr. č. 3001.), jimiž hadry se vyslehávají a vrhají se proti řadě zubů, upravené nad každým bubnem. Hrubý prach propadává dírkovaným zpodkem, jemný prach vyssává se dírkovaným svrškem komory stroje a odvádí se ventilátorem do prachové komory. Hadyr aspoň částečně zba-

vání nebo macerování je laciné, vlákna se však snadno porušují více než třeba a je pak větší odpaděk. Chemické čištění děje se za varu v alkalických loužích a v nádobách uzavřených, tedy při teplotách vyšších než 100°C. Silně rozředěných roztokův (aby se neporušila také vlákna) sody, žiravého natronu a vápna užívá se při tom nejčastěji, buď každého pro sebe neb dvou z nich zároveň. Vytvářeče konstruují se tak, aby hadry při varu přišly také do pohybu, styk louhu a vláken byl intensivnější a tvořící se emulze rychle se odlákla. Vařáky jsou buď válcovité neb kulovité a zase buď nehybné nebo točivé. V novější době užívá se nejčastěji vařáků kulovitých pro plnění 500 až 3000 kg (vyobr. č. 3003.). Hadyr vyvařené oplakují se čistou horkou vodou, nejčastěji

ve vařáku. Nečistoty pevně usazené v pórech a záhybech hadrův odstraňují se práním buď při rozvláknování v holandru pro polodrt' aneb ve zvláštním holandru pracím lišicím se od holandrův obyčejných (vyobr. č. 3004.) hlavně tím, že dno pokryto jest as do polovice dírkovanými plechy, kterými nečistoty propadávají. Hadry vyvařené a nejhrubších nečistot zbavené upravují se nejčastěji na holandrech na polodrt', roztrhávají

hovitě, za ním tvoří hřeben a klesá pak pod úhlem as 45° . V sedle takto vytvořeném upraveny jsou pod bubnem šikmo k jeho ose nože spodní (zpodek), jež společně s noži bubnovými vlákna vyškubávají, ale neřežou. V druhém rameni umístěny jsou válce odvodňovací p_1 p_2 , jichž síťovým pláštěm voda špinavá vniká dovnitř, zde plechovými žebry se zvedá a do dutého hřídele se vylévá, kterým odtéká do odlévek o_1 o_2 . Rychlým

Č. 3004. Holandr.

se totiž v hrubší vlákna, tak aby se dobře nechala běliti; vlákna ta třeba rozkládati ještě dále, až nabude se vláken zcela jemných, dávajících kaši papírnou, celolátku nebo celodrt'.

Holandry jsou nejdůležitější stroje papírnické, protože na nich závisí jak množství, tak i jakost drti papírné. Skládají se z vany (vyobr. č. 3004.) podlouhlé, na obou koncích zakulacené, v níž podélnou stěnou, nedosahující až k čelům vany, vytvořen je žlab bez konce, o dvou ramenech nestejně šířky. V širším rameni umístěn je válec čili buben, opatřený as 38—48 noži. Dno žlabu před bubnem zvolna stoupá, pod ním je kru-

otácením bubnu vtažují se hadry mezi nože zpodku a bubnu, vyškubávají se z nich kusy a vlákna, jež vrhají se přes hranu hřbetu, tak že se dostanou do oběhu a druhým ramenem vždy zase před válec se vracejí. Na počátku práce postaví se válec tak, aby mezi ním a zpodkem byla přiměřená mezera, hadry se více perou než rozvláknují. Postupně se pak válec pouštějí vždy níž, aby s práním nastalo i rozvláknění. Voda, ač vyvařená, ve vyvářeči se zašpiní a pěni a třeba ji stále nahrazovati čerstvou. Rozvlákněním hadry pozbyvají vzhledu tkaniny, mění se v cupaninu, vodou silně prostoupenou, jež dle okolností je hrubší neb jemnější. Nad válcem upraven

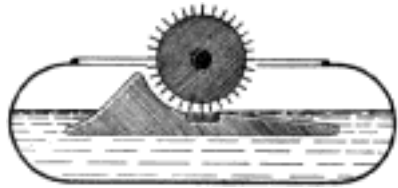
je příklop, aby látka účinkem odstředivé síly neodletávala. V rozích příklopu upravena jsou šikmo síta z mosazných drátků, jimiž při prání voda prošlehává, vlákna se však zadržují. Když dopráno, zastaví se stálý přítok vody čerstvé, před prací síto vsune se plná deska a hadry se dle potřeby domílají na hrubo. V náběhu sedla umístěny jsou ventily k_1 , k_2 a k_3 a před bubnem dvě jímky; jednou odstraňuje se písek, druhou hřebíky a jiné hrubší předměty. Vana holandru dělává se ze dřeva, plechu, cementového zdíva, v nejnovější době nejčastěji celá z jednoho kusu a z litiny. Válec nožový bývá dřevěný, litinový neb z litiny a dřeva. Nože jsou bronzové neb ocelové. Pokud se konstrukce týče, nelíší se holandry mnoho od sebe. V novější době sestrojili Debié Granger a Pasquier, Umpherston, Hoyt, Cresmann a j. nové holandry konstrukce poněkud pozměněné, hlavně aby se uspořilo síly hnací. Při holandru Umpherstonově vana jest užší, poněvadž se cirkulace děje kanálem pod sedlem (vyobr. č. 3005.). Na 100 kg p-u denně počítají se 4 hrubé holandry. Dle jakosti hadrů trvá práce v holandru pro hrubou drť as 2 hodiny; urychlili se, je to vždy na úkor jakosti výrobku.

Po rozvláknění na hrubo vypouští se voda z holandru a látka zbavuje se před následujícím bělením pokud možná vody, a to buď v odkapních skříních nebo pomocí lisův a centrifug. Nejlépe vyhovují centrifugy; lisy vyžadují mnoho místa a jsou poměrně drahé, v odkapních skříních odvodňuje se látka, rozložena na pletivu, velmi nepravidelně a odvodnění trvá příliš dlouho, 2—3 dni při hadrech bavlněných, 6—8 dni při hadrech lněných a 8—10 dni při hrubých hadrech.

Bílý p. vyrábí se dnes z hadrů nejpestřejších a nikoliv jen z hadrů bílých. Odbarvování, prováděné roztokem chlórového vápna, děje se v mnohých továrnách hned za rozvlákněním v tomtéž holandru, tím však trpí značně kovové součásti. Výhodnější proto je, běliti ve zvláštních holandrech pro bělení, opatřených jedním neb i dvěma buby a dvěma odvodňovacími válci. Chlórové vápno rozpustí se a přidává se ve třech stejných dílech. První díl nechá se působiti as hodinu, druhý as $\frac{1}{9}$ hod., třetí as $1\frac{1}{4}$ hod. Chlór uvolňuje se přidáním rozředěné kyseliny. Racionálnější než bělení za mokra je bělení plynným chlórem za sucha. Dobře odvodněná a zkyplená drť bělí se proudem chlóru ve zděných neb olověných komorách. Plyn proudí pomocí exhaustoru z komory do komory, aby se ho lépe využítkovalo. Zdivo těchto komor provádí se z nejlepších pálených cihel, vycementuje se a natírá se uvnitř dehtem neb olovem. Podlaha jest asfaltová a na ní spočívá rošť lat'ková, tvořící stupňovitou řadu polic pro hrubou látku. Bělení trvá 14—16 hodin, při plnění komory as 5000 kg. Některé továrny užívají obou způsobů bělení. Když doběleno, chlór se vypírá. Na pevnost p-u má vliv jen tenkrát, trvalo-li

chlórování příliš dlouho a nebyl-li chlór odstraněn přidáním sody neb jiných chemikálií do lázně prací. Vypírání provádí se v holandrech pro celodrt' před úplným rozvlákněním, ve velkých papírnách zase ve zvláštních holandrech pracích.

Když praním odstraněny všechny škodlivé součásti, rozemílá se drť nadobro, tak aby tvořila úplně stejnorodou kaši bez zřejmých vláken. V menších závodech lze užiti jedné konstrukce ke mletí hadrů na hrubo i nadobro, větší papírny užívají však pro každý z těchto výkonů zvláštního holandru. Holandr pro mletí na hrubo má tupé nože a válec neblíží se k nim příliš a koná menší počet obrátek (as 150), holandr pro mletí na jemno má ostřejší nože, pohybující se s větší obvodovou rychlostí (5—8 m), odpovídající 180—250 obr. za min., a jak na válci tak i na zpodku větší počet nožů. Dobře rozemletá látka tvoří úplně stejnou

Č. 3005. Holandr Umpherstonův.

kaši, při vylévání nevidíme v ní uzlíků a rozředěna vodou dává mléčnou kapalinu.

Kromě holandrů drtí se surovina též rozličnými mlýnci deskovými odstředivými a kuželovými, jichž se však málo užívá.

Před pečlivě bělení není kaše nikdy čistě bílá, má vždy nádech do žluta, jehož hledíme se zbavití modřením. Před domletím přidává se k látce ultramarínu (na 100 kg suché látky as 0,5—1,5 kg), pařížské modři, indiga, kobaltu atd.

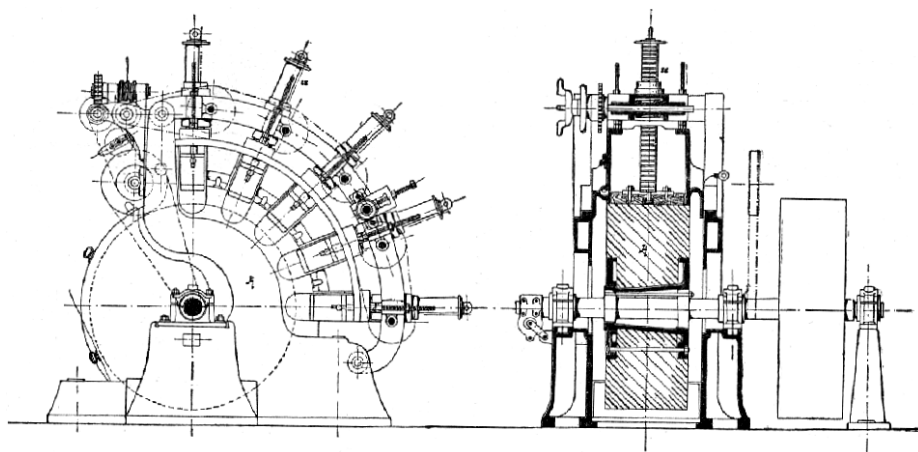
Tak jako modření provádí se obyčejně i klížení v látce před úplným domletím. P. klížený lépe vzdoruje vlhkosti a vlákna nezplstěná se přilpnou a nevdají při psaní. Před vynalezením papírného stroje p. klížil se výhradně kličem zvířecím (gelatinou) a v arších po dohotovení. Se stoupající spotřebou p-u žádaly se vždy více p-y lacinější a většího formátu, klížení v arších stalo se obtížnějším a zavádělo se klížení v látce a kličem rostlinným. Klič rostlinný je rozpuštěné mýdlo pryskyřičné (kalafuna) s přísadkou kamence a škrobu, kterým se podporuje suspensace tělísek pryskyřičných. Přidává se do holandru pro modření. Při klížení v arších ponofuje se do roztoku obyčejného truhlářského kliču arch po archu, načez se archy suší. Také se užívá klížení mýdlem vegetabilně animálním, složeným z obyčejného kliču, škrobu, pryskyřice a kamence. Místo klížení pryskyřičného doporučuje se také klížení albuminem amoniakovým, jenž povstává spojením kaseinu s amoniakem. Ke

klížení v látce obyčejný klíž se nehodí, poněvadž snadno zahnívá dřívě ještě, než **p.** je hotov.

Aby se vyplnily póry **p-u**, plní se látka přísadkami zemítky, **p.** stane se tím bělejší, snáze se hladí a je pak také lacinější. Plnění nesmí však nikdy překročití jistotu mez, přes 20—25 % je již na ujmu jakosti **p-u**. První látka plnicí je bílá, písku úplně prostá, plavená hlína porculánová, v obchodě známá také jménem *china-clay*, barvy poněkud žlutošedé. Nejlepší druh této hlíny vyskytuje se v Čechách. Nepůsobí na vlákna, ani na mýdlo pryskyřičné, ani na kamenec, přísadek do 15 % neškodí a barvy na **p-u** takovém dobře se otiskují. Nehodí se však na tisk jemných stočků dřevěných, pro mědirytiny a lithografie. Bez obavy možno vzít na 100 kg

(v. *Cellulosa*) z mladých smrků, jedlí, pak vrb, javorův a lip, zřídka topolův a buků. Zbroušené dřevo je křehké a zpracuje se na **p.** jen s přísadami, *cellulosa* zpracuje se i bez přísadkův.

Výroba zbroušeného dřeva provádí se buď ve spojení s papírnou, nebo se zařídí továrna na dřevovinu v krajíně lesnaté a do papírny dopravuje se polovýrobek. Po náležité úpravě zbrúšuje se dřevo na *defibreuru* (v. t.), vyobr. č. 3006. ve zbrúšovacím stroji, jenž se skládá z kamene *k*, na jehož obvodě upraveno je 5—6 komůrek pro dřevo, s přitlačovacími ústrojími. Zbroušené dřevo smývá se s povrchu kamene proudem vody, svadí se na třídicí sestavený dle Voitha ze tří sítí (vyobr. č. 3007.), z nichž hoření zachycuje třísky nehodící se k dalšímu semílání. Dře-

Č. 3006. Defibreur.

suché látky 50 kg kaolinu s 25 kg škrobu, 12 l vody a 8—12 kg kamence. Však mnoho z těchto látek se na stroji papírném odplaví. K hlíně přidává se i parafin, aby se výrobku dodalo většího lesku. Jasná běl získá se přísadkou annalinu (rozemleté pálené sádry), jenž se však nerozdělí tak jemně jako kaolin.

Plnění provádí se zároveň s míšením látky obyčejně ve zvláštních holandrech mísících a jest s obchodního stanoviska výkonem z celé výroby nejdůležitějším. Závisí na něm nejen jakost **p-u**, ale i výnosnost závodu, poněvadž za nynějších poměrů není možno vyráběti **p.** ze surovin nejlepších. Žádá se nyní vždy určitá pevnost, tažnost a jen jisté množství popela, při čemž stanoví se hned cena, a jest věcí kalkulace vyrobti **p.** žádaných vlastností a při tom vydělati. Podle toho sestaví se listek, jenž se vyvěsí v holandrově síni a udává způsob úpravy celolátky.

Také úprava suroviny ze dřeva a slámy je pro moderní papírny důležitá. Ze dřeva upravuje se surovina buď mechanicky (zbroušené dřevo, v. *Dřevovina*), neb chemicky

vovina od síta druhého a třetího svádí se do nádržky s mísidlem, zvedá se pumpou na raffineur, mlýnské složení se svislým železím, odkud zase přichází na třídicí odvodňuje se konečně na 50—60 % na válcovém stroji papírném (vyobr. č. 3008.). Někdy se dřevo před zbroušením vyvařuje, zmenší se tím práce, avšak dřevovina zahnědne a hodí se pak jen na výrobu **p-u** balícího a lepenky. Při výrobě buničiny čili *cellulosity* zavarují se třísky získané na stroji řezacím v kotlech buď s louhem žíravého natronu (*cellulosa* sodnatá) neb s louhem sířičitým (*cellulosa* sulfitová). Pak vybirají se suky, nebyly-li odstraněny před rozřezáním dřeva nebo před vařením, *cellulosa* se vypirá, rozvláknuje na stoupách, roztíracích strojích a mlýncích za přítoku vody, třídí v zachycovacích uzlíkú, bubnových a odstředivých třídících s mazačnými síty a odvodňuje se po vybělení a vyprání podobně jako dřevovina.

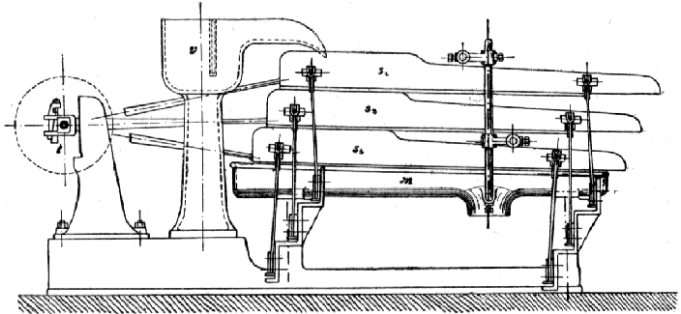
Sláma zpracuje se na slámovinu tím způsobem, že se nejdříve rozřeže na řezanku, jež se na stroji proudem vzduchovým roztřídí a zbaví kolének a těžších kousků, pak

sype se do vařáků buď kulových, neb se před tím zvláštním kotlu. Ve vařáku na stejnorodou kaši, jež se rozemílá na mlýnském složení neb na kolových mlýncích, vařila-li se zároveň také kolénka. Dovařená slámovina se vypírá a bílí. Náhražky se v papírně opět rozmělnují a přidávají se dle potřeby po putnách k látce papírně v holandru mísicím.

Vlastní výroba p-u z papíroviny takto připravené děje se v novější době skoro výhradně strojně, jen některé zvláštní druhy p-u hotoví se dosud ručně. Stroje papírné jsou se sitem buď rovinným nebo válcovitým, tohoto se však užívá jen při výrobě některých p-ů a při výrobě lepenky.

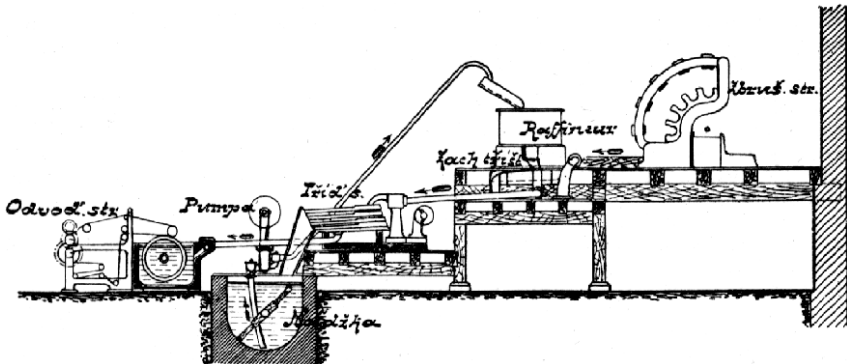
Papírný stroj vyrábí zcela samočinně papírový pruh až 3000 mm široký s rychlostí až 100 m za min.; vyrábí-li se p. novinový, také s rychlostí větší, jež se mění podle druhu p-u a podle tloušťky. Z té příčiny má moderní papírný stroj značné množství sušících válců, stroj Füllnerův vystavený r. 1900 na svět. výstavě pařížské a pracující s maxim. rychlostí 130 m za min. měl jich na př. 22, z nichž však druhá polovice, s prvou stejná, pro zkrácení obrazce byla v tabulce vnechána. Pohon jednotlivých částí papírného stroje děje se při stroji na vyobraz. v při-

válcovitých nebo nejdříve louží ve ředůje se kaše papírná v zásobní nádrže rozvaří se sláma vodou a přivádí se pak na stroj regulátorem,

Č. 3007. Voithův třídící stroj na dřevovinu.

zaručujícím stálý stejnoměrný přítok, nezávislý na méně výšce v nádrže a rychlosti stroje. Je-li nádržka zásobní nad strojem papírným, přítok reguluje se ventily neb kohouty, jinak na př. pumpou s kulovými ventily, kolem naběracím atd. Než kaše papírná přijde na sito, přeběhne dvě zařízení třídící, z nichž jedno odstraňuje pisek, druhé uzlíky a součástky ne zcela dobře rozemleté. V jímcě na pisek odstraňují se hrubší přimíšeniny vlastní vahou tím, že se rychlost toku mírní, v jímadle na uzlíky zachytí se lehčí, hrubší a nerozemleté součástky na sítěch neb děrovaných pleších, na nichž se volný průchod udržuje rychlými otřesy. Uzelníky jsou buď rovinné neb válcové, také se však obě soustavy spojují a papírovina čistí se nejdříve strojem válcovým, pak rovinným.

Č. 3008. Schematické znázornění továrny na zbrousené dřevo.

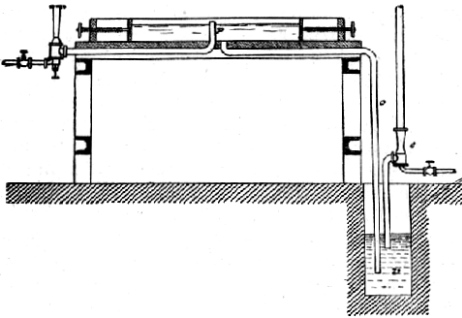
loze jediným lanem bez konce; starší způsob pohonu od hřídele rovnoběžného se strojem, s převody k jednotlivým dílům, dnes již se opouští, aby se obešla ozubená kola a zajistila se bezpečnost chodu, poněvadž způsob výroby moderního p-u vyžaduje nerušený chod papírného stroje po celé týdny ve dne v noci bez přestávky.

Přepad pro papírovinu z uzelníky na sito je při nových strojích přilít k rámu stroje, při starších dřevěný a přidělaný. K přepadu připojuje se zástěra, jež provedena je při starších strojích z telecí kůže, při novějších z hnědého kaučuku, a těsní tím, že tlakem papíroviny přiléhá k sítu.

Síto skládá se z jemného, úplně stejnoměrného drátěného pletiva bez konce, ho-

ření část' pohybující se od přepadu nesena je kromě válce prsního řadou měděných dutých válečkův a tvoří tím stůl neb formu dokonale vodorovnou, kdežto vracející se část' zpodní vedena je přes několik válců větších, z nichž jeden je napínací. Pro **p**-y luxusní bývá síto velmi jemné, pro **p**-y obyčejné, tiskací a novinové dosti hrubé. Kromě pohybu postupního dostává síto ještě proměnlivý třesavý pohyb se strany od hnacího excentru. Tím způsobuje se zplstění vláken, jež je tím dokonalejší, čím déle voda na síte se udrží. Výška vrstvy dána je zachycovací pěnovými, 3—4 příčkami při vtoku, jež kromě toho zamezují vlhnutí látky papírné na sítu. Po stranách síto ohraničeno jest, aby látka s něho nestekla, pruhy kaučukovými, vedenými přes kladky. Pohybují se rovnou rychlostí jako síto a jejich vzájemnou vzdálenost, tedy i šířku **p**-u, lze měniti.

Kromě třesavým pohybem síta odvodnění látky urychluje se úpravou ssacího aparátu

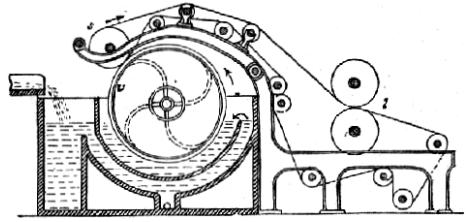

Č. 3009. Ssací aparát Kaufmannův s Körtingovými ejektory.

pod sítem (vyobr. č. 3009.), pomocí něhož se voda vytlačuje působením tlaku ovzduší. Odvodňovací skříň, přes níž síto těsně běží, naplněna je z části vodou a má pohyblivé postranní stěny, tak že se nechá přizpůsobiti šířce **p**-u. — Voda ze skříně stále odtéká tou měrou, jak se sítem procezuje, působením částečného vakua a tlakem ovzduší. Aby vyssávání učinil účinnějším, Körting připojuje ke skříně své ejektory. Čištění síta děje se proudem vodním na zpodní části vracející se k prsnímu válci.

P. na sítu se vytvoří má ještě malou pevnost a prochází proto mezi válci tří lisů, aby se voda z něho z části vytlačila a vlákna lépe k sobě přilnula. První lis, t. zv. **k a u - č o v a c í**, má válce potažené plstí, poněvadž by se na válcích kovových pruhy papírný porušil. **P**. vede se od kaučovacích válců v celé t. zv. mokré partii na soukenném pasu a společně s tímto mezi lisovními válci přitlačovanými k sobě buď závažími nebo šrouby, jež působí na ložiska. Jeden z obou lisovních válců přichází přímo ve styk s **p** em a do jisté míry jej také uhladí. Aby i druhá strana vydána byla stejnému účinku, přestupuje mokrý **p**. na sukno druhé a prochází

na něm druhým párem lisovních válců. Voda z **p**-u vytlačena protéká sukmem a stéká po obou stranách zpodního válce do žlábků, kterými se odvádí. Odpluky a kousky zemité

Č. 3010. Válcový stroj papírný.

stírají se s hořením válce škrabáky, zpodní válec dostává nyní obyčejně povlak z tvrdé gummy. Druhý lis, t. zv. suchý, mívá někdy zpodní válec dutý, vytápěný parou.

Za suchým lilesem začíná se **p a r t i e s u - š í c í**, sestávající z velikých litinových dutých bubnů, vytápěných parou teploty as 130° C. Nejmenší stroje mívají 3 válce, větší 6 i více válců, dle velikostí stroje a rychlosti, se kterou se má pracovati. Válce uspořádávají se buď vedle sebe neb nad sebou také ve dvou etažích neb dvou a třech skupinách. Musí se sušiti velmi pomalu a stejnoměrně; na válcích příliš horkých by se **p**. smršťoval, měnil vzhled a pevnost. Válce sušící spojeny jsou s válci přitlačovacími a položena jsou přes ně silně natiatá sukna, mezi nimiž a válci **p**. prochází a jež se na válcích menšího průměru suší a zbavují tím vody, kterou do sebe nassála. Po každém válci běhá škrabák, jinž se povrch udržuje čistý a zamezuje se navinutí **p**-u na válec, kdyby se pruh přetřhl.

Při přechodu na stroj hladicí **p**. poněkud se navlhčuje jemně rozprášeným prou-

Č. 3011. Forma pro výrobu papíru ručního.

dem vodním nebo parou, aby se při hlazení netvořily záhyby a odvedla se elektrina třením na válcích povstalá, která způsobuje, že archy nelze pak dobře od sebe oddělit. Kalandr sestává z několika válců nad sebou umístěných, z nichž pohyb dostává nejzpodnější a třením bře válců hoření s sebou. Materiál válců bývá nejčastěji **p**., jemuž lisováním dodáno značné tvrdosti. Na válec 1 m dlouhý spotřebuje se 18.000—20.000 archů **p**-u, z něhož se vykrájí kotouče, nastrčí na hřídel a slisují. Pruh papírný se za kalandrem rozstřihává kružnicími nůžkami na pruhy

Č. 3012. Opěra s formou pro ruční výrobu papíru.

užší, které se navinují na strojích, stříhají v archy, skládají atd.

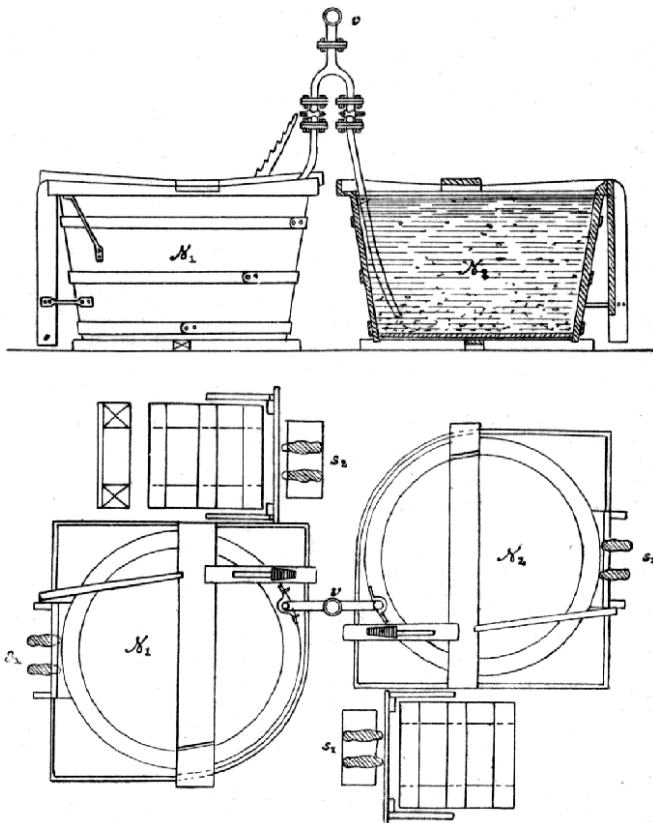
Stroje papírného se sítím rotačním (vyobr. č. 3010.) užívá se skoro výhradně jen při výrobě lepenky, p-ů hedvábných a cigarretových. Síto je z části ponořeno do kaše papírné a pokrývá se na straně vystupující vrstvou této látky, voda protéká, mokřý p. se válcem k sítu volně přiléhajícím slisuje, sejme se na sukno, provede se na něm dvěma lisovními válci a převádí se pak na další lisy a na válce sušící.

Navinutý p., jde-li o výrobu p-u lepšího, hladí se ještě dodatečně na strojích satinačních či hladicích, podobných kalandrům, při nichž nad sebou bývá uspořádáno obyčejně pět válců střídavě papírových a dutých ocelových, vytápěných parou. Stříhání na podélné pruhy děje se vždy na stroji připojícím se ke kalandru a navinovači, stříhání napříč provádí se na zvláštních strojích, z nichž nejznámější je stroj Vernyho. Aby se dosáhlo nejvyšší míry lesku a hladkosti, kladou se archy jednotlivě mezi zinkové plotny 1,5 až 2 mm silné, až se utvoří vrstva asi 20 archů a 21 ploten, jež se pak protahuje mezi válci stroje válcovacího. Při chlazení velice jemně překládají se archy několikrát.

Výroba p uručního vyžaduje papíroviny stejně dobře připravené jako výroba strojní, je však obtížnější a zdlohavější. Kaše z holandru misicího pouští se do kádí látečných, zde se rozředí dle potřeby vodou a nabírá se formou, ručním sítím, zastupujícím síto výroby strojní. Forma sestává z rámu, síta a víka, jež k rámu těsně přiléhá, určuje rozměry archu a výškou svojí množství nabrané látky a tedy i tloušťku p-u při určitém ponoření (vyobr. č. 3011. a 3012.). Síto musí býti dokonale rovné a tak jemné, aby vlákna nepropadávala. Tvořeno je velikým počtem tenkých drátků. Občejnou postovní neb žebrovou formou vyrábějí se jen p-y méně cenné a prostřední jakosti, na formě velinové jen p-y jemné, úplně hladké. Při formě velinové je síto vyrobeno na způsob kepru, tak jemně, že na cm^2 připadá 350–450 okeniček. P. z forem občejných jeví průsvitné čáry odpovídající osnově a útku síta formy, p. velinový jest úplně stejnoměrný. Síto opatřuje se tovární

známkou z tenkých drátků, jež pak na hotovém p-u je znatelná ve světle procházejícím jako t. zv. vodní tisk neb vodní znak.

Kád' naběrací je kulatá, as 1,6 m v prům., 0,7 m vysoká, neb obdelná a tak postavena, aby hoření okraj byl as 1 m nad podlahou (vyobr. č. 3013.). Na jedné straně S1 stojí dělník, zaměstnaný nabíráním, n a b ě r a č, na straně druhé S2 dělník, který snímá, snímač. Na kádí leží napříč před naběračem

Č. 3013. Látečné kádě pro ruční výrobu papíru.

prkénko, zvané veliký můstek, jenž opatřen jest operou pro odkládání formy. Menší můstek položen jest od stanoviště naběrače k velkému můstku a slouží k tomu, aby forma rychle a pohodlně mohla se posunouti k opěře. Kád' látečná bývá dřevěná, vytápí se mírně, aby nabírání bylo příjemnější pro dělníka a voda lépe odtékala z formy. Vytápění děje se buď ohněm nebo parou přímou nebo nepřímou. Kád' plní se až na 100 mm od okraje látkou, naběrač vedává formu do ní šikmo, stává ji v určité hloubce vodorovně, vyjímá ji v této poloze ven, zatřepe s ní zvláštním způsobem, aby se vlákna stejnoměrně rozložila, zplstila a voda rychleji odtékla. Potom naběrač sejme víko, posune formu po malém můstku na můstek

veliký a podá ji snímači na opěru. Snímač přeloží přes mokrý arch na formě plst', hrubý, lehce tkaný vlněný kepr, k němuž má p. větší přilnavost než k sítu formy, a sejme na ni p. se síta. Pak položí plst' s mokrým p-em navrch před sebe na nízký stůl, dá přes to zase kus plsti a podává prázdnu formu na můstek naběrači. Pracuje se pomocí dvou forem, uzívaných střídavě naběračem a snímačem nepřetržitě, tak že možno vyrobiti denně 4000—6000 archů střední velikosti.

Když vytvořena přiměřeně vysoká vrstva plsti a p u, snímač s naběračem slisují je šroubovým lisem umístěným v blízkosti kádě látečné. Toto mokré lisování trvá 3—4 min., zvláštní dělník potom bílé archy s plstí snímá, znovu je vrství, však bez vlozek, a lisuje, při čemž část vody se odstraní, hlavně však papírová látka zhutní a urovná. Při lepších druzích p-u lisuje se bílý p. 2—4krát a překládá se před každým lisováním. Po posledním lisování archy vyvěšují se k sušení na půdách nebo v komorách jen mírně vytápěných na niti z koňských žíní po dvou až čtyřech přes sebe, aby se ušetřilo místa. Následuje úprava, klížení, čištění, lisování za sucha a hlazení. Při klížení archy se ponořují do vlažného klišu animálního. Dělník vezme slohu sestávající z 60—80 archů, ponoří ji do klišu, pohybuje jí sem a tam, nechá kliš po vyjmutí odkapat a položí slohu stranou. Když navlhčeno klišem asi 2000 archů, lisují se mírně šroubovým lisem, aby se vytlačil přebytečný kliš a zbývající stejno měrně se rozdělil. Archy se pak překládají a znovu lisují. P. se pak vyvěšuje po 2—4 arších k sušení. Psací p. klíží se obvykle dvakrát, tiskací a balící jen jednou v slabém klišu (p. polo kliš en ý). Při čištění spojeném s tříděním odstraňují se cizorodá tělíška, uzliky, vlasy atd. do p-u náhodou se dostavší a p. klade se do sloh po 10 arších. Následuje lisování za sucha, aby se urovnal povrch, čímž některé druhy p-u jsou již dohotoveny, jiné musí se ještě hladiti stejným způsobem jako při výrobě strojní.

Jakost p-u a jeho cena jsou velmi rozmanité. Čím více výroba p-u se zdokonalovala, tím vícejevila se snaha, vyvolaná také dobou, vyráběti p. laciný, často na úkor trvanlivosti a jakosti. Vyrábí-li se strojní p. z týchže surovin jako p. ruční, není jakosti horší. Často však nesprávně vedená, urychlená práce při mletí, chlůrování a vypírání zaviňuje, že strojní p. je horší, než ruční. Také nelze upříti, že starý způsob klížení v arších a sušení na vzduchu byl výhodnější, než jak se to nyní obecně provádí.

Abyste vyšetřila cena p-u, stanoví se jeho vlastnosti jak kvalitativně, tak i kvantitativně, především pevnost, tažnost a trvanlivost, pak hladkost, stejnoměrnost struktury, barvy, tloušťky, klížení atd. Pevnost p-u zkouší se přetržením stelně širokého pruhu p-u. Zkouší-li se p. strojový, vystřihuje se jeden pás ve směru délky, druhý ve směru šířky a z výsledku vypočítá se arith-

metický střed. Síla potřebná k přetržení pásu p-u nahrazuje se vahou stejného pásu p-u takové délky, při které by se pás svísele zavěšený utrl. Vypočítaná délka zove se délkou průtržnou. Přetřhně-li se na př. pás papírový 15 mm široký vahou 5000 g a váží-li p. 75 g na m², je délka průtržná $\frac{5000}{75 \cdot 15} \times 1000 = 4444 \text{ m}$.

P. pod 2000 m průtrž. dél. je špatný
 » 2000—2500 » » » » prostřední
 » 2500—3000 » » » » dosti dobrý
 » 3000—4000 » » » » dobrý
 » 4000—5000 » » » » velmi dobrý
 » 5000—6000 » » » » výborný.

Dále běře se v úvahu váha p-u, jeho obsah popela a tažnost. Vyplňující látky, kterými p. nabývá hladkosti, uhlědnosti a levnosti, určují se vážením p-u a stanovením množství popela. Poněvadž složení p-u stále se mění, mizejí vic a více rozdílly mezi jednotlivými druhy a zavedeny byly pro snadnější posouzení dle vlastnosti a požadavků, nevyhnutelných pro p-y určité jakosti a určitého upotřebení, zvláštní normalie, dle nichž p. se určuje.

Tabulka normalních p-ů:

Třída	Druh p-u	Obsah popela v ‰	Střední prodloužení pásu v ‰	Váha m ² v g	Délka průtržní
1	P. dokumentní a na obchodní knihy . . .	1·0	4·0	100	5000
2	Tyž klížen vegetabilně . . .	2·0	3·5	100	4000
3	P. kancelářský a listovní	2·0	3·0	90	4000
4	P. koncepční	2·0	2·5	70	3000
5	P. tiskací klížený	2·0	2·5	70	3000
6	P. pijavý	0·4	1·5	60	1000

Vyšetřování p-u dle těchto normalíí je dosti obtížné, vyžaduje zručnosti a celé řady přístrojů, jež si opatřiti může sice pokusná stanice, nikoli však konsument.

Dle upotřebených surovin různí se p. co do jakosti v tyto třídy: 1. p. ze lnu a kopriv; 2. p. z bavlny alfa, džuty a kopřiv; 3. p. z cellulosity a slámy; 4. p. ze zbroušeného dřeva; 5. p. z vlny, chlupův a hedvábí. Čím více p. v složení svém vzdaluje se od p-ů lněného, klíženého animálně, tím je horší.

Jednotlivé druhy p-u přicházejí do obchodu v arších různého tvaru, jež při výrobě ruční určují tvar a velikost formy. Nejužívanější jsou dosud tato označení formátů:

	šířka mm	výška mm
Veliký elefant	1028	675
malý »	900	633
colombier	821	590
imp rial	766	554
veliký regal (veliký royal)	736	529
super regal	688	487
střední regal	657	498
malý regal (regal royal)	621	487

	šířka mm	výška mm
lexikový (emoisin) . . .	590	462
veliký median	578	444
střední »	542	444
úzký »	529	420
malý » (register)	511	402
úzký »	487	396
střední register	475	383
propatria (dikasteriál)	450	371
malý formát	402—432	320—371
pandekty	371	268

V novější době zavádí se místo tohoto velkého počtu normálních formátů číslování desetinné s těmito rozměry:

čís . . .	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
výška . . .	34	36	37	40	42	46	48	50	54	57 cm
šířka . . .	42	45	48	50	52	59	62	70	76	78 »

Dříve třídil se p. v obchodě na knihy (psací p. 24 archů, tiskací 25 archů), 20 knih tvořilo rys, 10 rysů 40 balík. Nyní prodává se p. v rysech po 1000 arších a čítá se v balíku 10 rysů, v rysu 10 knih, v knize 10 složek a ve složce 10 archů. P. psací přichází do obchodu také ve složkách po 5 arších.

Dle způsobu výroby, surovin, upotřebení a původu rozeznáváme veliký počet druhů p-u. Zvláštní ráz mají p-y čínské a japonské, vynikají značnou pevností, jemností a malou vahou. Vyrábějí se většinou přímo z vláken rostlinných, nikoliv z hadrů. Vlákna rozmílají Číňané na stoupách a formování p-u provádí se ručně. Síta forem není drátěné, nýbrž z nití bambusových, napojených olejem. P. nesuší se na plsti, nýbrž na šikmých plochách sádrou omítnutých a vyhlazených kamínek. Suché archy se na sebe složí a silně slisují, klížení se neprovádí. P. japonský vyrábí se nejčastěji z lýkových vláken rostliny *Mitsuma*, klížení provádí se extraktem kořene rostliny *Tororo*. Látky v kádích je silně rozředěná a nabírání k těmto archu děje se třeba na tříkrát. Formát bývá veliký, forma těžká, naběrač po nabrání formou netřepe, nýbrž kývá, sám snímá mokry arch a lisuje na dřevěné desce. Klade pak na sebe arch po archu bez vložek plstěných, sevře vrstev mezi prkénka a odvodňuje lisováním. Z vrstve kladou se jednotlivé archy na hladké sušící plotny, přitlačují se k nim kartáči, suší se na slunci neb v komorách, opět se lisují, ořezávají a balí. Nejdůležitější jsou p. y psací, buď žebrované, vyrobené na sítu z tenkých rovnoběžných drátků, neb velinové, vyrobené na sítu z jemného drátěného pletiva. Nejhorší druh p. u psacích zove se konceptní, lepší poněkud je p. kancelářský, k nejlepším náleží p. poštovní a velinový, nejlepší a nejpevnější je p. dokumentní, nejsilnější p. notový. P-y psací mají být hladké, dobře klížené a neuzívá se při nich výrobě zbroušeného dřeva neb slámoviny. P. dopisní má být trvanlivý a nepříliš těžký, p. na dokumenty velice trvanlivý a pevný, musí se tedy hotovit z nejlepšího materiálu, dobře klížití a nesmí obsahovati mnoho popela.

P-y tiskací, buď klížené nebo neklížené, jsou ještě rozmanitější než p-y psací, vždy však horší jakosti než tyto. Rozeznáváme tiskací p. konceptní, druh nejhorší, tiskací p. kancelářský, druh střední, tiskací p. poštovní, žebrované, tiskací p. velinový, nejlepší druh, různé jemný tiskací p. notový, zvláště silný p. pro měditisk, silný, vždy velinový tiskací p. na text a k ilustracím, z nichž nejhorší je p. novinový, vyrobený většinou ze zbroušeného dřeva.

P. na obchodní knihy nesmí obsahovati dřevovinu, materiál musí být nejlepší, poněvadž je to p. dokumentový. Většina tiskacích p-ů vyrábí se z vláken bavlněných, s přídavkem buničiny, jen málo se klíží a hladí. P. ilustrační potahuje se vrstvou kovových solí a jeví po vyhlazení pěkný lesk, nebo se opatřuje povlakem z běloby nebo křídly, rozpuštěné ve vodě za přídavku vyziny a gummy, a nazývá se pak křídlovým. P. na reklamy, prospekty, obálky časopisecké je často t. zv. p. přírodní, vyrobený z hadrů téže barvy, nebo se barví v látce; obsahuje vždy zbroušené dřevo a má malou cenu. Na měditisk běře se p. čínský a japonský nebo p. z bavlněných vláken, který se před tisknutím vlhčí, aby změkkl.

P. kreslicí, aquarellový, pastelový je buď hladký nebo drsný, vyrábí se z lněných hadrů někdy s přídavkem buničiny. Značná pevnost žádá se zejména při p. ech na výkresy tovární, strojní a stavební. Drsnosti nabývá se lisováním válci a podle tvaru zatlačených nerovností zove se i p-em zrnitým, pyramidovým atd.

P-y balicí mají být značně pevné a ohebné. Jsou různě silné a různých barev, buď přírodní nebo barvené. Hnědý p. balicí hotoví se na př. z provazů, cupaniny nebo hnědého zbroušeného dřeva, žlutý p. ze slámoviny; červené a modré p-y z červených a modrých hadrů. K p-ům balicím náležejí také p-y konservující, užívané za tím účelem, aby různé hmoty dlouho se udržely v původním svém stavu, tedy chránily se na př. kovy před rezavěním a naběhnutím, tuky před žluknutím, tabák před vyčichnutím atd. Vyrábějí se tím, že se p. přiměřeně silný napájí roztokem látek konservujících. P. po vysušení se hladí, leští a zabaluje. P. na balení másla je dobře vysušený tenký p. filtrační, napojený roztokem 10 dílů soli a 20 dílů salnytru ve vyšlehaném bílku z 20 vajec. Žehlička, kterou se vysušený p. hladí, potírá se občas voskem. P. na balení jehel a jemných ocelových předmětů je hadrový p. klížený, barvený kampašskou, k níž přidán jemný prášek grafitový. Téhož druhu jsou různé jiné p-y chránící od rezavění. Praeparují se minerálními oleji a nepropouštějí ani vlhka ani mastnoty. P. salicylový hotoví se dle účelu z různých druhů p-u. Na med, mléko, smetanu běře se bílý angl. p. filtrační nebo pivajový, na maslo, čerstvé maso, ovoce, zeleniny p. méně měkký, však vždy co možná nesatinovaný. P. napojený rozto-

kem kyseliny salicylové, k němuž se přidává Glauberova sůl, bórax a glycerin, suší se na místě studeném a lisuje se mezi deskami z lepenky. Do **p-u** v o s k o v é h o balí se látky, jež nemají vyschnouti, na př. tabák, zavazují se jim láhve se zavařeninou atd. Pevný, slabě klížený neb neklížený **p.** položí se v několika vrstvách na sebe, posype se naškrabáním voskem a přejíždí se pak žehličkou, při čemž vosk vsaje se do **p-u**. Při výrobě ve velikém odvinuje se **p.** z balíku, prochází lázni voskovou, pak mezi porculánovými válci, jež přebytečný vosk vymáčkáji, klade se potom volně na sebe, nechá se několik hodin schnouti a stříhá se na konec v archy. Podobně vyrábí se **p. parafinový**, parafin možno však nanášeti také rozpustěný v benzínu, terpentínovém oleji, petroleji. **P.** na balení stříbrných věcí impregnuje se tak, aby uhlavodík a kyseliny vázaly se na př. roztokem kysliče zinečnatého neb olovnatého v žíravém natronu nebo drasle. N e p r o m o k a v ý **p.** získá se plněním **p-u** roztokem bórxu a jistého množství šelaku ve vodě nebo kamencem, mýdlem, arabskou gummou a klišem. Také natírá se **p.** vodním sklem na podklad z klišu, běloby zinkové nebo vápna a dle okolností také petrolejem, pryskyřicí, parafinem, lněným olejem atd.

P. pausovací hotovil se dříve ze lnu a slámy, jež samy o sobě dávaly tenký **p.** průsvitný. Nyní vyrábí se z jemného **p-u** velinového, jenž se napouští vysýchavými oleji nebo lépe fermežemi. **P. kopírovací** opatřen je na jedné neb obou stranách barevným povlakem, jenž pouští, přejíždí-li přes kopírovací **p.** hrot. Je-li **p** kopírovací natřen po obou stranách, položí se na psací stůl nejdrívě **p.** obyčejný, pak **p.** kopírovací, na tento **p.** hedvábný a píše se na př. tužkou na **p-ře** přeloženém přes **p.** hedvábný, na němž se pak otisk čte na zadní straně. Na výrobu kopírovacích **p-ů** rozděluje se barva (ultramarín, pařížská modř, indigový karmin atd.) zeleným mýdlem a natírá se na tenký pevný **p.** tvrdými kartáči.

P-y barevné vyrábějí se buď z hadrů již barvených neb se barví v látce (**p.** přírodní) anebo se barva nanáší kartáči na **p.** nebarvený. **P-y** kropené a mramorované napodobují vzorky jevící se na broušených kamenech a mramorech. **P-y** tyto jsou velice rozmanité a vyrábějí se skoro výhradně strojně.

P. dvojlícný, jenž má po každé své straně jinou barvu, vyrábí se teprve novější dobou a jest barven v látce a nikoli na obou površích svých. Hotoví se tím způsobem, že dvě různě zbarvené kaše papírné brzy po sobě vpustí se na sito stroje papírného a zde, zachovávaje své vrstvy, zcelí se v jeden list **p-u** po obou stranách různě zbarveného.

A Vra.

P. na přetisky snadno se rozmočí a potahuje se po jedné straně vrstvou lepku neb arabské gummy. Obrazce na tomto **p-u**

natisknuté přetiskují se po rozmočení **p-u** a vrstvy lepidla na jiné předměty.

Přetiskový p. na fládry jest oblíben k získání laciných imitací dřev. Na isoláční vrstvu ze škrobu, mouky a tragantu na **p.** nanesenou tisknou se v barvách vodních neb olejových dessinů přirozeného dřeva, jež se pak přetiskují. Stářím **p.** pozbývá schopnosti pouštětí barvu.

P. pergamenový je dvoji. Na jednom lze psáti inkoustem a přem a písmo lze zase smazati. **P.** tento silně se podobá **p-u** křídovému, jen že povlak z běloby, sádry nebo křídly po hlazení napájí se čistou lněnou fermeží. Také vyrábí se tento **p.** pergamenový tím způsobem, že silný, hladký **p.** na obou stranách natírá se lakem. Druhý druh pergamenového **p-u** podobá se velice pergameni skutečnému a zove se **pergamenem vegetabilním**. Naklížený **p.** ponořuje se do rozředěné kyseliny sírové a mění se tím v hmotu podobnou blanám zvířecím. Tímto pergamenováním **p.** stává se průsvitným a zvětší se jeho pevnost. Je lacinější než pergamen zvířecí, ve vodě měkne, však nezahnívá tak jako tento. Zove se také **papyrin** neb membranoid (*papier parcheminé, papier parchement, vegetable parchement*). Napodobený pergamenový **p.** vyrobený přímo na stroji zove se **pergamen**.

P. atlasový je **p.** kovový, polepený průsvitným **p** em hedvábným, tak že jeví na povrchu mírný lesk podkladu.

P. šírtinkový je **p.** zdvojený s řídkou tkaninou bavlněnou. Užívá se ho na výrobu papírového prádla a pevných obálek. Při stroji papírném upraví se před válci kaučovacími stůčka šírtinku, jež napiata odvinuje se na látku papírnou a s ní prochází lisovními válci, tak že se papírovina zatlačuje do pletiva tkaniny.

P. grafitový natírá se po jedné straně práškem grafitovým, užívá se ho při kopírování výkresů.

P. gumovaný a **lakovaný** získá se potíráním **p-u** po jedné straně roztokem arabské gummy s přidávkem medu a glycerinu nebo lakem při menších množstvích ručně, při větších strojně, práce strojní není však dosud tak stejnoměrná, jako práce ruční.

P. hektografický opatřen je po jedné straně nátěrem massy hektografické z roztočtu klišu a glycerinu ve vodě. Na strojích natírá se massou nekonečný pás papírový a posypává se jemně mletým klouzkem, aby se nechal navinouti. Před upotřebením smeje se klouzek houbou.

P-u modřicích o užívá se na modření prádla a pouští barvu lépe než obyčejná šmolka. Je to pijavý **p.** napojený indigem, indigovým karminem, pařížskou modří nebo modřými barvami dehtovými.

P. cigaretový neb **tabákový** nemá zapáchatí, má dávatí málo popela a má býti tak pevný, aby navlčen se nerozmočil. Vyrábí se z vláken lněných a konopných, jež

se vaří s vápnem v sodě, rozvláknují na holandrech a na stroji upravují v tenký **p**. Aby cigaretta odložená neuhaslá, přidává se k **p** u uhlíkatý hořčatiný.

P. klosetový vyrábí se ze slámy a zbrusšeného dřeva; je jemný, měkký a pevný.

K **p**-ům brusí českým počítá se **p**. skelný, smrkový, pemzový. Užívá se jich k hlazení dřeva, kostí a kovův, odstraňování rzi s železa atd. Na výrobu berou se silné **p** y, potírají se kličem nebo jiným lepidlem a posypávají se práškem z jmenovaných látek, jenž se mírně zatlačí. Čím ostrohranější a tvrdší je prášek, tím lépe **p**. brousí. Velikost ubírání závisí na jemnosti prášku.

Papírove kornouty, pytlíky a pytle hotoví se buď bezprostředně z papíroviny nebo se lepí z **p**-u. Vyrábějí se dnes hromadně a strojně.

Papírové prádlo (límce, manchetty, náprsenky) vyrábí se z papíroviny nebo z **p**. u širtinkového. Výrobou zabývá se několik továren v Německu, prádlo to jest uhlědnější a lacinější než obyčejné, lze je čistiti, nikoli však práti.

Papírové klobouky získají se slepením několika upravených kusů, jež se před tím natírají kličovou barvou slámovou a jimž se lisováním mezi měděnými plotnami dodá vzhledu pletiva slámového.

Papírové roury bývají 1,5 m dlouhé, 5—30 cm v průměru, užívá se jich při plynové vodovodě a hotoví se ze širokých papírných pruhů, jež se protahují roztopenou směsí dehtu kamenouhelného nebo asfaltu s křídou a rychle se pak v několika vrstvách navinují na válec. Pak se válejí na plotnách posypaných pískem, opatřují se novým povlakem asfaltu nebo dehtu poněkud hustším a na konec se suší.

Papírové láhve vyrábějí se z impregnovaného silně klíženého **p**. u, upraveného ve tvar lepenky. Impregnováním v lázni, sestávající ze 60 dílů čerstvé krve, zbažené fibrinu, 35 jemného prášku vápenného, 5 síranu hlinitého, **p**. stává se nepromokavým. Láhve lisují se ve dvou půlkách, zpoděk a svršek s hrdlem každé pro sebe, **p**. z lisu vyňatý za 5 minut ztvrdne a suší se na vzduchu 6—8 dní. Lisovník a lisovnice se předhřívají, tím se při lisování dosáhne chemického spojení bílkovin v krvi obsažených s práškem vápenným a láhve stanou se úplně indifferentsními vůči vodě a lihovinám. Obě poloviny se pak na okrajích seříznou, sklíží nepromokavým kličem a láhve dále se upravují.

Papírové umělé tabulky břídlíkové vyrábějí se z tenké hladké lepenky, jež se opatruje nátěrem černé barvy fermezové, k níž přidán je jemně rozemletý prášek pemzy.

P. svítící fosforeskuje v temnu vydán byv před tím na několik hodin účinku světla slunečního, tak že předměty **p**-em tím potažené, ciferníky, pohlednice atd., ve tmě matně září. Svítící barvy, kterými **p**. takový se na-

tírá, obsahují siřník vápenatý nebo barnatý-**P**. heliografický a fotografický opatřen je po jedné straně proti světlu citlivým povlakem (v. Fotografie, str. 415 sl.).

P-u ohnivzdorného užívá se na důležité listiny ohnivzdorné. Vlákna asbestová nejlepší kvality perou se v roztoku nadmanganu draselnatého a bělí se kyselinou sírovou. Pak se mísí 95 % této směsi s 5 % papírové dřevoviny za přidavku kliču a bórxu v holandru mísicím a zpracuje se na **p**. Vzdoruje žáru 800°C, musí však ohnivzdorná býti barva, kterou se na něm píše. Podle Mayera **p**. ohnivzdorný před klížením animálním klíží se ještě vodním sklem. **P**. takový ani v nejprudším ohni se neporuší a dobře drží barvu.

P. na důležité listiny, akcie, bankovky a jiné cenné **p**-y, t. zv. **p**. bezpečnostní, hotoví se tak, aby se co možná zamezilo dělení padělků, zejména padělání písma a napodobení kresby. **P**. bezpečnostní se barví tak, aby se barva ztrácela nebo změnila zároveň se změnou písma, nebo se **p**. impregnuje látkami, jež změni barvu, kdyby se někdo pokusil něco na nich měniti. Padělání kresbou znesnadňuje se tím, že se kresba komplikuje, několikrát různobarevně přetiskuje; fotografie však velice usnadňuje padělání takovychto **p**-ů. Nejlépe osvědčil se až dosud **p**. s lokalisovanými vlákny pat. J. M. Wilcox. Při výrobě tohoto **p**-u padá na pruh **p**-u na stroji jemný prach modré papíroviny, promíšené modrými vlákny. V **p**-u následkem toho povstanou modré pruhy, v nichž nepravidelně uložena jsou modrá vlákna, jež lze jehlou vyjmouti. Ručně napodobiti tento **p**. je velice obtížné a papírný stroj je drahý. Některé státy, jako na př. Anglie, vyrábějí **p**. na peníze ručně, ač výroba strojní je bezpečnější.

P-y kovové, zlatý, stříbrný pravý i nepravý a j., opatřeny jsou povlaky kovovými buď foliemi nebo nátěrem z prášku anebo povlakem galvanickým. Mezi **p**. a folii dává se při zlaté podkladě okrový nebo rumělkový, při stříbře z běloby zinkové. Kovové **p**-y natírané vyrábějí se tak jako **p** y barevné.

P-ů medicínských užívá se při různých nemocech jako náplastí, k obvazování ran místo bandáží látkových atd. Jsou natřeny nebo impregnovány různými látkami léčebnými, jako na př. **p**. aseptický, antiseptický, fermezový, antiastmatický, epispastický, hořčičný, obvazový **p**. a lepenka, hygienické kapesníky atd.

P. pijavý a filtrační jsou **p**-y silně pórovité, vyrábějí se nejvíce z bílých bavlněných hadrů, nekličí se a zdrsnují se na zvláštních přístrojích. Červená barva oblíbená u **p**-ů pijavých dodává se jim často odpadky červeného sukna. Aby **p**. pijavý působil intenzivněji, máčí se do roztoku 100 dílů kyseliny oxalové ve 400 dílech líhu, což však pomáhá jen při inkoustech železitých. Filtrační **p**. musí býti úplně čistý, tak i voda

při výrobě užívaná. Některým **p**-ům dodává se pórovitého vzhledu lisováním.

P. na šablony malířské je dobrý silný a pevný **p**. ruční prostý přidavků dřevitých a slámových, nechluře se a neplní. Kresby se do něho vyřezávají nebo prostřihují.

P. na mouchy, **p**. muší, má po jedné straně povlak mušího jedu. Vyloučeny jsou tedy škodlivé lidem zaměstnaným výrobou. Neklížený **p**. protáhne se jednou nebo dvakrát na př. roztokem sacharinu s přidavkem vosku, načež při mírném teple důkladně se suší, před upotřebením však zase vlhčí. Jiné nátery jsou výtazek dřeva quassiového, rozemletý černý pepř, politý roztokem cukru, směs 24 dílů terpentinu modřínového, 4 ricinového oleje a 4 syruhu.

P. na krysy a myši jsou papírové koláčky $\frac{1}{2}$ —1 *cm* silné, upravené z papíroviny, k níž přidán stejný díl prášku z t. zv. mořské cibule a stejný díl škrobové moučky. Před pohozením ponořují se do roztopeného tuku. **P**-u naftalinového užívá se tak jako naftalinu proti mólům, klade se mezi části oděvu, jež má chrániti. Pijavý **p**. napouští se na př. směsí 25 dílů kyseliny karbolové, 25 cecerinu, 50 naftalinu.

P-u koženého č. vegetabilní kůže užívá se na výrobu zboží galantního, laciných peněženek, školních brašen, cestovních kufrův atd. po způsobu japonském. Silný dlouhovláknitý **p**. nechává se několikrát za sebou svršťovat, tak že na povrchu jeví stejně kresby chagrínové jako kůže, které se rovná houževnatostí a trvanlivostí a lépe než tato vzdoruje mokru. Když se imituje kůže prasečí, **p**. kromě svršťování ještě se sklepvává, aby se zhuštil. Dle druhu a barvy imitované kůže jsou podrobnosti výroby velice rozmanité.

Papírovina upravuje se často místo v tenké papírové listy do nejrozmanitějších jiných tvarů, jimiž se napodobí předměty z jiného materiálu. Vyrábějí se na př. předměty mající ráz předmětů sádrových, z kovového plechu nebo ze dřeva zhotovených. Z papíroviny upravují se masky, hlavičky k panenkám, šunky, ovoce atd., vzhledu téměř přirozeného. Užívá se při tom obyčejně lisování, výrobky zovou se z **p**apier máché, poněvadž se dřívě na výrobu brával výhradně zkašovaný **p**. již hotový nebo stará makulatura. Také se hotový již **p**. prostě máčí, silně namočené vrstvy vkládají se do lisovnice, mezi ně dává se vrstva lepidla a lisovník vytvořuje pak pod tlakem žádaný tvar. Vylisované předměty se opatrně suší a upravují, bronzují, stříbří, barví atd. Papírovina plastická bývá obyčejně hrubá, poněvadž se výrobky skoro vždy obkládají, natírají a lakují. Z kaše papírní vytlačí se voda a míchá se do ní, aby se dosáhlo náležité tvrdosti a láce, rozemletá křída, hlína, jemný písek, pak gummová nebo klišová voda, kliš s lepkem škrobovým a jiné látky. Na výrobu předmětů jemnějších papírovina jen málo se zahušťuje látkami zemítními.

Vyrábí-li se ze staré makulatury, drtí se rozmočená nebo vyvařená makulatura na stoupách a rozmělnuje se dále na holandrech a kolových mlýncích, načež se plní. Lisování děje se ve formách dřevěných, sádrových neb kovových, obyčejně dvojdílných, jež se před upotřebením vytírají olejem, aby se usnadnilo vyjímání. Hotové výrobky suší se mírně na vzduchu, pak vysousejí ostřeji v pískách, až zahnědnou a ztvrdnou. Některé kusy třeba před úpravou rašplovati, soustruhovati, brousiti, hladiti pemzou atd.

Zvláštní druhy zpracované papíroviny jsou papírové kameny a kůže. Na výrobu papírových kamenů běže se zkašovaný **p**., rozdělaný gummovou vodou a promíšený hlínou a křídou.

Vulkanizovaná papírovina slouží k výrobě podložek, řemenů, hadic, krytin na střechy atd. **P**. praeparuje se koncentrovaným roztokem chlorových sloučenin cínových, zinkových, aluminiových, vápníkových neb hořčíkových a pere se pak v čisté vodě, až se veškeré chemikálie vyperou. Pak se činí nepromokavým v lázni koncentrované kyseliny dusičné, trvajici 24—48 hodin, a znovu se pere. Také se vulkanizovaná papírovina pergamentuje kyselinou sírovou.

Papírová kola železniční mají nákokel z lité oceli neb železa, náboj a ramena z papíroviny. Papírové kupole a věže na budovy sestávají z 24—30 kusů, získaných nalepováním **p**-u na dřevěný model. Vysušené kusy natírají se olejem, hladí, asfaltují a skládají, jsou dokonale tvrdé a lehké. Podobně vyrábí Waters (Troy, Amerika) také papírové lodi, až 25 angl. stop dlouhé. Papírové klouzačky vyrábějí se z desek lepenkových, napojených parafínem a fermeží, silně lisovaných a přelepených pergamenovým **p**-em. Desky kladou se na podkladek cementový a natírají se nahore zvláštní komposicí voskovou. Papírové sudy vyrábějí se z **p**-u ze zbroušeného dřeva, jež zpracuje se hned, jakmile vyšel ze stroje papírnického. **P**. navinuje se na model, tak že tvoří 30—40 vrstev, model se rozloží a sud se suší v komoře. Pak se na něj natahují obruče z **p**-u za mokra, jež sesychající se stahují. Kromě obručí zevních vloží se do sudu na obou koncích ještě dvě obruče vnitřní, k nimž připojují se dna, upravená z několika vrstev lepenky. Dno drženo je ještě jednou obručí vnitřní a příčkou dřevěnou nebo také papírovou. Sudy takové opatřují se uvnitř ochranným povlakem neb vyložení, zvenci nátěrem. Papírové sudy jsou lehké, trvanlivé, úplně spolehlivé, jsou však dražší než sudy z měkkého dřeva.

Literatura: Dropsch B., Handbuch der gesammten Papierfabrikation (Výmar, 1881); Müller D. L., Die Fabrikation des Papiers (Berlín, 1877); Hoyer E., Die Fabrikation des Papiers (Brumšvik, 1887); Hofmann C., Praktisches Handbuch der Papierfabrikation (Berlín, 1891); Schubert M., Die Praxis der Papierfabrikation (t., 1898); Proteaux, Guide

pratique de la fabrication du papier (Pař., 1864); Dunbar, The practical papermaker (Leith, 1881); Payen, La fabrication du papier et du carton (Pařiz, 1881); Davis, The manufacture of paper (Londýn, 1886).

Papírové (Papiria gens), rodina starořímská, původně patricijská (s přídomky Crassus, Cursor, Maso, Mugillanus); později objevují se P i mezi plebeji (Carbo, Turdus, Patus). Lucius P-ius Mugillanus r. 427 př. Kr. byl konsulem a již r. 443 censorem. Jedním z nejslavnějších členů rodu je Lucius P-ius Cursor, který vynikl ve válkách samnitských, stal se však známým i pro svou neúprosnou tvrdost; byl pětkrát konsulem a dvakrát (324 a 309 př. Kr.) diktátorem, vždy se slávou a úspěchem. On zejména pomstil na Samnitech potupu Caudijskou. Jeho syn (t. jm.) byl konsulem r. 293 a 272 př. Kr. a vynikl rovněž jako vojévůdce proti Samnitům (293), Lukánům, Brutským a Tarentským (272). Z plebejské větve prosluli: Gajus P. Carbo, zprvu přítel Tiberia Graccha a jako tribun původce t. zv. *lex tabellaria* (z r. 131). R. 120 jako konsul vystoupil sice již proti Gracchovi pro Opimia, ale byl obžalován (od L. Licinia Crassa) pro své účastenství ve snahách Gracchových, odešel sám do vyhnanství; dle některých zpráv skončil pry sebevraždou. Jeho syn t. jm. r. 89 jako tribun s kolegou M. Plautiem Silvanem prosadil t. zv. *lex Plautia Papiria*; r. 82 byl však zavražden jako stoupenec Sullův. Gnaeus P. Carbo byl naopak stoupenec Mariův; byl třikrát konsulem a r. 82 stál mezi vůdci strany. Porazen od Q. Caecilia Metella a Pompeia, prchl do Afriky a pak do Sicílie, chtěl tam zorganizovatí odboj. Zastížen konečně na Cossyre, byl popraven v Lilybaeu.

Papírnictví viz Papír.

Papírové peníze viz Peníze papírové.

Papírovina viz Papír.

Papíry cenné viz Cenné papíry.

Papismus (novolat.), papežství, stranění papeži a uznání jeho papežské moci; také učení o papeži jakožto náměstkovi Kristově na zemi a o jeho neomylnosti; papisté tolik co papežsky smýšlející, papeženci. Novější slovo p. zaměňuje se také výrazy romanismus a ultramontanismus.

Paplíka, jeskyně v Uhrách, viz Abaliget.

Paplonskij (Paploňski) Ivan Ivanovič, slavista ruský (*1819 — †1885), narodil se v Litvě a vzdělav se na moskevské universitě přednášel ruský jazyk a literaturu ve Varšavě, kde r. 1862 stal se ředitelem ústavu pro hluchoněmé a slepé. Z jeho prací jsou nejdůležitější: *Samuil Bogumil Linde* (»Moskviťjanin«, 1842); *O trudach Lindě* (t., 1854); *Litěraturnyja izvěstija iz Varšavy* (t., 1854); *Pisma iz Varšavy o poljskoj literatūre* (»Rus. Besěd«, 1856—57); *O Rejskom jevangelijji* (»Žurnal« min. nár. osvěty, 1848);

Filologičeskija zamětki o rus. jazykě v svjazj s cerkovno-slavjanskim i drugimj slavjan. narečijami (Petr., 1854); *Praktičeskija pravila rus. pravopisanija i proiznošenija na rus. i poljsk. jazykach* (2. vyd. Varš., 1876). Napsal též několik prací polských.

Papoušek Jan ze Soběslavě (†1455), r. 1412 bakalář, od r. 1430 mistr svobodných umění. Četl potom na fakultě artistické; po dvakrátě (1436 a 1445) byl rektorem university a r. 1448, když poprvé konány zkoušky misterské bez svolení arcibiskupkancléře, zastával úřad místokancléře. P. náležel k nejmírnější straně kališnické, jejímž náčelníkem byl starý mistr Příbram a jež toužila po smíru s Římem a úplně přestávala na kompakťatech. P. byl mezi těmi, kteří v lednu 1434 provedli smír university s církví. Těše se přízni katolíkův obdržel po útěku Rokycanově r. 1437 faru týnskou. Ze strany Příbramovy P. nejvíce vzdálil se původní myšlenky husitské a během let vic a více klonil se ke katolicismu. I potom, když Příbram sám smířil se se stranou radikálnější, P. zůstal vášnivým nepřítelem Rokycanovým a radikálnější frakce utraquistické vůbec. Když r. 1446 čeští záci šli do Mišně pro svěcení, biskup mišeňský z návodu P-škova žádal na nich, aby dříve odpřísáhli se kalicha. P. byl už více katolíkem než husitou. Proto také více než kd jiný byl od horlivých utraquistů nenáviděn. R. 1448 strana poděbradská žádala od Pražanů mezi jiným, aby P-ška odstranili z fary týnské; a když 2. září t. r. Praha Jiřím z Poděbrad dobyta, P. necítil se tu bezpečným a utekl k pánům z Hradce. Ta událost uspišila jeho konverzi: ještě téhož roku P. do rukou Karvajalových odpřísáhl utraquismus. Pod ochranou pánů hradeckých žil potom až do nastoupení krále Ladislava, který jmenoval jej proboštem litoměřickým. P. žil v přátelských stycích s Karvajalem a Eneášem Sylviem, kterému poskytoval pomůcky k jeho dílu o českých dějinách. Sám sepsal několik latinských traktátů obsahu náboženského: *Tractatus de calice. Sermones de tempore. Declaratio super compactata. Quodlibetum pragensis.* J.F.

Papouškové (Psittaci) tvoří řád sudoprstců (*Fibulatores*), u nichž, na rozdíl od ptáků dravých, jsou vždy dva prsty obráceny do předu a dva nazad. Od šplhavců sem též náležejících p. liší se nohou nikoli šplhavou, nýbrž chápavou. Běhák jest mnohem kratší prstu prostředního a jest pokryt malými, 4—6hranými štítky na zadní straně zrnitými. Zobák jest podoben dravčímu, je však silnější, kratší, vyšší, má silnější hák a nese u kořene ozobí, v němž se skrývají chřípě; ozobí jest tu lysé, tu opeřené, a podává dobrý znak k rozeznávání čeledi. Špička zobáku jest u těch, kteří se živi tvrdými semeny, vroubkovaný jako pilník, u těch, již požívají měkké plody a bobule, hladký. Též jazyk jest význačný pro různé čeledi: u jedněch jest měkký, jinde pokryt rohovou

blanou nebo na konci malými bradavkami. **P.** vyznačují se značnou družností, tak že mnohé druhy i v čas línutí tvoří četné kolonie, většina shromažďuje se však teprve po línutí druhdy v bezčetné houfy, které i daleké cesty podnikají. Zřídka kdy hnízdí se na holé zemi neb ve hnízde volném. Obvyčejně používají skuliny skalní, prohlubně, nebo díry ve stromech, které silným zobákem vytesávají. Všichni **p.** kladou vejce čisté bílá. Zobák a nohy v činnosti se podporují, při úpravě potravy i šplhání. Nejobratnější si vedou **p.** krátkoocasí při šplhání, těžce však litají a kráčeji, kdežto dlouhoocasí celkem méně šplhají, ale obratněji litají. Vyjma jediný druh, jenž zvrhl se na dravce (viz *Nestor*), žije se ostatní **p.** semeny a plody, mimo to pupeny, květy a hmyzem, jimi ssají i med z květův a ze stromův. Ač **p.** chovají se snadno v zajetí, rozmnožuje se v zajetí dosud jen nejmenší jich část'. Nicméně jsou pro své krásné barvy, ale zvlášť pro schopnost svou napodobiti slova lidské řeči velmi oblíbenými ptáky v domácnosti, ač nejsou všechny druhy stejně ucelivé. Hlas jejich jest namnoze drsný a chraplavý, jen u některých malých libozvučný. Tvar ocasu 12pérového se mění; tu jest krátký, neb dlouhý, přímý, klínovitý. Zná se nyní as 500 druhů, které jsou rozšířeny po všech teplejších zemích, vyjma Evropu. Na sever jdou až po 40° severní, na jih až po 55° jižní šířky; jen málo druhů zabíhá tak daleko; většina žije mezi obratníky a zvlášť Austrálie se sousedními ostrovy jest jimi bohatá. Většina indických **p-ků** náleží k čeledi *Alexandrii* (*Palaeorithidae*), ptáků velmi různé podoby, kteří vyznačují se rohovitým povlakem zobáku jen zjevně hladkým, obvyčejně červeným, zřídka černým neb modrošedým. Alexandrové rozšíření jsou as v 50—60 družích po okrásku, jenž sahá od západního pobřeží Afriky na zapadé až po ostrovy Salomounovy na východě. V Indii loriové (v. t.) zastoupeni jsou půvabným modrohlávkem (*Coryllis*). Pro oblast australsko-tasmánskou jsou význační výbormi lezci, klínocací loriové (*Trichoglossus*), pak dlouhoocasí **p.** *Platycercidae* (v. t.) a neméně *kakaduvé* (v. t.). Nočním způsobem života vyznačují se **p. s o v í** (*Stringopidae*). Hojně zastoupeni pak jsou **p.** na Nové Guinee, z nichž nedružič po párech v lesích žijící *Eclectus roratus* z Moluk nejčastěji nalézá milovníků pro klec. V americkém pásmu tropickém žijí hlavně klínocací **p.**, jako arara, a **p. tupoocací** (*Pionidae*), jichž nejobecnější zástupce jest papoušek amazonský (*Chrysotis a mazonica* Swainz). Na Afriku omezeni jsou **p.** sedí, k nimž řadí se nejproslulejší zástupce řádu **p-šek** šedý či *Jako*, nejpůsobilejší k chovu v zajetí. **Bše.**

Pappenheim, městečko v Bavorsku, vlád. obv. Střední Franky, okr. Weissenburg; stanice železn. trati Treuchtlingen-Ingolstadt; má 1748 ob. (1895). Je zde obv. soud, nově vystavěný zámek, katol. a ev. kostel, býv.

augustin. klášter s rod. hrobkou hr. z Pappenheimu, sbírka zkamenělin, pivovar, uměl. mlýn a na vrchu zbojeniště hradu s vysokou věží. **P.** jest hlavním místem panství hr. z Pappenheimu.

Pappenheim, starý švábský rod šlechtický, jehož členové původně se nazývali páni von Calatin; ve XII. stol. přijali jméno Babbenheim dle zámku t. jm., jež zbudoval r. 1031 Jindřich T. von Calatin. Až do r. 1806 **P-ové** zastávali u něm. císařův úřad maršálský. R. 1439 rod rozdělil se v patero větví: gräfenthalskou, algöwskou, treutlingskou, stülingskou a aletzheimskou, jež jediná přetrvala ostatní čtyři Za gen. Gottfrieda Heinricha z **P-u** (v. t.) rod byl povýšen do stavu říšských hrabat r. 1628. Mimo tohoto generála vynikl v rodu z protest. větve aletzheimské: Karl Theodor Friedrich zu **P.**, vojín a diplomat (*1771 — †1853 v Mnichově). Byl zprvu v rakouských službách vojenských a bojoval proti Turkům, r. 1792 při poslední korunovací něm. císaře konal úřad maršálka a v první válce koalici proti Francouzům zvítězil dne 30. října 1793 u Cateau-Cambrésis. R. 1809 vstoupil do služeb bavorských, zúčastnil se r. 1813 bitvy u Hanavy a r. 1814 obléhání Hüningen a Schlettstadtu. Byl také r. 1815 členem Vídeňského kongressu a měl účast při reorganizaci bavorské armády, načež byl jmenován bav. říš. radou a generálním podmaršálkem, posléze zbrojmistrem. Nynějším náčelníkem rodu **P-ského** jest jeho druhý vnuk hr. Ludvík von **P.** (*1862). Od r. 1818 přísluší rodu **P-ů** dědičné členství v komoře říšských radů bavorských.

von **Pappenheim** Gottfried Heinrich, hrabě, císařský vojevůdce ve válce třicetileté (*1594 v Pappenheimu — †1632 v Lipsku). Pocházel z Treutlingenské větve rodu **P-ského** a studoval v Altdorfu a Tubinkách, načež cestoval ve Francii, Anglii, Španělsku a Itálii. R. 1614 vrátil se do Německa, přestoupil na viru katolickou a císař Matiaš jmenoval jej císařským radou. Potom **P.** sloužil v armádě Sigmunda, krále polského, podporoval Lži-Dimitrije na Rusi a konečně sloužil kurfiřtovi Maxmiliánu Bavorskému, náčelníku katol. ligy. R. 1620 táhl pak v čele kyrysnického pluku svého tchána hraběte Adama z Herbersdorfu do Čech a nezřízený útok jeho jezdeckta proti pěchotě hraběte Šlika rozhodl vítězství nepřátel českých na Bílé Hoře, kde **P.** sám utřil dvacet ran a teprve druhého dne na bojišti byl nalezen. R. 1623 byl na sněmě řezenském od císaře pasován na rytíře a postaven v čelo pluku kyrysnického (později pověstný pluk Pappenheimských). V l. 1623—26 velel španělskému jezdecktu v Lombardsku, načež od kurfiřta Maxmiliána byv zpět povolán potlačil selské povstání v Horních Rakousích. Pod Tilym byl generálem jízdy, zúčastnil se války v Dol. Sasku a výpravy proti dánskému králi Kristiánu IV. a měl vynikající podíl při dobytí Magdeburku 20. květ. 1631; ale u Breiten-

feldu nezřízenost jeho přivodila Tillyovu porážku. Z Magdeburka vedl šarvátky s Banérem a Vilémem Výmarským a po Tillyově smrti v říjnu 1632 spojil se s Valdšteinem, jemuž pomohl dobytí Lipska, k výpravě na Rýn na pomoc Španělům. Z Halle však byl na rychlo odvolán a přišel k Lützenu 1. list. r. 1632 právě v okamžiku, kdy vítězství klonilo se již na stranu Švédů. Pln záostivosti utkati se v boji s Gustavem Adolfem vrhl se v nejhustší vřavu bitevní a jeho intervenci podařilo se sice pomoci císařským, ale P. sám byl smrtelně raněn dvěma kulemi a zemřel den potom; tělo jeho pochováno v kapli sv. Uršuly při kostele kláštera strahovského v Praze. P. byl z nejvíce vynikajících válečníků vojny třicetileté, neúnavně činný, nanejvýš zmužilý a podnikavý, až nezřízeně odvážlivý a proto také neschopný býti prvním vůdcem vojsku; katol. víře a císaři byl oddán co nejvroucněji. Srv. G. H. Hess, Graf zu P. (Lip., 1856).

Papperitz Georg, malíř (* 1846 v Drážďanech). Studoval na umě. akademii v Drážďanech a Antverpách, pak v Paříži a účastnil se také vojny něm. — francouzské. Potom studoval v Itálii, zvláště práce Michelangelovy a mistrů benátských, v jejichž sluhu maloval také obraz obrovských rozměrů: *Příchod duší do podsvětí* (1879), pak *Neseni krize* (1886). Obrazům těmto přes jejich bohatost figurální nedostává se tepla a hloubky, za to štápnější byl P. v portraitování a genu. Z obrazů toho druhu vynikají: *Švédí jdou! Po obědě; Příchod primadonny; Dvě Nymfy před Hermou Satyrovou; Modely Brouwerovy; Vycházející souhvězdí* (Madonna s děťátkem); *Růže a Prodavačka ryb*. P. žije v Mnichově.

Pappos z Alexandrie, matematik a filosof řecký z Alexandrie, žijící koncem III. a zač. IV. stol. po Kr. Seposal komentář k Ptolemaeově *Syntaxi*, jen částečně dochovaný, a dílo *Μαθηματικαὶ Συναγωγαὶ* v osmi knihách, z nichž první a část druhé se však ztratily. F. Commandino je přeložil do latiny a vydal jakožto *Mathematicae synagogae* (v Pesaru 1588, pak v Bologni 1660), nově pak řecký originál Hultsch (Berl., 1875—78, 3 sv.). Obsahuje mnohé úvahy původní, zvláště cenné výtahy ze starších, již ztracených spisů mathematických a poznámky o dřívějších spisovatelích mathematických, zvláště pro dějiny matematiky důležité. Spis tento působil velmi vydatně k renaissanci geometrie v XVII. století. Suidas připomíná ještě tyto spisy P-povy: *Χωρογραφία ὀκταεπιπέδου*, popis zemí tehda známých, z něhož zachoval se jen armensky psaný výtah, *Ὀνειροσκοπικὰ*, o výkladech snů, pak *Ποπὶς ῥέκ λιβυϊκῆς* a *Κομμεντὰρὶς ἀστρονομίης Πτολεμαεῶς*. Montucla se domnívá, že P. již vynašel poučku zvanou obyčejně poučka Guldinská. Od P-pa pochází však poučka po něm zvaná, zevšeobecnění to věty Pythagorovy na kosohléle trojúheln., kde místo čtverců nastupují kosodélníky. Srv. Berkhhan, *Das Problem des P.* (Halle, 1857).

Papposilén viz Seilénos.

Pappus: 1) P., bot., chmýr, viz *Compositae*, str. 559 b.

2) P., staroitalská postava veseloherní, viz *Atellany*.

Papradnov (mad' *Papradno*), ves na Slovensku, v župě trenčinské, okr. povážskobystříckém; 2690 ob. slov. (1890), řím. — katol. far. kostel a pošta.

Papratka, bot., *Asplenium Filix femina* viz *Asplenium*.

Paprika, bot., viz *Capsicum*.

Paprocki, šlechtická rodina polská, dělicí se na čtyři »erby«. Z P.-kých erbu »Jelita« *Barतोš* (* 1650) vstoupil do řádu jesuitského a proslul jako kazatel a lat. básník. Jiný jesuita z téže větve *František* v 2. pol. XVIII. stol. napsal četná díla historická. Nejznámější člen rodu je *Bartoloměj P.* erbu »*Jastrzębiec*« (viz *Paprocký*).

Paprocký Bartoloměj z Hlohola z *Paprocké Vůle*, spisovatel polský a český (* 1540 — † 27 pros. 1614 ve Lvově). Původem z Mazovska, studoval v Krakově a po smrti své ženy (1572) oddal se správě svých statkův a spisování. Tehdy napsal tyto spisy genealogické: *Panosza to iest herb znakomých familii wojewodstwa Ruskiego i Podolskiego* (1575), vypsaní předních rodů polských, ruských a valašských ve verších; *Gniazdo Cnoty* (1578, rovněž veršem), výklad, odkud pocházejí erby šlechty v království Polském; *Herby rycerstwa polskiego* (1584), rozšířené vlastně vydání spisu předešlého. Kromě těchto hlavních děl napsal tehdy P. mnoho spisů příležitostných, zejména didaktických, a také satirické »sněmy zvířat« (*Kolo rycerskie*, 1576). R. 1588 pro své přílnutí ke Zborovským proti Zamojským, jež napadal i ostrými pamflety, musil (po bitvě u Byčiny) opustit Polsko i uchýlit se na Moravu. Tu používal pohostinství zejména biskupa Stanislava Pavlovského, jenž ho získal pro genealogii moravskou. P. napsal tak *Zrcadlo slavného markrabství Moravského* (1593), již prosou a ovšem polštinou, kterou však Jan Vodička hned zčeštil. Po smrti Pavlovského P. odebral se do Čech, kdež nalezl stédřého příznivce zvláště v Janovi Zbyňkovi z Hasenburka; také od Rudolfa II. dostával pensi. V Čechách P. napsal: *Ogrod królewski* (1599), prosou psané dílo historické »o počátku císařů římských, arciknížat rakouských, králů polských, českých, knížat slezských, ruských, litevských a pruských«; hlavní ovoce jeho práce v Čechách je však *Diadochus*, t. j. »posloupnost knížat a králů českých, biskupův a arcibiskupů pražských a všech tří stavů království Českého« (1602), jedna z největších knih v Čechách vůbec vydaných. »*Diadoch*« psal P. již česky, jen opravy svěřil Čechům rodilým. Kromě těchto velikých děl historicko-genealogických napsal P. v Čechách ještě řadu spisů jiných obsahu hlavně politického (nebezpečenství turecké), náboženského — P. byl horlivý katolík a nepřítel protestantství — a obecně

didaktického; zvláště třeba připomenouti výbor veršovaných přípovědek pod názvem *Nová Kratochvíle* (1597—1600, 3 d.) a české zpracování »Kola rycerského«: *Obora neb zahrada*, ve které rozličná zvířata rozmlouvání své mají (1602). R. 1604 P. odešel do Slezska a v l. 1606—1609 žil opět na Moravě (v Brně a Rajhradě). V té době kromě několika spisů náboženských složil *Štambuch Slezský* (1609) o erbech a rodech šlechty slezské s rozjímáními dogmaticko-polemickými. Záhy potom vrátil se do Polska a žije tam u četných svých příznivců, pokračoval stále v literární činnosti; spisy z těch let jsou povahy ovšem nejvíce náboženské a didaktické, ale připomínají se i některé práce historické a genealogické. Historický význam děl P-kého je dosti značný přes nekritičnost, která přirozeně je vyznačuje; jsou to díla dosud pozoruhodná nejen pro genealoga, ale zejména pro historika, který hledá prameny k českým a polským (také uherským a rakuským) dějinám v 2. polovici XVI. století. P. není bez významu ani pro vývoj básnické literatury polské.

Paprsek, v tkalcovství, nejdůležitější část tkacího stavu, umístěn jest v jeho přírázce a skládá se, podle hustoty látek, z několika set zubů, také třtinny zvaných, máje podobu hřebenu uzavřeného se strany horní a dolní. Do jednotlivých otvorů (zubů třtin) provlékají se nitě osnovové. Tyto otvory jsou k tomu, aby se p-skem nití příční (outkové) jedna na druhou podle hustoty látky přirážela nebo stloukala. Dále jsou k tomu, aby nitě osnovové v stálém pořádku jedna vedle druhé paralelně byly udržovány. Takový p. býval v dřívějších dobách zhotoven z rákosu, nyní však zhotovují se z plochých drátků ocelových, mosazných a z jiných kovův. Ppp.

Paprskoměr viz Aktinometr.

Paprsky, bot., viz Dřeň a Dřevo, str. 11 a.

Papua viz Papujské souostroví a Papuové.

Papuče, papuče (pův. perské pá-puš = nohu pokrývající), obuv valašská, zhotovená z huně bílé nebo hnědé; podešve jsou buď prošity dratvemi nebo podšity kůží, bez podpatku; na lýtkách zapínají se haklíky. Nejvíce p-í vyrábí se ve Val. Kloboukách, Vyzovicích a v Ústetíně. Vck.

Papuchalk, zool., *Fratercula* (*Mormon*), viz Alky.

Papujské souostroví leží při sev.-záp. pobřeží Nové Guinee, přísluší k residentství Ternate nizozemské Východní Indie a skládá se z řady 15 ostrovů, z nichž větší jsou: Vaigen (2632 km²), Salavatty (1960 km²), Mysol (1740 km²), Batanta (358 km²), Popa (292 km²), Hemin (270 km²) a j. a které úhrnem měří 7788 km². Povrch P-ho s jest hornatý a dosti vysoký, avšak ne sopečný, husté lesy pokrývají zde rozsáhlé prostory, půda jest velmi úrodná, hlavní plodiny jsou: sago, kokosové ořechy, muškátové ořechy, kůra stromu mas-

sůvi (*Msoja aromatica*), vyvážená zvláště hojně do Číny. Celkem květenou a zrivenou P. s. shoduje se s Novou Guineou. Obyvatelů počítá se do 15.000, většinou jsou to Papuové, na pobřeží velkých ostrovů také Malajci náležející k sultanátu Tiduru Tšr.

Papula, pupeneček, nazývá se výkvětek kožní (základ a původní morfé osutiny) útvaru kulatého neb kuželovitého, který se zvedá nad povrch kožní. Barva těchto pupenečků jest buď bleďší růžové nebo hnědé, konsistence při vyšetřování prstem obyčejně tužší. Základ anatomicky jest různý, buď nahromadění vrstvy rohové, processy zánětlivé, zadržené sekrety, krváčení, novotvarné pochody. — V užším slova smyslu p. znamená hlavně německý *Pel*, projevy pupenců syfilitických. Jy.

Papuové, od malajského slova *papua*, t. j. kudnatí, jimž Malajci označují tmavě obyvateľstvo ostrovů ve svém sousedství, kteréžto označení rozšířilo se i na veškeré příbuzenstvo kmenů taktod od Malajců nazývaných, zahrnujíc zvláště negroidní obyvatele Nové Guinee a okolních ostrovů, Keru, Aru, Mysol, Salavatty, Vaigen atd. Počítá se jich asi 700—800.000 duší a dělí se na četné kmemy, které nikdy nespojily se ve větší celky a z nichž neznámější jsou: Mafor na ostrovech zát. Geelvinčské, Arfak na jejím západním pobřeží, Hattam v pohorí na z. od těchto, Amberbaki a Karon na sev. břehu Nové Guinee a j. P. jsou postavy prostřední, většinou pravidelně vyvinutí a svalnatí, ač ve příčině té typus jejich ustupuje evropskému. Plet' jest černohnědá, vlasy tmavé, na konci často narudlé, hrubé, v průřezu elliptické, obyčejně velmi dlouhé a upravují se pečlivě v účes obklopující kulovitě celou hlavu mohutnými kudnatými. Co do tvaru lebky jsou P. dolichocefalní, obličej jest mírně prognathní, se širokým, často silně zahnutým nosem, tlustými rty a silnými, kudnatými vousy, nohy jsou dlouhé a tenké, avšak svalnaté a pružné. Veliká jest jejich zručnost a vynalézavost v mechanických pracích, za to abstraktního úsudku jsou téměř neschopni. Povahou jsou P. velice vznětliví, málo zdržliví, vychloubaví a velice mstiví. Jazyky papujské náležejí dle všeho vesměs ke skupině jazyků praefixních, jsou velice rozmanité, dělíce se na přčetné dialekty, a souvisí s jazyky polynéskými a australskými. Všeobecně rozšířeným zaměstnáním jest orba, pěstují se banány, yam, taro, cukrová třtina, chlebovník, palma kokosová, sagová, areková atd., z domácích zvířat chovají se jen psi, vepří a kury. Důležitým pramenem výživy jest pro mnohé papujské kmemy i lov zvěře a ryb, tento však jen v řekách a při pobřeží, kdežto na širé moře se P. neodvažují. Potrava jest hlavně rostlinná, masitou stravu dodávají psi, vepří, kury, ryby, želvy a j. Rozšířeno jest kouření tabáku a žvýkání betelu, líhové nápoje jsou dosud téměř úplně neznány. Z řemesel nejdokonaleji rozvinuto jest hrnčířství, které jest i podkladem velmi

čilého obchodu, dále zhotovují se i výrobky provaznické, pletené práce a čluny, všeobecně rozšířeno jest řezbářství, úplně neznámé jest však zpracování železa. Obchod jest dosud výlučně směnný, následkem úplného nedostatku peněz jsou oblíbeným platidlem zvláště vepří. Obydlím jsou podlouhlé chatrče s vysokou, až k zemi se sklánějící střechou, avšak vyskytují se i chýše kuželovité a hojné jsou i kolové stavby. Osady jsou většinou malé a často stěhují se s místa na místo, avšak jen na malé vzdálenosti. Oděv jest co nejjednodušší, ženy nosí krátké sukně z trávy a vláken, muži pak mají jen pás pestrobarevných kůr stromových kolem beder a místy chodí docela nazi. Za to veliké oblibě se těší různé ozdoby z mušlí, peří, travin, kostí atd. a zvláštní péče věnuje se úpravě vlasů. Tětování se téměř nevyskytuje, obličej však maluje se červenou hlinkou a tělo (trup i ramena) zdobí se jízvami. Nejužívanější zbraní Papuů jest luk a šípy, ostěp jest spíše jen mužnou ozdobou, méně rozšířeny jsou meče a kopí, praky jsou vůbec neznámé, štítův užívá se jen při hájení vesnic. Z nářadí charakteristické jsou hliněné nádoby, sekry jsou kamenné, dále užívá se různých nástrojů z mušlí a kostí, pole vzdělávají se zašpícatělými holemi. Domáci nářadí skládá se z rohoží, podhlavních stoliček, košů, dřevěných mís, lahvi, hrců, lžic atd. Náboženské idee Papuů jsou na velmi nízkém stupni, charakteristickou jejich známkou jest ctění duší, chrámy, kněží a oběti se sice vyskytují, avšak v té příčině city Papuů nejsou příliš vyvinuty. Rovněž četní carodějové neteší se valně účtá a následkem všeobecné náboženské vlažnosti také působení křesťanských missonářův setkává se s nepatrnými výsledky. Přemnohé národní a válečné tance a slavnosti nemají dle všeho nijakého významu symbolického. Středem společenského života jest rodina, žena se kupuje, mnohoženství jest dosti obvyklé, avšak mravnost jest na stupni dosti vysokém. Jednotlivé kmeny dělí se na vrstvy privilegované a lid, avšak přesně provedeného nějakého třídění obyvatelstva není. Otroctví jest všeobecně rozšířeno. — Srov. Finsch, Bekleidung, Schmuck und Tätowierung der Papuas (Videň, 1886); Bastian, Der Papua des dunkeln Inselreichs im Licht der psychologischen Forschung (Berl., 1885). Tšr.

Papyrin viz P a p í r.

Papyrografie jest druh kamenotisku, při kterém však místo kamenů lithografických užívá se kamenového papíru, zhotoveného z papíru obyčejného, potaženého smíšeninou křídý, hlíny, různých kysličníků kovových a hnědého oleje. P. jest vynálezem Senefelderovým a má za účel zlacnění a usnadnění lithografie. — P. zove se také způsob rychlého kopírování písma a kresby, jež vynášel Zuccato v Anglii. Záleží v tom, že pismo nebo kresba provede se inkoustem zvláště praeparovaným, který prožere jednu stranu papíru tak, že vznikne jakási pórovitá

šablona papírová, kterou lze provést 200 až 300 otisků.

Papyrolith slove massa pevná, hustá a neproniknutelná tou měrou, že možno ji užívati na podlahy a táflování stěn a stropů. Papyrolithová podlaha jest nejen trvanlivá, ale také snadno se čistí, tlumí zvuk, jest ohnivzdorná a nedrží se v ní hmyz, což zejména pro jižní krajiny má svůj význam. Nanáší se jako lepenice ve tloušťce 15 mm na podklad dřevěný, cihlový nebo betonový a schne 5—6 dní.

Papyrové svitky viz Papyrus.

⊗⊗**Papyrus**, bot., viz Cyperus Papyrus.

P. byl velmi rozšířená ve starověku látka psací, vedle níž poněmhu pergamen v užívání přicházel a na úkor její se rozmáhal. U Římanů zvaná též *charta Aegyptiaca* aneb *byblina* (od řec. βύβλος, druhého názvu p-ru). V Egyptě užívalo se p-ru v dobách již prastarých, jak patmo z toho, že dochovaná nejstarší listina papyrová jest z r. 3580 až 3536 př. Kr. Odtud p. rozšířil se po přední Asii, v Řecku a Itálii. Na základě místa Herodotova 5, 58 jisto jest, že v V. století př. Kr. užívali ho maloasijsí Iónové. Kdy poprvé s ním seznámili se Hellenové, jest pochybno, ale při dosti živém styku jejich s Egyptem, jak nyní se objevuje, již v dobách starších stává se velmi pravděpodobno, že znali jej a na něm psali mnohem dříve než v V. stol.

Tato látka psací hotovila se v Egyptě z rostliny druhu tříněho, *Cyperus papyrus*, jež dařila se zvláště v deltě Nilu a později pěstována byla také v Apulii a na ostrově Sicílii. O vyrábění jejím jsme poučováni, ač ne zcela zevrubně a jasně, některými zprávami starověkými, hlavně mistem Plinia Staršího Nat. hist. XIII. 11—13, k jehož výkladu přispívají poněkud dochované hojné zázitky papyrové. Dle něho stonek rostliny oné rozřezáván býval ostrým nástrojem v tenké proužky. Střední z nich, jsouce nejširší, byly nevhodnější a nejlepší. Proužky ty kladeny byly těsně k sobě v dovolném množství, pokryty pak druhou vrstvou proužků, jež položeny byly na ně na příč vodorovně. Tyto vrstvy obě polity byly lepem rozředěným mlíčkou vodou, o níž bylo mínění, že lepu tomu dodává zvláštní síly a pevnosti. Potom byly lisovány, na slunci sušeny a sloni hlazeny, tak aby povrch byl zcela rovný a jemný. Když vše to vykonáno, byl p. způsobilý ku psaní. Do obchodu přicházel buď v jednotlivých listech (*chartae*) anebo v závitcích (*volumina*) větší neb menší délky. Postupem času zdokonalovalo se vyrábění této psací látky. Za doby císařů římských rozeznávalo se osm různých druhů p-ru. Z nich nejvýznačnější byla *charta Augusta* a *charta Liviana*, vysoká 13 římských palců. Druh nehorší (*emporetica*) bral se k balení. Obyčejně psalo se na jedné straně zázitku a pismo oddělovalo se v sloupce.

Užívání p-ru přetrvalo starověk a přešlo i do středověku. Tehdy i celé knihy hoto-

veny z **p**-ru (*codices chartacei*). Nad jiné více užívala **p**-ru kurie papežská, ano do počátku XI. stol. listiny papežské psány téměř výhradně na něm. Také ve Francii shledáváme ve středověku užívání látky této. Tak zejména kancelář Meroveovců psala na **p**-ru až do konce VII. století. Výrobou **p**-ru slyňula hlavně Alexandrie, kteráž měla po dlouhou dobu čilý obchod zbožím tím. Obchod ten dobytím Egypta Araby v VII. stol. po Kr. velice utrpěl, než držel se i dále, až teprve v stol. XII. zanikl nadobro. Srv. F. G. Kenyon, *The palaeography of greek papyri* (Oxford, 1899, str. 14—33); K. Dziatzko, *Untersuchungen über ausgewählte Kapitel des antiken Buchwesens* (Lip., 1900, str. 26 až 103); W. Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter*, 3. vyd. (1896, str. 96 sl.); Ces. Paoli, *Del papiro, spec. consid. come materia che ha servito alla scrittura* (Flor., 1878); Vict. Gardthausen, *Griech. Palaeographie* (1879, p. 29 sl.); Edw. M. Thompson, *Handbook of gr. and lat. palaeogr.* (Lond., 1893, p. 30 a sl.); Th. Birt, *Das antike Buchwesen* (1882, str. 50 a 223).

Nám dochovalo se hojně textů literárních i listinných, psaných na **p**-ru, nejen ze středověku, nýbrž i ze staré doby. Mezi texty starověkými vynikají zvláště texty řecké. Nálezy **p**-rů starověkých datují se teprve z posledních století: počínají se v 2. pol. XVIII. století (*Charta Borgiana* objevená r. 1778 v Egyptě, *Volumina Herculaniensia* nalezená při výkopech Herkulanských r. 1790), množí se v století následujícím, zejm. ke konci jeho, a trvají dosud. Zvláště jsou to hroby a zbytky osad řeckých v Egyptě, jež skýtají památky ty mnohdy ve velikém množství. Srv. o nálezech těchto přednášku Rob. Nováka »Nové objevy řeckých **p**-rů v Egyptě a jejich vědecký význam«, otištěnou v Almanachu České akademie pro vědy, slovesnost a umění z r. 1901, str. 191—222. Srv. též Archiv für Papyrusforschung und verwandte Gebiete, herausg. von U. Wilcken, I. sv. 1901 (Lipsko, Teubn.); téhož Griechische Papyri (Berl., 1897).

Par (lat.), rovný.

Pár (z lat.), dvě věci téhož druhu k sobě patřících (na př. rukavic), zvláště pak dvě z v í r á t jednoho druhu, samec a samička (na př. holubů).

Para, tur. peníz, viz Barra.

Para-, v chemii, viz Para-deriváty.

Pará: 1) **P**, Rio **P**, řeka, viz Tocantins.

2) **P**, též Belem, neb Santa Maria de Nazareth de Belem, hl. m. brazil. státu t. jm., na 1° 27' j. š., 48° 30' z. d., 138 km od moře, na pr. bř. ř. Guajará, nedaleko aestuaria Tocantinsu, má 90.019 ob. (1896). Svou polohou při ústí ř. Amazonské a svým dobrým přístavem, přístupným i lodím mořským, stala se **P**. hlavním přístavem celého státu a jedním z nejdůležitějších měst celé Brazílie. Vlastní město s pravidelnými ulicemi a alejemi, obklopeno nádhernou tro-

pickou vegetací, působí příjemným dojmem. Má nejkrásnější katedrálu v Brazílii, r. 1720 zbudovanou, 10 jiných kostelů, vládní, biskupský, justiční palác, radnici, bibliotéku a zajímavé museum, botan. zahradu, lyceum, 2 semináře, veliké divadlo, arsenály atd. Přístav je tržištěm na produkty z celého poříčí amazonského; hlavně vyváží se kaučuk (v r. 1896: 15,226 t) do Sev. Ameriky a Anglie, kakao (3197 t) do Francie, kůže (690 t), sassaparilla, brazil. ořechy, kopajský balsám, chinová kůra, slam. klobouky (t. zv. panamské) atd. Dovoz skládá se z mouky obilín, rýže, železa, látek, uhlí a j. Proto je **P**. stanicí všech hlavních paroplavebních linií, spojujících je s hlav. přístavy Atlantického oceánu; dále je sídlem Amazon Steam Navigation Company s 29 parníků a paroplavební společnosti na Tocantinsu. — **P**. je sídlem stát. úřadů, biskupa, četných konsulů, mezi nimi rak. místokonsula, a zástupců obchodních domů.

3) **P**, též Grão **P**, spolkový stát v sev. Brazílii na sev.-vých. pobř. jihoamerickém. Na sev. sousedí s ním franc., holandská a britská Guayana, na z. brazil. stát Amazonas, na j. Matto Grosso, na v. Goyaz a Maranhão, tak že zabírá celý skoro dolní bassin a deltu Amazonky v rozloze 1,149.712 km². Alluviální rovina amazonská zúžena jest u Obidu 280 m vysokou Serrou de Ereré. Ze středu státu zdvihá se půda znenáhla k sev. do pohran. pohoří Acarahy a Tumak-Humaku k jihu, kde Serra de Graudau vybíhá z brazil. plateau, pokrytého málo úrodnými a nedostatkem vody trpícími campos, též chapadão zvanými. Za to ostatek je porostlý lesy, jež tvoří hlavní bohatství státu. Amazonský veleotok, sledovaný pobočními průplavy a jezery, odvádí vody z celé sev.-vých. části vysočiny brazilské a jižního svahu guayanského. Z oně přitéká v záp. Tapajoz, ústící u Santaremu, dále Xingu, vlévající se do Amazonky při poč. delty, a pohraniční Araguaya, tvořící s Tocantinsem rio **P** či Tocantins. Ze sev. přitékají Jamunda, Trombetas (ústí u Obidu), dále Paru a Jary. Z řek přímo do moře ústících je nejmocnější Araguay. Podnebí je vlhké a teplé, na pobřeží mírnější než ve vnitřku. Stř. teplota roční 28° až 29° (Agassiz). Rozdíl mezi teplotou denní a noční, letní a zimní jsou nepatrné; roční doby liší se množstvím srážek, jež jsou nejhojnější od listopadu do března. Při Amazonce jest endemická zimnice, na pobř. žlutá zimnice a elephantiasis. Hlavní produkty poskytují lesy, především je to kaučuk, vyvážený do Sev. Ameriky a Anglie, dále kakao, něco kávy, sassaparilla, kopajský balsám a jiné rostliny lékařské; pěstuje se kukuřice, maniok, cukr, třtina, vanilka, bavlník, rýže atd. Ale následkem lenosti obyvatelstva musí se do tohoto štědré nadaného státu přivážeti mouka a obilí vedle uhlí, železa, petroleje a j. Obyvatelstva soustředěného při Amazonce a přítocích jest 419.000 duší (1896) a skládá se z valné části z Indiánů kmene Tupi. Franc.

a americké pokusy kolonisační se nezdařily pro nezdравé bělochům podnebí. Za obchodní cesty, vyjma jedinou dráhu z P. do Bragancy, slouží řeky v délce asi 45.000 km.

Pára jest označení hmoty v skupenství plynném, přihlízející ke skupenství původnímu, nižšímu. Kapaliny mění se v páry buď to v p a ř o v á n í m — na povrchu při jakékoliv teplotě — nebo varem — nejen na povrchu, ale i uvnitř, a to při určité teplotě, závislé na tlaku ústředí páru obklopujícího. Vpravíme-li něco kapaliny do vakua, na př. nade rtuť v barometrické trubici (viz Torricelliho pokus), sníží se sloupec rtuť napobením a p e t ě í p a r. Dokud jsou páry ve styku s kapalinou, z níž povstaly, slují nasycené. Napětí nasycených par nezávisí na objemu, který vyplňuje, ale ovšem na teplotě; stoupající teplotou vzrůstá urychleně napětí nasycených par. Tak mají na př. nasycené páry vodní

při teplotě	0°	napětí	0.46	cm Hg 0°
»	20°	»	1.74	»
»	40°	»	5.49	»
»	60°	»	14.88	»
»	80°	»	35.46	»
»	100°	»	76.00	»
»	120°	»	149.13	»

(Napětí jest vyjádřeno výškou sloupce rtuťového temperury 0°.) Při 100° toto napětí dosahuje normál. tlaku vzduchu (76 cm Hg 0°), tak že voda i pod povrchem začne proměňovati se v páry, nastane var.

Zvětšujeme-li objem, v němž obsaženy jsou páry nasycené nad kapalinou, z níž povstaly, při určité stálé teplotě, ubývá kapaliny, až se konečně všechna promění v páry. Pokračuje-li se v zvětšování objemu i potom, páry přestávají býti parami nasycenými a slují p ř e h ř á t ý m i. Název tento odvozen jest podle druhého způsobu, kterým lze páry nasycené učiniti přehřátými, t. j. zvětšování teploty. Pro páry silně přehřáté, t. j. vzdálené značně od těch poměrů tlakových a temperaturních, při nichž kapalnější, platí tytéž zákony jako pro plyny (viz Plyn). Plníme-li prostor nějaký, v němž již páry jsou, parami jinými, přidruží se napětí jedné k tlaku předešlému, každá p. zachová své napětí, jako by prostor daný vyplňovala sama (zákon Daltonův). Tvoří-li se nasycené páry ze směsi dvou neb více kapalin, výsledné napětí par záleží na tom, zdali se obě kapaliny mísí či nemísí. Nemísí-li se obě kapaliny vůbec, výsledné napětí par jest při určité teplotě rovno součtu napětí par jednotlivých kapalin při téže teplotě (voda a olej); mísí-li se obě kapaliny v poměrech libovolných (na př. alkohol a voda), výsledné napětí jest menší než napětí par kapalinýtekavější: mísí-li se kapaliny jen částečně, výsledné napětí jest přibližně takové jako při samotné kapalinětekavější (voda a aether).

Ze známého fakta, že roztoky, obsahující soli a pod., se vaří při teplotě vyšší než rozpustidla, plyne, že tlak par r o z t o k ů

jest menší nežli tlak pouhé rozpustidla. Značí-li p tlak par rozpustidla, p' tlak par roztoku, s_0 specif. hmotu páry při tlaku 76 cm, ρ specif. hmotu roztoku, P osmotický tlak (viz Di o s m o s a), jest

$$\log_e \left(\frac{p}{p'} \right) = \frac{P s_0}{760 Q}.$$

Na teplotě (absolutní) nezáleží, poněvadž specif. hmotu páry jest jí úměrna nepřímo, osmotický tlak přímo.

Osmotický tlak pro roztok, jenž obsahuje v 1000 cm^3 1 grammolekulu (množství látky v grammech, rovnající se molekulovému číslu této látky), jest dán součinem 22, 32. 760.

Gramm vodíku totiž vyplňuje za tlaku normálního (760 mm Hg 0°) a teploty 0° objem 11, 16 litru. Aby pak grammolekula vodíku udržena byla v objemu 1 litru, bylo by podle zákona Boyleova potřeba tlaku $2 \times 11, 16$ atmosfér.

Je-li v roztoku rozpuštěno n grammolekul, značí-li pak N počet grammolekul rozpustidla, jehož molekulová hmotu jest M jest tlak osmotický

$$P = \frac{22, 32 \cdot 760 \cdot 1000 \cdot n \cdot \rho}{N \cdot M}$$

a specif. hmotu páry (poměr hmoty a příslušného objemu) při normálních poměrech tlaku a teploty

$$s_0 = \frac{M}{22, 32 \cdot 1000}.$$

Dosadíme-li tyto hodnoty do výše uvedeného vzorce, v němž levou stranu rozvedeme v řadu, obdržíme, omezivše se v této řadě na člen první, výsledek velmi jednoduchý

$$\frac{p - p'}{p} = \frac{n}{N + n},$$

což značí slovy: Relativní snížení tlaku par roztoku jest rovno poměru počtu grammolekul látky rozpuštěné k úhrnnému počtu grammolekul v roztoku. Z toho vychází, že při roztocích aequimolekulových jsou relativní snížení v tlaku páry stejná pro totéž rozpustidlo, dále pak že toto relativní snížení tlaku par je nezávislé na teplotě.

Se snížením napětí par roztoku souvisí — jak již dříve řečeno — z v ý š e n í b o d u v a r u roztoku. Je-li δT toto zvýšení v bodu varu, λ skupenské teplo páry a T absol. teplota bodu varu, platí

$$\frac{p - p'}{p} = \delta T \frac{\lambda}{1, 974 T^2}.$$

Vzorce tohoto užívá se k stanovení relativního snížení tlaku par roztoku, pro zředěné roztoky možno pak z oné veličiny naléztí molekulovou hmotu látky rozpuštěné. Definujeme-li molekulovým snížením tlaku par roztoku snížení, které nastane při rozpuštění 1 grammolekuly látky v 100 g rozpustidla, jest molekulové snížení n e z á v í s l é na látce rozpuštěné.

Kvantitativně vztahy mezi snížením tlaku par roztoku a množstvím látky rozpuštěné našli již Babo (1848) a W ü l l n e r (1856). Obecnější formu, zvláště pro roztoky zředěné, dal vztahům těmto R a o u l t (1887).

Charakteristickou veličinou pro páru silně přehřátou jest její hustota, t. j. číslo, které udává, kolikrát jest **p**. těžší nežli stejný objem atmosférického vzduchu při týchž poměrech tlakových a temperaturních-jinými slovy značí hustota páry poměr specif. hmoty páry k specif. hmotě vzduchu za téže teploty a téhož tlaku. (Ostatně viz Plyn.) *nvk.*

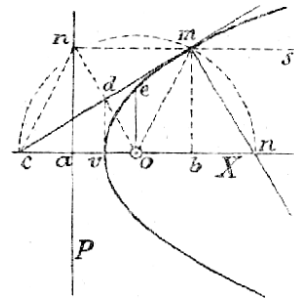
Parabese (παράβασις) slula ve staré komédii řecké charakteristická část sborového zpěvu a přednesu, v níž básník přímo k obecenstvu promlouval o běžných otázkách politických, sociálních a literárních, pronášeje své posudky a dávaje své rady. Dokud volnosti slova nekladeny meze, tu úplná **p**. nastoupila po 1. eposodiu a skládala se ze 7 částí ve 2 skupinách. Nejprv choreuté obrátivše se tváří k obecenstvu za krátkého zpěvu (κομμάτιον) postoupili něco ku předu, načež koryfaios promluvil k obecenstvu řeč v a n a p a e s t e c h, již zakončilo t. zv. πύργος. Druhou skupinu tvořila lyrická strofa (ᾠδή), pak epirrhema (v tetram. troch. neb paíonech), jimž odpovídaly antistrofa (ἄντροφή) a antepirrhéma. Mimo hlavní **p**-si bývá ještě **p**. podružná po 3. neb 4. eposodiu. Po r. 420 Aristofanovy komédie mají jen **p**-si neúplnou, poslední dvě vůbec ji nemají. *klk.*

Parabatés viz Apobaté.

Parabola (fec.): 1) **P**. básnická sluje podobností, jež důležitou pravdu v sobě tají. Jest druhem allegorie, od níž se liší plně provedeným přirovnáním. **P**. váží svůj příběh ze života a hledí morálku jeho přiměřiti v š e o b e c n ě chápavosti. Proto musí býti v líčení svém zcela průhledná, a morálka její opravdu na snadě. Původ **p**-ly jest v Orientě. K nejdokonalejšímu výrazu dospěla v Novém zákoně, kde mnoho sentencí morálních **p**-lou jest vysvětleno — na př. Kdo jest můj bližní? v příběhu o milosrdném Samaritánu. Odtud chutě sáhla k ní i poesie umělá a získala v ní číslo didaktického básnictví. Účel moralisující má **p**. společný s bajkou a s paramythii; ale prostředí dějové — událost soudobému životu lidskému blízká —, jimž se od nich liší, povyšuje ji na útvar zcela zvláštní. *Kbn.*

2) **P**. v geometrii jest křivka rovinná, kterou vytvoří bod tak se pohybující, že vzdálenosti jeho od pevného bodu *O* a od pevné přímky *P* jsou si napořád rovny. Pro kterýkoli bod *m* na **p**-le jest tedy $\overline{mO} = \overline{mP}$, když $\overline{mP} \perp P$. Bod *O* slove ohnisko, *P* řídící přímka **p**-ly. Patně jest **p**. také geom. místem středů kružnic, jež ohniskem procházejíce dotýkají se přímky *P*. Přímka $\overline{Oa} \perp P$ čili *X* jest osa, bod *v*, jenž úsečku \overline{Oa} půlí, vrchol **p**-ly. K ose *X* jest **p**. souměrná. **P**. jest křivka nekonečná o jediné

větvi, která se dotýká přímky nekonečně vzdálené (asymptota **p**-ly). Druhý vrchol **p**-ly, jakož i druhé ohnisko třeba si mysliti v nekonečnu na ose *X* Spojnice \overline{mO} slove průvodič bodu *m*; průvodič druhý spojuje *m* s druhým ohniskem, jest $\overline{mS} \parallel X$. Průvodič $\overline{Oe} \perp X$ slove p a r a m e t r **p**-ly. Jest pak $\overline{Oe} = \overline{Oa} = p$. Tečna \overline{mC} půlí vnější ϵ *omn*, normála \overline{mN} vnitřní ϵ *omc* průvodičů. Z toho jde, že je-li **p**. průřez zrcadla parabolického,

Č. 3014. Parabola v geometrii.

veskeré paprsky $\parallel X$ odrážejí se do ohniska. Čtyřúhelník *mocn* je kosoúťvec, v němž $\overline{mO} \perp \overline{cn}$, $\overline{vO} \perp X$, pročez: každá subtangenta \overline{bc} jest vrcholem rozpůlena, a každá subnormála $\overline{bn} = \overline{Oa} = p$. Body *cn*, leží na kružnici opsané poloměrem \overline{Om} . Každý průměr **p**-ly, t. j. spojnice rovnoběžných tětiv, jest rovnoběžný s osou; tedy i střed **p**-ly jest mysliti si na ose v nekonečnu. Je-li *X* osou úseček, v počátek souřadnic pravouhlých, jest rovnice **p**-ly $y^2 = 2px$, ježto

$$\overline{bm}^2 = \overline{bn} \cdot \overline{bc} = \overline{bn} \cdot 2\overline{vb}.$$

P. je tedy křivka 2. stupně. Plocha

$$vembv = \frac{2}{3}\overline{vb} \cdot \overline{bm} = \frac{2}{3}x^2.$$

Jelikož rovnice $y^2 = 2px$ obsahuje toliko jediný parametr (veličinu stálou), jest tvar **p**-ly určitý a různé **p**-ly liší se toliko svou velikostí: veskeré **p**-ly jsou si geometricky podobny. **P**. náleží také ke kuželosečkám; obdržíme ji totiž pronikem roviny s plochou kuželovou 2. stupně, je-li rovina rovnoběžná s jedinou přímkou plochy kuželové, t. j. s některou tečnou rovinou plochy. **P**. jest kuželosečka, jejíž číselná výstřednost

$$\epsilon = \overline{mO} : \overline{mN} = 1,$$

tvoříc tudíž přechod od ellipsy ($\epsilon < 1$) k hyperbole ($\epsilon > 1$). — **P**-lu tuto jmenujeme také A p o l l o n i o v o u na rozdíl od **p**-ol vyšších stupňů, jejichž obecná rovnice jest

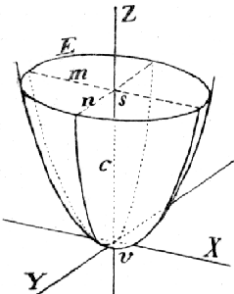
$$y^n = a^n \cdot x^v,$$

kdež $n = u + v$. Tak na př. $y^3 = a^2x$ slove **p**-kubická, $y^3 = ax^2$ semikubická atd. *Jmk-*

B i k v a d r a t i c k á **p**. Změníme-li rovnici **p**-ly Apolloniovy v pravouhlých souřadnicích: $y^2 = px$ na všeobecný tvar $y^{m+n} = a^m x^n$, nazýváme křivky tímto tvarem zahnuté **p**-mi

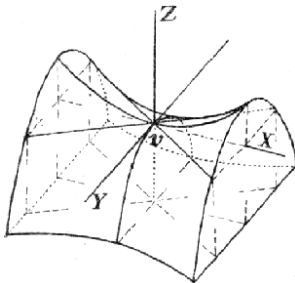
vyššího řádu, z nich pak křivky tvaru: $y^4 = a^3x$ nebo $y^4 = a^2x^2$ aneb $y^4 = ax^3$ aneb $y = a + bx + cx^2 + dx^3 + ex^4$ p-mi b i k v a - d r a t i c k ý m i .

Paraboloid v geometrii slove plocha 2. stupně, jejíž rovnice v osnově souřadnic pravoúhlých jest $\frac{x^2}{2a} \pm \frac{y^2}{2b} = z$. Dle znamení druhého členu rozeznáváme p. elliptický a hyperbolický. α

Č. 3015. Paraboloid eliptický.

jedinou oblínu nekonečnou, již roviny $\perp Z$ protínají v elipsách podobných, roviny pak proložené osou Z v parabolách o různých parametrech, jejichž společný vrchol v slove i v r c h o l e m p - d u . P. jest k hlavním svým rovinám (XZ) , (YZ) orthog. souměrný. P. má toliko jednu osu Z . Povrchových přímků na elipt. p-du není. Zvláštním případem jeho jest p. r o t a c n í , $x^2 + y^2 = 2pz$, který vznikne, otočí-li se parabola okolo své osy Z ; průseky $\perp Z$ jsou pak kruhové a průseky osou Z nebo $\parallel Z$ vedené paraboly shodné. Obsah tělesa, jež omezeno jest elipt. p-em a elipsou $E \perp Z$, jejíž poloosy $= mn$, vzdálenost $\overline{sv} = c$, jest $V = \frac{1}{2} \pi mnc$; pro p. rotační $V = \frac{1}{2} \pi m^2c$. Veškeré roviny různoběžné se Z protínají p. v elipsách, jež na rovinu (XY) promítají se do elipsů homothetických (podobných a stejně položených), v případě p-du rotačního tedy do kružnic. Určité dvě osnovy rovin protínají elipt. p. v kružnicích. — β) P. h y p e r b o l i c k ý jest tolikéž jediná oblína nekonečná k hlavním rovinám

Č. 3016. Paraboloid hyperbolický.

(XZ) , (YZ) souměrná (tvar sedla připomínající), o jediné ose Z a vrcholu v , kterou však roviny $\perp Z$ protínají v h y p e r b o l á c h , roviny pak $\parallel Z$ v parabolách. Ellips a kružnic na této ploše není. Týž p-vytvořiti lze přímkou, která posouvajíc se p dvou mimoběžkách AB , zůstává napořád rovnoběžnou

s danou rovinou ρ ; náleží tudíž p. hyp. ku plochám z b o r c e n ý m . Týž obsahuje však ještě druhou soustavu přímků, z nichž každá seče všechny přímky soustavy první a jest rovnoběžná s rovinou σ , která $\parallel A$ i $\parallel B$. Každým bodem plochy procházejí dvě přímky povrchové, jež určují t e č n o u rovinu v témž bodě. Roviny ρ , σ slovu ř i d i c í ; jejich průsečnice jest $\parallel Z$. Je-li $\rho \perp \sigma$, slove hyp. p. p r a v o ú h l ý m ; jeho rovnice jest

$$x^2 - y^2 = 2pz.$$

Hlavní paraboly jeho v rovinách (XZ) a (YZ) jsou spolu shodny. Jmk.

Parabuthus Poc., štírové čeledi *Buthidae*, z podčeledi *Buthinae*. Málo známý rod, obsahující as 10 druhů rozšířených po Africe a Arabii. Liší se od rodu *Buthus* tím, že hlavohrudí jest hladké, bez řad hrbolkův, a že přední část břicha má jediný, málo zřetelný týl. Trn pod ostnem ocasním schází. Svrchní lalok chodidla jest jen zděli poloviny drápku. Na pohyblivém prstu klíštěk jsou šikmé řady s vnějšími hrbolky párovitými a roztroušenými hrbolky vnitřními. Nsk.

Paracelsus Philippus Aureolus Theophrastus Bombastus (* 1493 v Einsiedelu ve Švýcarech — † 1541 v Salpurce), lékař, jenž podařeným léčením nabyv jména, jal se populárně vykládati řečí silnou, jadrnou, že autority Galenovy a Avicennovy třeba se vzdáti, i tělo nemocného že léčiti radno léky od chemikův odkrytými a účelně od lékařův vybranými. Prostoupeno si přál P. lékařství chemií i založil školu i a t r o c h e m i c k o u , která více užitku přinesla chemii než medicíně. Dostala se totiž alchemie z rukou nezdělaných míchačů, laborantů, do rukou lékařské intelligence, v níž postupovala, až ukázal se cíl iatrochemický klamným a mohla zahájena býti perioda pravé chemické práce. Muž geniální, nepokojný, rvavý bloudil světem, až v Salpurce zemřel. Mnoho správného jest v jeho základní myšlence, chvalna i snaha jeho, dodělati se zkušnosti pravdy, však výsledkův očekávati nemohl ten, jenž tělo člověka pokládal za složené ze rtuti, síry a soli: síra způsobuje mor a horečku, je-li v přebytku, rtuť ochromení a trudnou mysl, sůl průjem a vodnatelnost. Však přece posud z P-sových čtyř sloupů medicíny: chemie, filosofie, astronomie a ctnosti, zůstaly nejbezpečnější první a čtvrtá i farmacií povznesl duch školy P-sovy. Rn.

Jako praktik lékařský P. s úspěchem užíval některých lučební cestou připravených léků zvláště nerostných i tinktur a horlivě doporučoval rozmanité léčivé vody alpské; jeho soustava lékařská však je naprosto mystická. Spisů jeho je velká řada, ale mnohé z nich pokládají se za podvržené. Souborně vydány byly r. 1589 v Basileji (10 sv.), r. 1616—1618 ve Štrasburce (2 sv.) a r. 1658 v Genevě (3 sv.). V nejnovější době zabývá se horlivě Paracelsovskou otázkou K. S u d h o f f . Srz.

Paracantesis (z řec.), n a b o d n u t í, jest operativní výkon, při němž vnikáme dutým nástrojem (obyčejně t. zv. trocarem, obsahujícím bodec, který se po nabodnutí vytáhne, aby tekutina pochvou jeho v ráně zbylou mohla odtékat) do dutin přirozených 1. vyplněných tekutinou přirozenou, hojně nahromaděnou, když nastala překážka odtoku, na př. do měchyře močového, když cibel, přirozený vývod jeho, je neprůchodný a ani nástrojem (cévkou) nelze jím do měchyře projít; 2. do dutin přirozených, které, pokud jsou zdravé, neobsahují tekutin — vyplněných tekutinou pathologickou: α) pro-sáklou (bez zánětu) stěnami cev z krve následkem překážky v oběhu; β) zánětlivou, a to buď výpotkem (exsudát) čírym (serosním) nebo hnisavým, anebo δ) krví tekutou po poranění. Takové přirozené dutiny těla jsou dutina břišní, kde tekutina se nahromadí mezi útroby a stěnou břišní (v dutině vystlané pobřišnicí), nebo dutina pohrud-niční (pravá či levá), kde se nahromadí mezi plicí a stěnou hrudní (v dutině pohrud-niční), nebo v a k s r d e č n í k u (mezi tímto a srdcem) nebo dutina kloubní nebo přední komora v oku nebo dutina bubínková v uchu atd. 3. Nabodávají se dále dutiny vzniklé pathologicky, na př. vakovitý nádor vaječníku, t. zv. ovariální cysta (dnes už skoro vesměs nahrazuje se operací radikální, t. j. odstraněním nádoru), nebo boubele měchozilu. Výkon ten se provádí, když jsme byli zjistili, kde tekutina se nalézá a v jakém rozsahu (poklepem, poslechem, po případě jinými pomůckami: prosvitá-li světlo svíčky, nebo vlní-li se při nárazu na dutinu vodou naplněnou povrch její, t. zv. undulace, atd.), a když jsme se přesvědčili, že ji jinak, t. j. bez operace (léky a pod.), odstraniti nelze čili že se nevstřebá. Můžeme být v nejistotě (obyčejně nejsme), jaká je tekutina, běží-li o mok syrovatečný, či o hnis, či o krev; tu si pomáháme nabodnutím t. zv. Pravazskou stříkačkou (dutou jehlou [p. probatorní či explorativní]). Běží-li o hnis a chceme-li mu zjednatí odchod vydatnější, nahradíme p. řezem, jako na př. při nahromadění hnisu v dutině pohrudniční (pyothorax). Výměšek nebo výpotek, který vypouštíme, odtéká proudem s počátku rychlým a silným, pokud je v dutině pod značným tlakem, znenáhla volněji; naposled odkapává. Obyčejně neodejde všechn, nýbrž jistě poměrně malé množství zůstává, jež se ponechává přirozenému pochodu vstřebání. Při některých chorobách bývá třeba prováděti p. několikrát, když na př. transudát v dutině břišní znova se utvoří. Jsou případy, kde takový výkon opakovan byl dvacetkrát až stokrát, což je nejlepším důkazem jeho neškodnosti. Při jiných chorobách, na př. při nahromadění výpotku v dutině pohrudniční, stačí obyčejně p. jedna.

Na příklad uvádíme zde, jak se provádí p. při nahromadění výpotku v dutině břišní (*hydrops ascites*). Operace ta zve se n a -

b o d n u t í b ř í c h a (*punctio* či p. *abdominis*) a provádí se takto: Nemocný sedí jsa podporován lékařem nebo pomocníkem; prostředky pro povzbuzení činnosti srdce (na př. cognac) jsou po ruce. Lékař omyv krajinu břicha, kde má být nabodnuto, mýdlem a kartáčem a pak aetherem, nasadí nástroj na místo, kde hodlá břicho nabodnouti, a vrazi na jeden ráz trocar do dutiny břišní, načež bodec vytáhne a nechá tekutinu odtékat, zastavuje občas proud uzavřením kóhoutu trocaru, aby cestvo útroby změněným poměrem tlaku nitrobřišního nenáhle mohlo se přizpůsobiti. Místo, kde vbodneme, bývá nejčastěji bod asi uprostřed čáry spojující pupek s horním předním trnem kosti nejmenované. Dříve se přesvědčíme poklepem, že je krajina tato plna vody a že tu ke stěně břišní nepřiléhá žádná útroba, na př. před tím přirostlá klíčka stěvní nebo nádor. Místo to volivá se proto, že zde žádná céva neběží ve stěnách břišních. Také se může vbodnouti ve střední čáře nebo dle potřeby jinde. Když větší část tekutiny odtékla, stává se někdy, že do útroby břišních, z nichž před tím tlakem tekutiny mnoho krve bylo vytlačeno, nahme se, když pak odtokem tekutiny tlak pomínl, krve tolik, že z toho povstává nedokrevnost útroby jiných» zvláště vysoko položených, t. j. mozku, což se prozrazuje mdlobami. To předejdeme jednak posilujice srdce, aby vydatnými stahy krev po celém těle stejnoměrně rozhánělo, jednak nevypouštějice, nikdy najednou, všecku tekutinu bez přestávky. Známe dále zvláštní krvácení, nastávající ze stěn cev chorobně změněných, když tyto jsou náhle zproštěny obvyklého tlaku, jenž na ně dlouho působil. Může některá prasknouti a může dojiti k t. zv. *haemorrhagia ex vacuo*, což se však stává nejvýše zřídka. P. provádí se ovšem s tímž opatření antiseptice, jako kterýkoli jiný výkon chirurgický. *Pnrk.*

Parác (P a r á c), městečko v Uhrách, v župě temešské, okr. temešvárském, má 2744 obyv., z nichž je 1543 Rumunův, 489 Něm, 411 Maď. a 281 Srbů (1890), řec. — kat. a řec.-vých. kostel a poštu.

Paračin, kvetoucí město v král. Srbském nad ř. Crnici (nedaleko pr. bř. Moravy) a při žel. trati Bělehrad-Niš, kraj Morava; sídlo okr. hejtmana, má nižší gymnasium, továrnu na sukna, čilý obchod a 5486 obyv. (1890).

Paračov, Piračov i Peračov, far. ves v Čechách, hejtm. a okr. Strakonice, pš. Cehnice; 52 d., 337 obyv. č. (1890), kostel sv. Petra a Pavla, 3řt. šk. a popl. dvůr.

Parád, městečko v Uhrách v krásném údolí na sev. úpatí pohoří Matra a při žel. trati Káal-Kápolna-Kis-Jerene v župě hevešské, okr. Pétervársara; 2035 obyv. mad. (1890). Jsou zde lázně s výbornými kyselkami železito-sírnato-kamencovými (ročně 600.000 luhví vody rozveze se do světa) a zámek s parkem hr. Károlyiho. Dolováno tu bylo na zlato a stříbro.

Paráda, z franc., 1. v šermu odvracení, o draz zbraně, výpadu protivníkova zbraní vlastní. — 2. Ve vojenském životě o kázalý obřad na oslavu velikého svátku církevního, jako Boží tělo, Vzkříšení a pod., nebo narozenin panovníkových, na památku důležitých událostí, hlavně vítězství, na počest návštěvy mocnářovy nebo jiné vysoké osobnosti z ciziny. K takovému účelu vojsko vytáhne v nejlepším úboru — mezi koncentrací k manévřům a v poli v úboru pochodovém — na parádiště, místo co nejvíce rovné a volné, nejčastěji cvičiště, — ke kostelní p-dě na náměstí před kostel —, sešikuje se v jednom voji, je-li četné, ve vojích několika, v přednějších pěchota a myslivci, v zadních jezdeckto, dělostřelectvo a vozatajstvo, bývá nejvyšším přítomným přehlízeno a na konec kolem něho i defluje. Když p. kostelní je při mši pode stanem v širém poli, sluje polní mši. P. strážní bývá někdy nařizena místo všedního roztríd'ování stráží v posádce. P. č. gala vlajková sluje u námořnictva vyzdobení lodi a přístav. stožáru veškerými vlajkami, státními, národními, signálními a j., na ni a na něm se nalézajícími, při obdobných příležitostech, jako vyše uvedeno.

Paradeigma (řec.), příklad. V grammatice slove tak vzor flexe pronominální nebo verbální, v rhetorice příklad vzatý z dějin nebo z obyčejného života.

Para-deriváty nazýváme jednu ze tří řad geneticky souvisících, naprosto stejně složených biderivátů benzolových. Podle fyzikálních i chemických reakcí p.-tů soudí chemikové o poloze substituentu na jádru benzolovém (1,4 para, v. Benzol). Obecně nazýváme paralátkami jeden z několika isomerů: nejprve na př. poznali kyselinu mléčnou, pak našli druhou mléčnou, od prvé částečně rozdílnou, i nazvali ji paramléčnou.

Paradesis Pocock, rod pavouků z čeledi *Agalenidae*, žijí ve vodě mořské. Jsou příbuzní rodu *Desis* Walch. a liší se od něho postavením očí zadní řady, které jsou nestejně oddělené. Obě řady očí jsou silně sblížené; prostřední tvoří čtyřúhelník napřed širší, postranní oči jsou oddělené. Kusadla 1. páru jsou velmi dlouhá. Prvý pár noh jest nejděší, třetí nejkratší; chodidla 2. až 4. páru noh mají husté chloupky barvy černé (*scopula* ?). Délka 3—11 mm; délka zákl. článku 1. páru kusadel 5 mm (u *P. tubicola*). Rod ten má 2 druhy: *P. tubicola* Poc. z jižní Afriky (Wynberg), žijící ve skulinách *Tubicola*, a *P. formidabilis* Cbr. (popsaný jako druh rodu *Robsonia*, taktéž z již. Afriky (Mys dobré naděje). Prvý má na nohou trny, druhý má nohy bez trnů. — Srv. J. R. Pocock, Description of a new marine Spider from S. Africa etc. (Bull. Liverpool Museum I. Nros 3 and 4). Nsk.

Paradiesová Maria Theresia, něm. virtuoska na klavír (*1759 ve Vídni — †1824 tamže). Oslepla ve třetím roce svého věku

a učila se pak záhy hudeb, v níž činila znamenité pokroky, zejména ve zpěvu a ve hře na varhany. R. 1784 nastoupila uměleckou cestu po střední Evropě a hrála s velikým úspěchem u dvorů v Paříži a v Londýně. Později žila ve Vídni, učila hře na klavír a její dům býval střediskem vybrané společnosti hudební a divadelní, neboť P. sama řídila malé divadlo. Také komponovala, zvl. sonáty pro klavír, písně, kantáty; pak opery: *Rinaldo und Armide*; *Ariadne und Bacchus*; *Der Schulcandidat* a j.

Paradis, příjmení panské rodiny, pocházející z Korutanska, kdež mívali tři statky a úřad dědičného lovího. Do Čech přišel první Jakub Jindřich P. z Echaide, jenž jsa nejvyšším v c. k. vojště, při vzetí Tábora a jinde vyloukl tolik peněz, že koupil r. 1623 z konfiskace statky Kamenici a Černovice. Majestátem z 22. února 1623 obdržel panský stav pro Říši, což 27. květ. 1626 pro král. České potvrzeno. R. 1627 koupil Dol. Počernice a zemřel ok. r. 1638. Nemaje potomkův odkázal jmění svým příbuzným, totiž Martinovi P-ovi a Janovi (řj. 1641) a Bartoloměji bratřím de Lasaga, kteří převzali též příjmi P. Ti tři majestátem ze 4. čna 1637 povýšeni do říš. stavu panského a potvrzeno to 25. dub. 1651 i pro kr. České. R. 1641 dělili se o své jmění. Martin Jindřich dostal Černovice a Bartoloměj Kamenici. Martin měl manž. Johanku Kateřinu z Talmberka (†1672) a syna Jana Jindřicha. Býval hejtmánem kraje kouřimského a koupil r. 1663 Stišín (†1668). Protože manželka jeho po něm a synu podělila, dostaly se Černovice do rodu Talmberského. Bartoloměj koupil r. 1649 Včelnici, na kterémž statku manželka jeho Hipolyta z Lodronu (†1681) založila (1662) kapli »Oettingen«, prý za vysvobození z nebezpečství smrti; také držel Chvalkov, získal Neustupov a majestátem ze 4. říj. 1653 povýšen do říš. stavu hraběcího (†1654). Synové jeho byli Martin Antonín a Bernard František. Při dělení dostal onen Kamenici, tento Včelnici; oběma majestátem z 29. list. 1679 stav hraběcí pro kr. České potvrzen. Martin koupil s manž. Annou Apolonií z Oprštorfu (†1687) Nadějkov (1681), který zase r. 1686 prodal, a r. 1692 prodal Kamenici. Naposled držel Mezříc. Měl jedinou dceru Eleonoru Renatu, vdanou roku 1688 za Václava Viléma z Talmberka (†1697) a zase r. 1699 za Leopolda Voračického z Paběnic (zemřela r. 1710). Bernart koupil (1698) Koleč, býval hejtmánem bechyň. kraje a zemřel 20. ún. 1709. Synové jeho byli Antonín a Jan Václav, z nichž onen byl pánem na Častrově a Kolčí, ale jmění své prohospodřil (†1721). Jan Václav, který byl v mladých letech pachotelem u španělského krále, prodal r. 1717 Včelnici a náležel k nejvěrnějším přívržencům Karla VII. Z té příčiny upadl r. 1742 v zajetí a seděl v Bílé věži a později v purkrabském úřadě a na jiných místech. Byv propuštěn odstěhoval se do Bavor, kdež se

stal tajným radou (+18. čna 1759). Syn jeho František tamže konal vojenskú službu a s bratrom Maximiliánem Josefem žil ešte r. 1786. Sestrou jejich byla, tuším, M. Alžběta, vdaná hr. Spreti, která zemřela teprve r. 1814, jsouc tohoto rodu poslední. Ščk.

Paradisea, Paradiseidae, zool., viz Rajky.

Parados [paradò], franc., ochrana zadu, násyp ve hradbě, který chrání obsádku její proti střelbě nepřátelské ze zadu; potřebí je ho pouze ve hradbách, jež pro polohu kolem dominovanou (převyšovanou) nebylo možno defilovati (viz Défilement). Srv. Mezival.

Paradoxides jest znamenitý rod trilobitů v kambrickém útvaru, kdež hojným vyškvtováním tvoří vúdčí zkamenělinu pro vyšší polohu jednu. Tělo má veliké, prodloužené, štít hlavy jest široký, napřed půlkruhovitý, s úhly lícními prodlouženými do 2 dlouhých trnův. Okraj zadní štítu na hlavě jest rovný. Průčelí jest nepatrně klenuto a má 2—4 postranní vrásky; čelo jest ploské a široké. Šev lícni počíná na zadním okraji, jde k očím a odtud k okraji přednímu, na němž se spojuje Hypostoma jest velmi význačné, značných rozměrů, téměř čtyřboké a u některých druhů přímo s duplikaturou pokožky rostlé tak, že šev retní úplně chybí. Trup má 16—20 článků, jejichž osa jest vysoko klenutá, žebra plochá, v kolenně silně zlomená a na zevnějšek v trn vybihající. Ocasní štít poměrně velmi malý, celokrajný neb i vykrojovaný. Z našeho kambria popsáno bylo 13 druhů; nejobyčejnější jsou *P. bohemicus* s 20 čl. v hruďi a *P. spinosus* s 18 čl.

Paradoxní (z řeckého παρά, t. j. proti, a δόξα, t. j. mínění), co jest protimyslné, proti obecnému názoru, proto též tolik jako absurdní, nesrovnalé, nemožné.

Paradoxon (z řec.) jest věta nebo tvrzení, jež obecnému mínění se přičí, nebo podle něho jest sporná. Mnohé pravdy, nyní dokázané a všeplatné, byly dlouho jmány za p., na př. že země jest kulatá. Počáteční filosofie hlásala mnoho vět paradoxních. Cícero ve svých *Paradoxa* rozebral některá mínění stoiků, jako že pouze mudřec je svobodný, bohatý, krásný... Diderot ve spise *Paradoxe sur le comédien* uvažuje o známém sporu, zda herec na jevišti úlohu svou cítí, či ji tvoří beze všeho pohnutí. Sami přední herci dělí se tu ve dva tábory. Viz o tom Jos. Kuffnera »O hereckém p-xu« (»Květy«, 1883) a téhož »Scéna za scénou« (Zacconi). O mathem. p-xech psal Bolzano ve spise »Paradoxien des Unendlichen«. — P. jest i figurou řečnickou. Ji rozumí se věta, jež na pohled smyslu odporuje a spíš jen formy výroku se týká — př. *Když kypí zdravím, hledá nemoc* (t. j. hypochondr); *Lucie*

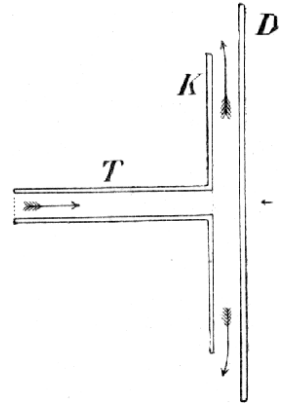
nocí upije, ale dne nepřídá. Figura tato dodává myšleuce mnohdy nevšedního půvabu, hlavně s čím větší duchaplností dovede překvapiti. Ale jen vzácně užita sluší poesii; přílišná paradoxomanie stává se nechtutnou. S ni příbuzen jest oxymoron. Kbn.

P. ve fysice: 1. P. aerodynamické.

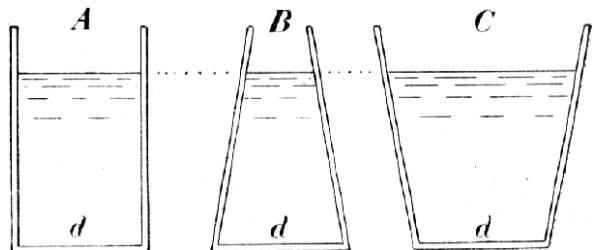
Pokus, kterým se zorněn jest vyobr. č. 3017. Ke konci trubice *T* přidělán jest plechový kotouč *K*, k němuž blízko zavěsí se lehounká deštička kartonu *D*. Foukne-li se prudec trubičkou *T* neodpudí se deska *D* od kotouče *K*, ale přiblíží se k otvoru trubice. Stálým proudem vzduchu, vycházejícím proti desce *D*, dosáhne se střídavého přitahování a odpuzování deštičky *D*.

Přitáhnutí deštičky nastane tlakem vzduchu za deštičkou, poněvadž vzduch prostorem mezi oběma deskami unikající způsobí ve středu desky na okamžik zředění. Proud dále trvající ovšem pak vzduch u otvoru zhustí, proto se deštička *D* zase odpudí a celý úkaz se opakuje.

2. **P. hydrodynamické.** Vytéká-li kapalina vodorovnou trubicí, která souvisí s větší nádobou, v níž kapalina jest v zásobě, mění se celková potenciální energie kapaliny v nádobě jednak v energii pohybu, jednak zůstává část energie nezměněna, ve formě tlaku na stěny trubice. Tento tlak lze posuzovati dle výšky kapaliny v trubicí vertikální, kterou na místě zkoumaném připojíme k trubicí výtokové. Rozdíl tlaků na dvou

Č. 3017. Paradoxon aerodynamické.

Č. 3018. Paradoxon hydrostatické.

místech trubice vodorovné záleží na vzdálenosti obou míst, rozdíl připadající na jednotku vzdálenosti (na př. 1 cm) nazývá se tlakovým spádem. Tlakový spád závisí na odporu trubice (přířezu, délce, povrchu stěn atd.) a může být zmenšen skloněním trubice výtokové pod směr vodorovný, tak že odpor trubice překonáván jest částečně též

vahou kapaliny v trubici. Je-li na některém místě trubice odpor zvláště malý (rozšířením trubice), může být tlakový spád i negativního znamení, tak že otvorem na tomto místě učiněným kapalina nevytéká, ale naopak vzduch okolní se ssaje. Tento úkaz nazývá se **p. hydrodynamické**. Používá se ho prakticky při vodních vývěvách.

3. **P. hydrostatické** (též **p. Pascalo**) nazývá se poučka, dle které nezáleží tlak kapaliny na dno nádoby na formě nádoby, ale pouze na výšce kapaliny, na její specifické hmotě a urychlení tíže. Působí tedy též kapalina, nalitá do tří nádob (viz vyobr. č. 3018.) stejně velikého dna do stejné výše, na dno touže silou, ačkoliv u jedné nádoby stěny se rozbíhají (C), u druhé se pak sbíhají (B), tak že tato obsahuje méně kapaliny než nádoba o stěnách svislých, ona pak naproti tomu více než nádoba A. Jak patrně, vzniká **p.** tím, že dle analogie hmot pevných, u nichž váha a tlak na podstavu jsou totožny, srovnáváme též u kapalin tlak na dno s vahou kapaliny. Rovnost tato platí jen u nádoby formy A, kde tlak na stěny působí ve směru vodorovném; u nádoby B působí tlak na stěny tak, že reakce stěn namířena jest částečně ve směr tíže, proto jest tlak na dno větší než váha kapaliny, u nádoby C naopak reakce stěn míří částečně vzhůru, stěny část kapaliny nesou a tlak na dno jest též jako při A. *nvk.*

Paradoxurus F. Cuv., I u v á k, rod šelem pucholovitých (čeledi *Viverridae*), připomínající četnými znaky šelmy kočkovité. Náleží k plaskochodcům a má veskrz po pěti prstech s drápy poněkud zatažitelnými; zřetelnice v oku jest svislá štěrbina. Místo žlaz řitních jest jen lysý podélný záhyb kůže. Dlouhý ocas může u některých druhů být zavlnit. Zuby jsou nízké a dosti tupé. Všichni luváci žijí v již. Asii a na sousedních ostrovech. Jsou šelmami nočními, plíží se za kořisti po způsobu koček a živí se drobnými ssavci, drůbeží a j. ptáky, pak také ovocem. **P. hermaphroditus** Gray (l. o b o j a k ý) dorůstá délky až 50 cm a mívá ocas téže délky; srst' má barvu žlutavou a černou, zejména pak jest na obou stranách hřbetu po 3 řadách černých skvrn; nad okem i pod ním jsou skvrny bělavé, jinak jest hlava černá, končetiny a konec ocasu též. Tento druh žije ve Východní Indii. Na ostrovech Sundských a v Siamu jest domovem menší **P. fasciatus** Gray (l. p r u h o v a n ý, m u s a n g), zdělí 40 cm, s ocasem jen málo delším, barvy různé, nejčastěji žlutavé s tmavými podélnými pruhy na hřbetě, jindy popelavé s řadami černých skvrn na bocích atd. Pronásleduje zejména drůbež a škodí v sadech kávovníkových. Na Formose a v Číně žije **P. larvatus** Gray (l. z a k u k l e n ý), šelma téže asi velikosti a taktéž rozmanitě zbarvená, po většině na hlavě černá, jen na lících, na dolější čelisti a na hrdle šedá, na hřbetě do šeda žlutá, jinde tmavošedá, na nohách a na konci ocasu až černá. *Br.*

Parästhesie (z řec.), přeměna citlivosti. Již za normálních poměrů mohou účinkem vlivů zevních i niterných vzniknouti v různých končinách tělesných porušení obvyklé citlivosti. Leckomu snadno bez zjevných příčin vznikají po těle pocity svrbivé nebo štíplavé. Nepríměřeným tlakem, přešetřením, přešetřením způsobíme si po kůži pocit »brnivý« nebo »mravenčivý«, který obyčejně nějakou chvíli trvá a každým dotykem či pohybem nepřijemně se zvyšuje. Cośi podobného jest hučení a znění v uších, mžítka, světelné pruhy nebo barevná kola před očima. Mrazem vznikají pocity oznoženosti prstů, zkréhlosti svalstva atd. Chorobami vnitřních ústrojí nebo vlivem porušené výživy či omocněním centrálního nervstva mohou **p.** vzbuzovati trapné dojmy, udržovati se delší čas a vznikati i v lokalitách, které zdravému nezpůsobí žádného pocitu. U osob k chorobám duševním náchylných **p.** stávají se nezřídka pramenem rozkladění a fantastických domněnek, zvláště hypochondrických. *Kfr.*

Paraf (fr. *paraphe*, prý z řec. *paragraf*), črty neboli klikyháky u podpisu, aby nemohl být padělán; též zkrácený podpis. Srv. *Parafiovati*.

Parafernalie (řec. — lat.) čili *bona parapherna viz Bona*, str. 323 a.

Parafimosis, z a k u k l e n í, nazývá se patologický stav, kde obyčejně po předcházející kukle (*fimosis*) předkožka bývá násilně přetažena přes žalud a v rýze žaludové nebo za ni se zaškrcuje (traumatická **p.**). Obyčejně předchází zduření předkožky (v. *Fimosis*) při kapavce, vředech venerických a syfilitických. Někdy se to stává také při prudké souloži, hlavně u lidí s dlouhou předkožkou, pak při onanii. **S y m p t o m a t i c k á p.** nazývá se ta, kde zaškrcení žaludu vyvine se také někdy hlavně následkem t. zv. tvrdých šankrů, tedy vředů syfilitických. Následky tohoto zaškrcení mohou být velmi závažné, hlavně při prvním druhu **p** — **Sy**. Následkem zaškrcení dochází ke stlačení hřbetných cev pyje, ke značnému zduření hlavně dolní strany předkožky a žaludu a konečně ke sněti, které velká část žaludu padne za obět. Léčení zakládá se hlavně na léčení zánětu a reposici čili zpětném vpravení předkožky přes žalud směrem do předu, což arci státi se může pouze lékařem. *Jský.*

Parafin jest látka voskové konsistence, která vzniká destillací hnědého uhlí, rašelin, uhlí vodíkem bohatých (boghead a j.), po továrnicku pak destillaci vysokou vroucích podílů surové nafty zemské. Také v lávě byl nalezen. — Vysoké destilláty petrolejové usazené při velmi hlubokých teplotách (pomocí zimotvorných strojů založených na kyselině uhlíčné neb ammoniak) vylučují kaši **p.**, která se lisuje kalolisy (cukrovarnickým podobnými) a pak se bílí uhlím spodiiovým, krevnou solí a kyselinou sírovou. Za účelem výroby svíček parafinových přidává se bíleného neb různé dle módy zbar-

veného ozokeritu (vosku zemského). Podle většího neb kratšího pochodu rafinačního jsou v obchodě různé druhy p-u. (Detaily průmyslové viz *Petrolej*, tam promluveno též o upotřebení p-u.) P. v obchodě se nalézající mívá podle různého složení svého též bod tání různý. Nejlepší vzorek (složení $C = 84,9$, $H = 15$) tál při 64–65° a byl 0,917 při 20° C spec. těžký. Jméno pochází od *parum* (málo), *affinis* (chemicky příbuzný), neboť netýkají se ho ani velmi energická činidla chemická. Uhlovodíky C_nH^{2n+2} složené, z nichž některé jsou v p-u, nazývají se parafiny.

Parafanc [paraflaň], frc., ochrana boku, násyp ve hradbě, jež chrání obsádku její proti nepřátelské palbě se strany jedné neb obou. Srv. *Parados*.

Parafonie, v hudbě, zvláště v pozdějším starověku označení pro souzvuk kvinty, kvarty, duodecimy a undecimy, proti antifonii, t. souzvuku oktávy a dvoji oktávy. Mimo to také drsný, chorobný přízvuk hlasu, jako na př. u hluchoněmých, také přeskakování hlasu do diskantu při mutaci hlasu.

Parafovati (z řec.), opatřiti známku (parafem), pečeti neb kolkem, aby se zamezilo falšování. Tak parafojí se knihy úřední neb kupecké: kniha svázaná protahuje se co nejlíže při hrbetě od první strany za deskami veskrze a na několika místech silnou nití tak, aby oba její konce přišly na poslední stránku, kde upevní se pečeti úřední nebo kolkem

Parafraze (řec.), volné přetlumočení, opsání nějaké myšlenky nebo nějakého místa nebo celého spisu, při čemž nehledí se tak k úplné přesnosti každého výrazu, jako k docílení jasnosti a určitosti. V hudbě sluje p. skladba, v níž formou volné fantazie rozvádějí se cizí motivové myšlenky.

Paragenese jest způsob společného výskytu nerostů v přírodě, buď v horninách neb na ložiskách prvotných i druhotných. Nerosty pospolu se vyskytující mají mnohdy vznik stejný — součástí téže horniny na př. žuly, nerosty na těžce rudní žíle na př. galeinit, sferalit a pyrit atd. — a pak buď vytvořily se současně nebo poslopně, i jest pak patná s u k c e s s e jejich ze struktury horniny (součástí starší bývají uzavřeny v mladších) nebo žíly (dříve vzniklé nerosty po okrajích, mladší dále dovnitř); jindy jeden neb i několik nerostů jsou původní, matečné, a přeměnou jejich vznikly minerály sekundární, terciární atd.; na př. hadec, sám druhotně vzniklý nejčastěji z olivinu, rozkládá se v magnesit, opál, chalcedon i různé hydrosilikáty hořečnaté. P. nerostů má určité konstantní typy, jevíci se velmi často chemickými vztahy sruzených nerostů; ruda cínová téměř vždy vystupuje ve společnosti nerostů obsahujících fluor (kazivce, topasu, apatitu, turmalinu, slid), rudy sírné obvyčejně vyskytují se po několika pospolu atd. Prakticky nejdůležitější jest ovšem nauka o p-si

nerostův užitečných, již dopodrobna se zabývati musí hornictví.

Fr. *Sl-k*.

Parageusie viz *Ageusie*.

Paragium viz *Freragium*.

Paragon, druh typografického písma, viz *Písmo typografické*.

Paragonit jest čirá slída, zevně úplně podobná muskovitu (v. t.), avšak místo dráslíka obsahující převahou sodík, tudíž o vzorci $H_2NaAl_3Si_3O_{12}$. Nejznámější jeho naleziště jest Monte Campione u sv. Gottharda v Tessinu, kde v něm jsou zarostlé pěkné krystally disthenu a staurolithu.

Fr. *Sl-k*.

Paragraf (z řec.), vlastně vedle napsaná linie. U Reků interpunkční znaménko (čárka s tečkou nahoře —), jímž grammatikové označovali též místa a slova interpolovaná. V rukopisech řec. dramatiků označují se takto partie choru (v tragédii) a parabase (v komédii), jež sobě odpovídají. Výrazem p. rozumíme nyní menší oddíl v nějakém díle vědeckém (nejčastěji v zakonících), v něž za lepším přehledem výklad se dělí. P. označuje se značkou §.

Paragrafie, lékařský název pro částečné porušení schopnosti správně prováděti úkony písomožné (grafomotorické). Vyskytuje se za podobných podmínek, jež uvedeny v čl. *Paralexie*. Jest této vadě svými úkazy zcela obdobna. Osoba majíc aneb chtěj napsati nějaké slovo dopouští se různých nedopatření a přehmatů. Do písma vtušují se jí písmenka, slabiky i celá slova nepřistojná, tak že při značnějším stupni této vady písomo může státi se zcela nesrozumitelným. To platívá někdy jen o písmě z paměti, někdy o písmě diktovaném, někdy o písmě opísovaném a někdy o písmě jakémkoli, a může se týkati i všelikých jiných písemných značek početních, hudebních not atd.

Kfr.

Paragramm (řec.), co stranou jest napsáno, dodatek, přídavek; pak slovní hříčka, záležející v záměně jednoho písmene a to buď v žertu nebo v posměšku, na př. Biberius (piják) místo Tiberius, Rabienus (vzteklík) m. Labienus, Flaurus (špatný) m. Florus, pijaristé m. piaristé, Všembera m. Šembera (Čelakovský) a j.

Paragua viz *Palavan*.

Paraguana, poloostrov na sev. pobřeží Venezuely, s níž spojen jest převlakou 4 až 5 km šir. a 35 km dlouhou.

Paraguay [-gváil: 1) **Rio P.**, pr. přítok ř. Parany, tekoucí v hlav. ose laplatské nížiny jihoamerické, vzniká ze tří pramenů (zap. vlastní P., stř. Cuyaba a vých. São Lourenço) prýstících ve vysočině brazil. státu Matta Grosso. Vlastní P., nám dosud při pramenech neznámý, vzniká z. od Diamantina ve výši 305 m (?) a teče směrem jižním. Přijav některé přítoky prýstící nedaleko pram. amazonských poboček (nejv. Jauru), vstupuje j. od Villa Maria do bažin Xarayes, v nichž přijímá své spojené prameny São Lourenço a Cuyaba. Bažiny Xarayes (80 km široké a 150 km dlouhé) vznikají rozvodněním řek, jež na podzim promění celé širé